

HELSINGIN YLIOPISTO

Kuin ympäröivä luonto vai vieraaksi tehty insinöörikieli?

Suomen saamelaiskielten kirjakieliä
koskevista käsityksistä ja niiden roolista
kielen elvytyksen kontekstissa

Jenna Sorjonen
Pro gradu
Yleinen kielitiede
Humanistinen tiedekunta
Kevät 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department	
Tekijä – Författare – Author Jenna Sorjonen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Kuin ympäröivä luonto vai vieraaksi tehty insinöörikieli? Suomen saamelaiskielten kirjakieliä koskevista käsityksistä ja niiden roolista kielen elvytyksen kontekstissa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen kielitiede			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 160
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielmani käsittelee Suomessa puhuttavien saamelaiskielten pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen kirjakieliin liittyviä käsityksiä ja näiden merkitystä uhanalaisten saamen kielten elvytykselle. Kirjakielen luomista eli kirjallistamista on pidetty keskeisenä kielen käyttöaloja laajentavana elvytyskeinona, mutta historiallisista syistä johtuen merkittävä osa saamelaisista ei ole oppinut lukemaan ja kirjoittamaan äidinkielellään. Tuoreet viranomaisselvitykset viittaavat siihen, että tämä heikentää myös saamelaisien muiden kielellisten oikeuksien toteutumista. Tässä tutkimuksessa selvitän, millaisia käsityksiä Suomessa puhuttavien saamelaiskielten kirjakieliin liittyy. Pohdin, mitä nämä käsitykset kertovat kirjakielten potentiaalista kielten elinvoimaisuuden vahvistamisessa, ja millaisilla kirjakieliä kehittäville toimenpiteillä tätä potentiaalia voitaisiin lisätä. Tutkimusotteeni kysymysten selvittämisessä on empiirinen ja monimetodinen, ja tutkimuskysymysten ohella pohdin työssäni sosiolingvistisen tutkimuksen metodologiaa.</p> <p>Tutkimus sijoittuu kirjoitusjärjestelmien sosiolingvistiikan alalle. Ilmiön käsittelyssä hyödynnän kielen elvytyksen, kirjallistamisen ja standardisoinnin tutkimuksen käsitteistöä. Kielen elvytyksen tarkastelussa viitekehyksenä korostuu kieliekologinen lähestymistapa, jossa kielen elinvoimaisuutta tarkastellaan erilaisten käyttöalojen muodostamassa ekologiassa. Keskeisenä teoreettisena viitekehyksenäni toimivat kieli-ideologioiden ja kielen normien käsitteet, joiden kautta tarkastelen kirjoittamista sosiaalisena toimintana ja kirjoitusjärjestelmiä historiallisesti ja kulttuurisesti määräytyneinä sosiaalisina normeina. Tutkielman aineisto koostuu tätä tutkimusta varten keräämästäni 61 vastaajan kyselyaineistosta sekä 15 haastattelusta. Tutkimuksen osallistujat ovat pohjoissaamea, inarinsaamea tai kolttaa osaavia, käyttäviä tai kieleen samastuvia aikuisia. Analyysini pääpaino on haastattelujen ja laadullisen kyselyaineiston sisällönanalyysissä, jonka avulla tunnistan aineistosta kirjalliseen kieleen liittyviä käsityksiä. Lisäksi analysoin numeerista kyselyaineistoa kuvailevan kvantitatiivisen analyysin keinoin, jonka avulla esitän tuloksia vastaajien mielipiteiden jakautumisesta.</p> <p>Tulokseni edustavat uutta tietoa Suomen saamelaiskielten kirjallistumisen nykytilasta aikuisten kielenkäyttäjien kielikäsitysten näkökulmasta tarkasteltuna. Kirjakieleen liittyvät käsitykset ovat yleisellä tasolla positiivisia, mikä ei kuitenkaan vaikuta heijastuvan kielen kirjalliseen käyttöön. Kirjakieltä merkityksellistetään aineistossa kolmella tavalla: kielellisenä kompetenssina, viestien välittämisen välineenä sekä puhutun kielen ja kielenpuhujien representaationa. Kuhunkin käsitykseen kirjallisen kielen luonteesta kytkeytyy omanlaisiaan normeja ja arvioita siitä, millaiset tekijät näyttäytyvät kirjallisen kielen käytön kynnyksenä. Haasteina näyttäytyvät erityisesti kirjoitusjärjestelmän oppiminen, erikoismerkkin tuottaminen sekä kirjallisen standardin hyväksyntä kieliyhteisössä. Analyysin valossa kirjakielten vahvistamiseksi on kiinnitettävä erityistä huomiota kielenopetukseen, kirjoittamista tukeviin kieliteknologisiin ratkaisuihin sekä murrevariaation huomiointiin kirjallisen standardin kehittämisessä. Kieliekologinen lähestymistapa kielisuunnitteluun vaikuttaa tukevan näitä tavoitteita. Tutkimus tukee aiempaa teoreettista ymmärrystä kielikäsityksistä kirjallistumisen onnistumista määrittävänä tekijänä ja osoittaa, että erityisesti kielen normit ovat prosessien keskiössä. Tulokseni myös vahvistavat käsitystä kirjallistumisesta sekä kieleen että kielenpuhujin vaikuttavana ilmiönä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords saamen kieli, pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame, kirjallistuminen, kirjakieli, kielen elvytys, kielisuunnittelu, kieliekologia, standardisointi, normatiivisuus, normit, kieli-ideologiat, alkuperäiskansat			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	1
2	Teoreettiset lähtökohdat	5
2.1	Kielten uhanalaisuus ja elvyttäminen.....	5
2.1.1	Kielten uhanalaisuus	5
2.1.2	Kielen elvyttäminen	9
2.2	Näkökulmia uhanalaisen kielen kirjallistamiseen.....	15
2.2.1	Kirjoitusjärjestelmien tutkimuksen käsitteistä	15
2.2.2	Kirjallistaminen osana elvytystä	17
2.2.3	Hyvä, paha standardi	22
2.2.4	Ortografin kehittäminen ja kilpailevien tarpeiden välillä optimointi	26
2.3	Kirjoittaminen sosiaalisena käytäntönä.....	33
2.3.1	Kielikäsitteet ja semioottiset prosessit käsitysten muovaajina	34
2.3.2	Kielen normatiivisuus, normit ja troopit	38
3	Katsaus Suomen saamelaiskielten kirjakieliin	41
3.1	Saamen kielten asema Suomessa	41
3.2	Saamen kielten kirjoittamisen lyhyt historia.....	46
3.3	Nykyortografiat	48
3.4	Kirjallistumisen nykytila – puhetta saameksi kirjoittamisesta.....	52
4	Menetelmät ja aineisto.....	56
4.1	Tutkimuksen metodologisia lähtökohtia	56
4.1.1	Tutkijan roolit ja tutkimusetiikka alkuperäiskansatutkimuksessa.....	57
4.1.2	Lähtökohtana empiirinen aineisto	61
4.1.3	Monimetodisuuden edut ja haasteet	64
4.2	Aineistonkeruumenetelmät	69
4.2.1	Kyselyn suunnittelu ja toteutus	69
4.2.2	Haastattelujen suunnittelu ja toteutus.....	71
4.3	Aineisto ja tutkimuksen osallistajat	72
4.3.1	Tutkimuksen osallistajat	73
4.3.2	Haastateltavat	80
4.3.3	Kysely- ja haastatteluaineiston suhde	81
4.4	Analyysimenetelmät.....	82
4.4.1	Kuvaileva kvantitatiivinen analyysi	82
4.4.2	Teoriaohjaava sisällönanalyysi	83

4.4.3	Aineistoesimerkkien esitystapa	85
5	Kirjakieltä koskevat käsitykset	86
5.1	Kirjakielen koettu merkityksellisyys ja kielen kirjallinen käyttö	87
5.2	Kirjakieli kielellisenä kompetenssina	93
5.3	Kirjakieli viestien välittäjänä	102
5.4	Kirjakieli puhekielen ja kielenpuhujien representaationa	113
6	Kirjakieli elvytyksen airuena?	130
6.1	Kirjakieltä koskevien käsitysten merkitys elvytykselle	130
6.2	Suuntaviivoja kirjakielten vahvistamiseksi	138
6.3	Metodologiset ratkaisut tutkimustulosten muovaajina	142
7	Lopuksi	148
	Lähdeluettelo	150
	Liitteet	161
	Liite 1. Kyselylomakkeen paperiversio	161
	Liite 2. Kyselyn kysymysten numerointi	175
	Liite 3. Haastatteluaineiston käyttölupalomake	178
	Liite 4. Teemahaastattelurunko	179
	Liite 5. Saamen käyttöalat osallistujien keskuudessa	181
	Liite 6. Monivalintakysymysten vastausjakaumat	184

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Nykyortografioiden grafeemit ja niitä vastaavat äänteet	50
Taulukko 2. Osallistujat iän mukaan.....	74
Taulukko 3. Osallistujat asuinpaikan mukaan	74
Taulukko 4. Äidinkielisten, kaksikielisten ja uuspuhujien määrät kieliryhmittäin.....	75
Taulukko 5. Osallistujien koulutustaso	78
Taulukko 6. Osallistujien saamen opiskelu.....	78
Taulukko 7. Haastatteluaineisto	80
Taulukko 8. Osallistujien taustatietojen koodaus aineistoesimerkeissä.....	85
Taulukko 9. Saamen kielten käyttö eri käyttöaloilla.....	90

Kaavioluettelo

Kaavio 1. Osallistujien itsearviointi saamen kielen taidon osa-alueista	77
Kaavio 2. Kyselytutkimukseen ja haastatteluun osallistujat kielen ja iän mukaan.....	81
Kaavio 3. Kielen koettu hyödyllisyys ja kirjallisen kielen merkitys hyödyllisyydelle....	88
Kaavio 4. Suhtautuminen kielen käyttöön ja kielen valintaan kirjallisilla käyttöaloilla..	89
Kaavio 5. Saamen käyttöfrekvenssi, käyttömahdollisuudet ja -toiveet	91
Kaavio 6. Vaikeuden kokemus kielenkäytön eri osa-alueilla	95
Kaavio 7. Epäröinti oikeinkirjoituksessa, kirjoittamisesta luopuminen ja kirjoituskielen vaihtaminen	97
Kaavio 8. Hankaluuden kokemus käsin ja tietokoneella kirjoittaessa	108
Kaavio 9. Käyttömahdollisuudet suullisilla ja kirjallisilla käyttöaloilla.....	111
Kaavio 10. Saamen opetuksen riittävyys	113
Kaavio 11. Saamelaisten kielitaitoon kohdistuvat odotukset.....	123
Kaavio 12. Oikeakielisyyden merkitys yksilölle	125
Kaavio 13. Kirjoitusvirheistä huomauttamisen kokemukset	126
Kaavio 14. Käsitykset oikeakielisyydestä kieliyhteisössä	126
Kaavio 15. Kirjallisen standardin merkitys ja standardin yhtenäisyyden tarve	128
Kaavio 16. Standardinmukaisuus kirjallisen kielenkäytön normina.....	129
Kaavio 17. Kirjallisen kielenkäytön edellytykset ja funktiot metalingvistisissä diskursseissa.....	132

Esipuhe

Tämän tutkielman työstäminen on ollut pitkä ja vaiheikas prosessi, joka ei ole ollut vailla käytännöllisiä tai eettisiäkään haasteita. Samalla työ on ollut ehdottomasti yksi tähänastisista kokemuksistani opettavaisimpia ja merkityksellisimpiä. Päämääränäni on ollut tuottaa uutta tutkimustietoa saamen kielten kirjallistumisen nykytilasta, ja luoda näin tiedollista pohjaa saamen kielten kirjallisen käytön edistämiseksi. Tutkimuksen hyödyllisyys jatkotutkimuksen ja erilaisten sovellutusten kannalta ratkennee vasta myöhemmin. Sen sijaan tutkimuksella on varmasti ollut mullistava vaikutus oman ymmärrykseni kehittymiselle paitsi tutkimusaiheesta myös tutkimuksen tekemisestä, ja matkan varrella oma ajatteluni on rikastunut useammilta kanteilta kuin olen voinut tähän tutkielmaan sisällyttää.

Tutkimustyön eri vaiheissa minulta on usein kysytty, miksi olen halunnut täysin saamelaisyhteisön ulkopuolisena ihmisenä ja yleislingvistinä tutkia juuri saamen kielten kirjallistumista. Työn haastavimpia puolia on ollut tähän liittyvä tutkimuksen oikeutuksen pohdinta. Minulla ei ole aiempaa sidettä saamelaisyhteisöön, ja olen samalla tavoin yhteisön ulkopuolinen toimija kuin monet aiemmat tutkijasukupolvet, jotka ovat harjoittaneet lappologiaksi kutsuttua, nykyään kolonialistisena problematisoitua tutkimusperinnettä. Tunnistan ja tunnustan olevani kaikkea muuta kuin neutraali toimija tutkimusta tehdessäni ja sen johtopäätöksiä muotoillessani, ja vaikka olen pyrkinyt tulkinnoissani puolueettomuuteen, en tarkoita asettaa itseäni historiallisesti muotoutuneiden yhteiskunnallisten valtarakenteiden ulkopuolelle. Tähän rooliini liittyvä pohdinta on kulkenut mukani koko prosessin ajan ja kuljetan niitä myös tutkielmassani johdannosta loppusanoihin. Tässä vaiheessa voin vain toivoa, että tutkimus ei tule toimineeksi tarkoitustaan vastaan asettuessaan välttämättä osaksi aiemman tutkimuksen jatkumoa, jossa saamelaisia on määritelty yhteisön ulkopuolelta käsin.

Eteenpäin työtäni ovat vieneet erityisesti tutkimukseen osallistuneiden kannustavat sanat, joista on välittynyt kokemus aiheen merkityksellisyydestä. Keskeinen motivaationi onkin ollut voida tutkimukseni kautta tuottaa sellaista tietoa, joka voi olla yhteisölle hyödyksi ja jonka päälle voidaan tulevaisuudessa rakentaa jotain tätä tutkielmaa suurempaa. Erityisesti kenttätöni aikana käydyt keskustelut ovat inspiroineet minua ja luoneet uskoa siihen, että saamen kirjakielillä voi olla ratkaiseva rooli kielten elvytyksessä.

Haasteineen ja oivalluksineen tutkimuksen tekeminen on ollut kasvattava kokemus, josta itsessään olen kiitollinen. Lisäksi haluan hyödyntää mahdollisuuden kiittää erityisesti muutamia henkilöitä, joilla on ollut erityinen merkitys tutkielmani muotoutumiselle. Ohjaajaani Matti Miestamoa haluan kiittää kärsivällisestä ja kannustavasta ohjauksesta graduprosessin aikana. Alustavien tekstiversioiden kommentoinnista, rohkaisusta ja terävistä huomioista haluan antaa kiitokset myös Hanna Lappalaisen luotsaamalle sosiolingvistiikan lukupiirille.

Jo aiemmin opintojeni aikana syntyneeseen kiinnostukseeni uhanalaisten kielten tutkimusta kohtaan ovat olennaisesti vaikuttaneet Ekaterina Gruzdeva ja Szusanna Renkó-Michelsén. Irina Piipon kanssa käymilläni keskusteluilla on ollut olennainen merkitys kielikäsityksiin ja normeihin liittyvän teoreettisen ymmärryksen muotoutumiselle, ja Pirjo Kristiina Virtanen on auttanut minua haastamaan itseäni mitä tulee teoreettis-metodologiseen ajatteluun alkuperäiskansatutkimuksen alalla. Mira Valkama on ollut minulle suureksi avuksi kirjoitusjärjestelmien tutkimukseen perehtymisessä. Tutkimusaineiston käsittelyyn saamistani neuvoista olen kiitollinen Mietta Lennekselle ja Michael Riesslerille. Tutkimukseeni liittyneen kenttätöön tukemisesta haluan lisäksi kiittää Helsingin yliopiston humanististen ja yhteiskuntatieteiden rahastoa.

Erityisesti saamentutkimuksen ja saamelaisen kulttuurin kenttään tutustuminen on ollut yleislingvistille suuri harppaus – ja matka, jossa olen edelleen vasta alussa. Ilona Rauhalaa haluan kiittää tässä työssä alkuun auttamisesta, käänösavusta ja kirjallisuuden lainaamisesta. Myös monet muut saamen kielten tutkijat ja asiantuntijat ovat olleet arvokas tuki saamen kieliä ja kulttuuria koskevan ymmärryksen asteittaisessa kehittämisessä. Kaikki ovat suhtautuneet tutkimukseeni kannustavasti ja vastanneet kärsivällisesti ja ystävällisesti kysymyksiini. Heistä mainittakoon Marjatta Jomppanen, Mari Keränen, Eino Koponen ja Marja-Liisa Olthuis.

Suurin kiitos kuuluu kaikille tutkimukseeni osallistuneille ja sitä kommentoineille saamelaisyhteisön jäsenille sekä muille saamen kielten käyttäjille, jotka ovat antaneet tutkimukselle aikaansa ja ajatuksiaan. Jokainen kyselyyni vastannut ja haastateltavaksi lupautunut on ollut korvaamaton osa tutkimuksen ja ymmärryksen rakentumisesta. Kiitos myös kaikille niille, jotka ovat auttaneet levittämään tietoa tutkimuksestani ja siten kartuttamaan tutkimuksen kivijalkana toimivaa aineistoa. Haluan ilmaista kiitokseni myös

aivan erityisesti niille saamelaisyhteisön jäsenille, jotka ovat avoimesti kyseenalaistaneet projektiani ja sen legitimitettä. Tämä on haastanut ajatteluani ja vaikuttanut analyysiin ja työn lopulliseen muotoon toivoakseni rakentavalla tavalla.

Kaikkien edellä mainittujen myötävaikutuksen tunnustamisen päätteeksi omaksun yksin vastuun tutkielmani sisällöstä. Se ei millään tapaa edusta ainoaa mahdollista tulkintaa aiheesta, mutta pyrkii nostamaan esille tutkimukseen osallistuneiden näkökulmia, jotka kenties muuten eivät päätyisi osaksi julkista debattia. Toiveeni on, että tutkimus herättää avointa ja uutta synnyttävää keskustelua.

Giitu. Takkâ. Spä'sseb.

Helsingissä Uudella ylioppilastalolla

28.2.2019

Jenna Sorjonen

Mitä saameksi kirjoittaminen merkitsee sinulle?

”Se on osa minua, Saame on minun sydämeni kieli.

Mu sápmi,du mun ráhkistan. Mune lean dolkan daid rivguid ja láttániid
jearahallamiidda. In jáhke dás leat midjiide ávkin. Iežas merittaida dušše.”

”Dát lea vuot okta dutkkus dutkosiid joavkkus.”

[Minun saameni, sinua minä rakastan. Olen kyllästynyt näihin riukujen ja lantalaisten
haastatteluihin. En usko että tästä on mitään hyötyä. Vain omat meriitit.”

”Tämä on taas yksi tutkimus tutkimusten joukossa.”]¹

(K7-DN4, sitaattit kyselylomakkeen vastauksista)

”se että ku mä kirjotan saameksi, ni minä oikeesti koen että sillä on merkitystä, mikä
tahansa vähäpätönenki, siis ilmotus tai joku minkä mä kirjotan, se dokumentti joka jää
johonkin olemaan ja elämään, niin tota se on tärkeä, koska mä uskon että, että tuota,
tämä kirjallistuminen nyt vaikuttaa siihen kielen säilymiseen, aina vaa enemmän ja
enemmän, ja tietysti on nytte seki että nauhotarkistoja avataan ja kaikki on niinku tosi
tärkeää mutta tämä, tämä elävä kieli, kun se ensinnäkin muuttuu koko aja ja siihen tämä
kirjallistumine vaikuttaa tosi paljon, elikkä siis, siis tämä mistä sinä teet tätä tutkimusta
ni on tosi iso juttu, mun mielestä, joo, tota mä koen tekeväni tärkeää työtä silloin ku minä
jonku sanan kirjotan saameksi ja se johonki käyttöön tulee, elikkä kun tuota puhutaan
kielen käyttämisestä ni mä käytän sitä kieltä ku mä kirjotan sen, vastaanottaja käyttää
sitä, sit saattaa olla että joku sellanen käyttää sitä, sitä joskus jossain tulevassa, josta
mulla ei oo mitään harmainta aavistusta, mut se, jälki jää sinne”
(H04-NN3, sitaatti haastattelusta)

¹ Kiitän Ilona Rauhalaa suomennoksesta, johon oma pohjoissaamen taitoni ei olisi riittänyt.

1 Johdanto

Vanha vitsi kertoo, että saamelaiseen perheeseen kuuluu äiti, isä, kymmenen lasta ja yksi antropologi. Vitsin tausta on pitkässä perinteessä, jossa saamelaisia ovat tiiviisti tutkineet yhteisön ulkopuoliset tutkijat, jotka aiemmin usein asuivat tutkimiansa saamelaisten luona. On jopa väitetty, että saamelaiset olisivat maailman tutkituin ihmisryhmä. Tutkimuksen määrästä huolimatta on toisaalta sanottu vallitsevan vakava pula tiedosta, joka olisi saamelaisyhteisölle itselleen hyödyllistä uhanalaisten saamen kielten elvyttämiseksi. (Magga & Skutnabb-Kangas 2003: 36.) Tätä puutetta ei ole tähän päivään mennessä täysin pystytty korjaamaan, vaikka olennaisia edistysaskeleita saamen kielten sosiolingvistiikan ja elvytyksen tutkimuksessa on otettu (ks. esim. Aikio-Puoskari 2016, Huhtanen & Puukko 2016, Pasanen 2016, 2015, 2014).

Käsillä oleva tutkimus pyrkii osaltaan täyttämään erityisesti saamen kielten kirjallistumista koskevaa tutkimusaukkoa. Saamen kirjakielten historiasta ja myös nykykirjallisuudesta on olemassa jonkin verran tutkimuskirjallisuutta (esim. Aikio 1987, Capdeville 2017, Domokos 2018, Korhonen 1981, Moshnikoff 2009, Olthuis 2009). Sen sijaan tavallisten kielenpuhujien kirjalliseen kielenkäyttöön keskittyvää tutkimusta ei juuri ole. Tässä tutkimuksessa selvitän Suomen saamelaiskielten, pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen kirjakieliä koskevia käsityksiä kieliyhteisössä, johon on luettu kaikki kieliä osaavat, käyttävät ja niihin samastuvat, ja pohdin näiden käsitysten merkitystä saamen kielten elvytykselle. Kirjalliset kielimuodot ovat länsimaisissa yhteiskunnissa saavuttaneet sellaisen roolin, että ilman toimivaa kirjallista muotoa kielen on vaikea ulottua perhepiiristä ja perinteisiltä suullisilta aloilta kohti sellaisia usein toivottavina pidettyjä käyttötarkoituksia kuin media, koulutus, julkiset palvelut tai liike-elämä. Tämän vuoksi uhanalaisten kielten kirjallistamista eli kirjallisen kielimuodon luomista on pidetty jopa itsestään selvänä toimenpiteenä kielen elvyttämiseksi (Grenoble & Whaley 2006: 102, Lüpke 2011: 313).

Saamen kielten kirjallinen historia on vielä hyvin nuorta, eikä kirjallistuminen ole käynyt kivuttomasti. Ensimmäiset tekstit Suomessa puhuttavilla saamen kielillä on kirjoitettu yli sata vuotta sitten, ja kielten nykyiset ortografiat on luotu 1970–1990-luvuilla. Kuitenkin saamelaiset itse ovat alkaneet kirjoittaa äidinkielillään vasta viime vuosikymmeninä, ja tänä päivänä merkittävä osa saamen puhujista ei osaa kirjoittaa

äidinkielellään. Tämä koskee erityisesti aikuisia puhujia, jotka eivät ole saaneet koulutusta äidinkielellään. Toisaalta tuoreen arvioinnin mukaan myös saamen nykyisen kouluopetuksen tulokset vaikuttavat heikoilta erityisesti kirjallisen kielitaidon osalta (Huhtanen & Puukko 2016: 4).

Kirjallisen kielitaidon puute muodostaa ilmeisen ongelman saamen kielten käyttöalojen ja statuksen kehittymiselle sekä saamen puhujien kielellisten oikeuksien toteutumiselle, sillä äidinkielen luku- ja kirjoitustaitoa sekä äidinkielellä tapahtuvaa opetusta on pidetty ihmisoikeutena (Skutnabb-Kangas 2000, 2009). Tuoreet selvitykset viittaavat myös siihen, että saamen lukutaidon puute on esteenä saamenkielisten julkisten palveluiden hyödyntämiselle (Pasanen 2016: 43). Saamen kielten kirjallistumisen tutkimuksella ja tutkimuksen sovelluksilla voikin olla ratkaiseva merkitys kielten tulevaisuuden ja puhujien perusoikeuksien toteutumisen kannalta.

Kieliasenteita on pidetty keskeisimpänä tekijänä kirjallistamishankkeiden onnistumisessa (esim. Grenoble & Whaley 2006: 123), ja siksi jokseenkin kriittisessä tilassa olevien saamen kirjakielten tilannetta on mielekästä tutkia nimenomaan kirjakieliin liittyvien käsitysten näkökulmasta. Tutkimukseni sijoittuu kirjoitusjärjestelmien sociolinguistiikan alalle (*sociolinguistics of writing systems*, ks. Sebba 2009: 35), ja teoreettisesti nojaudun kieli-ideologioiden ja kielen normatiivisuuden semioottisesti orientoituneeseen tutkimuskirjallisuuteen (Agha 2007, Irvine & Gal 2000, Piippo 2012, Silverstein 1979), kielen elvytyksen ja kieliekologioiden tutkimukseen (Fishman 1991, 1972, Grenoble 2011, Grenoble & Whaley 2006, Kroskity 2009, Sallabank 2011, Spolsky 2011) sekä kirjallistamista ja standardisointia käsittelevään tutkimukseen (Coulmas 2009, 2003, 1989, Haugen 1966, Lüpke 2011, Milroy 2007, 2001, Milroy & Milroy 1985, Mühlhäusler 1990, Sebba 2012, 2009, 2007). Aiheensa vuoksi tutkimukseni kytkeytyy myös alkuperäiskansatutkimuksen alaan, joka tarkastelee kriittisesti alkuperäiskansoihin kohdistuvan tutkimuksen teoreettis-metodologisia ja eettisiä lähtökohtia (ks. esim. Smith 1999, Wilson 2008). Tutkimustyön edetessä olen pyrkinyt kiinnittämään huomiota omaan rooliini yhteisön ulkopuolisena tutkijana ja kuljettamaan läpi työn pohdintaa tämän merkityksestä tutkimuksen muotoutumiselle.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen kirjoittamista sosiaalisena toimintana ja kirjoitusjärjestelmiä historiallisesti ja kulttuurisesti määräytyneinä sosiaalisina normeina, joiden avulla rakennetaan sosiaalisia merkityksiä, identiteettejä, ideologioita ja

valtasuhteita. Tutkin, millaisia käsityksiä kirjakieliin liittyy ja kuinka ne suhteutuvat standardisointiin, kirjallistumiseen ja kielen elvytykseen liittyviin näkemyksiin. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä kielten kirjallistamiseen ja standardisointiin liittyvien käsitysten diskursiivisesta rakentumisesta sekä niiden roolista kielen elvytyksen kontekstissa ja näin edistää saamen kirjakielten kehittymistä ja kielten elvytystä. Eurooppalaisessa kontekstissa harvinaisen nuorina kirjoitusjärjestelminä saamen kirjakielet ovat myös kieltenvälisesti kiinnostava esimerkki, joiden tutkimuksen kautta voidaan lähestyä laajempaa ymmärrystä hiljattain luotujen kirjoitusjärjestelmien elintilasta länsimaisissa yhteiskunnissa, joissa standardikielellä tyypillisesti on vahva rooli (vrt. Kristiansen & Coupland 2011). Tiivistetysti tutkimuksellani pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Millaisia käsityksiä Suomessa puhuttavien saamelaiskielten kirjakieliin liittyy?
- 2) Mitä edeltävässä kohdassa tarkoitetut käsitykset kertovat kirjakielten potentiaalista kielten elinvoimaisuuden vahvistamisessa, ja millaisilla kirjakieliä kehittäväillä toimenpiteillä tätä potentiaalia voitaisiin kehittää?

Ensimmäinen kysymys on päättämiskysymykseni, johon pyrin vastaamaan analyysilläni, ja toinen kysymys puolestaan muodostaa lähtökohdan ensimmäistä kysymystä koskevien tutkimustulosten pohdinnalle.

Lähestymistapani tutkimuskysymysten selvittämiseen on empiirinen ja monimetodinen. Aineistoni koostuu nimenomaisesti tätä tutkimusta varten kerätystä kyselyaineistosta ja haastatteluaineistosta, joiden tarkastelussa yhdistän kuvailevaa määrällistä analyysiä sekä laadullista sisällönanalyysiä luodakseni aiemmin tutkimattomasta aiheesta mahdollisimman monipuolisen kuvan. Menetelmien yhdistämisen kautta tavoitteenani on varsinaisten tutkimuskysymysten selvittämisen ohella arvioida monimetodisen tutkimusotteen hyödyllisyyttä tutkimusaiheen kartoittamisessa ja tuottaa näin pieni kontribuutio yleiskielitieteelliseen keskusteluun sosiolingvistisen tutkimuksen metodologiasta.

Tutkimukseni rajoittuu käytännön syistä Suomessa puhuttaviin saamelaiskieliin, joiden tarkastelua samassa tutkimuksessa voidaan pitää mielekkäänä ainakin kahdesta syystä. Koska saamen kieliä käytetään samassa monikielisessä ympäristössä, on välttämätöntä ottaa tutkimuksessa huomioon näiden kielten muodostaman kieliekologian kokonaisuus, jossa inarinsaame, koltansaame ja pohjoissaame, niin suullisesti kuin

kirjallisesti käytettyinä, pyrkivät löytämään paikkaansa valtakielten rinnalla. Toiseksi kirjallistumiseen liittyvän tutkimuksen puute koskettaa kaikkia kolmea kieltä.

Kaikkien kolmen Suomessa puhuttavan saamelaiskielen sisällyttäminen tutkimukseen johtaa väistämättä siihen, että kunkin kielen tilannetta on tarkasteltava yleisemmällä tasolla kuin yksittäiseen kieleen keskittyvässä tutkimuksessa. Samoin aiemman tutkimuksen vähäisyys vaikuttaa siihen, että voin tällä tutkimuksella luoda vain melko yleisluontoisen katsauksen saamen kielten kirjallistumiseen liittyviin käsityksiin eikä tämän perusteella voida tehdä pitkälle meneviä yleistyksiä tai tutkimuksen sovelluksena ehdottaa kovin yksityiskohtaisia toimenpiteitä kirjakielten kehittämiseksi. Keskityn tutkimuksessa kieliyhteisön aikuisten kokemuksiin ja käsityksiin osittain tiedonkeruun käytännön syistä, mutta myös siksi, että lasten kirjakielen oppimisesta on jo olemassa alustavaa tutkimusta (mm. Huhtanen & Puukko 2016), kun taas aikuisten kielenpuhujien tilanne on jäänyt vähemmälle huomiolle. Toiseksi aikuiset kielenpuhujat ovat sekä yleisesti ottaen kielenvaihdon kannalta keskeinen ryhmä, joka vaikuttaa kielten välittymiseen uusille sukupolville, että erityisesti saamen kielten kirjallisen käytön kannalta kriittisessä asemassa oleva ryhmä, joista valtaosa ei ole saanut kielen opetusta.

Tutkielma etenee seuraavalla tavalla. Luvussa 2 käsittelen tutkimukseni teoreettista viitekehystä, jonka kautta tarkastelen luvussa 3 Suomen saamelaiskielten yhteiskunnallista asemaa, kielten kirjoittamisen historiaa, nykyortografioita sekä kirjallistumisen nykytilanteesta erilaisten viranomais selvitysten ja mediakeskustelun välityksellä muodostuvaa kuvaa. Tähän kirjallisuuskatsaukseen pohjaan työni empiirisen osuuden. Luvussa 4 avaan tutkimuksen metodologisia ja tutkimuseettisiä lähtökohtia, esittelen aineiston keräämisessä ja analysoinnissa käytettyjä menetelmiä ja aineistojeni muodostamaa kokonaisuutta. Luvussa 5 esitän aineiston analyysistä nousevat tutkimustulokset, joiden kuvauksen yhteydessä pohdin tulosten merkitystä elvytykselle sekä yhteyttä aiempaan kirjallisuuteen. Luvussa 6 muodostan yhteenvedon tutkimuksen tuloksista ja esitän kokoavia pohdintoja sitä, missä määrin saamen kielten kirjakielet nykyisellään tukevat kielen elvytyksen tavoitteita, millaisilla toimenpiteillä kirjakieliä ja niiden käyttöä voitaisiin vahvistaa sekä sitä, miten metodologiset ratkaisuni ovat vaikuttaneet tutkimustulosten muodostumiseen. Lopuksi luvussa 7 summaan työni antia.

2 Teoreettiset lähtökohdat

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni teoreettisia lähtökohtia yleislingvistiseen kirjallisuuteen pohjautuen. Tämä katsaus toimii pohjana sekä Suomen saamelaiskielten kirjakielten nykytilanteen esittelylle luvussa 3 että tutkimuksen empiiriselle osalle. Tutkimukseni keskeinen kielisosiologinen konteksti on, että saamen kielet ovat uhanalaisia vähemmistökieliä, joilla on tähän statukseen liittyviä erityispiirteitä erityisesti kielen käyttöaloihin ja kirjallistamisen haasteisiin liittyen. Tästä johtuen aloitan tutkimuksen teoreettisen taustoituksen osiossa 2.1 esittelemällä kielten uhanalaisuuteen ja elvyttämiseen liittyvää tutkimusta, minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan kielen kirjallistamiseen liittyviä näkökulmia osiossa 2.2. Esittelen kirjoitusjärjestelmien tutkimuksen peruskäsitteet sekä käsittelen kirjallistamis- ja standardisointiprosessien vaiheita, tavoitteita ja haasteita erityisesti kielen elvytyksen näkökulmasta tarkasteltuna. Käyn myös läpi tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä suosituksia toimivan ortografian luomiseksi. Lopuksi osiossa 2.3 esittelen tutkimuksen keskeisenä teoreettisena linssinä toimivaa tutkimusta kielikäsityksistä ja kielen normeista, jotka ohjaavat kirjallisen kielen käyttöä.

2.1 Kielten uhanalaisuus ja elvyttäminen

2.1.1 Kielten uhanalaisuus

Uhanalaisella kielellä tarkoitetaan yleislingvistisessä tutkimuksessa kieltä, jonka käyttö on vaarassa lakata kielenvaihdon (*language shift*) tai harvinaisemmissa tapauksissa puhujien katoamisen vuoksi. Kun kielen käyttö lakkaa kokonaan joko yksilön, perheen tai kokonaisen yhteisön tasolla, puhutaan kielenmenetyksestä (*language loss*) – toisinaan myös kielikuolemasta (*language death*). Kielenmenetykseen johtavassa kielenvaihdossa on kyse siitä, että tietyn kielen tai kielimuodon puhujat luopuvat kielensä käytöstä ja alkavat käyttää jotakin toista kieltä tai kielimuotoa. (Grenoble 2011: 27.)

Kielenvaihdosten syiksi on nimetty globalisaatio ja kaupungistuminen, jotka ihmisten liikkumisen myötä luovat entistä enemmän kontakteja eri kieliryhmien välille, sekä näiden ryhmien välisen sosiaalinen ja kulttuurinen epätasa-arvo, joka usein heijastuu myös vähemmistökielen arvostuksen heikkenemiseen (Grenoble 2011: 33–35). Toisinaan kielenvaihdon taustalla on eksplisiittinen ulkoinen painostus, kuten kansallisen yhtenäisyyden nimissä harjoitettava assimilaatiopolitiikka, jossa kielen puhujia

painostetaan siirtymään valtakielen käyttöön. Assimilaatiopolitiikkaan voi liittyä vähemmistökielen käytön kieltäminen, valtakielen käyttöön painostaminen koulutusjärjestelmässä tai esimerkiksi puhujien pakkosiirrot, jotka eivät toimenpiteinä kohdistu ensisijaisesti kieleen, mutta vaikuttavat kieliyhteisöön syvästi. Näissä tapauksissa puhutaan pakotetusta kielenvaihdosta (Nettle & Romaine 2000: 156). Useimmissa tapauksissa kyse ei kuitenkaan ole suoraviivaisesta sorrosta tai tietoisesta kielen hävittämisestä, vaan laajempaan poliittis-kulttuuriseen kontekstiin kytkeytyvästä epätasa-arvoisesta valta-asetelmasta kahden tai useamman kielimuodon puhujien välillä.

On oikeastaan harvinaista, että kaksi kielimuotoa tai puhujaryhmää olisi täysin symmetrisessä suhteessa keskenään. Useimmissa kielikontaktitilanteissa yksi kieli on kulttuurisesti, poliittisesti, taloudellisesti, historiallisesti tai ideologisesti dominoivassa asemassa suhteessa muihin kieliin, mikä voi johtaa dominoivan kielen käytön lisääntymiseen muiden kielten kustannuksella ja vähitellen muiden kielten katoamiseen kokonaan. (Austin & Sallabank 2011: 5–6.) Bourdieu (1991: 37–39, 51) on kuvannut kieltä *linguistic market* -metaforan kautta kulttuurisena pääomana, jonka käyttö vuorovaikutustilanteissa rakentaa sosiaalisia (valta)suhteita. Vähemmistökieli ei välttämättä näyttäydy puhujan aseman kannalta yhtä arvokkaana ja hyödyllisenä pääomana kuin enemmistökieli, jolla voi esimerkiksi saada erilaisia palveluita tai työllistyä. Tästä johtuen vähemmistökieli herkästi häviää valtakielelle tilanteessa, jossa valtakielen käyttö näyttäytyy puhujan taloudellista tai sosiaalista asemaa parantavana ja kulttuurinen pääoma joutuu näin ristiriitaan taloudellisen pääoman kanssa.

Kun puhujat vaihtavat omasta tahdostaan kieltä, jonka kokevat hyödyllisemmäksi tai johon he mieluummin samaistuvat, puhutaan usein vapaaehtoisesta kielenvaihdosta. (Nettle & Romaine 2000: 157.) Nettle ja Romaine (2000: 160) tunnustavat kuitenkin jo pakotetun ja vapaaehtoisen kielenvaihdon käsitteiden esittämisen yhteydessä, että pakotetun ja vapaaehtoisen välissä on harmaa alue, joka on todennäköisesti kattaa useimmat empiiriset tapaukset. Vaihdoksen vapaaehtoisuus voidaan jopa kiistää kokonaan, sillä valintaa ohjaa tyypillisesti eri kieliä puhuvien ryhmien väliseen epätasa-arvoiseen asemaan liittyvä ulkoinen paine, vaikka eksplisiittisiä painostustoimia kielestä luopumiseen ei olisi.

Tyypillisesti kielenvaihtoon sisältyy kaksi- tai monikielisyysvaihe, jonka aikana puhujat hallitsevat useita kieliä, mutta luopuvat vähitellen vähemmistökielen

käytöstä ja siirtyvät käyttämään dominoivaa kieltä kaikilla elämänaloilla (Spolsky 2011: 149). Koska kielenvaihto tapahtuu usein hitaasti ja asteittaan, ei ole suoraviivaista määritellä, milloin kieli tulisi lukea uhanalaiseksi. Uhanalaisuuden arvioimiseksi on kehitetty useita asteikkoja (mm. Fishman 1991, Wurm 2001, UNESCO 2003), jotka eroavat muun muassa käytettyjen mittarien määrässä. On yleisesti hyväksytty ajatus, että kielen puhujien määrästä ei voi suoraviivaisesti päätellä kielen elinvoimaisuuden astetta, sillä pienikin kieliyhteisö voi käyttää kieltä aktiivisesti – toisaalta hyvin pieni puhujajoukko on aina keskimääräistä alttiimpi äkillisille muutoksille (UNESCO 2003).

Sen sijaan kielen käyttöalat ovat monissa arviointiasteikoissa (Fishman 1991, Wurm 2001, UNESCO 2003) käytetty keskeinen mittari kielen elinvoimaisuudelle – yksinkertaistettuna mitä useammassa asiayhteyksissä kieltä käytetään säännöllisesti, sitä varmemmin kieli säilyy käytössä. Palaan käyttöalan käsitteeseen osiossa 2.1.2. Useissa tapaustutkimuksissa uhanalaisen kielen säilymisen kannalta keskeiseksi käyttöalaksi on osoittautunut perhe (Fishman 1972: 443). Toisaalta kielen statuksen kannalta tärkeiksi on jo kauan tiedetty modernisaatiokehityksen myötä syntyvät uudet käyttöalat, kuten perinteinen ja sosiaalinen media, jotka enemmistökieliseksi jäädessään heikentävät radikaalisti vähemmistökielen elinvoimaisuutta (Lindgren 1984: 294–295, UNESCO 2003).

Monesti viime kädessä ratkaisevana kriteerinä pidetään sitä, siirtyykö kieli uusille sukupolville eli oppivatko lapset kielen äidinkielenään – tästä puhutaan kielen siirtymisenä tai välittymisenä (*intergenerational transmission*) (Magga & Skutnabb-Kangas 2003: 43, Fishman 1991). Tyypillistä on, että kielen käyttö ja hallinta vähenee asteittain sukupolvesta toiseen siten, että ensimmäisen sukupolven edustajat hallitsevat kielen hyvin, mutta toinen sukupolvi enää puutteellisesti ja kolmas ei kenties omaksu kieltä enää lainkaan. Tämän seurauksena puhujien ikärakenne vinoutuu, mikä on omiaan vahvistamaan mielikuvia kuolevasta kielestä. (Fishman 1991.) Erot kielen hallinnassa voivat luoda kuilun kieliyhteisön eri sukupolvien välille, mikä saattaa heikentää kokemusta kieliyhteisön yhtenäisyydestä, ja tyypillistä on, että erityisesti vanhimman ja nuorimman sukupolven näkemykset kielestä ja kielen elvytyksestä saattavat olla ristiriidassa keskenään (ks. esim. Dorian 1994: 479, Kroskity 2009: 75).

UNESCO (2003) huomioi asteikossaan myös kieliaseenteet, -uskomukset ja -ideologiat, joilla on keskeinen rooli kielen käyttöä ohjaavina tekijöinä (mm. Sallabank

2011: 285–288). Kieliin yhdistetään myös aina erilaisia mielikuvia. Esimerkiksi vain kotona ja muissa epävirallisissa konteksteissa käytettävää kieltä saatetaan pitää vanhanaikaisena verrattuna julkisissa ja erityisesti moderneiksi miellettyissä konteksteissa käytettyyn enemmistökieleen, jolla tyypillisesti julkaistaan kirjallisuutta ja mediasisältöjä (esim. Lindgren 1984). Näin kielen käyttöalat voivat muovata kielikäsitteitä.

Kieleen liitettävät merkitykset vaikuttavat keskeisesti siihen, missä määrin kieleen halutaan samastua ja missä määrin sitä käytetään. Puhujien identiteettiin kytkeytyvät merkitykset ovat keskeisiä. Kieli nähdään usein etnisen tai kansallisen identiteetin symbolina (vrt. esim. Austin & Sallabank 2011: 8, Anderson 1991: 46, Nettle & Romaine 2000: 12). Tästä syystä kieliyhteisön etnisen tai paikallisidentiteetin vahvistamista on pidetty tehokkaana keinona kielen elvytyksessä (Austin & Sallabank 2011: 9). Vahvakaan identifioituminen kieleen ei kuitenkaan aina ehkäise kielenmenetystä, sillä kielellinen identiteetti saattaa säilyä vahvana myös puhujissa, jotka eivät siirrä kieltä lapsilleen, ja jopa näille myöhemmille sukupolville, jotka eivät ole koskaan oppineet kieltä (Austin & Sallabank 2011: 8–9). Austin ja Sallabank (2011: 8–9) selittävät ristiriitaa kielellisen identiteetin ja kielen käytön välillä identiteettien osittaisen ja muuttuvan luonteen kautta. Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä identiteetti nähdään staattisen kategorian sijaan jatkuvassa muutoksessa olevana ilmiönä, identifioitumisen prosessina, jota voidaan tutkia tarkastelemalla diskursseissa ilmenevää kielen ja ideologian välistä suhdetta (vrt. esim. Fairclough 2001, 1995).

Vastaava ristiriita on läsnä uhanalaisten kielten (useimmiten monikielisten) puhujien äidinkielisyyden määrittelyssä. Skutnabb-Kankaan (2000: 105–115) mukaan äidinkielen määrittely voi tapahtua alkuperän, kielitaidon, kielen käytön tai samastumisen (identifioitumisen) näkökulmasta. Alkuperän näkökulmasta äidinkieli on ensimmäisenä tai ainakin varhaislapsuudessa opittu kieli. Ensimmäisenä opitusta kielestä käytetään myös termiä ensikieli. Kielitaidon näkökulmasta äidinkieleksi määritellään usein kieli, jota henkilö osaa parhaiten (tämä määritelmä ei kuitenkaan huomioi tilannetta, jossa ensikieliä on useita). Kielen käytön näkökulmasta puolestaan äidinkieli on kieli, jota henkilö käyttää eniten. Identiteetin kannalta äidinkieli voi olla joko kieli, johon henkilö itse samastuu tai kieli, johon muut hänet samastavat. (Skutnabb-Kangas 2000: 106.) Koska kielen läsnäolo eri käyttöaloilla ja kieleen liittyvät käsitykset ovat keskeisiä uhanalaisuuden indikaattoreita, ovat ne myös uhanalaisten kielten elvytystä käsittelevän

tutkimuksen ja muun elvytystoiminnan keskiössä. Uhanalaisten kielten tutkimuksen keskeinen soveltava tavoite onkin edistää kielten elvytystä.

2.1.2 Kielen elvyttäminen

Kielen elvytys (*language revitalization*) voidaan laajasti katsoen ymmärtää miksi tahansa uhanalaisten kielten vahvistamiseen pyrkiväksi toiminnaksi (Hinton 2001: 5). Kielentutkijoiden keskuudessa uhanalaisten kielten elvytys on saavuttanut kasvavissa määrin huomiota 1990-luvun alusta alkaen etenkin Fishmanin (1991) avauksen myötä. Usein elvytyksen tutkimuksen tavoitteeksi asetetaan elvytyksen päämäärien edistäminen eli kielen käytön lisääminen ja kieliyhteisön kielellisten oikeuksien toteutuminen. Jaloista tavoitteista huolimatta elvytyksen tutkimusta on kritisoitu siitä, että se keskittyy liiaksi kieleen sivuuttaen kielen puhujat ja kieliyhteisöissä tapahtuvat uhanalaistumiseen johtavat prosessit, mikä on johtanut heikkoon menestykseen kielellisen diversiteetin kadon torjumisessa (mm. Spolsky 2011: 141).

Mühlhäusler (2002, 2003) on tarjonnut tutkimuksen vaikuttavuuden parantamiseksi kieliekologista näkökulmaa, jossa fokusta laajennetaan pelkän kielen tarkastelusta kielen käyttöaloihin ja niiden muodostamaan kokonaisuuteen. Alkujaan Voegelin ym. (1967) esittelemä ja Haugenin (ks. Dil 1972) tunnetuksi tekemä käsite kieliekologia (*language ecology*) viittaa kielen ja sen puhujien väliseen suhteeseen. Tutkimusalana kieliekologia tarkastelee puhujien suhdetta kieleen kokonaisavaltaisesti historiallisessa ja nykykontekstissa. (Grenoble 2011: 30.) Mühlhäuslerin (2002: 38) näkemyksen mukaan kielen elvytyksessä tulisi keskittyä erityisesti kieliekologian säilyttämiseen ja kielen elintilan vahvistamiseen. Tällainen kielen sosiaaliseen kontekstiin keskittyvä lähestymistapa on johdonmukainen funktionalistisen kielikäsitteen kanssa, jossa kielenkäyttöä tarkastellaan sosiaalisen toiminnan muotona.

Keskeinen käsite ja tutkimuskohde monikielisten kieliekologioiden tutkimuksessa on käyttöala (*domain*): tyypillisten osallistujien, lokaation ja puheenaiheiden määrittämä konteksti, jolle tietyn kielen tai kielimuodon käyttö muodostuu ominaiseksi (Fishman 1972: 437). Klassisen määritelmän perusajatus on, että käyttöalan ominaisuudet (osallistujat, lokaatio tai puheenaihe) määrittelevät kielenkäyttöä. Mikään näistä ominaisuuksista ei itsestään selvästi ota kantaa siihen, käytetäänkö kieltä tietyllä käyttöalalla suullisessa vai kirjallisessa muodossa eli muodostavatko kielen suullinen ja kirjallinen modaliteetti omat käyttöalansa vai voidaanko modaliteetteja käsitellä kuten

kielen varieteetteja, potentiaalisesti samalla käyttöalalla varioivina kielimuotoina. Esimerkiksi sanomalehden kieli on jokseenkin ilmiselvästi kirjallista kun taas radiossa käytetään puhuttua kieltä, mutta mikäli käyttöalan käsite määritellään yleisemmin kattamaan kaikki tiedotusvälineet, asia on monimutkaisempi. Sama pätee myös kirjallisuudessa yleisesti tarkasteltuun kodin tai perheen muodostamaan käyttöalaan, jonka piirissä tapahtuvassa vuorovaikutuksessa kirjallinen ja suullinen kielimuoto voivat limittyä tiiviistikin kenties etenkin yleistyvän pikaviestinnän myötä. Kysymys kielen valinnasta kirjallista kieltä käytettäessä ja tämän valinnan suhde kielen valintaan suullisissa vuorovaikutustilanteissa onkin käsillä olevan tutkimuksen kannalta oleellinen.

Kielen valinnan ohella käyttöaloille ominaista on koko joukko kielenkäyttöön liittyviä tendenssejä mm. murteiden, sosiolektien ja erilaisten hämärämmin rajautuvien kielellisten muotojen tasolla. Näin ollen eri käyttöaloilla tapahtuvaa kielenkäyttöä voidaan tarkastella sekä eri kielten välillä tehtävän valinnan että yhden kielen eri kielimuotojen välillä tehtävän valinnan kannalta, ja toisaalta eri kielimuotojen sekoittamisen näkökulmasta.

Uhanalaisuuden määrittämisessä keskeisenä pidetään usein valintaa vähemmistö- ja enemmistökielen käytön välillä. Toisinaan kielimuodot jakautuvat eri käyttöaloille, tyypillisesti esimerkiksi siten, että valtakieltä käytetään julkisilla ja virallisilla käyttöaloilla, kun taas vähemmistökieltä lähinnä yksityisissä ja epävirallisissa konteksteissa. Tästä käytetään yleisesti termiä 'diglossia' (alun perin Ferguson 1959, ks. myös Blom & Gumperz 1972, O'Shannessy 2011: 80–81). Tällainen jakautuminen voidaan nähdä vähemmistökielen käyttöaloja ja statusta rajoittavana tilanteena, jossa kieli ja sen käyttäjät sulkeutuvat tietyille elämänaloille ja mahdollisesti vähempiarvoisena pidettyyn asemaan. Samaan aikaan diglossiaa pidetään usein eräänlaisena elvytyksen tavoitetilana, joka turvaa vakaan elintilan vähemmistökielille edes joillain perinteisillä käyttöaloilla, sillä useimmiten paluu uhanalaistuneen kielen käyttöön kaikilla käyttöaloilla tai käytön laajentaminen uusille käyttöaloille ei ole mahdollista (esim. Fishman 1991: 12, O'Shannessy 2011: 81, Rasmussen 2013: 16–17, viitattu Pasanen 2015: 37).

Calvet (2006: 24) on rinnastanut käyttöalan käsitteen ekolokeroon kutsuen kielen eri käyttöaloja ekolingvistiksi lokeroiksi (*ecolinguistic niche*). Spolsky (2011: 148) kuvaa yhteiskuntaa tällaisten ekolokeroitten muodostamien verkostojen ja kieliyhteisöjen

monimutkaisena ekologiana, jonka dynamiikka määrittelee kielen tai kielimuodon käyttöä. Kieliekologian metaforan näkökulmasta elvytyksessä on siis kyse kielen elintilan, ekolinguististen lokeroitten eli kielen käyttöalojen turvaamisesta. Näin ollen uhanalaistuneen kielen elvytyksen keskeinen tavoite on kielen käytön lisääminen ylhäältä vahvistamalla sen käyttöä olemassa olevilla käyttöaloilla ja toisaalta synnyttämällä kokonaan uusia käyttöaloja, toisin sanoen saada alulle kielen käyttö alkujaan enemmistökielillä käyttöaloilla tai sellaisilla käyttöaloilta, joilta kieli on ehtinyt kadota.

Elvytystoiminnasta puhuttaessa on jo perinteikkäästi erotettu ylhäältä alas suuntautuva, viralliset kieliperiaatteet käsittävä ja usein uhanalaisia kieliä puhuvien yhteisöjen näkökulmasta ulkopuolisten kieliauktoriteettien tai instituutioiden tasolla toteutettu kielipolitiikka (*language policy*) ja konkreettisemmat, usein kieliyhteisöstä itsestään lähtöisin olevat elvytykseen tähtäävät toimenpiteet (*language planning*) (esim. Hornberger 2006, Sallabank 2011: 278). Strategisten kielipoliittisten päätösten ja konkreettisten ruohonjuuritason toimenpiteiden erottelu ei kuitenkaan ole suoraviivaista, sillä monenlaisia kielenkäyttöä ohjaavia normeja voidaan sekä muodostaa että implementoida millä tahansa tasolla ylikansallisista organisaatioista aina yksittäisiin perheisiin ja yksilöihin asti – joskin kielenkäyttöä koskevien normatiivisten käsitysten eksplikointi perhekontekstissa on melko harvinaista (Spolsky 2004: 43, Sallabank 2011: 278).

Jaottelu yksilöiden tekemään alhaalta ylöspäin suuntautuvaan ja instituutioiden tekemään ylhäältä alaspäin suuntautuvaan elvytystoimintaan ei siis yksiselitteisesti vastaa empiiristen ilmiöiden monimutkaista luonnetta, mutta se on silti keskeinen elvytyshankkeisiin liittyvän toimijuuden tarkastelussa. Monissa tapaustutkimuksissa on todettu pelkästään ylhäältä alas suuntautuvan elvytysmallin tehottomuus tilanteissa, joissa kieliyhteisö ei koe omistajuutta elvytyshankkeesta ja puhumansa kielen tulevaisuudesta (Sallabank 2011: 284–285). Kun vähemmistökielen on toisaalta todettu voivan säilyä elinvoimaisena hyvinkin pienellä puhujamäärällä ja rajatuissa konteksteissa käytettynä (ks. esim. UNESCO 2003), voidaan kieliyhteisön sisältö kumpuava toiminta nähdä ensisijaisena suhteessa ylätasoinstituutioiden ja valtion toimintaan, joskin strategiat ovat lähtökohtaisesti toisiaan täydentäviä.

Spolsky (2011: 148–150) pitää erilaisia kielisuunnittelun muotoja kielipolitiikan osana ja käyttää kielipolitiikkaa eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä. Hän erottaa kielipolitiikan kolme itsenäistä, mutta toisiinsa kytkeytyvää osa-aluetta:

- 1) **Kielelliset käytännöt** (*language practices*): kielen tai kielimuodon käyttöä kieliyhteisössä tai tietyllä käyttöalalla säätelevät jaetut säännöt
- 2) **Kieleen liittyvät käsitykset** (vrt. *language beliefs, language ideology* tai *language attitudes*): yksittäisen puhujan käsitykset kielestä
- 3) **Kielisuunnittelu** (*language management*): joko yksilöiden tai instituutioiden toiminta, jonka pyrkimyksenä on kielen käytön tai kieleen liittyvien käsitysten muokkaaminen

Spolsky (mts.) näkee kielelliset käytännöt kielen käyttöä määrittävinä sääntöinä. Määritelmä on jossain määrin ongelmallinen, sillä tällaisia sääntöjä voidaan pitää myös eräänlaisina käsityksinä kielestä ja sen käytöstä (vrt. Mäntynen ym. 2012, Piippo 2012), jolloin kielelliset käytännöt näyttäytyvät pikemminkin kieleen liittyvien käsitysten alaisena ilmiönä. Tässä tutkimuksessa puhun erikseen kielen käytöstä sosiaalisena toimintana ja sitä säätelevistä *normeista*, jotka näen eräänlaisina kielikäsitteiksi ja joiden määrittelyyn palaan tarkemmin osiossa 2.3. Spolskyn määritelmän mukaisesti kielen käyttöä ja sitä määrittäviä normeja voidaan tarkastella niin koko kieliyhteisön muodostaman kieliekologian kuin yksittäisten käyttöalojen tasolla.

Käytän tässä Spolskyn (mts.) englanninkielisen termin *language belief* väljänä vastineena suomenkielistä termiä 'kielikäsitys', joka tässä kattaa myös monet muut englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetyt termit kuten kieli-ideologia (*language ideology*) ja kieli-asenne (*language attitude*). Kieleen liittyvät käsitykset esiintyvät Spolskyn (mts.) kuvauksessa vaikeasti rajautuvana (ja vaikeasti tutkittavana) ilmiönä, jotka kuitenkin vaikuttavat olennaisesti kielen käyttöön ja sitä koskeviin normeihin. Huomattavaa on, että määritelmässä käsityksistä puhutaan yksittäisen kielenpuhujan käsityksinä, kun taas konstruktionistisessa katsantotavassa käsityksiä, samoin kuin normeja, on luontevaa pitää diskursiivisesti rakentuvina ja siten olennaisesti sosiaalisina, joskaan ei automaattisesti kaikkien kieliyhteisön jäsenten jakamina ajatusmalleina. Palaan myös kielikäsitteiden, -ideologioiden ja -asenteiden käsitteisiin oman tutkimukseni kannalta tarkemmin osiossa 2.3. Tämän kielen elvytystä käsittelevän osion loppuosassa keskityn kielisuunnittelun eri muotoihin.

Spolskyn jaottelussa kielisuunnittelun piiriin kuuluvat niin yksilöiden (alhaalta ylöspäin suuntautuvat) kuin instituutioiden (ylhäältä alaspäin suuntautuvat) konkreettiset toimet kielen elvyttämiseksi. Kuten muotoilusta *toiminta, jonka pyrkimyksenä on kielen*

käytön tai kieleen liittyvien käsitysten muokkaaminen ilmenee, elvytystä on syytä pitää vaikuttamiskäytännönä: kielen elvytyksen pyrkimyksenä on vaikuttaa kielen puhujien kielellisiin käytäntöihin, mikä tapahtuu olennaisesti kielen liittyvien käsitysten välityksellä. Pasanen (2015: 44) on puhunut ideologisesta *selkiyttämisestä*, yhteisön elvytykseen kohdistuvien odotuksien käsittelystä elvytyksen edellytyksenä (vrt. Fishman 1991: 395).

Keinoiltaan perinteinen elvytykseen tähtäävä kielisuunnittelu on jaettu kieltä itseään muokkaavaan korpussuunnitteluun (*corpus planning*) ja toisaalta kielen käyttöympäristöä muokkaavaan statussuunnitteluun (*status planning*) (alun perin Kloss & Verdoodt 1969, Sallabank 2011: 278). Toimijuuden kannalta molempien on esitetty perustuvan tyypillisesti kieliyhteisön ulkopuolisten instituutioiden ja toimijoiden toimintaan, jossa kieliyhteisö on toiminnan kohteena (Grenoble 2011: 31). Korpussuunnittelun piiriin luetaan mm. kielen dokumentaatio, standardisointi ja ortografian luominen sekä erilaisten materiaalien, kuten kielioppien ja sanakirjojen tuottaminen. Statussuunnitteluksi puolestaan mielletään kielen yhteiskunnallisen statuksen parantaminen hankkimalla sille virallinen asema ja laajentamalla kielen käyttöaloja sekä rahoituksen hankkiminen muuta elvytystoimintaa varten. (Sallabank 2011: 279–280).

Suomessa korpussuunnitteluun liittyen on perinteisesti puhuttu kielenhuollosta ja nykyään myös kielenohjailusta. Termejä käytetään usein synonyymisesti, mutta ne voidaan erottaa siten, että kielenohjailu käsittää kirjakielen perustamisen ja kielen standardisoinnin alkuvaiheen toimet ja kielenhuolto puolestaan jo vakiintuneeseen standardikieleen liittyvän normitustyön. (Kolehmainen 2014: 18.) Tämän määritelmän pohjalta saamelaiskielten kohdalla lieenee perustellumpaa puhua kielenohjailusta, sillä vuosikymmenten standardisointityöstä huolimatta ei voida puhua samassa mielessä vakiintuneista yleiskielistä kuin suomen kielen kohdalla. Kielenohjailu myös tuo terminä esille kielen normitustyöhön liittyvän toimijuuden ja korostaa siten toiminnan sosiaalista ulottuvuutta, kun taas kielenhuolto antaa sanana mielikuvan jokseenkin arvovapaasta, neutraalista ja itsestään selvästi oikeutetusta toiminnasta.

Perinteisesti korpussuunnittelun piiriin luettu ortografian luominen vaikuttaa olennaisesti kielen käyttöaloihin mahdollistamalla osaltaan kielen kirjallisen käytön uusilla (usein moderneiksi miellettyillä) käyttöaloilla kuten koulutuksessa,

viranomaisyhteyksissä, kaunokirjallisuudessa ja mediassa. Tällä kaikella on usein myönteinen vaikutus kielen statukseen. Kirjallistamiseen ja standardisointiin liittyy siis kiinteästi sekä korpussuunnittelun että statussuunnittelun piirteitä, eivätkä nämä edustakaan toisistaan irrallisia prosesseja.

Grenoblen (2011: 31) mukaan edellä kuvattu perinteinen kielisuunnittelu eroaa leimallisesti kieliekologiaan pohjaavasta ekolingvistikielisuunnittelusta tavoitteiden ja keinojen kannalta – etenkin suhtautumisessaan kielen standardisointiin. Hän esittää perinteisen korpussuunnittelun päämääräksi itse asiassa kielensisäisen variaation vähentämisen kielen standardisoinnin avulla, mikä on tavoitteena päinvastainen ekolingvistiselle kielisuunnittelulle, joka pyrkii turvaamaan elintilan mahdollisimman monelle kielimuodolle mukaan lukien esimerkiksi murrevariaation kieliekologian sisällä. Grenoble pitää ekolingvististä kielisuunnittelua houkuttelevana myös siksi, että toisin kuin ylhäältä alas suuntautuvassa perinteisessä kielisuunnittelussa, ekolingvistikielisuunnittelussa ainakin pyritään kieliyhteisöstä itsestään nousevaan toimintaan. Toisaalta mielipiteet perinteiseen kielisuunnitteluun kiinteästi kuuluvan standardisoinnin tarpeellisuudesta elävät vahvana myös vähemmistökielisissä yhteisöissä, joten myöskään alhaalta ylös suuntautuvassa mallissa ei päästä standardisoinnin aiheuttamista haasteista. (Grenoble 2011: 31.) Standardisoinnin problematiikkaan palaan myöhemmin osiossa 2.2.3.

Kielisuunnittelun keinot eroavat toisistaan myös siinä, millaisiin käyttöaloihin huomio keskittyy. Sallabank (2011: 289) on erottanut tässä suhteessa kaksi strategiaa, joista ensimmäinen lähestyy tavoitetta uusien käyttöalojen hankkimisen kautta ja luottaa paljolti koulutukseen kielen välittäjänä uusille sukupolville. Tämän voidaan katsoa edellyttävän kielen standardisointia ja modernisointia (mm. uudissanaston luomista vastaamaan modernien käyttöalojen tarpeita) eli perinteistä korpussuunnittelua, mutta myös statussuunnittelua esimerkiksi kielen opetuksen turvaamiseksi. Koulutukseen nojaava strategia edellyttää usein runsaasti resursseja ja tiettyä yhteiskunnallista statusta, jotta kieli sisällytetään koulutusjärjestelmään. Strategiaa on kritisoitu myös tehottomuudesta sellaisenaan ilman muita elvytyskeinoja, sillä kieli ei välttämättä siirry koulun ulkopuolella käytettäväksi, ja kielenkäyttö saattaa lakata kouluajan jälkeen uudelleen (Sallabank 2011: 282, 289).

Toinen strategia perustuu kielen käytön lisäämiseen olemassa olevilla käyttöaloilla vahvistamalla kieleen identifioitumista ja sen käyttöä erityisesti koti- ja perhepiirissä. Tässä perinteiseen, stabiiliin diglossiaan perustuvassa mallissa kielen siirtyminen uusille sukupolville perustuu kielen luonnolliseen välitykseen vanhemmilta lapsille. Sallabank painottaa tämän yksityisten käyttöalojen roolia korostavan strategian yhteydessä kielikäsitysten merkitystä vähemmistökieleen yhdistettävien negatiivisten, takaperoisuuteen liittyvien mielikuvien ja näiden usein kiihdyttämän kielenvaihdon välttämiseksi. (Sallabank 2011: 289.)

On huomattava, että kielen siirtyminen perheessä edellyttää kielitaitoisia aikuisia, jotka ovat kykeneviä ja halukkaita puhumaan kieltä lapsilleen, joten vakavasti uhanalaistuneiden kielten on vaikea saavuttaa lisää puhujia ainoastaan kotona tapahtuvaan kielen siirtymiseen perustuen, jos kielen välitys on aiemmin katkennut ja yhteisön perheellistyvillä aikuisilla ei ole riittävän vahvaa kielitaitoa. Koulutukseen perustuva strategia voi siis tukea tätä kielen aikuisopetuksen kautta, jolloin kielen vieraana kielenä oppineet voivat välittää sen omille lapsilleen ensikielenä, joskin tapaustutkimusten perusteella koulutus harvoin johtaa tähän (Sallabank 2011: 282, 289). Sukupolvien välille muodostuvan kuilun ehkäisemiseksi Fishman (1991: 393) on korostanut, että onnistuneessa kielen elvytyksessä on huomioitava kaikkien puhujasukupolvien näkökulma ja kaikkien elvytystoimenpiteiden tulisi pyrkiä vahvistamaan sukupolvien välistä yhteyttä, joka on välttämätön kielen suullisen välittymisen palauttamiseksi ja vahvistamiseksi.

2.2 Näkökulmia uhanalaisen kielen kirjallistamiseen

Tässä osassa tarkastelen yksityiskohtaisemmin, millaisia vaiheita ja näkökulmia kirjallistamisprosessiin liittyy. Ennen syventymistä kirjakielen luomiseen ja standardisointiin liittyviin vaiheisiin ja näihin kytkeytyviin sosiaalisiin ja kielenelvytyksellisiin näkökulmiin on kuitenkin paikallaan määritellä muutamia kirjoitusjärjestelmien tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä.

2.2.1 Kirjoitusjärjestelmien tutkimuksen käsitteistä

Suomenkielisen kirjoitusjärjestelmiä koskevan tutkimuskirjallisuuden puutteessa tukeudun käsitteiden määrittelyssä paljolti englanninkielisen kirjallisuuden käsitteisiin, joista käytän suomenkielisiä vastineita noudattaen suomenkielisen kirjallisuuden

käytäntöjä sikäli kun sellaisia on. Kielitoimiston sanakirja (2018) antaa termille 'kirjoitus' kaksi merkitystä: 1) kirjoittaminen ja 2) teksti (kirjoitusmerkkeinä). Coulmasin (1999: 555–556) mukaan termin 'kirjoitus' (engl. *writing*) voidaan katsoa viittaavan ainakin seuraaviin merkityksiin:

- 1) kielen merkitsemiseen käytetty järjestelmä,
- 2) kielen merkitseminen (ts. kirjoittamiseen) tätä järjestelmää käyttäen, tai
- 3) erityinen (kirjoitus)tapa, jolla tätä järjestelmää käytetään

Tässä tutkimuksessa puhun kielitoimiston sanakirjan mallin mukaisesti kirjoittamisesta, kun kyse on toisesta Coulmasin merkityksistä, kirjoittamisesta toimintana (tästä näkökulmasta lisää osiossa 2.2.4). Kolmannessa merkityksestä käytetään yleisesti myös termiä 'kirjoitusjärjestelmä' (vrt. engl. *writing system*), jolla tarkoitetaan tietyn kielen kirjoittamiseen käytettyjen konventioiden muodostamaa järjestelmää. Ensimmäiseen merkitykseen viitaten kirjoitusjärjestelmiksi kutsutaan myös tietyn kielen kirjoittamiseen tarkoitettujen kirjoitusjärjestelmien abstraktimpia tyyppejä – esimerkkejä tällaisista tyypeistä ovat alfabeettinen ja logografinen kirjoitusjärjestelmä. (Coulmas 1999: 560, 2003: 35.)

Käsillä olevan tutkimuksen kannalta ainoastaan alfabeettiset eli aakkoskirjoitusjärjestelmät ovat relevantteja, enkä siis puhu kirjoitusjärjestelmistä abstraktimmassa merkityksessä. Kuitenkin silloin kun on tarpeen tehdä ero latinalaisen ja kyrillisen kirjoituksen välillä käytän termiä 'aakkosto' tai 'merkistö' viittaamaan latinalaisten tai kyrillisten kirjoitusmerkkien muodostamaan joukkoon. Tällaisista merkeistä, kuten <a> tai <â> käytän termejä 'kirjain' ja 'grafeemi'. Termiä 'ortografia' käytetään usein synonyymisesti termin kirjoitusjärjestelmä kanssa, mutta se viittaa erityisesti viralliseen, standardisoituun kirjoitusjärjestelmään (Coulmas 2003: 35). Kirjoitusjärjestelmä puolestaan voi olla epävirallinen ja yhden kielen kirjoittamista varten saattaa olla käytössä useita kirjoitusjärjestelmiä, kun taas virallisesti standardisoituja kirjoitusjärjestelmiä eli ortografioita on tyypillisesti yksi. Samoin kuin kirjoitusjärjestelmä spesifimmässä merkityksessään ortografia on aina tietyn kielen kirjoittamista varten kehitetty järjestelmä (Coulmas 1999: 379–380).

Coulmas (2009: 10) käyttää käsitettä *linguistic fit* (tästä eteenpäin '(kielikohtainen) soveltuvuus') kuvaamaan ortografian soveltuvuutta tietyn kielen kirjoittamiseen ja esittää, että jokainen kirjoitusjärjestelmä on suunniteltu ja muotoutunut historiallisesti käytössä tietyn kielen kirjoittamista varten, mistä johtuen sitä ei voida

ongelmattomasti soveltaa toisen kielen kirjoittamiseen. Kirjoitusjärjestelmällä on siis erityinen soveltuvuus juuri sen kielen kirjoittamiseen, jota varten se on kehitetty, ja asteittain sitä huonompi soveltuvuus jonkin toisen kielen kirjoittamiseen, mitä erilaisempi tuo kieli on. Aakkoskirjoitusjärjestelmien kohdalla etenkin erot kielten fonologiassa heikentävät yhdelle kielelle kehitetyn ortografian soveltuvuutta toisen kielen kirjoittamiseen.

Koska tutkimukseni keskittyy Suomen saamen kielten nykyortografioiden tarkasteluun, käytän termiä ortografia enimmäkseen silloin, kun kyse on tämänhetkisistä ortografiastandardeista. Kun on tarpeen korostaa tietyn kirjoituskonvention epävirallisuutta, puhun 'kirjoitustavasta' korostaen kuitenkin tarpeen mukaan kyseisen konvention suhdetta standardiortografiaan. Saamen kielten aiempiin virallisiin ortografisiin standardeihin viitataan vanhoina ortografioina. Näihin käsitteisiin nojautuen kuvaan seuraavissa osioissa perusteellisemmin tutkimusaiheittani määrittäviä kirjallistamisen ja standardisoinnin prosesseja erityisesti uhanalaisten kielten kieliekologioiden näkökulmasta.

2.2.2 Kirjallistaminen osana elvytystä

Kirjallisella kielellä ja erilaisilla teksteillä on tämän päivän länsimaisissa yhteiskunnissa niin merkittävä rooli, että vain suullisessa käytössä olevaan vähemmistökieleen yhdistyy helposti mielikuvia vanhanaikaisuudesta ja nykyaikaisiin (monin osin kirjalliseen kielenkäyttöön perustuviin) konteksteihin kelpaamattomana. Uhanalaisten kielten kanssa työskentelevien kenttälingvistien mukaan on tavallista, että kirjoittamatonta kieltä ei pidetä "oikeana" kielenä (Grenoble & Whaley 2006: 166).

Tutkimuksessani keskeinen käsite on 'kirjallistaminen' (*graphization*, Fishman 1974: 70, Lüpke 2011: 312), jolla viitataan kirjoitusjärjestelmän kehittämiseen. Käytän tarkoituksellisesti termistä kahta muotoa: 'kirjallistuminen' viitatessani ilmiöön kieleen kohdistuvana ilmiönä ja toisaalta 'kirjallistaminen' korostaessani kirjakielen kehittämiseen liittyvää toimijuutta (vrt. kielenohjailu). Kirjallistaminen yhdistetään usein kielen elvytykseen, koska käytännöllisesti katsoen kaikki sellaiset kielet, joille viime vuosikymmeninä on luotu uusia kirjakieliä ovat uhanalaisia vähemmistökieliä. Kirjallisen kielen roolista johtuen kirjallistamista pidetään usein itsestään selvänä, jopa välttämättömänä toimenpiteenä uhanalaisen kielen elinvoimaisuuden turvaamiseksi (Grenoble & Whaley 2006: 102, Lüpke 2011: 313).

Kirjalliselle kielelle ladataan uhanalaisen kielen tulevaisuuden näkökulmasta monenlaisia odotuksia. Jo kirjallisen kielen olemassaolo voi lisätä kielen arvostusta (Grenoble & Whaley 2006: 116–117). Vähemmistökieliset tekstit tekevät kielen näkyväksi osaksi ympäröivä yhteiskuntaa, millä on suuri symbolinen merkitys. Esimerkiksi kielimaisemien (*linguistic landscapes*) tutkimus (ks. esim. Gorter 2006, Gorter ym. 2012) tutkii kielten käyttöä tietyn alueen fyysisessä ympäristössä, kuten tienviitoissa ja mainoksissa juuri kirjallisen kielen kautta. Kielen visuaalista representaatiota julkisessa tilassa pidetään usein keskeisenä kielelliselle identiteetille ja uhanalaisten vähemmistökielten elvytykselle (Gorter 2006: 1). Kirjallisen kielen läsnäolo osana kielellistä ympäristöä voi lisätä kielen arvostusta, muovata siihen liittyviä käsityksiä ja näin välillisesti vaikuttaa kielen käytön lisääntymiseen.

Kuten todettua, elvytyksen keskeinen tavoite on vahvistaa kielen elintilaa viime kädessä lisäämällä kielen käyttöä. Kirjallistaminen voi mahdollistaa kielen opetuksen ja läsnäolon monilla kirjallista kielimuotoa edellyttävillä käyttöaloilla kuten koulutusjärjestelmässä ja muissa julkisen sektorin palveluissa, kirjallisuudessa sekä perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa. Kielen läsnäolo tällaisilla nykyaikaisuuteen sekä sosiaalisen liikkuvuuden, hyvinvoinnin ja vapaa-ajan mahdollisuuksiin yhdistyville käyttöaloilla on omiaan lisäämään käsityksiä kielestä modernina ja monenlaisiin yhteyksiin kelpaavana, ja medialla on keskeinen rooli tällaisten käsitysten muodostumisen kannalta (vrt. Lindgren 1984, Grenoble & Whaley 2006: 123).

Kirjallistamisella on potentiaali palvella kielen käytön lisääntymistä paitsi tuomalla kieli kirjallisessa (ja sitä myöten mahdollisesti myös suullisessa muodossaan) täysin uusille käyttöaloille, myös edistämällä kielen kirjallisen muodon käyttöä perinteisillä suullisen kielenkäytön käyttöaloilla, kuten perheenjäsenten välisessä vuorovaikutuksessa tekstiviesteissä tai erilaisissa pikaviestipalveluissa käytettävänä kielenä. Näin kirjallisen kielen käyttäminen voi vahvistaa kielen käyttöä myös perinteisillä käyttöaloilla, kuten kotiympäristössä, jolla on mahdollisuus kirjakielen käyttöönoton myötä palata yksikieliseksi vähemmistökieliseksi sen sijaan, että perheenjäsenten välinen kirjallinen viestintä tapahtuisi valtakielellä.

Kielen käytön lisääminen eri käyttöaloilla on siis yksi kirjallistamisen suurimpia mahdollisuuksia, mutta samalla uusien käyttöalojen vakiinnuttaminen on sen suurin haaste. Analogisesti kieliekologian käsitteen kanssa Lüpke (2011: 313) puhuu

kirjoittamisen ekologiasta (*ecology of writing*) ja korostaa, että kirjallistamisen yhteydessä on olennaista varmistaa uudelle kirjakielelle oma ekolokero eli taata, että kirjallista kieltä todella käytetään ainakin joillain käyttöaloilla. Tyypillisimmin uhanalaisia kieliä puhutaan monikielisissä yhteisöissä, joissa ainakin yhtä kontaktikieltä jo kirjoitetaan, ja myös uhanalaisen kielen puhujat usein ovat luku- ja kirjoitustaitoisia tällä kielellä. Tällöin vähemmistökielelle luotava kirjakieli joutuu kilpailemaan valtakielen kanssa kirjallisilla käyttöaloilla, joissa enemmistökielen dominoiva asema on muitakin käyttöaloja korostuneempi. (Grenoble & Whaley 2006: 113.)

Lüpken (2011: 315) mukaan monikielisten puhujien kielelliset repertuaarit eivät koskaan ole symmetrisiä, ja kirjallisen kielen käyttöalojen jakautuminen eri kielten välillä on erityisen epäsymmetristä suhteessa puhuttuun kieleen. Lüpke (mts.) esittää, että kirjoittamisen suhteellisen vaivalloisuuden (toisin kuin puhetta, kirjoittamista on erityisesti opeteltava ja se vaatii jonkinlaisia kirjoitusvälineitä) vuoksi kahden kielen kirjoittaminen samoilla käyttöaloilla on vähemmän todennäköistä kuin molempien kielten puhuminen samoilla käyttöaloilla. Tämän perusteella voidaan olettaa, että uusia käyttöaloja on vaikeampi luoda kirjalliselle kuin puhutulle kielenkäytölle, jos kirjoittamisen vaivalloisuus nostaa kynnystä vähemmistökielen käyttöön uusilla käyttöaloilla.

Kilpailun välttämiseksi Grenoble ja Whaley (2006: 115) esittävätkin, että realistisinta elintilaa vähemmistökielen kirjallisille muodoille ovat sellaiset käyttöalat, joissa enemmistökieltä ei käytetä ja vähemmistökielen asema on turvattu. Tällaisesta kirjallisen kielen diglossiaa vastaavasta tilanteesta käytetään toisinaan termiä 'digrafia' (Lüpke 2011: 316). Lüpken (mts.) logiikan mukaisesti kirjallisen kielen digrafia ei välttämättä tarkoita täydellistä diglossiaa puhutun kielen osalta, mutta digrafiaan tytyminen poissulkee laajamittaisen uusien käyttöalojen tavoittelun, jota on pidetty kirjallistamisen keskeisenä etuna. Tilanteissa, joissa suullisen vähemmistökielen käyttö on vakiintunutta tietyillä, usein perinteisillä käyttöaloilla kielen kirjallisen käyttöön aloittaminen voi myös horjuttaa kenties muuten stabiilia diglossiaa, ja mielikuvat kielelle ominaisista käyttöaloista voivat hämärtyä. Tämä voi olla eduksi uusien käyttöalojen saavuttamisessa, mutta saattaa myös luoda epävakautta kielen perinteisille käyttöaloille. Monien uhanalaisten kielten käyttö on kuitenkin jo lähtökohtaisesti vaarassa kaikilla

käyttöaloilla, jolloin stabiilin diglossisen ekologian horjuttaminen ei ole todellinen skenaario. (Grenoble & Whaley 2006: 119–120.)

Varsinaisen vähemmistökielen käytön lisäämisen ohella kirjallistamista on usein perusteltu niin kutsutun siirtymälukutaidon mahdollistajana. Kuten todettua, aiemmin kirjoittamattoman kielen kirjakielelle ei aina ole realistista odottaa laaja-alaista käyttöä yhteiskunnan eri osa-alueilla, ja tästä johtuen kirjakielen funktioksi voi nousta ensisijaisesti valtakielen lukutaidon saavuttaminen puhujien äidinkielen lukutaidon välityksellä (Coulmas 1989: 233, Grenoble & Whaley 2006: 121). Saamelaiskielten tapauksessa tämä ei kuitenkaan ole erityisen vahva peruste, koska tänä päivänä käytännöllisesti katsoen kaikki puhujat ovat lukutaitoisia valtakielellä.

Sen sijaan Skutnabb-Kangas (ks. esim. 2000) pitää äidinkielen luku- ja kirjoitustaitoa ihmisoikeutena. Tämän näkemyksen mukaan äidinkielen lukutaito on edellytys koulutukselle (jonka statusta ihmisoikeutena tuskin voidaan kiistää), koska koulutus on tehokkainta äidinkielellä. (Grenoble & Whaley 2006: 118.) Näin ollen vähemmistökielen luku- ja kirjoitustaitoa voidaan pitää myös eräänlaisena itseisarvona, jonka toteutumista kirjallistaminen palvelee. Lüpke (2011: 312) korostaa, että vaikka äidinkielen luku- ja kirjoitustaito ovat itsessään tärkeitä oikeuksia, kielen kirjallistaminen voi täyttää tarkoituksensa vain silloin kun saatavilla on riittävästi oppimateriaaleja (kirja)kielen opettamista varten ja toisaalta monipuolista luettavaa, jotta kielen kirjallinen käyttö on mielekästä. Tämä kysyy luonnollisesti resursseja, jotka vähemmistökielten statuksen vuoksi ovat usein kortilla.

Haasteista huolimatta kirjallistamista on perinteisesti pidetty lähtökohtaisesti tavoiteltavana, mutta myös vastakkaisia näkemyksiä on esitetty. Vastoinikäymisten edessä on kysytty jopa, onko kirjallistaminen ensinkään vaadittaviin satsauksiin nähden järkevä hanke mikäli puhujien määrä on hyvin pieni ja kielen kirjalliset käyttöalat jäisivät siten epästabiilin ahtaiksi ja mikäli asiantuntemusta, rahoitusta tai aikaa kirjakielen opettamiseksi ja opetusmateriaalien luomiseksi ei ole tai kriittinen osa puhujista ei syystä tai toisesta ole halukas ottamaan kirjakieltä käyttöön (Grenoble & Whaley 2006: 115–116). Mühlhäusler (1990) on käyttänyt fraasia *reduction to writing* kritisoidessaan kirjallistamista elvytyskeinona; hänen mukaansa se voi olla jopa haitallista kielelle, jolla ei ennestään ole kirjallista traditiota. Myös Grenoble ja Whaley (2006: 118–120) huomauttavat, että kirjakielen luominen saattaa johtaa suullisen kielen arvostuksen

inflaatioon ja suullisen kulttuuriperinteen rappeutumiseen tai muokata kieltä tai kulttuuria ennakoimattomalla tavalla.

Tiivistäen voitaneen todeta, että kielen kirjallistamisella on lähes varmasti (potentiaalisesti kohtalokkaita) vaikutuksia uhanalaisen kielen kehitykselle. Vaikutukset koskevat niin kieltä kuin kielen puhujia sekä kieliyhteisönä että yksilöinä. Sosiolingvistikseen näkökulmasta kieli itsessään kokee tavallisesti muutoksia kun se otetaan kirjalliseen käyttöön ja kirjallisesta kielenkäytöstä tehdään sopimuksia – kielisosiologisesti taas yksilön ja yhteisön elämään vaikuttavat muutokset kielen yhteiskunnalliseen statuksessa ja sen käyttömahdollisuuksissa (Nuolijärvi 2009: 19). Nuolijärven (2009: 22, 24) mukaan yksilöillä voi olla kieliyhteisön kirjallistumisessa merkittävä rooli, mikäli he arvostavat luku- ja kirjoitustaitoa heille itselleen arvokkaina taitoina ja päätyvät käyttämään kirjallista kieltä vahvistaen kirjallisen ilmaisumuodon kehittymistä omassa ympäristössään. Joka tapauksessa edellä mainittujen tavoitteiden sekä toisaalta potentiaalisten seurausten valossa vaikuttaa selvältä, että kirjallistaminen ei koskaan ole hankkeena neutraali.

Grenoble ja Whaley (2006: 135) painottavat, että kirjallistamishankkeet ovat länsimaisten sivistysihanteiden läpäisemiä. Sellaisena ne toteuttavat länsimaista logiikkaa, jossa kulttuuri on jakautunut suullisiin ja kirjallisiin muotoihin (Nuolijärvi 2009: 19), ja kirjalliset muodot ovat usein erityisen arvostettuja. Kirjallisen kulttuurin arvostuksen omaksumisesta kielii se havainto, että kirjallistamisen kannattaminen voi olla kieliyhteisöissä yleistä jopa silloin, kun yhteisön jäsenet eivät osaa nimetä kirjoitetulle kielelle yhtään käyttötarkoitusta (Grenoble & Whaley 2006: 124). Myös Ruppel (2009: 7) korostaa kirjallistumisprosessin yhteiskunnallista ja poliittista luonnetta huomauttamalla, että kirjallisen kielen aseman vuoksi kirjallinen kieli mahdollistaa myös tehokkaamman vallankäytön.

Länsimaiseen logiikkaan kirjallisesta kulttuurista kuuluu olennaisesti myös kirjallisen kielimuodon standardisointi, jota monesti pidetään itsestään selvästi kirjallistamiseen kuuluvana osana (Grenoble & Whaley 2006: 129–130, Lüpke 2011: 313, Nuolijärvi 2009: 20). Milroy (2001: 539) on kuitenkin huomauttaa, että kaikilla kielillä ei ole standardiksi hyväksyttyjä kielimuotoja, suullisia tai kirjallisia, eikä standardikieli ole kaikille kulttuureille ominainen piirre. Seuraavassa osiossa käsitellen tarkemmin kielen standardisoinnista käytävää keskustelua.

2.2.3 Hyvä, paha standardi

Seuraavassa käsittelen standardikielen määritelmiä, standardisointiprosesseja erityisesti uhanalaisten kielten elvyttämiseen liittyvien erityispiirteiden kannalta sekä debattia siitä, missä määrin (kirja)kielen standardisointi on välttämätöntä tai ylipäätään hyödyllistä. Lopuksi käsittelen teoreettisessa kirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä siitä, millaisia seikkoja ortografian luomisessa tai uudistamisessa tulee huomioida optimaalisen lopputuloksen saavuttamiseksi.

Standardin käsite ei ole yksiselitteinen, mutta yhteistä monille määritelmille on, että standardikieli toimii useita murteita puhuvien yhteisenä kielimuotona, johon usein liitetään erityistä arvostusta ja jota käytetään kirjoittamiseen ja normitetaan tietoisien sopimusten kautta (Auer 2009, viitattu Nuolijärvi 2009: 21). Kielen käyttäjien yhteisenä kielimuotona standardiin yhdistetään myös pyrkimys muuttumattomaan kielimuotoon, jota kaikki kielenkäyttäjät käyttävät samanlaisena, jolloin standardin tarkoituksena on lopulta variaation vähentäminen (Milroy 2007: 133, Milroy 2001: 531). Kieliekologian näkökulmasta standardisoinnilla voi näin ollen olla muiden varieteettien elintilaa kaventava vaikutus. Toisaalta Milroy ja Milroy (1985: 22–23) ovat painottaneet standardin olevan todellisen varioimattoman kielimuodon sijaan pikemminkin abstrakti idea standardikielestä, jota todellinen kielenkäyttö voi joko lähestyä tai josta se voi etäännyä.

Vaikka standardikieli voi viitata siis sekä suulliseen että kirjalliseen kielimuotoon, keskityn tässä jälkimmäiseen. Kirjallisen standardin peruskivenä toimivan ortografian kehittämistä pidetään usein myös standardikielen kokonaisuuden kannalta keskeisenä, sillä se on poikkeuksellisen tietoinen kielen kehittämisen vaihe (Grenoble & Whaley 2006: 137, Nuolijärvi 2009: 20).

Haugen (1966) on kuvannut standardisointia neljästä keskenään limittyvästä vaiheesta koostuvana prosessina. Ensinnäkin normin pohjana käytettävä kielimuoto valitaan (*selection*), minkä jälkeen tuo kielimuoto kodifoidaan (*codification*) tai standardisoidaan eli kielimuodolle luodaan eksplisiittisesti määritellyt normit. Toisaalta pyritään synnyttämään standardikielimuodolle käyttöaloja tai funktioita (*elaboration of function*), ja Haugen onkin esittänyt, että standardisoinnin tarkoituksena on minimoida kielen muodollinen variaatio mutta maksimoida sen funktionaalinen variaatio (Haugen 1966: 931–932). Lopulta tulee kyseeseen standardikielimuodon käyttö, jonka kannalta

olennaista on, että kieliyhteisö tasolla hyväksyy standardin (*acceptance*, myöhemmin *implementation*, Haugen 1966: 933). Jälkimmäisestä voidaan erotella ideologiseen tasoon liittyvä hyväksyntä ja toisaalta standardimuodon käyttö todellisissa kielenkäyttötilanteissa (Coupland & Kristiansen 2011: 21). Coupland ja Kristiansen (2011: 21) huomauttavat, että edellä mainitut prosessit implikoivat olennaisesti ihmisen toimijuutta, ja yhteisön hyväksyntää lukuun ottamatta standardisoinnin vaiheet edustavat tyypillisesti ylhäältä alaspäin suuntautuvaa kielenohjailua, ja kieliyhteisön oma toimijuus näyttäytyy usein vasta prosessin lopputuloksen ratkaisevana vaiheena, kun jo luotu ortografia pyritään ottamaan käyttöön.

Tavallisesti kieltä aletaan kirjoittaa jo selvästi ennen varsinaisen standardiortografian syntymistä, joten standardikielimuoto ei ole suoranaisesti kirjallisen kielenkäytön edellytys (Nuolijärvi 2009: 22). Tästä huolimatta standardisointia on perinteisesti pidetty lähes itsestään selvästi kirjallistamiseen kuuluvana vaiheena (ks. esim. Grenoble & Whaley 2006: 129–130, Lüpke 2011: 313, Nuolijärvi 2009: 20), mutta viime vuosikymmenten sosiolingvistisessä tutkimuksessa standardisoinnin logiikkaa ja lopputulemia on alettu kasvavissa määrin kyseenalaistaa (esim. Coupland & Kristiansen 2011, Milroy & Milroy 1985, Cameron 1995).

Kriittisten näkökulmien taustalla on havaintoja standardikielimuotojen kytköksistä eri varieteettien puhujien välisten valtasuhteiden tasapainottumisen (*social inclusion/empancipation*) ja toisaalta epätasaisen valta-asetelman ylläpitämisen prosesseihin (*social exclusion/hegemony*) (Coupland & Kristiansen 2011: 17). Tämänkaltaiset kriittiset näkökulmat standardikielimuotoihin eivät liity vain uhanalaisiin kieliin vaan tutkimusta on tehty erityisesti elinvoimaisten valtakielten standardeihin liittyvistä ideologioista. Standardien merkitystä ihmisryhmien välisiin valtasuhteisiin voidaan kuitenkin pitää kenties erityisen tärkeänä näkökulmana uhanalaisten kielten hauraiden kieliekologioiden ymmärtämiseksi. Seuraavassa käyn läpi argumentteja, joilla standardisointia on puollettu ja toisaalta kyseenalaistettu.

Usein standardisointia perustellaan kielen statuksen kohottamisella. Ilman standardisointia kirjallisen kielen käyttö tyypillisesti rajoittuu vain joillekin käyttöaloille. (Nuolijärvi 2009: 22.) Uusien käyttöalojen (etenkin sellaisten, joilla tyypillisesti käytetään valtakielen standardisoitua muotoa) saavuttaminen onkin keskeinen perustelu kielen

standardisoinnille. Käyttöalojen laajentuminen voi myös kohottaa kielen statusta ja yhteisön omanarvontuntoa (Grenoble & Whaley 2006: 154).

Toinen argumentti standardin puolesta on sen potentiaali toimia kieltä puhuvien jaettuna, kaikkien ymmärtämänä kielimuotona (Grenoble & Whaley 2006: 130). Yhtenäinen standardi voi helpottaa yhteisön kirjallista kommunikaatiota, sillä on esitetty, että vapaasti varioiva kirjallinen kielimuoto ei mahdollista suuren puhujajoukon välistä viestintää kaikille ymmärrettävällä tavalla (Grenoble & Whaley 2006: 137). Milroy (2001: 534) on jopa esittänyt, että standardikielimuodon käyttäminen johtaa kaikissa viestintätilanteissa suurempaan tehokkuuteen viestien välittämisessä. Tämä on merkittävä argumentti standardisoinnin puolesta ottaen huomioon, että kielen elvytyksen keskeinen tavoite on lisätä kielen käyttöä, ja usein tämä tarkoittaa myös puhujamäärän kasvattamista. Myös usein tavoiteltavien uusien käyttöalojen kuten median ja viranomaistekstien kannalta on olennaista, että kirjoitus on koko kieliyhteisölle ymmärrettävää.

Eri murteita varten suunnitellun yhdenmukaisen standardin etuna on pidetty myös sitä, että yhteinen kielimuoto rakentaa kollektiivista kielellistä identiteettiä eri murreryhmien edustajien välille (Grenoble & Whaley 2006: 151, 153). Usein standardisoidun kielimuodon luominen nouseekin ajankohtaiseksi kansallisen tai ryhmäidentiteetin vahvistuessa, kun nationalismi tai pienempien kansanryhmien, kuten alkuperäiskansojen kulttuurinen revitalisaatio nostaa päätään (Nuolijärvi 2009: 22, Nuorluoto 2003: 23). Standardin olemassaolo myös usein edistää koulutuksen päämääriä, sillä jos kieltä käytetään kirjallisesti, on kielen opettajien opetettava jokin tapa kirjoittaa (Grenoble & Whaley 2006: 154, Sallabank 2011: 289). Erityisesti uhanalaisten kielten tapauksessa on myös argumentoitu, että yhdenmukaista standardia tarvitaan, koska oppimateriaalien ja muiden tekstien tuottaminen useille murteille vaatisi liian paljon resursseja (Grenoble & Whaley 2006: 131).

Standardin yhtenäisyydestä puhuttaessa on huomioitava se seikka, että murteet ovat jo itsessään tietynlainen puheen variaatiosta konstruoitu abstraktio (ks. esim. Johnstone 2011, Vaattovaara 2016, 2009). Kaikkea puhekielen variaatiota yksittäisten puhujien kielenkäytöstä lähtien ei ole mahdollista sisällyttää standardiin, jonka funktio kaikille ymmärrettävänä kielimuotona tällöin kärsisi, ja josta tuskin enää voitaisiin puhua yhtenä kielimuotona.

Jos kirjallistamispyrkimykset ovat herättäneet kritiikkiä, myöskään standardisointia ei läheskään aina pidetä elvytyksen tavoitteiden kannalta yksinomaan hyödyllisenä. Monet tutkijat (Grenoble & Whaley 2006, Mühlhäusler 1990, Sallabank 2002) varoittavat, että murteisiin liittyvillä valinnoilla standardisoinnin yhteydessä on kohtalokkaita seurauksia murteiden ekologiselle tasapainolle, ja yksittäisen varieteen valitseminen standardin pohjaksi saattaa heikentää muita kielimuotoja. Voidaan ajatella, että standardi ei itsessään kadota variaatiota, vaan sen tarkoituksena on luoda kaikille puhujille ymmärrettävä, yhteinen kielimuoto, jonka käyttäminen ei poissulje muiden kielimuotojen käyttöä toisissa tilanteissa. Sellaisena standardi kuitenkin herkästi epäsuoremmin johtaa variaation katoamiseen, sillä kirjallisen kielen käyttö ohjaa puhuttua kieltä kapeampaan variaatioon ja yhteen murteeseen perustuva standardi voi vähentää muiden suhteellista arvostusta johtaen niiden katoamiseen (Grenoble & Whaley 2006 154–155).

Vaihteleva standardin hallinta voi myös johtaa puhujien sosiaaliseen stratifikaatioon, jos kyvyttömyys käyttää standardin mukaista kieltä tulkitaan esimerkiksi sosiaalisen luokan tai koulutustason indeksiksi (Grenoble & Whaley 2006: 155). Standardin luominen luo siis herkästi jakolinjoja ryhmän sisälle, mutta on myös argumentoitu, että sillä on tätäkin suurempi potentiaali tasapainottaa vähemmistökieltä puhuvan kieliyhteisön ja ympäröivän valtaväestön välistä epätasa-arvoa (Grenoble & Whaley 2006: 156). Vaikka virallista standardia ei luotaisi, julkaistavat tekstit helposti muodostuvat kielellisiksi auktoriteeteiksi, jotka päätyvät ohjaamaan kielenkäyttöä (vrt. Grenoble & Whaley 2006: 119, 154). Mitä harvalukuisempia julkaistut tekstit ovat, sitä voimakkaammiksi kielenkäytön malleiksi yksittäiset tekstit, kirjoitustavat ja -tyylit muodostuvat. Näin ollen standardi saattaa muodostua myös tahattomasti ja ennakoimattomasti. Standardin muodostumisen hallittavuuden kannalta harkittua ja systemaattista standardisointiprosessia voidaan siksi pitää parempana vaihtoehtona.

Edellisten argumenttien valossa ei ole selvää, että kirjallisen standardin luominen on kaikissa tilanteissa yksiselitteisesti paras vaihtoehto. Sen sijaan selvää on, että sikäli kun ainakin jossain määrin hyväksytään ajatus standardikielen tarpeesta, on ortografian luomisessa ja muussa normitustyössä edessä vielä monia valintoja. Seuraavassa osiossa käsittelemme konkreettisia ratkaisuja, joita ortografioiden laatimiseksi on tutkimuskirjallisuudessa esitetty.

2.2.4 Ortografian kehittäminen ja kilpailevien tarpeiden välillä optimointi

Kielitieteellisessä kirjallisuudessa on jo selvästi ennen elvytystutkimuksen aaltoa ohjeistettu ortografian laatijoita erilaisista kriteereistä, jotka menestyksekkään ortografian on täytettävä. Kriteerit edustavat periaatteita, joiden avulla ortografisia ratkaisuja voidaan optimoida erilaisten standardikielimuotoon kohdistuvien odotusten ja tarpeiden näkökulmasta. Esitettyjen kriteerien lukumäärä ja muoto on vaihdellut, mutta sisällöllisesti eri tutkijoiden esittämät kriteerit ovat toisaalta olleet huomattavan yhteneväisiä jo vuosikymmenten ajan.

Yksi perinteisimpiä ja edelleen vallitsevia näkemyksiä on, että kirjoituksen tulee mallintaa puhuttua kieltä mahdollisimman hyvin, jotta kirjoitusjärjestelmän oppiminen ja käyttö on puhujille mahdollisimman helppoa. Aakkoskirjoitusjärjestelmien peruseriaatteena on pidetty sitä, niiden tulee noudattaa ns. yksi äänne, yksi symboli (*one sound, one symbol*) -periaatetta, josta tarkemmin puhutaan myös foneemi-grafeemiperiaatteena ja jonka mukaan kutakin kielen foneemia tulee vastata yksi grafeemi (Grenoble & Whaley 2006: 140–141). Useimmat tutkijat katsovat edelleen, että huolellisen lingvistisen analyysin tulee toimia jokaisen ortografian pohjana, mutta se ei voi yksin sanella ortografian muotoa ohi kielenulkoisten vaikuttimien (Coulmas 1989: 238, Lüpke 2011: 312). Periaate kirjoitusjärjestelmän ja puheen vastaavuudesta vaikuttaa äkkiseltään jokseenkin itsestään selvältä, mutta aiemmin standardisoimattomien kielten tapauksessa ensimmäiseksi ratkaistavaksi haasteeksi nousee sen kielimuodon valitseminen, joka toimii standardikielen pohjana (vrt. *selection of norm*, Haugen 1966). Useimmilla kielillä on jonkinlaisia murteita, ja kaikissa kielissä esiintyy variaatiota jopa yksittäisten kielenkäyttäjien välillä. Standardin pohjana toimivan kielimuodon määrittely tulee sitä vaikeammaksi, mitä erilaisempia kielimuodot ovat, aakkoskirjoitusjärjestelmien tapauksessa erityisesti fonologiaaltaan (Coulmas 2009: 10, Grenoble & Whaley 2006: 156).

Lüpke (2011: 313) on esittänyt ortografioiden laatimiseksi kolmea vaihtoehtoista strategiaa suhteessa murrevariaatioon. Ensinnäkin vaihtoehtona on tietyn murteen valitseminen standardin pohjaksi. Muiden muassa Grenoble ja Whaley (2006: 119, 154–155) huomauttavat, että tämä strategia saattaa heikentää muita kielimuotoja. Lisäksi ratkaisu voi aiheuttaa ristiriitoja kieliyhteisössä, mikäli muiden varieteettien puhujat eivät hyväksy standardia. Yksittäisen kielimuodon valinta voi synnyttää puhujien välille

epätasa-arvoisen tilanteen, jossa standardikielimuoto on vaikeampi oppia ja käyttää sellaisille puhujille, joiden puhuma kieli eroaa standardikielimuodosta. Ottaen huomioon, että erot standardikielimuodon hallinnassa voivat aiheuttaa sosiaalista epätasa-arvoa puhujien välillä, on olennaista huolehtia siitä, ettei standardi kohtelee eri murteiden puhujia kohtuuttoman epätasa-arvoisesti.

Toisaalta vaihtoehtona on kehittää kirjalliseksi standardiksi ns. koinnee-kielimuoto, joka yhdistää eri murteiden piirteitä. Näin voidaan pyrkiä standardiin, johon samastuminen on mahdollista kaikkien murteiden puhujille, ja toisaalta standardi myös kohtelee puhujia jokseenkin tasa-arvoisesti sen suhteen, kuinka paljon omalle puhutulle kielimuodolle vieraita, ulkoa opeteltavia piirteitä ortografiassa on. (Lüpke 2011: 313.) Grenoble ja Whaley (2006: 133) ovat esittäneet, että kun laaditaan tällaista murteidenvälistä kompromissia ja on välttämätöntä valita kahden tai useamman murrevariantin välillä, on tärkeää valita sellaisia piirteitä, jotka maksimoivat ymmärrystä ja jotka yhdistyvät mahdollisimman suureen osaan kieliyhteisöstä – kuitenkin erityisesti kielimestareihin ja toisaalta tavoiteltaviin käyttöaloihin yhdistyviä piirteitä kannattaa suosia. He myös muistuttavat, että kirjallinen standardi voi sisältää jonkin verran variaatiota ilman, että se haittaa ymmärrettävyyttä. Toisaalta Grenoble ja Whaley (2006: 153) ovat esittäneet, että mikäli murteiden elinvoimaisuudessa on suuria eroja, vähiten elinvoimaisia ei välttämättä ole mielekasta huomioida standardissa. Samoin standardisointihankkeen resurssit – ei vähiten standardisointiin käytettävissä oleva aika – voivat pakottaa pohjaamaan standardin niihin murteisiin, joiden sujuvia puhujia on ”saatavilla”. (Grenoble & Whaley 2006: 153.)

Kolmas Lüpken (mts.) esittämä vaihtoehto on luoda fonologisesti alierotteleva ortografia siten, että kaikkien murteiden käyttäjät voivat kirjoittaa sanat samoin, mutta ääntää ne oman murteensa mukaan (*underdifferentiation*). Tämä voi olla tarpeen myös fonologialtaan monimutkaisten kielten kohdalla, sillä foneemi-grafeemiperiaatteen systemaattinen toteuttaminen voi olla liikaa niin lukijoille kuin kirjoittajille, kun grafeemijoukko kasvaa suureksi. Liian monimutkaisen ortografian välttämiseksi jotkin fonologisen tason erot voidaan jättää merkitsemättä esimerkiksi käyttämällä yhtä grafeemia useamman kuin yhden foneemin merkitsemiseen. Symbolien kokonaismäärää voi rajoittaa myös jättämällä merkitsemättä esimerkiksi vokaalien pituudesta tai sanapainosta syntyviä merkityseroja – jopa joidenkin äänteiden merkitsemättä jättäminen

kokonaan voi joissain tapauksissa olla toimiva ratkaisu. Alierottelua ei kuitenkaan tule soveltaa sellaisten fonologisten erojen kohdalla, jotka esiintyvät kielessä usein tuottaen runsaasti merkityseroja, sillä tällaiset erot ovat lukijan päättelyn kannalta tärkeitä. (Grenoble & Whaley 2006: 146–147.)

Minkä tason informaatiota ortografiaan sitten kannattaa merkitä ja mikä on potentiaalisesti redundanttia? Coulmas (1989: 237) on esittänyt yksikertaisen periaatteen: mitä monimutkaisempi kieliopin osa-alue, sitä enemmän tietoa siitä on hyvä koodata ortografiaan. Grenoblen ja Whaleyn (2006: 147–148) mukaan fonologisen opposition merkitseminen on sitä tärkeämpää 1) mitä useamman foneemin kanssa tietty foneemi on oppositiossa, 2) mitä enemmän oppositio perustuu ääntämispaikkaan (pois lukien koartikulaatio), 3) mitä useampi foneettinen piirre erottaa oppositiossa olevia foneemeja, 4) mitä useammalla kieliopin tasolla oppositio toimii (leksikaalisella, kieliopillisella jne.), ja 5) mitä vähemmän fonologiasta riippumattomia kontekstuaalisia vihjeitä eron tulkitsemiseksi on. Usein kuitenkin katsotaan, että allofonit tulee kirjoittaa yhdenmukaisesti erottamatta myöskään sanojen murrevariantteja toisistaan (Grenoble & Whaley 2006: 131). Käänteisesti yhden foneemin eri allofoneja voidaan joskus merkitä eri symboleilla, jolloin puhutaan ylierottelusta (*overdifferentiation*). Tämä voi olla tavoitteiden mukaista esimerkiksi silloin, kun halutaan mukautua valtakielen kirjoitusjärjestelmässä käytössä olevaan grafeemi-inventaarioon tai merkitä ortografiaan murre-eroja (Grenoble & Whaley 2006: 148.)

Mitä tulee morfologisen informaation merkintään ortografiassa, yleisen näkemyksen mukaan morfeemien tulee olla systemaattisesti edustettuna taivutusmuotojen vaihtelevasta ääntämyksestä huolimatta. Tämän etuna on toisiinsa liittyvien sanojen tunnistettavuus, kun toisiinsa etymologisesti liittyvät sanat kirjoitetaan samalla tavalla. Morfeemien johdonmukaisesta merkinnästä on etua myös eri murteiden tasapainoisen huomioinnin kannalta, mikäli kaikki lukijat voivat tunnistaa fonologisesti alierottelevasta kirjoitusasusta itselleen tutun morfeemin. (Bussmann 1996: 344, Grenoble & Whaley 2006: 141.) Homofonisten morfeemien osalta puolestaan on suositeltu toisistaan eroavia kirjoitustapoja, joskin tämä aiheuttaa fonologisen informaation merkinnän systemaattisuuden kannalta ongelmallisia ja herkästi arbitraarisia ratkaisuja jotka voivat vaikeuttaa ortografian oppimista (Grenoble & Whaley 2006: 141).

Ikääntyessään ortografiat etääntyvät väistämättä muuttuvasta puhekielestä, jolloin järjestelmän foneemi-grafeemivastaavuus murenee vähitellen. Vanhoihin ortografioihin onkin synkronisesti tarkasteltuna koodautunut fonologisen informaation ohella morfologista ja leksikaalista informaatiota. Coulmas (1989: 230–231) kysyykin, missä määrin tätä tulisi ennakoida jo ortografiaa luotaessa sisällyttämällä siihen alusta alkaen morfologista/leksikaalista informaatiota, esimerkiksi kirjoittamalla toisiinsa liittyvät morfeemit yhdenmukaisesti riippumatta ääntöasusta, mutta toteaa fonologisen informaation merkintää painottavissa ratkaisuissa pitäytymisen olevan viisainta ortografian opittavuuden kannalta.

Oli kirjakielen käyttötarkoitus millainen tahansa, kielen puhujien on olennaista oppia kirjoitusjärjestelmä, jotta he voivat sitä käyttää. Nykyisin Pohjoismaissa lähes täysin kattavan lukutaidon aikana lukemaan ja kirjoittamaan oppiminen tuntuvat itsestään selvyydeltä – jokainen joka ymmärtää kieltä osaa myös lukea sitä. Tämä kuitenkin jättää huomiotta sen, että lukutaito perustuu suurilta osin koulutukseen, eikä kirjakieli ole yhdenkään puhujan ensikielenä vaivattomasti omaksuttu kielimuoto. Tämän vuoksi ortografian menestyksen kriteerinä on korostettu myös sitä, että ortografia on riittävän helppo oppia (Coulmas 1989: 232–233, Grenoble & Whaley 2006: 138).

Oppimisen helppoutta arvioitaessa on huomioitava kirjoittamaan ja lukemaan oppiminen erillisinä prosesseina, ja tasapainoteltava näiden asettamien tarpeiden välillä. (Coulmas 1989: 232–233). Prosesseissa on eroa myös sujuvien kielenkäyttäjien ja kielenoppijoiden välillä. Aloittelevat lukijat analysoivat tekstiä äännetasolla, ja heidän lukemistaan siis helpottaa tiukan fonologinen ortografia, kun taas edistyneemmät lukijat hahmottavat tekstiä suurempien yksiköiden kuten sanojen ja lauseiden kautta, ja heidän lukemistaan helpottaa morfeeminen ja morfofoneeminen ortografia, joka painottaa morfologisen informaation merkintää. Periaatteiden ollessa ristiriidassa Grenoble ja Whaley korostavat foneemisuuden ensisijaisuutta uusien ortografioiden luomisessa, koska kirjallistumattoman kielen puhujat eivät lähtökohtaisesti ole lukutaitoisia uudella ortografialla ja suuri osa puhujista on kielitaidoltaan vaihtelevia uuspuhujia, jolloin prioriteettina on oltava oppimisen helpottaminen. (Grenoble & Whaley 2006: 142.) Esimerkiksi homofonisten sanojen ortografisen erottelun (eli homografien välttäminen) on arvioitu helpottavan lukemista aiheuttamatta kuitenkaan ääntämisvirheitä niiden joukossa, jotka opettelevat kieltä vieraana kielenä kirjoitetun kielen pohjalta. Toisaalta on

huomattu, että homofonien eriävät kirjoitusmuodot aiheuttavat sen sijaan epävarmuutta ja virheitä kirjoittamisessa (Coulmas 1989: 232–233).

Lukemisen ja kirjoittamisen helppoutta voi edistää myös yhdenmukaisuus valtakielen ortografian kanssa, sillä monien uhanalaisten kielten, kuten myös Suomen saamelaiskielten puhujat ovat usein jo valmiiksi luku- ja kirjoitustaitoisia valtakielellä ja ovat kenties tottuneet valtakielen ortografisiin konventioihin (Grenoble & Whaley 2006: 145). Coulmasin (1989: 235) mukaan yhdenmukaisuuden saavuttamiseksi 1) uuden ortografian tulee käyttää valtakielen grafeemeja samoilla tai samankaltaisilla äännearvoilla, 2) valtakielen grafeemeja ei tule käyttää, jos niiden äännearvoa vastaavia foneemeja ei ole vähemmistökielessä, ja 3) valtakielestä löytymättömille mutta kielen fonologiassa merkityksellisille foneemeille tulee kehittää merkintätapa käyttäen digrafeja tai trigrafeja, diakriitteja tai (jos tarpeen) uusia kirjainmerkkejä.

Yhdenmukaisuuskriteerin vastaisesti jotkin kieliyhteisöt ovat halunneet ortografian keinoin visuaalisesti erottautua valtakielestä ja sitä myöten valtaväestöstä, ja tästä syystä liikaa valtakieltä muistuttavia kirjoitustapoja ei ole hyväksytty normeiksi tai käytännön kirjoituskonventioiksi (ks. esim. Bird 2001, Brody 2004, Thomas 2007). Joka tapauksessa uutta ortografiaa laadittaessa (ja myös olemassa olevaa uudistettaessa) on tärkeää olla tietoinen valtakielen konventioista, jotta niiden merkitys ortografian hyväksyttävyyden ja oppimisen helppouden kannalta voidaan ennakoida.

Kuinka suhde valtakieleen sitten näkyy konkreettisesti ortografian laatimisessa? Sekä kirjallistamisen kohteena olevasta kielestä että paikallisesta valtakielestä löytyvien foneemien merkitsemisessä valtakielen ortografiassa voi olla käytössä yksi tai useampi symboli, ja toisaalta valtakielen ortografiassa saattaa olla yhtäältä ylimääräisiä symboleita foneemeille, joita vähemmistökielessä ei ole, tai siitä voi puuttua symboli sellaisen foneemin merkitsemiseksi, joka on vain vähemmistökielessä. Useista vaihtoehtoisista symboleista kannattaa valita se, joka synnyttää vähiten tulkinnanvaraa symbolin ääntämisestä. Sen sijaan vain vähemmistökielessä esiintyvien foneemien merkintään on useita strategioita: 1) uuden symbolin luominen, 2) symbolin lainaaminen toisesta kirjoitusjärjestelmästä (tai ortografiasta), 3) symbolien yhdistäminen di- tai trigrafeiksi, 4) uuden symbolin luominen/olemassa olevan muokkaaminen diakriitin avulla, ja 5) valtakielen ortografian ”ylimääräisten” grafeemien hyödyntäminen uusilla äännearvoilla. Viidennen strategian etuna on symbolien teknologinen käytettävyys, mutta vaarana

siirtymälukutaidon heikkeneminen ristiriidan vuoksi. (Grenoble & Whaley 2006: 145–146.) Grenoble & Whaley (2006: 146) varoittavat diakriittien ylitsevuotavasta käytöstä ja kehottavat käyttämään korkeintaan yhtä diakriittia per kirjain, sillä yleisyydestään huolimatta diakriitit aiheuttavat riskin ortografian vieroksumisesta vieraannuttavana ja monimutkaisena.

On pitkään tiedostettu, että käytettävissä olevat teknologiat kuten kirjoituskoneet, tietokoneet, fontit jne. vaikuttavat siihen, millaisia merkkejä ortografiaan kannattaa sisällyttää. Olennaista on huomata, että keskeistä ei ole pelkästään teknologian olemassaolo vaan erityisesti sen saavutettavuus puhujille. (Coulmas 1989: 235–236, Grenoble & Whaley 2006: 138.) Kirjoitusteknologia vaikuttaa olennaisesti kirjallisen kielen käytettävyyteen, sillä tietokoneella kirjoittaessa ylimääräiset lyönnit aiheuttavat turhautumista. (Grenoble & Whaley 2006: 145–146.) Viimeksi mainittu koskee tänä päivänä myös puhelimella ja erilaisilla älylaitteilla kirjoittamista.

Nämä materiaaliset reunaehdot tekstien tuottamiselle heijastelevat valtaväestön ja -kulttuurin valtaa vähemmistökielen kirjoittamistavan määrittelyssä – saatavilla oleva teknologia voidaan nähdä rakenteelliseksi institutionalisoituneina käytäntöinä, jotka ovat muodostuneet valtakulttuurin ehdoilla. Vaikka nykyään teknologiset edellytykset monien latinalaisen aakkoston lisäysten käyttöön ovat parantuneet ja jopa koltansaamelle löytyy (joskin vähän) toimivia fontteja, näin ei toisesta ollut siihen aikaan, kun saamen kielten ortografiat on luotu. Kuvaavaa on, että 1970-luvulla kirjoituskoneella kirjoitettuihin kielitieteellisiin julkaisuihin *Koltansaamen opas* (Korhonen ym. 1973) ja *Lapin murteiden fonologiaa* (Itkonen ym. 1971) on käsin lisätty kirjoituskoneesta puuttuvat erikoismerkit.

Yksi olennainen standardikielen onnistumista määrittelevä vaikutin on lisäksi se, että puhujat hyväksyvät standardin. Monet tutkijat ovat pitäneet tätä jopa kaikkein tärkeimpänä huomioon otettavana kriteerinä, joka määrittelee ortografian toimivuutta (Coulmas 1989: 226–227, Grenoble & Whaley 2006: 131–132, 137–138, 156, 159, Lüpke 2011: 333). Kriteerinä hyväksyttävyys vaikuttaa olevan paljolti erillinen kirjoitusjärjestelmän lingvistisestä systemaattisuudesta (Coulmas 1989: 228). Sen sijaan eksplisiittisesti tai implisiittisesti argumentaatioissa läsnä olevat poliittiset tekijät, puhujien asenteet standardikielimuotoa kohtaan (tiettyjen murteiden erityinen arvostus esimerkiksi puhtaana tai alkuperäisenä), murteiden elinvoimaisuus ja keskinäinen ymmärrettävyys ovat keskeisiä puhujien hyväksyntään vaikuttavia tekijöitä (Grenoble & Whaley 2006:

156). Samalla Coulmas (1989: 241–242) on esittänyt, että ortografiaratkaisujen argumentaatiossa ideologisia vaikuttimia ei useinkaan tuoda avoimesti esille, vaan argumentit kytkeytyvät pikemminkin teknisiin seikkoihin.

Kuten kieli ylipäättään, myös kirjoitusjärjestelmä voi toimia kielen, ja siten välillisesti myös erilaisten etnisten ja kansallisten identiteettien symbolina (Grenoble & Whaley 2006: 187, Sebba 2009: 39). Kirjoitusjärjestelmät ovat oikeastaan erityisen voimakkaita symboleja niihin liitetuille merkityksille, koska ne ovat visuaalisia eli kirjaimellisesti näkyviä kielen representaatioita, ja siten hyvin konkreettisia. Standardisointia voidaanakin pitää eräänlaisena kielen määrittelyn välityksellä tapahtuvana kieliyhteisön rajojen vetämisenä (Nuolijärvi 2009: 22). Tästä piirteestä nousee myös standardien poliittisuus.

Kielten kirjallisten standardien välityksellä on kautta aikojen määritelty niitä puhuvien ryhmien luonnetta ja asemaa suhteessa ympäröiviin ihmisryhmiin, ja useat empiiriset tapaukset osoittavat, että sosiolingvistisesta tilanteesta ja kieliasenteista riippuen ortografisilla ratkaisuilla on joko samastuttu muihin kieliryhmiin tai erottauduttu niistä (Bird 2001, Brody 2004, Coulmas 1989: 227, Grenoble & Whaley 2006: 142–143, Schieffelin & Doucet 1998, Thomas 2007). Kieliyhteisön itsensä lisäksi erilaisilla muilla ryhmillä kuten kielitieteilijöillä, antropologeilla, lähetysaarnajilla ja yhteisön ulkopuolisilla valtaväestön edustajilla, kenties valtaapitävillä, on omat kilpailevat motivaationsa kirjakielen muodon ja sen luomien merkitysten määrittelemiseksi (Grenoble & Whaley 2006: 138). Magga ja Skutnabb-Kangas (2003: 48) korostavatkin puhujien itsemäärittelyoikeutta myös kielen kirjoitusasun määrittämisessä.

Puhujien päätävävalta ortografian luomisessa ja koko standardisoinnissa on siis olennaista, ja Grenoble ja Whaley (2006: 156–157) ovat esittäneet, että paras keino tähän ovat standardisointikomiteat, joihin osallistetaan puhujia kaikista murreryhmistä. Satunnaisista vaikeuksista huolimatta he pitävät komiteoita parhaana keinona löytää paikallisiin tarpeisiin soveltuva konsensus ja legitimoida ortografia puhujien silmissä. Erityisenä riskinä tässä strategiassa kuitenkin se ettei konsensusta saavuteta. Grenoblen ja Whaleyn (mts: 158) mukaan erimielisyyksiä on kuitenkin mahdollista lieventää korostamalla normituspäätöksiä alustavina ja palauttamalla jatkuvasti mieliin standardin tarkoituksen – mikä sen keskeisin merkitys kullekin yhteisölle onkaan. Toisaalta haasteena sellaisen standardisointiprosessin luomisessa, jossa puhujat ovat määräävässä

asemassa on se seikka, että kirjallisen standardikielen luominen edellyttää korkeaa metalingvististä tietoisuutta tai lingvististä koulutusta (Grenoble & Whaley 2006: 130).

Optimaalisen ortografian tulisi siis heijastaa puhekieltä, olla helppo oppia ja käyttää sekä lukemisen että kirjoittamisen kannalta, olla käytännöllinen saatavilla olevan teknologian näkökulmasta sekä olla mahdollisuuksien mukaan kaikille puhujille hyväksyttävä ja jopa samastuttava kielimuoto. Kukin kriteeri vaikuttaa itsessään loogiselta ja useimmiten toteutettavissa olevalta, mutta kuten edeltävästä käsittelystä on käynyt ilmi, käytännössä kriteerit ovat väistämättä keskenään ristiriidassa, ja valinta niiden täyttämisen välillä on välttämättä arvopohjainen.

Kun puhujien toiveissa on hyödyntää ortografiaa oman ryhmäidentiteettinsä performointiin, yhdenmukaisuus valtakielen kanssa tuottaa helposti pettymyksen vaikka se olisi eduksi lukemaan oppimiselle. Toisaalta lingvistinen systemaattisuus joutuu herkästi ristiriitaan kaikkien muiden kriteerien kanssa: fonologisen informaation tarkka merkintä voi johtaa teknologisiin vaikeuksiin materiaalien tuottamisessa, vähentää mahdollisuuksia yhdenmukaisuuteen valtakielen ortografian kanssa (sitä enemmän mitä kauempana kielet ovat toisistaan fonologisesti, vrt. *linguistic fit*) ja tehdä ortografian oppimisesta tarpeettoman vaikeaa, mikä herkästi myös heikentää puhujien motivaatiota opetella ja käyttää kirjoitusjärjestelmää tai kirjoitettua kieltä ylipäänsä. (Coulmas 1989: 234.) Ortografian voidaan tuskin katsoa täyttävän tarkoitustaan mikäli sitä ei omaksuta kielen kirjoittamisessa, ja elvytyksen kannalta on luonnollisesti erityisen haitallista, mikäli ongelmalliseksi koettu ortografia vähentää kirjallisen kielen käyttöä.

2.3 Kirjoittaminen sosiaalisena käytäntönä

Kun kielenkäyttöä tarkastellaan toimintana, puheen ohella myös kirjoittaminen ja lukeminen eli kielen kirjallinen käyttö on ilmeisellä tavalla sosiaalista toimintaa. Myös kirjoittamisessa ja lukemisessa on olennaisesti kyse asioiden *tekemisestä*, esimerkiksi tekstiviestin lähettämisestä, vuokrasopimuksen allekirjoittamisesta tai sanomalehden lukemisesta (Sebba 2007: 26). Näin kirjallisen kielen käyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta tavalla kuin suullisesti tapahtuva vuorovaikutus.

1980-luvulta alkaen niin kutsuttu *New Literacy Studies* -tutkimus (mm. Barton 2006, Street 1984) on laajentanut alun perin lukutaitoon viittaneen *literacy*-käsitteen taidon tai kognitiivisen tilan sijaan kokoelmaksi asioita, joita ihmiset tekevät ja korostanut näin kirjallisen kielen käyttöä toimintana ohjaten huomion lukutaidon oppimisen

prosessien sijaan koko kirjalliseen kulttuuriin ja sen käytäntöihin (Sebba 2007: 13, 2009: 36). Sebba (2007: 13) on esittänyt, että jokseenkin ilmeisellä tavalla toiminnaksi ymmärrettävän kirjoittamisen lisäksi myös ortografioita voidaan pitää sosiaalisina käytänteinä (*social practices*). Tämä näkemys perustuu ajatukseen, jonka mukaan kirjoitusjärjestelmät ovat kulttuurisesti määräytyneitä symbolijärjestelmiä, jotka yhtä aikaa sekä ovat kulttuuristen käytäntöjen muovaamia että itse muovaavat näitä käytäntöjä, ja jotka yhtäältä saavat merkityksensä kulttuurisista käytännöistä ja toisaalta myös antavat noille käytännöille merkityksiä. Sebban (2009: 37–38) mukaan juuri se, että kieliyhteisö tai yksittäiset kielenkäyttäjät muodostavat jaettuun käsityksiä odotuksenmukaisista kirjoituskonventioista ja myöhemmin tekevät *valintoja* tuon konvention noudattamisesta tai siitä poikkeamisesta tekee kirjoitusjärjestelmästä käytännön – oli kulloinenkin valinta sitten tietoinen tai tiedostamaton, huomiota herättävä tai sosiaalisesti neutraaliksi tulkittu.

Variaation tutkimuksen klassisen näkemyksen mukaan mahdollisuus valintaan kielellisten muotojen välillä synnyttää aina vaihtoehtoisten muotojen arviointia ja keskinäistä arvottamista ja tekee näin käytettävän kielimuodon valinnasta arvopohjaisen. Kun suullista ja kirjallista kielenkäyttöä tarkastellaan sosiaalisena toimintana, nähdään valintojen arvopohjaisuuden olevan läsnä myös kirjoittamiseen liittyvissä ratkaisuisissa. (Sebba 2012: 3–4.) Edellisen osion (2.2.4) keskustelu on osoittanut, että kirjoitusjärjestelmä on kaikkea muuta kuin staattinen teknologia, jota vain mekanistisesti käytetään kielen kirjoittamiseen, ja Sebban mukaan ortografioista käytävässä keskustelussa onkin aina pohjimmiltaan kyse kieli-ideologioista (Sebba 2007: 101).

2.3.1 Kielikäsitykset ja semioottiset prosessit käsitysten muovaajina

Tutkimuskirjallisuudessa yleinen huomio on, että yksilöiden jokapäiväisessä kielenkäytössä kielen valintaa ja kielenkäytön tapoja ohjaavat rationaalisen päätöksenteon sijaan huomaamattomammin operoivat käsitykset ja asenteet (ks. esim. Sallabank 2011: 285). Näiden käsitysten on havaittu olevan merkityksellisiä myös kirjallistamisen kannalta, sillä Grenoble & Whaley (2006: 123) ovat esittäneet, että kirjallistamisessa keskeisintä on kieliyhteisön asenne yhtäältä omaa kieltään ja toisaalta kirjoittamista kohtaan. Tämän vuoksi kielikäsitysten ymmärtäminen on keskeistä kirjallisen kulttuurin luomiseksi.

Erilaisista kieleen ja kielenkäyttöön liittyvistä ajattelumalleista käytetään kielentutkimuksessa usein kokoavaa termiä kieli-ideologia (*language ideology*).

Suomeksi käytetään myös termiä kielikäsitteys, jota käytän tässä tutkielmassa samassa merkityksessä. Usein käytetyn määritelmän mukaan kieli-ideologiat ovat kielenkäyttäjien käsityksiä kielestä, jotka ilmenevät koetun kielen rakenteen tai käytön perusteluna tai rationalisointina (Silverstein 1979: 193). Tällaisesta refleksiivisestä kielenkäytöstä muodostuvat metalingvistiset diskurssit tarjoavat mahdollisuuden tarkastella eksplikoituja arvioita (*value judgments*) kielestä ja kielenkäytöstä. Tutkimuksessani omaksun konstruktionistisen käsityksen diskursseista, jossa niitä pidetään sosiaalisia merkityksiä välittävänä ja rakentavana, tiettyyn ajallis-paikalliseen kontekstiin sidonnaisena sosiaalisena toimintana (Luukka 2000: 143, vrt. mm. Fairclough 2001: 17, Halliday: 1978: 139). Tällaisia sosiaalisia merkityksiä ovat kaikki yhteisöissä vallitsevat käsitykset todellisuudesta, myös kieltä koskevat käsitykset. Kieli-ideologioiden tutkimuksen on osoitettu olevan hyödyllinen viitekehys kielen muutoksen ja mm. kielen elvytyksen näkökulmasta keskeisen kielenvaihdon tutkimuksessa (ks. esim. Silverstein 1985, Kroskity 2000, Irvine & Gal 2000).

Kielikäsitteysten luonteeseen liittyy perustavanlaatuisesti erilaisten kielimuotojen ja niiden funktioiden arvottaminen suhteessa toisiinsa (Mäntynen ym. 2012: 329). Kielensisäisen variaation arvottamiseen liittyen Mäntynen ym. (mts: 328–329) esittävät kolme toisiaan haastavaa ideologiaa. Ensimmäinen näistä on *standardiuden ideologia*, jonka mukaan standardikieli on kielimuotona muita arvokkaampi ja parempi ja kielen yhdenmukaisuus ja muodollinen pysyvyys tilanteesta toiseen näyttäytyy tärkeänä (ks. myös Milroy 2007). Toiseksi Mäntynen ym. (mts.) puhuvat *sopivuuden ideologiasta*, joka puolestaan voi tarkoittaa käsityksiä, joiden mukaan erilaiset kielimuodot sopivat luontaisesti erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin, esimerkiksi niin, että standardiortografiaa noudatteleva kirjoitustapa sopii joihinkin yhteyksiin, mutta ei välttämättä ole paras kielimuoto kaikissa tilanteissa (vrt. Fairclough 1992). Kolmanneksi Mäntynen ym. (mts.) mainitsevat *heteroglossisen ideologian*, jonka mukaan ”kieli on Bahtinin [1981] ajatuksia mukaillen luontaisesti hybridinen, moninainen ja muuttuva, ja sitä voi parhaiten ymmärtää tilanteisena käytänteenä, prosessina ja suhteena kielten käyttäjien välillä”. Jälkimmäisestä Mäntynen ym. (2012: 329) mainitsevat esimerkkinä (standardiin nähden) vaihtoehtoisten kirjoitusasujen käytön ja kielellä leikittelyn.

Irvine ja Gal (2000: 37–38) ovat kuvanneet kieli-ideologioiden toimintaa kolmen semioottisen prosessin välityksellä, joiden kautta olemassa olevien sosiaalisten

merkitysten pohjalta voidaan luoda uusia ideologisia representaatioita, uudenlaisia merkityksellistämisen tapoja. Nämä prosessit ovat 'ikonisoituminen' (*iconization*), 'kertaautuvuus' (*fractal recursivity*) ja 'poistaminen' (*erasure*).¹

Ikonisoitumisella tarkoitetaan kielellisen piirteen ja siihen alkujaan indeksikaalisesti liittyvän sosiaalisen merkityksen välisen suhteen muuttumista ikoniseksi prosessissa, jossa kielellisestä piirteestä ja sosiaalisesta merkityksestä korostetaan tiettyjä yhteisiä ominaisuuksia tavalla, joka on yhteensopiva ideologisen representaation kanssa (Irvine & Gal 2000: 37). Esimerkkinä ikonisoitumisesta voidaan nähdä esimerkiksi tapaukset, joissa tietyille standardiortografiasta poikkeaville kirjoitustavoille on annettu merkityksiä valtakieleen ja -kulttuuriin kohdistuvan vastarinnan symbolina. Thomas (2007) raportoi <k>-grafeemin saaneen tällaisia merkityksiä 1800-luvun lopun Filippiineillä, jossa paikalliselle tagalogin kielelle oli siirtomaa-aikana luotu espanjan kieleen pohjautuva ortografia, jossa <k>:ta ei käytetty, ja siirtomaavallan haastaneen poliittisen liikkeen symboliksi muodostui juuri tämä grafeemi. Sebba (2007: 3–4) on tulkinut <k>:n saaneen vastaavia merkityksiä anarkistiryhmittymien espanjankielisten graffitien kirjoitusasussa Kataloniassa, joissa standardinmukaisen <ocupación> sijaan käytetään muotoa <okupación>. Molemmissa tapauksissa on kyse valinnasta /k/:n graafiseen merkintään latinalaisessa aakkostossa käytettyjen varianttien <c>, <k> ja <q> välillä ja variantteihin yhdistyvistä merkityksistä: espanjan kielen ortografiassa käytetyt <c> ja <q> yhdistetään paitsi espanjan kieleen myös Espanjan valtioon ja yhteiskunnan *status quohon*, jolloin <k>:n valinta edustaa kahden muun grafeemin poisvalintaa ja samalla espanjan kielen ja Espanjan valtion tai vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen torjumista.

Kertaautuvuus viittaa yhdellä tasolla olemassa olevan opposition heijastamiseen sellaisenaan jollekin toiselle tasolle (Irvine & Gal 2000: 38). Mäntynen ym. (2012: 331) huomauttavat, että kertaautuvuus lähestyy käsitteenä analogiaa, mutta toisin kuin onnistunut analogia kertaautuvuus on aina osittaista. Esimerkkinä kertaautuvuudesta Ahmad (2012: 125–127) esittää Intiassa puhuttavien hindin ja urdun kieliin liittyvien kielikäsitteiden muutoksen 1800-luvulla. Aiemmin sekä hindu- että muslimiväestön koulutetun osan käyttämä ja siten korkeampaan sosiaaliluokkaan assosioitunut urdun kieli alettiin tarkoituksenmukaisesti yhdistää islamin uskoon. Näin hindin kielelle epäedullinen

¹ Olen omaksunut Irvinen ja Galin (2000) käyttämien termien suomennot Mäntyselä ym. (2012).

oppositio, jossa urdu yhdistyi urbaaniin ympäristöön ja korkeaan asemaan ja hindi päinvastoin maaseutuun ja alempiin sosiaalisiin luokkiin sai rinnalleen uskonnollisen opposition, jossa urdusta tuli mielikuvissa muslimien kieli ja hindistä hindujen. Tämä oli tarkoituksenmukaista hindin kielen asemaa ajaneille tahoille, joille kieleen aiemmin yhdistetyt alemman sosiaalisen statuksen mielikuvat olivat ongelmallisia.

Poistamisessa taas tehdään näkymättömäksi seikkoja, jotka eivät sovi yhteen ideologisen näkemyksen kanssa (Irvine & Gal 2000: 38). Ahmadin esittämässä hindin ja urdun tapauksessa näyttäytyy myös poistamisen prosessi, sillä kielen ja uskonnon välisen yhteyden synnyttäminen edellytti sen sosiolingvistisen faktan häivyttämistä, että sekä hindut että muslimit käyttivät hindiä ja urdua riippuen ensisijaisesti sosiaalisesta luokastaan (Ahmad mts: 127). Näiden semioottisten prosessien välityksellä kielelliset piirteet voivat siis toimia sosiaalisten identiteettien embleemeinä, ja näitä emblemaattisia funktioita voidaan joko korostaa tai häivyttää kulloisenkin ideologian kanssa yhteensopivalla tavalla (termin emblemaattinen funktio käytöstä ks. esim. Matras 1999, Simpson 2013). Kroskity (2009: 72–73) on painottanut, että kieli-ideologiset käsitykset kielestä ja kielten välisistä suhteista ovat aina tietyn ryhmän (usein tietyn kielimuodon puhujien) etujen mukaisia. Kroskityn (mts.) huomio on yhteneväinen Bourdieun (1991: 37) kielen ja vallan suhdetta kuvaavan teorian kanssa, jonka mukaan kielellisissä vuorovaikutustilanteissa rakentuvat sosiaaliset suhteet ovat olennaisesti myös vuorovaikutustilanteissa realisoituvia valtasuhteita eri kielimuotojen puhujien välillä.

Mitä tulee kieli-ideologioiden merkitykseen ja niiden seurauksiin Irvine ja Gal (2000: 36) ovat osoittaneet, että kieli-ideologioilla on ainakin kolmenlaisia vaikutuksia. Ensinnäkin kieli-ideologioilla on potentiaali aiheuttaa muutoksia kielen järjestelmään esimerkiksi silloin, kun tietyn kielen puhujat yhdistävät tiettyyn kielelliseen varieteettiin tai varianttiin positiivisia merkityksiä ja pyrkivät muovaamaan omaa kielenkäyttöään tuon kielimuodon mukaiseksi, tai päinvastoin kun johonkin kielimuotoon yhdistetään negatiivisia pidettyjä merkityksiä ja sitä aletaan vältellä. Toisaalta ideologioilla on olennainen vaikutus kielipolitiikkaan kielten välisten suhteiden määrittelyssä, kuten edellä mainitussa hindin ja urdun tapauksessa tai esimerkiksi kielen standardisoinnissa. Kolmanneksi Irvine ja Gal (mts.) osoittavat, että kielitieteilijöiden omat kieli-ideologiat ovat vaikuttaneet olennaisesti monia uhanalaisia kieliä koskevan akateemisen ymmärryksen muodostumiseen.

2.3.2 Kielen normatiivisuus, normit ja troopit

Aiemmin mainitun määritelmän (Coulmas 2003: 35) mukaan ortografia terminä viittaa erityisesti standardisoituun kirjoitusjärjestelmään, johon usein viitataan myös *normitettuna* kirjakielenä. Arkikielessä, mutta myös kielitieteellisessä kirjallisuudessa standardisoidun kirjakielen konventioista puhutaankin usein oikeinkirjoitussääntöinä tai -*normeina*. 'Normi' on sekä kieli- että sosiaalitieteissä tiuhaan käytetty käsite. Kielentutkimuksessa kielen normatiivisuuteen keskittyvää kirjallisuutta on vähän (Bartch 1987, Piippo 2012), mutta sosiaalitieteissä käsitettä on problematisoitu sitäkin enemmän (mm. Durkheim 1966, Weber 1962). Pohjimmiltaan tämä moninaisin tavoin määritelty käsite on pyrkinyt vastaamaan kysymykseen siitä, mikä tekee sosiaalisen järjestyksen mahdolliseksi. Kielen normien kannalta kyse on siitä, millaiset jaetut käsitykset kielenkäytöstä ohjaavat kielenkäyttäjien toimintaa siten, että toimiva vuorovaikutus kielen välityksellä on mahdollista.

Arkipuheessa ja erityisesti aiemmin myös kielitieteessä normit on nähty kielenkäyttöä ohjaavina sääntöinä (Piippo 2012: 27). Kielenhuoltoa käsittelevässä kirjallisuudessa muiden muassa Kolehmainen (2014: 19) on esittänyt tällaisen sääntökeskeisen määritelmän normeista: "Kielenkäytön normeilla tarkoitetaan sääntöjä, ohjeita ja suosituksia, joiden perusteella arvioidaan, onko jokin ilmaus yleiskielessä hyväksyttävä eli "oikea" vai kartettava eli "väärä". Normit on koottu eli kodifioitu kielioppeihin ja oppaisiin sekä sanakirjoihin." Tämän kaltaista normien säännönmomaisuuteen keskittyvää näkökulmaa voidaan pitää standardikielikeskeisenä ja ongelmallisena kodifioimattomien kielten ja kielimuotojen kannalta, sillä näidenkään käyttö ei ole satunnaista. Myös Kolehmainen (mts: 19) tarkentaa, että tämän määritelmän mukaisten kielenohjailussa tietoisesti luotavien normien lisäksi on olemassa kielen perusrakenteeseen kuuluvia *luonnollisia normeja*, jotka ovat olemassa ilman, että niistä on eksplisiittisesti sovittu.

Näiden luonnollisten normien takana olevasta ilmiöstä puhutaan *normatiivisuutena*, kielen perusluonteeseen kuuluvana ominaisuutena tarkoittaen sitä piirrettä, että kielelliset muodot yhdistyvät merkityksiin sääntöjen välityksellä ja näiden tulkintaa ohjaavien, kielenpuhujien jakamien sääntöjen valossa kielelliset muodot voivat olla oikeita tai vääriä (ks. esim. Itkonen 2008: 292–294). Itkosen (mts.) käsittelyssä normit näyttäytyvät kieliyhteisön jakamina *sääntöinä*, jotka ohjaavat kielen merkitysten ja

käytön muotoutumista. Tämä määritelmä huomioi myös standardisoimattomien kielimuotojen normit ja korostaa normien sosiaalista, jaettua luonnetta. Sen sijaan määritelmä tarkastelee kielellisten muotojen oikeellisuutta paljolti kieliopillisuuden näkökulmasta ja kiinnittää vähemmän huomiota kieliopillisuuden piirissä löydettävään variaatioon.

Piippo (2012: 27) on esittänyt vielä astetta holistisemman, kielenkäytön sosiaalisiin merkityksiin keskittyvän määritelmän normeista, jonka mukaan normit ovat ”refleksiivisiä *malleja* tilanteeseen sopivasta, odotuksenmukaisesta ja merkityksellisestä toiminnasta” (korostus lisätty). Piipon (mts.) määritelmä kattaa laaja-alaisesti erilaisten kielimuotojen käyttöä ohjaavat normit sekä muotojen kieliopillisen hyväksyttävyyden että niiden sosiaalisten merkitysten arvottamisen näkökulmasta. Tämän määritelmän kaltainen ymmärrys normeista nojaa semioottisen kielentutkimuksen perinteeseen, jossa huomio keskittyy kielen käyttöön sosiaalisena toimintana ja kielen merkitysten muodostumiseen vuorovaikutuksessa. Samassa sääntökeskeisiä normikäsityksiä kritisoivassa viitekehyksessä Agha (2007: 8) on painottanut, että semioottisia normeja ei tule tulkita sääntöinä tai rajoitteena kielenkäytölle vaan ehtoina, joilla viestit tulevat tulkituksi merkkeinä – siis Piipon (mts.) tarkoittamina malleina, joiden varaan kielen merkitykset rakentuvat vuorovaikutuksessa. Näin määriteltynä normit ovat siis eräänlaisia käsityksiä kielestä ja kielen käytöstä. Myös Mäntysen ym. (2012: 331) mukaan normeja voidaan pitää yhdenlaisina kieli-ideologioiden lihallistumina.

Piipon (mts.) normimääritelmän mukaisesti tulkittuna ortografiat voivat toimia malleina odotuksenmukaisen, merkityksellisen ja tilanteeseen sopivasta kirjallisen kielen käytöstä, jotka rakentuvat refleksiivisesti uudelleen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. On kuitenkin olennaista huomata, että standardisoitu ortografia ei välttämättä toimi todellisena normina siinä mielessä, että ortografian mukainen kirjoitustapa olisi yhteisössä odotuksenmukainen tapa kirjoittaa kieltä. Näin voi olla sekä vakiintumattomien uusien ortografioiden kohdalla että myös kielissä, joilla on hyvin vakiintunut ortografia, kuten suomen kielen tapauksessa. On mahdollista, että kieliyhteisön jäsenet eivät joko hallitse normia tai eivät tietoisesti syystä tai toisesta halua noudattaa ortografiaa. Jälkimmäisessä tapauksessa kyse on tietoisesta ortografisen normin rikkomisesta.

Eräs sääntökeskeisen normimääritelmän ongelma onkin se, että se ei huomioi standardikielen normeista poikkeavaa kielenkäyttöä, joka saattaa olla tarkoituksellista ja

on useimmiten merkityksellistä. Agha (2007: 5) puhuu kielen normeista (muistakin kuin eksplisiittisesti määritellyistä standardikielen normeista) poikkeavan kielenkäytön instansseista 'trooppeina', joiden avulla kielen normeja voidaan haastaa ja muovata. Aghan (mts.) mukaan nimenomaan trooppien myötä kielellinen variaatio on potentiaalisesti rajatonta, mutta ei koskaan sosiaalisesti neutraalia, sillä kieliyhteisön jäsenet eivät yleensä tulkitse sen paremmin normeja kuin trooppejakaan samalla tavalla. Koska kielenkäytön variaatiota tulkitaan subjektiivisesti, ja variaatiolla on taipumus synnyttää varianttien arvottamista (vrt. Sebba 2012: 3–4, edellä), eri variantit, kielimuodot ja näiden varianttien tai kielimuotojen käyttäjät saavat sosiaalisesti epäsymmetrisen arvon ja aseman suhteessa toisiinsa.

Sebba (2007: 30, 2009: 38–39) on erottanut suhteessa standardikieleen ortografianormien salliman variaation (*licensed variation*), jollaista suomen ortografiassa edustaa esimerkiksi normien sallima variaatio muotojen <eteenpäin> ja <eteen päin> välillä, ja normien vastaisen variaation (*unlicensed variation*), jollaista edustaa esimerkiksi muoto <isämmaa> standardinmukaisen <isänmaa>:n sijaan. Näistä erityisesti jälkimmäinen, standardin näkökulmasta ei-odotuksenmukainen variaatio saa usein sosiaalisia merkityksiä (Sebba 2009: 39). Sebba (mts.) on esittänyt, että kirjoituksessa variaatio tyypillisesti ei ole rajatonta eikä etenkään sattumanvaraista, vaan aina suhteessa olemassa oleviin konventioihin, jotka voivat edustaa standardiortografiaa tai jotain muuta kirjoitustapaa (vrt. myös Anhava 2013). Sebban mukaan eri tekstilajeilla on tyypillisesti erilainen suhde standardiortografiaan ja mahdollisiin muihin konventioihin. Standardiortografiaa mukailevia tekstilajeja ovat suurelle yleisölle suunnatut julkaistavat tekstit liike-elämän, kustannusalan ja journalismin aloilla sekä työelämään liittyvät dokumentit ja viestit. Esimerkkejä toisesta ääripäästä ovat erityisesti graffitit, joissa esiintyy tyypillisesti tietoisesti standardiortografiasta poikkeavia kirjoituskonventioita. Näiden välimaastoon sijoittuvat henkilökohtaiseen käyttöön, läheisille tai tietylle suljetulle ryhmälle suunnatut tekstit kuten päiväkirjat, henkilökohtaiset kirjeet, sähköpostit, chat-viestit ja tekstiviestit. (Sebba 2007: 31.)

3 Katsaus Suomen saamelaiskielten kirjakieliin

Tässä luvussa luon katsauksen saamen kielten asemaan Suomessa (osio 3.1), minkä jälkeen siirryn käsittelemään kielten kirjallistumista. Selostan lyhyesti kielten kirjallistumiskehityksen vaiheet (osio 3.2) sekä kuvaan kielten nykyisiä ortografisia järjestelmiä (osio 3.3). Lopuksi tarkastelen kirjallistumisen nykytilannetta erilaisista viranomaisselvityksistä löytyvien huomioiden ja mediakeskustelun valossa (osio 3.4).

3.1 Saamen kielten asema Suomessa

Saamelaiskielet ovat saamelaisten puhumia suomalais-ugrilaisia kieliä. Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansaksi tunnustettu ryhmä, joka täyttää itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen (ILO:n yleissopimus nro 169, ks. ILO 1989) mukaisen alkuperäiskansamääritelmän. Suomessa saamelaisia on vuoden 2015 Saamelaiskäräjien vaaliluettelon mukaan ollut 10 463 (Saamelaiskäräjät 2015).

Suomessa saamelaisten perinteisenä asuinalueena pidetty saamelaisalue tai saamelaisten kotiseutualue koostuu Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnista sekä Sodankylän kunnan pohjoisosassa sijaitsevasta Lapin paliskunnan alueesta. Kuitenkin vuonna 2011 kaikista Suomen saamelaisesta jo 65% asui saamelaisalueen ulkopuolella. Suurimpia saamelaiskeskittymiä kotiseutualueen ulkopuolella ovat Rovaniemi, Oulu ja pääkaupunkiseutu. (”Saamen kieli”, Saamelaiskäräjien verkkosivusto.) Kaupungistumiskehityksen jatkumista osoittaa, että vuonna 2015 jo yli 70% alle 10-vuotiaista saamelaislapsista asui saamelaisalueen ulkopuolella (Saamelaiskäräjät 2016: 3).

Saamelaiskielten puhujia on tänä päivänä vain murto-osa saamelaisista. Suomessa puhutaan kolmea saamelaiskieltä, joilla on virallinen asema. Nämä ovat pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame. Inarinsaame on kielistä ainoa, jota puhutaan vain Suomessa. Pohjoissaamea puhutaan myös Ruotsin ja etenkin Norjan alueella ja koltansaamea Suomen lisäksi Venäjällä ja aiemmin myös Norjassa. Saamelaiskäräjien vuonna 2010 tekemän laskennan mukaan pohjoissaamea puhuu noin 2500 henkeä, inarinsaamea 350 henkeä ja koltansaamea 300 henkeä (Seurujärvi-Kari 2011a: 20). Saamelaiskielten puhujien lukumäärä ei ole koskaan ollut merkittävästi nykyistä suurempi (Saarikivi 2011: 81), ja Suomen väestörekisterissä se on säilynyt jokseenkin samana vuodesta 1985 (Seurujärvi-Kari 2011a: 21).

Väestörekisterin tilastoja tarkasteltaessa on huomattava, että läheskään kaikkien saamen kielten puhujien äidinkieli ei koskaan ole ollut väestörekisterissä saame (Pasanen 2016: 11). Arviot puhujamääristä vaihtelevat väestörekisteritietojen puutteellisuuden ja vaihtelevien mittaustulosten vuoksi, mikä pohjimmiltaan palautuu siihen uhanalaisille vähemmistökielille tavalliseen tilanteeseen, että kielen puhujien piiriin lukeutuu taitotasoltaan niin sujuvia puhujia kuin passiivisesti kieltä ymmärtäviä, jolloin ei ole selvää, ketkä laskennoissa tulisi huomioida kielen puhujina. Koska kieli on merkittävä osa identiteettiä, kielen saattavat ilmoittaa äidinkielekseen myös sellaiset henkilöt, jotka eivät osaa kieltä lainkaan, ja toisaalta yhteiskunnallisesti heikossa asemassa olevan ja siten potentiaalisesti sosiaalisena stigmaa näyttävä kielen puhujat saattavat kieltää suhteensa kieleen, jolloin puhujien määrä näyttyy todellista pienempänä. (Grenoble 2011: 29, saamelaiskielistä ks. Pasanen 2015: 40–42, Aikio 2016: 33.)

Kielten käyttö on vähentynyt 1800-luvun lopulta alkaen erityisesti yleisen oppivelvollisuuden myötä, ja nykyään kaikkia saamelaiskieliä pohjoissaamea lukuun ottamatta pidetään merkittävästi uhanalaisina (Saarikivi 2011: 81). UNESCO (Moseley 2010) määrittelee inarin- ja koltansaamen vakavasti uhanalaisiksi ja myös pohjoissaamen selvästi uhanalaiseksi. Kaikissa Pohjoismaissa harjoitettiin 1800-luvulta alkaen voimistuneen kansallisaatteen myötä niin sanottua assimilaatiopolitiikkaa, jolla saamelaisväestö pyrittiin sulauttamaan kielellisesti ja kulttuurisesti valtaväestöön (Aikio-Puoskari 2002: 95). Suomessa kaikkein rajuimmin kansallisvaltioiden politiikasta kärsivät kolttsaamelaiset, jotka joutuivat sotien jälkeen jakautumaan Venäjän, Norjan ja Suomen alueille (Aikio-Puoskari 2002: 95). Assimilaatiopolitiikan ohella saamelaista identiteettiä on haastanut erityisesti maailmansotien jälkeinen kiivaasti modernisoitunut yhteiskunta, jossa kansallinen yhtenäisyys nostettiin keskeiseksi tavoitteeksi ja johon rinnastettuna saamen kielten ja saamelaisten perinteinen kulttuuri alkoi näyttävä vanhanaikaisena ja uudenlaiseen yhteiskuntaan soveltumattomana (Aikio 2016: 33, Aikio-Puoskari 2002: 98).

Suomessa koululaitoksella on ollut keskeinen rooli assimilaatiokehityksessä ja siihen kuuluvassa kielenvaihdossa. Alkujaan saamen kielillä ei ollut koulutusjärjestelmässä asemaa muuna kuin apukielenä, jolla saamenkieliset lapset pääsivät alkuun suomenkielisessä koulutuksessa (Aikio-Puoskari 2002: 97). Aikalaiskertomusten mukaan saamen kielen käyttö saatettiin jopa eksplisiittisesti kieltää

ja oppilaita voitiin kiusata saamen puhumisesta (Juuso 2018: 210–211, 221, 226, 228, vrt. myös Länsman 2007). Kansakoulu ja siihen liittynyt asuntolalaitos² onkin yhdistetty saamen kielen stigmatisoitumiseen, kielen käyttöön liittyvään häpeään ja nöyryytykseen, joka on monien saamelaisten kohdalla johtanut saamen kielen käytöstä luopumiseen niin, että heidän jälkeläisensä eivät ole oppineet kieltä (Aikio-Puoskari 2002: 97–98). Käytännöllisesti katsoen kaikki kansakoulujärjestelmän aikana (1860–1960-luvuilla) koulutetut saamelaissukupolvet jäivät vailla äidinkieltänsä luku- ja kirjoitustaidon opetusta (Aikio-Puoskari 2002: 97).³ Saamen opetus Suomessa alkoi vasta peruskoulu-uudistuksen myötä 1970-luvun alussa, ja silloinkin vieraan kielen opetuksena (Aikio-Puoskari 2002: 94). Kansakoulujärjestelmän ohella merkittävänä syynä kielenvaihtoon on pidetty 1960-luvulta alkaen kiihtynyttä muuttoliikettä perinteisiltä asuinalueilta kaupunkeihin (Aikio-Puoskari 2002: 98).

Saamen kieltä äidinkielenään puhuvien määrä onkin vuosina 1962–2007 laskenut 16%, vaikka samanaikaisesti saamelaisten määrä on kasvanut 158 %. Erityisesti saamea ensimmäisenä kielenä puhuvien osuus on 1962–2007 romahtanut 75%:sta 26%:iin kaikista saamelaisista. (”Saamen kieli”, Saamelaiskäräjien verkkosivusto.) Tämä kertoo katkoksesta kielen välittämisessä uusille sukupolville, joka on ollut voimakkain koltan ja inarinsaamen kohdalla. Inarinsaamea ensikielenään puhuvia lapsia oli 1990-luvun alkaessa enää neljä (Musta 2016: 29). Samaan aikaan koltansaamea ensikielenä oppineita lapsia ei ollut enää lainkaan, mutta 1990-luvulta alkaen heitä on kasvanut muutamia (Sanila-Aikio 2016: 31). Kolttien assimilaatiota ovat vauhdittaneet sotiin ja pakkosiirtoihin liittyvät, sukupolvelta toiselle siirtyvät traumat, joista puhutaan myös taakkasiirtoina ja joiden kautta myös koltan kielen elvytykseen liittyy erityisiä psyykkisiä haasteita (Sanila-Aikio 2016: 31). Myös pohjoissaamen kieliyhteisö on kokenut osansa kielenvaihdon kierteestä, mutta kielen siirtyminen ei tietyillä ydinalueilla

² Lapset kävivät koulua usein kaukana kotoaan ja asuivat opetusaikoina koulun asuntolassa erossa vanhemmistaan ja saamenkielisestä kotiympäristöstä (ks. esim. Länsman 2007: 271–273). Saamelaisten asioita koskevan sovintoprosessin kuulemisraportista käy ilmi, että asuntolakoulujärjestelmä näyttäytyy saamelaisille merkittävänä syynä kielen menetykselle, mutta toisaalta vain osana koulutusjärjestelmää, joka kokonaisuudessaan on merkittävästi edistänyt assimilaatiota myös asuntolakouluajan jälkeen (Juuso 2018: 210–213).

³ Poikkeuksen saamen kielen poissaoloon kansakoulujärjestelmässä muodostaa Outakosken kansakoulu, jossa saamea käytettiin opetuskielenä jo 1900-luvun alussa. Aikio-Puoskari tekee äidinkielellä annettun opetuksen merkitystä kuvaavan huomion, että merkittävä osa saamelaiskirjailijoista on opiskellut juuri Outakosken koulussa. (Aikio-Puoskari 2002: 97.)

koskaan katkennut kokonaan, mistä johtuen etenkin nuoria pohjoissaamen puhujia on suhteellisesti selvästi enemmän kuin muiden kielten kohdalla (Aikio 2016: 33).

Saamen kielten elvytys sai alkunsa globaalin alkuperäiskansaliikkeen vanavedessä syntyneen saamelaisliikkeen myötä 1960- ja 70-luvuilla, ja sen seurauksena erityisesti pohjoissaame on saavuttanut asteittain paremman aseman (Seurujärvi-Kari 2011b). Inarinsaamen ja koltansaamen elpyminen on käynnistynyt hitaammin, ja molemmissa tapauksissa kielipesillä on kielten välittymisen katkeamisen vuoksi ollut keskeinen rooli uusien äidinkielisten puhujien kasvattamisessa (ks. Laihi 2017, Pasanen 2015). Inarinsaamen elvytystyö aktivoitui toden teolla 1986, kun inarinsaamelaiset perustivat Anarâškielâ servi ry:n eli inarinsaamen kielen yhdistyksen, joka on paljolti vastannut kielityöstä ja erityisesti inarinsaamenkielisestä julkaisemisesta (Olthuis 2003: 568). Inarinsaamen elpyminen on onnistunut kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen hyvin, joskaan uhanalaistumista ei ole täysin onnistuttu pysäyttämään (Pasanen 2015: 6–7).

Koltansaamen kielipesät ja kouluopetus ovat edistäneet uuden sukupolven kielitaidon kehittymistä, mutta muita saamelaiskieliä pidemmälle ehtinyttä kielenvaihtoa ei ole onnistuttu kääntämään yhtä onnistuneesti kuin inarinsaamen kohdalla (Laihi 2017: 6, Sanila-Aikio 2016: 31). Koltansaamen kieliyhteisössä on raportoitu olevan erityisen syvä kuilu vanhemman sukupolven äidinkielisten puhujien ja uuden sukupolven kielienoppijoiden välillä ja toisaalta pessimistinen asenne kielen tulevaisuutta kohtaan (Laihi 2017: 6, Sanila-Aikio 2009: 132–133). Koltan kielen ja kulttuurin yhdistys Saa'mi Nue'tt ry perustettiin 2006 turvaamaan kulttuuriperinnön siirtymistä (Moshnikoff & Moshnikoff 2006), mutta vielä viime vuosina on huolehdittu siitä, että vastuu kielen elvytyksestä ei ole yksiselitteisesti minkään tahon vastuulla (Sanila-Aikio 2016: 32).

Saamelaisliike on 1960-luvun loppupuolelta alkaen pyrkinyt muovaamaan saamelaisten kollektiivista identiteettiä erityisen identiteettipolitiikan avulla, jossa kielellä on ollut keskeinen rooli (Seurujärvi-Kari 2011a: 42–43). Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen tehtäväksi onkin noussut kielitaidon kehittämisen ohella saamelaisen identiteetin tukeminen (Aikio-Puoskari 2002: 105). Aikio-Puoskari (2002: 106–107) on pitänyt saamelaisten kollektiivisen identiteetin rakentumisen keskeisenä haasteena sitä, että käsitykset ”aidosta” saamelaisuudesta kytkeytyvät säilyttävään, perinteisiin (erityisesti maailmansotien välisen ajan) kielen ja kulttuurin muotoja autenttisina korostavaan ideologiaan muuttumattomasta ja homogeenisesta saamelaisuudesta, jollaista ei

kuitenkaan koskaan ole ollut. Tämä on keskeinen haaste saamelaiskielten ja saamelaisen kulttuurin elvyttämiselle.

Aiemmin tiivis yhteys saamen kielen, identiteetin ja elinkeinojen välillä on modernisaatiokehityksen ja siihen liittyvän assimilaation myötä monimutkaistunut, mutta tästä huolimatta saamen kielellä ja saamelaisella identiteetillä on edelleen tiivis yhteys, ja tilanne on 2000-luvulle tultaessa assimilaatiopolitiikan ajoista kääntynyt suuntaan, jossa saamen kielen taidon puute on saattanut näyttäytyä stigmana saamelaisyhteisössä (Aikio-Puoskari 2002: 101). Kieltä on tutkimuskirjallisuudessa pidetty keskeisenä saamelaisuuden määrittäjänä identiteetin kannalta (Aikio-Puoskari 2002: 91, Lilja 2012: 141–142), ja sitä käytetään myös kansallisen lainsäädännön määritelmässä saamelaisyhteisöön kuulumisen ensisijaisena objektiivisena kriteerinä subjektiivisen itsemäärittelykriteerin ohella (Seurujärvi-Kari 2011a: 13).

Nykyään Suomen saamelaiskielten asemasta on säädetty laissa (Suomen perustuslaki 731/1999, Saamen kielilaki 1086/2003), joka muun muassa turvaa oikeuden saamen kielten käyttöön ja säilyttämiseen sekä oikeuden saada saamenkielisiä viranomaispalveluita ja koulutusta. Käytännössä nämä oikeudet toteutuvat huonosti etenkin saamelaisalueen ulkopuolella, jossa valtaosa saamelaisista nykyään asuu. Saamenkielisiä päivähoitopalveluja ja saamen opetusta ei pääkaupunkiseudulla ole ollut tarjolla riittävästi, ja toisaalta koululaitosta on kritisoitu assimiloivaksi sekä saamelaista kulttuuria vähätteleväksi ja essentialisoivaksi. (Seurujärvi-Kari 2011a: 45–47). Erilaisia selvityksiä saamen kielten asemaan, puhujien kielellisten oikeuksien toteutumiseen ja saamen opetukseen liittyen on julkaistu viime vuosina useita (mm. Pasanen 2016, Oikeusministeriö 2016, Aikio-Puoskari 2016, Huhtanen & Puukko 2016, Juuso 2018). Raporteissa korostuu kielellisten oikeuksien heikko toteutuminen, resurssipula, heikot oppimistulokset – eritoten kirjoitus- ja lukutaidon osalta – sekä inarinsaamen ja koltan erityisen heikko asema.

Kieltenopetuksen ja oppimateriaalituotannon resurssit haastavat kaikkien saamelaiskielten opetusta. Tämän ohella kaikkien saamen kielten kohdalla keskeisenä haasteena on saamen kielten vähäinen rooli vapaa-ajan käyttöaloilla, sillä asiantuntija-arvioiden mukaan laajakaasun kielen opetus ei yksin mahdollista kielitaidon kehittymistä äidinkielen tasolle. (Aikio 2016: 33–35, Musta 2016: 29–30, Sanila-Aikio 2016: 32). Aikio (mts.: 34–35) mainitsee pohjoissaamen käytön vahvistumisen kannalta erityisenä

haasteena sen, että kielikontaktien myötä eri maissa puhutut pohjoissaamen muodot eriytyvät kasvavissa määrin toisistaan, mikä aiheuttaa haasteita rajat ylittävälle kielityölle, jolla toisaalta on merkittävä potentiaali pohjoissaamen käytön vahvistamiseksi Suomessa.

Monilla käyttöaloilla, joilla saamen käyttöä tulisi selvitysten perusteella edistää – koulutuksessa, mediassa, virallisissa yhteyksissä sekä toisaalta kirjallisuudessa ja sosiaalisessa mediassa – kirjoitettu kieli on olennaisessa roolissa. Seuraavissa osioissa tarkastelen lyhyesti pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltan kirjallistumisen historiaa, nykyortografioita ja kielten kirjallisen käytön nykytilaa.

3.2 Saamen kielten kirjoittamisen lyhyt historia

Saamelaiskielet ovat olleet pitkään saamelaisyhteisössä vain suullisessa käytössä, ja niitä on alettu kirjoittaa ensimmäisen kerran, kun saamelaisyhteisön ulkopuoliset ovat tulleet kielten kanssa tekemisiin ja halunneet merkitä niitä muistiin (esim. Korhonen 1981: 53–55). Kaiken kaikkiaan saamenkieliset julkaisut koostuivat 1900-luvun alkuun asti lähes yksinomaan uskonnollisista teksteistä ja valistuskirjallisuudesta, ja kiinnostus saamen kieliä kohtaan perustui pääosin lähetystyön tarpeisiin (Capdeville 2009, Korhonen 1981: 57). Tämän jälkeenkin saameksi kirjoittaminen on pitkään ollut vähäistä. Kirjallistamisen merkityksestä kielten statuksen kannalta kertoo kuitenkin se, että Aikio-Puoskarin (2002: 102) mukaan saamen kieliä on alettu pitää erillisinä kielinä erityisesti sen jälkeen, kun ensimmäisille saamen kielten varieteetille luotiin omat ortografiat. Sotien jälkeen aktivoituneessa standardisointikeskustelussa saamen kieliä on pidetty liian erilaisina, jotta yhteinen ortografia voisi toimia kaikkien kielten kirjoittamiseen (Korhonen 1981: 53), ja Suomen saamelaiskielillä onkin kaikilla omat standardisoidut ortografiansa.

Suomen saamelaiskielistä ensimmäisenä on kirjoitettu pohjoissaamea, jonka kirjakieltä tanskalais-norjalaiset kielitieteilijät alkoivat kehittää 1700-luvun alkupuolella. Suomessa kirjoituskonventiot ovat pohjautuneet Norjassa käytettyihin Knud Leemin ja Jens Andreas Friisin ortografioihin muutamin poikkeuksin, 1930-luvulta lähtien Paavo Ravilan ortografiaan ja 1950-luvulta alkaen Erkki Itkosen ortografiaan (jälkimmäiset tunnetaan myös Lapin Sivistysseuran ortografioina). (Korhonen 1981: 53–57.) Suomessa ensimmäiset pohjoissaamenkieliset julkaisut nähtiin 1800-luvun alussa, ja ensimmäinen saamelaisen kirjoittama teos julkaistiin 1915. Seuraavat saamelaisten itsensä kirjoittamat julkaisut kuitenkin nähtiin vasta maailmansotien jälkeen, ja toisinaan on katsottu, että Suomen saamenkielinen kirjallisuus on saanut alkunsa vasta 1970-luvulla

Saamelaiskirjailijoiden yhdistyksen (Sámi Girječálliid Searvvi) perustamisen myötä. (Capdeville 2009: 29–30.)

Samuli Aikio kuvaa kattavasti pohjoissaamen eri maissa käytössä olleiden ortografioiden 1970-luvulla aktivoitunutta, moninaisten vaiheiden ja kiistelynkin sävyttämää yhtenäistämisprosessia, jonka lähtökohtana oli kuitenkin konsensus yhteispohjoismaisen kirjakielen välttämättömyydestä kielen selviytymiselle (Aikio 1987: 457). Pohjoissaamen nykyortografia luotiin lopulta sisämaan murteiden ja erityisesti pohjoissaamen länsimurteisiin kuuluvan Kautokeinin murteen pohjalle korvaamaan eri Pohjoismaissa käytössä olleet kirjoitustavat, ja se astui kansainvälisen Saamelaisneuvoston hyväksymänä voimaan 1979, minkä jälkeen siihen on tehty vain pieniä muutoksia huolimatta vielä yhteispohjoismaisen ortografian alkuvuosina vallinneista kirjoitustapaa koskevista erimielisyyksistä (Jomppanen 2013). Murre-erot herättävät edelleen keskustelua kielenhuollon ratkaisuista, ja länsi- ja itämurteiden erot on huomioitu muun muassa joissakin uusissa opetusmateriaaleissa, joista on julkaistu erillisiä versioita pohjoissaamen itä- ja länsimurteille (ks. Länsman 2016a, 2016b).

Inarinsaamen ensimmäiset julkaisut nähtiin puolestaan vasta 1800-luvun puolessa välissä Elias Lönnrotin kynästä (Olthuis 2009: 92). Inarinsaamen nykyisen kirjakielen pohjan on luonut rovasti Lauri Itkonen 1900-luvun alussa julkaisemissaan uskonnollisissa käännösteksteissä, ja sitä on sittemmin muovannut erityisesti kielitieteilijä Erkki Itkonen (Korhonen 1981: 64, Olthuis 2009: 98–99). Inarinsaamen kirjallistaminen sai uuden sysäyksen Anarâškielâ servin perustamisen myötä 1986, ja 1990-luvulla kielen kirjallinen käyttö alkoi vilkastua Anarâškielâ servin julkaisemassa *Anarâš*-lehdessä, kirjallisuudessa ja saamen kielilain myötä myös virallisemmissa yhteyksissä. (Olthuis 2008, 2009: 95). Lisääntyvän käytön myötä inarinsaamen ortografiaa ryhdyttiin tarkastelemaan uudelleen 1980-luvun lopulla ja inarinsaamelaiset itse päättivät ortografian muuttamisesta 1990 (Olthuis 2009: 99). Nykyiseen ortografiaan johtaneet muutokset tehtiin saamelaiskonferenssissa 1996 (Musta 2016: 29, Olthuis & Trosterud 2015).

Kolttien asuessa vielä nykyisen Venäjän alueella kolttaa alettiin kirjoittaa kyrillisin aakkosin. Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi 1878 koltankielisen, kyrillisin aakkosin kirjoitetun käännösevankeiumin, jonka levinneisyydestä ei kuitenkaan ole tietoa. (Moshnikoff 2009: 59–60.) Suomessa koltan nykyistä kirjakieltä alettiin kehittää niinkin myöhään kuin 1970-luvulla (Korhonen 1981:

64, Moshnikoff 2009: 59). Nykyäänkin käytössä olevan ortografian pohjan kehittivät Mikko Korhonen ja Pekka Sammallahti. Standardikielen pohjaksi valittiin Suonikylän murre, koska sen puhujia oli koltista suurin osa (Moshnikoff 2009: 66). Kirjallisuudessa on raportoitu, että valita herätti aikanaan erimielisyyttä koltta-yhteisössä, sillä muiden murteiden puhujat halusivat käyttää oman murteensa mukaisia muotoja. Lisäksi vastustusta kieliyhteisössä herätti se, että ortografian olivat luoneet yhteisön ulkopuoliset kielitieteilijät. (McRobbie-Utasi 1995: 35–36.) Ensimmäinen ortografiaehdotus julkaistiin 1971 (ks. Korhonen 1971), ja pian sen jälkeen painettiin ensimmäisiä oppimateriaaleja (Korhonen ym. 1973, Sammallahti 1972). Aikuisille ensimmäisiä tekstejä oli 1977–1986 ilmestynyt *Sää'modđáz*-lehti, johon kirjalliseen kieleen tottumaton yhteisö suhtautui kaksijakoisesti (ks. Moshnikoff & Moshnikoff 2009: 119–121). Koltan kirjoitustapa on näistä ensimmäisistä julkaisuista lähtien kehittynyt hiljalleen kasvavan kirjallisuuden myötä, ja sen kehitysprosessia on pidetty edelleen keskeneräisenä (mm. Moshnikoff 2009: 60–61) – joskin on huomattava, että kielenohjailu on aina jatkuva prosessi.

Kaikkien saamen kielten kirjallisen historian tuoreimpia käänteitä on se, että saamelaiset itse ovat alkaneet kirjoittaa saamen kielillä. Kielten opetus ja niin ollen myös saamen kielten luku- ja kirjoitustaidon opetus alkoi laajamittaisesti vasta peruskoulu-uudistuksen myötä 1970-luvulla, mistä johtuen kaikkien kolmen kielten puhujista vanhemmat sukupolvet hallitsevat kielten kirjoittamisen nuoria heikommin (Aikio-Puoskari 2002: 97). Erityisen voimakkaasti tämä jako näyttäytyy koltansaamen kohdalla (Sanila-Aikio 2016: 31). Kenties äärimmäisenä osoituksena kirjakielen olemattomasta roolista saamelaisten itsensä kannalta voidaan pitää koltasaamelaisen kieliaktivisti Jouni Moshnikoffin kertomusta siitä, ettei hän ollut ennen aikuisikää tullut koskaan ajatelleeksi koltaksi kirjoittamista (Moshnikoff & Moshnikoff 2009: 113–115, 117). Myös inarinsaamen osalta Olthuis (2009: 91) on esittänyt, että inarinsaamelaisen kirjallisen kielenkäytön kannalta inarinsaamen kirjakielen synnyn voisi ajoittaa vasta 1990- ja 2000-lukujen taitteeseen. Pohjoissaame on ollut tässäkin suhteessa selvästi inarinsaamea ja kolttaa edellä kirjallistumiskehityksessä, sillä 1970-luvulla julkaistiin jo kasvavissa määrin pohjoissaamenkielistä kirjallisuutta (Capdeville 2009: 30).

3.3 Nykyortografiat

Tässä osiossa käsittelen lyhyesti saamen kielten nykyisiä ortografioita sekä joitain kirjoitusjärjestelmien kannalta keskeisiä fonologisia piirteitä. Pohjoissaamen,

inarinsaamen ja koltansaamen ortografioissa käytetyt kirjoitusmerkit ja niitä vastaavat äänteet on koottu taulukkoon 1. Taulukossa kunkin kielen kohdalla vasemmanpuoleisessa sarakkeessa on esitetty grafeemi ja oikeanpuoleisessa sitä vastaava äänne käyttäen kansainvälistä foneettista aakkostoa (IPA). Tässä tutkielmassa käytän ylipäättään äänteistä IPA:n mukaista merkintätapaa. Grafeemien vaihtoehtoiset, kontekstista riippuvat äännearvot on erotettu vinoviivalla (/). Inarinsaamen grafeemin <á> kohdalla kaarisulkuihin on merkitty lisätiedoksi kirjainta vastaava historiallinen foneemi /æ/. Lisäksi koltansaamen osalta hakasulkuihin on merkitty allofonit.

Pohjoissaamen nykyortografiassa grafeemeja on 29 (ks. taulukko 1), joista on lisäksi muodostettu seuraavat digrafit: <dj> [cc] (<ddj> [ɟːɟ]), <lj> [ʎ] ja <nj> [ɲ] (palatalisoituneiden äänteiden merkintään) sekä <hj> [j̥], <hl> [l̥], <hm> [m̥], <hn> [n̥] ja <hr> [r̥] (soinnittomien äänteiden merkintään) (Nickel & Sammallahti 2011: 7, Valijärvi & Kahn: 17). Ortografian piirteistä, jotka eivät noudattele yhden äännearvon periaatetta mainittavia ovat muun muassa kirjainten <b d g z ž> ääntyminen useimmiten soinnittomina sekä kirjaimia <p t k c č> vastaavien äänteiden aspiraatio, jota ei systemaattisesti merkitä ortografiassa (ks. Valijärvi & Kahn 2017: 16).

Pohjoissaamen ortografiassa ei merkitä vokaalin pituutta, mutta vokaalin pituus on useimmiten mahdollista päätellä sanapainon ja seuraavien konsonanttien perusteella (Nickel & Sammallahti 2001: 7, 9–10). Lyhyet konsonantit merkitään yksittäisellä grafeemilla ja pitkät konsonantit kahdentamalla grafeemi (<s> vs. <ss>), mutta ylipitkille konsonanteille ei ole omaa merkintätapaa vaan ne merkitään samoin kuin pitkät konsonantit (<s>) (Valijärvi & Kahn 2017: 16).

Pohjoissaame jakautuu kolmeen päämurteeseen, joiden perinteiset puhuma-alueet on esitetty sulkeissa: 1) merisaameen (Norjan pohjoisrannikko), 2) sisämaan murteisiin (Norjan sisämaa-alueet, Suomen saamelaisalue lukuun ottamatta Enontekiön länsiosaa) ja 3) tornionsaameen (Ruotsi ja Enontekiön länsiosa), joista sisämaanmurteet jakautuvat edelleen länsimurteeseen (Suomessa Enontekiö, Sodankylä ja Inari) ja itämurteeseen (Suomessa Utsjoki ja Inari) (Sammallahti 1998: 9–12). Länsi- ja itämurteiden välillä on joitakin foneemi-grafeemivastaavuuteen olennaisesti vaikuttavia eroja. Länsimurteiden fonologia noudattelee läheisesti Kautokeinin murteeseen pohjaavan ortografian merkintätapoja, mutta esimerkiksi <ŋ> lausutaan systemaattisesti [ŋ] sijaan [ɲ]:nä ja <θ> [θ] sijaan [s]:nä. Itämurteet eroavat länsimurteista ja kirjallisesta standardista erityisesti

Taulukko 1. Nykyortografioiden grafeemit ja niitä vastaavat äänteet

Pohjoissaame (muokattu Valijärvi & Kahn 2017: 13–17)		Inarinsaame (muokattu Morottaja 2007: 11, Olthuis 2000b: 1–16)		Koltansaame (muokattu Feist 2010: 38)			
Grafeemi	IPA	Grafeemi	IPA	Grafeemi	IPA	Grafeemi	IPA
a	ɑ	a	ɑ	a	ɑ	v	v [v] / w
á	a	â	ɐ	â	ɐ	z	z
b	p / b	ä	a	b	b	ž	ʒ
c	ts / ts ^h	á	a (æ)	c	ts	å	ɔ
č	tʃ / tʃ ^h	b	p / b	č	tʃ	ä	a
d	t / d	c	ts	ʒ	dʒ		
đ	ð	č	tʃ	ž	dʒ		
e	e	d	t / d	d	d		
f	f	đ	ð	đ	ð		
g	k / g	e	e	e	e		
h	h	f	f	f	f		
i	i / j	g	k / g	g	g		
j	j	h	h	ğ	ɟ		
k	^h k/k/k ^h	i	i	g	ɣ		
l	l	j	j	h	x [h, ɕ]		
m	m	k	k / k ^h	i	i		
n	n	l	l	j	j / j		
ŋ	ŋ	m	m	k	k		
o	o	n	n	ķ	c		
p	^h p/p/p ^h	ŋ	ŋ	l	l [ɭ, w]		
r	r	o	o	m	m		
s	s	p	p / p ^h	n	n		
š	ʃ	r	r	ŋ	ŋ		
t	^h t / t / t ^h	s	s	o	o		
ť	θ	š	ʃ	õ	ə		
u	u	t	t / t ^h	p	p		
v	v / w	u	u	r	r		
z	ts / dʒ	v	v	s	s		
ž	tʃ / dʒ	y	y	š	ʃ		
		z	dʒ	t	t		
		ž	dʒ	u	u / w		

vokaalijärjestelmältään, jossa <á> ääntyy usein [æ]:na, ja länsimurteiden (ja samalla ortografian) diftongeja [ae], [oa] ja [uo] vastaavat [ie], [uo] / [ua] ja [ua]. Lisäksi itämurteissa vokaalienvälinen <g> ei äänny ja ääntyy vokaalien välissä [v]:nä. (Valijärvi-Kahn 2017: 8.)

Inarinsaamen nykyortografiassa käytetään 31 grafeemia (ks. taulukko 1). Lisäksi inarinsaamessa käytetään digrafeja <lj> [ʎ] ja <nj> [ɲ] (<nnj> [ɲ:ɲ]) palatalisoituneiden äänteiden merkintään (Olthuis 2000b: 12–13). Kirjaimet <b d g> ääntyvät useimmiten soinnittomina, ja <p t k> puolestaan ääntyvät sanan sisällä aspiroituneina (Olthuis 2000b: 8). Kuten pohjoissaamessa tätä vaihtelua ei merkitä ortografiassa. Inarinsaamessa on kolmitasoinen pituusoppositio, jossa sekä konsonantit että vokaalit voivat esiintyä lyhyinä, puolipitkinä ja pitkinä (Itkonen 1971: 48, 55–62). Lyhyitä äänteitä merkitään yksittäisellä grafeemilla (<â>) ja vastaavaa pitkää äännettä kaksoisgrafeemilla: (<ââ>), mutta puolipituutta ei merkitä ortografiassa, minkä on havaittu vaikuttavan siihen, että puolipitkät äänteet ovat häviämässä uuspuhujien kielestä (Olthuis & Trosterud 2015). Inarinsaamesta on perinteisesti erotettu neljä murretta (pohjoinen, itäinen, läntinen ja eteläinen murre), jotka ovat kuitenkin nykyään pitkälti sekoittuneet. Fonologiset erot murteiden välillä ovat pieniä, mutta eri murteiden mukaisia morfologisia muotoja on hyväksytty myös kirjallisen standardikielen varianteiksi. (Olthuis 2000a: 569.)

Koltansaamen ortografiassa käytetään 36 grafeemia (ks. taulukko 1), joista on lisäksi muodostettu kaksi digrafia: <lj> [ʎ] ja <nj> [ɲ] (Feist 2010: 38–39). Näiden lisäksi koltansaamen ortografiassa käytetään kahta kirjoitusmerkkiä. Ensimmäinen ja yleisempi näistä on vokaalin ja konsonantin välissä esiintyvä palatalisaatiomerkki <'> (jota yleisemmin kutsutaan pehmennysmerkiksi, ks. esim. Moshnikoff ym. 2009: 9). Toinen kirjoitusmerkeistä on kahden konsonantin välissä esiintyvä erotusmerkki <'>, joka 1) kertoo, että konsonantit edustavat itsenäisiä äänteitä ja erottaa ne digrafeista ja konsonanttiklustereista, tai 2) merkitsee niin sanottua ylilyhyttä vokaalia, jota ei muutoin merkitä ortografiassa (Feist 2010: 41). Sanakirjoissa ja kieliopissa käytetään lisäksi vahvan asteen merkkiä <'>, jolla merkitään diftongin jälkeen esiintyvää pitkää kaksoiskonsonanttia erotuksena lyhyisiin kaksoiskonsonantteihin (Feist 2010: 42). Merkeillä erotetaan sekä leksikaalisia että kieliopillisia merkityksiä (minimipariesimerkeistä ks. Feist 2010: 40–42, Moshnikoff ym. 2009: 9).

Koltan ortografiassa lyhyet äänteet merkitään yhdellä grafeemilla <ö> ja vastaava pitkä äänne kahta grafeemia käyttämällä <öö> niin vokaalien kuin konsonanttien kohdalla. Keskipitkät äänteet, joita koltassa erotetaan sekä vokaalien että konsonanttien kohdalla, merkitään kaksoisgrafeemilla samoin kuin pitkät äänteet, mutta pituus on useimmissa tapauksissa mahdollista päätellä sanan kirjoitusasusta (ks. Feist 2010: 43.) Suomessa puhutaan kahta koltansaamen murretta, Suonikylän ja Paatsjoen murretta, joista ensimmäinen on valittu standardikielen pohjaksi (Feist 2010: 20, Sammallahti 1998: 30–31). Feistin (2010: 21) mukaan murteiden välillä on vain vähän kieliopillisia eroja. Sammallahti (1998: 30–31) mainitsee eroina Paatsjoen konsonanttiklusterit <vd>, <vʒ> vs. Suonikylän <bd>, <bʒ>, Paatsjoen <lg>, <lj> vs. Suonikylän <lg> ja Paatsjoen toisen tavun vokaalimuutoksen <u> → <â> vs. Suonikylän <u>.

3.4 Kirjallistumisen nykytila – puhetta saameksi kirjoittamisesta

Saamen kielten kirjoittaminen on herättänyt viime vuosina valtakunnallistakin mediakeskustelua. Erityisesti aiheesta uutisoi Yle Sápmi, jonka tehtäviinkin kuuluu uutisoida saamelaisasioista, mutta myös esimerkiksi saamelaisalueen paikallislehdet sekä Helsingin Sanomat, Ilta-lehti ja Ylen valtakunnallinen uutis- ja ajankohtaistoimitus ovat tarttuneet saameksi kirjoittamista koskeviin aiheisiin.

Uutisointi luo kuvaa vaivalloisesti etenevästä kirjallistumisesta ja haasteista saamelaisyhteisön kirjallisen kielitaidon kehittämisessä. Erityisesti koltansaamen ja inarinsaamen osalta on nostettu esiin aikuisten kielenpuhujien puutteellista koulutusta, jonka vuoksi he eivät ole saaneet oppia äidinkieltänsä luku- ja kirjoitustaitoa (esim. Yle 15.3.2016, 1.11.2016). Haasteita riittää toisaalta myös nykyisessä saamen kielten kouluopetuksessa, joka kärsii oppimateriaalien vähyydestä (vrt. osio 3.1). Uutisoinnissa peräänkuulutetaan resursseja kielityöhön, ja uusien oppimateriaalien julkaisu saattaa ylittää uutiskynnyksen ainakin paikallismedioissa (Inarilainen 8.9.2010, 21.9.2009, Kansan Uutiset 24.9.2011, 20.11.2009).

Saamen kielten kirjoittaminen näyttäytyy uutisoinnissa sekä harvinaisena että vaivalloisena. Koltan ortografiaa kutsutaan vaikeaksi oppia (Yle 15.3.2016), ja nuoret pitävät saamen kielten erikoismerkkien kirjoittamista puhelimella vaivalloisena (Yle 20.7.2018). Yle Sápmi (Yle 20.7.2018) artikkeli saamelaisnuorten kielivalinnoista sosiaalisessa kertoo, että nuoret eivät käytä saamea juuri koulun ulkopuolella, siis eivät myöskään sosiaalisessa mediassa. Vanhemmat puhujat siis eivät osaa kirjoittaa

äidinkieltään, ja nuoret käyttävät kieltä (kirjallisesti tai ylipäätään) vain kouluympäristössä.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus arvioi saamen kielten oppimistuloksia ensimmäistä kertaa vuonna 2015, ja selvityksen raportti kertoo saamen kielten kirjallisen taidon olevan kielitaidon heikoimpia osa-alueita. Arvioinnin piiriin kuuluivat 7.-9.luokkalaiset pohjoissaamea, inarinsaamea tai kolttaa äidinkielenä tai A-kielenä opiskelevat. Saamea äidinkielenä opiskelevista pohjoissaamen ryhmässä heikoimmin menestytettiin kirjoittamisessa ja inarinsaamessa luetun ymmärtämisessä (koltansaamea äidinkielenä opiskelevia ei ollut). A-kielen ryhmistä kaikille vaikein osa-alue oli kielentuntemus (selitä) – myös luetun ymmärtämisessä oli haasteita kaikissa kieliryhmissä ja erityisesti koltan ja pohjoissaamen opiskelijoiden kohdalla kirjoittaminen kuului haastaviin osa-alueisiin. Juuri kirjalliseen kielitaitoon liittyvissä osa-alueissa oli myös suurimmat erot parhaiten ja heikoimmin menestyneiden ryhmien välillä sekä tyttöjen ja poikien välillä tyttöjen eduksi. Kaikkiaan pohjoissaamen oppilasryhmät menestyivät arvioinnissa kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna parhaiten, mutta kirjoitustaidon kannalta inarinsaame erottui A-kielen ryhmistä vahvimpana ja äidinkielen ryhmässä pohjoissaamen kanssa tasavahvana. (Huhtanen & Puukko 2016: 3–5.) Arviointi antaa ymmärtää, että saamen kirjallinen kielitaito ei edelleenkään ole vakaalla pohjalla, ja kielitaito ylipäätään nojaa vahvasti kouluopetukseen (Karvi 3.5.2016, raportin julkaisutiedote).

Aikuisten saamenpuhujien kirjallisesta kielitaidosta ei ole olemassa tämän mittakaavan selvityksiä, mutta median lisäksi erilaisissa viranomais selvityksissä sujuvienkin aikuisten saamenpuhujien kirjallisessa kielenkäytössä kokemista vaikeuksista raportoidaan säännöllisesti (esim. Juuso 2018: 219, 226). Kenties erityisen vaikeana kirjoittaminen näyttäytyy koltansaamen äidinkielisille puhujille, ja kirjallisuudessa ja verkkojulkaisuissa on joitain viitteitä siihen, että aikuisten puhujien kokemuksiin viitataan asiantuntemattomuutena tai asenneongelmana, kuten tässä koltansaamelaisen kulttuuriyhdistyksen verkkosivuilta löytyvässä katkelmassa (”Kirjakielen kehityksestä”, Saa’mi Nue’tt ry:n verkkosivusto):

”Nykyisin vakavana ongelmana kirjakielen kehittämisessä ovat ne aikuiset, jotka eivät ole opetelleet kirjoittamaan ja lukemaan äidinkieltään. Asiantuntemattomuuttaan he sanovat, että koltan ortografia on liian vaikea ja sitä pitäisi muuttaa. Olisi kirjakielelle ja yleensäkin koko koltansaamen kielelle täydellinen kuolinisku, jos tässä vaiheessa jouduttaisiin muuttamaan toimivaksi osoittautunutta ortografiaa, jonka jo melkein kaikki kolttalapset ja -nuoret taitavat. Toivottavasti negatiivisen kritisoinnin sijaan nämä aikuiset rohkenevat alkaa opetella äidinkieltensä, rikkaan ja kauniin koltansaamen kielen kirjallista käyttöä!”

Myös Moshnikoff (2009: 60) kirjoittaa, että muiden kuin Suonikylän murretta puhuvien ”oli silloin [kirjakielen luomisen aikaan] ja on yhäkin vaikea ymmärtää, ettei yhden murteen valitseminen kirjakielen perustaksi estä itse kutakin puhumasta edelleenkin omalla tavallaan, kunhan kaikki kirjoittavat yhdenmukaisesti kirjakielellä”, ja vetoaa suomen kielen yhtenäisen standardin malliin.

Monelle keski-ikäiselle ja vanhemmalle saamen puhujalle saameksi kirjoittaminen on ollut täysin vieras asia suuremmaksi osaksi heidän elämäänsä. Saamelaisbarometrin 2016 tulokset viittaavat kuitenkin siihen, että kirjallisen kielitaidon puutteella on (nykyään) merkittävä vaikutus heidän elämäänsä, sillä luku- ja kirjoitustaidon puute näyttäytyy yhtenä syynä siihen, että saamen kieltä ei merkitä äidinkieleksi väestörekisteriin (Pasanen 2016: 46). Tulokset viittaavat lisäksi siihen, että heikko kirjallinen kielitaito yhdistettynä vajavaiseen uudissanaston tuntemukseen aiheuttavat saamelaisalueella asuvien saamelaisten keskuudessa haluttomuutta käyttää saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalveta (Pasanen 2016: 43). Tällä tavoin kirjallisella kielitaidolla on yhteys kielten näkymiseen tilastoissa, saamen puhujien kielellisten oikeuksien toteutumiseen ja kielten leviämiseen uusille käyttöaloille.

Olenainen apu kirjallisen kielitaidon kehittymiselle ovat saamenkieliset tekstit kieliympäristössä (tähän viittaavista tapaustutkimuksista ks. esim. Cenoz & Gorter 2008, Coluzzi 2012, Landry & Bourhis 1997, Leung & Wu 2012). Tuore saamelaisen kirjallisuuden tilaa selvittävä raportti (Domokos 2018) antaa optimistisen kuvan kirjallisuuden kehitymisestä. Tänä päivänä pohjoissaame kuitenkin saamen kielistä ainoa, jonka kirjallisuuden kenttää voidaan pitää aidosti laajana (Fredriksen ym. 2018: 57). Inarinsaamen elvytyksessä tapahtuneesta kehityksestä huolimatta inarinsaamenkielinen kirjallisuus on tasaisesta kasvusta huolimatta vähäistä ja koostuu käännöskirjallisuuden ohella enimmäkseen perinteisestä tarinankerronnasta ja lastenkirjallisuudesta sekä satunnaisista runo- ja fiktioteoksista (Morottaja 2018: 63–65). Koltansaamenkielinen kirjallisuus koostuu vain muutamista kymmenistä painetuista teoksista, jotka ovat genreiltään enimmäkseen lastenkirjallisuutta sekä muutamia aikuisille suunnattuja fiktioteoksia ja suullista kansanperinnettä kokoavia teoksia (Riessler 2018: 68–69).

Paitsi saamenkielisiä, ylipäätään saamelaisia käsitteleviä tekstejä pidetään tärkeinä saamelaisten oikeuksien kannalta. Saamelaisten asioita koskevan sovintoprosessin

kuulemisraportin (Juuso 2018: 239–241) mukaan saamelaisnuoret kokevat saamelaisia koskevien tekstien vähäisen määrän tekijäksi, joka altistaa saamelaiset väheksynnälle, vihapuheelle ja niin sanotuille vaihtoehtoisille faktoille saamelaisuudesta. Tältä kannalta kirjoitettu kieli näyttäytyy virallisena ja legitimizeettiä luovana: kun saamelaisia koskeva tieto on kirjattu autoritäärisiin teksteihin kuten lakeihin ja oppikirjoihin, se näyttäytyy saamelaisten asemaa turvaavana.

Saamelaisten kirjallisen kielenkäytön mahdollistamiseksi ja vahvistamiseksi on aikuisille 1990-luvulta alkaen alettu järjestää kielikoulutusta (Aikio-Puoskari 2016: 53, Moshnikoff 2009: 60). Kielten opetukselle ja käytölle keskeinen kielenhuoltotyö on kuitenkin ollut näihin päiviin asti hankerahoituksen varassa (Aikio-Puoskari 2016: 8), ja syksyllä 2018 uutisoitiin kielenhuollosta vastanneen Saamen Kielikaltion rahoituksen päättymisestä koltan ja inarinsaamen osalta (Yle 8.8.2018, 29.10.2018). Kielenhuoltoon liittyvillä keliteknologisilla sovelluksilla on kasvava merkitys saamen kielten kirjallistumisen ja kielen elvytyksen tukena paitsi kielten käyttöä helpottavina resursseina myös kielikäsityksiä modernisoivina instrumentteina, jotka osoittavat saamen kielten olevan kiinni nykypäivässä (Aikio-Puoskari 2016: 5, 87–88). Viimeisimpänä myös koltansaamelle on julkaistu oma oikolukuohjelma (Yle 20.11.2016).

Eräs osoitus keliteknologisten ratkaisujen tarpeellisuudesta on se, että Väestörekisterikeskuksen, Kelan ja poliisihallituksen järjestelmät eivät vielä mahdollista saamen kielten erikoismerkkien käyttöä ja näin olleen saamenkielisten nimien oikeakielistä merkintää väestörekisteriin tai henkilöllisyystodistuksiin, mistä eduskunnan oikeusasiamies huomautti ratkaisussaan ”Väestörekisterikeskus laiminlöi saamelaisten oikeudet” (EOAK 3592/2017). Ratkaisua voidaan pitää osoituksena siitä, että Suomessa laki suojaa saamelaisten kielellisiä oikeuksia ja kanteluilla on vaikuttavuutta, sillä oikeusasiamiehen ratkaisun jälkeen Väestörekisterikeskus ryhtyi toimiin asian korjaamiseksi (IL 12.6.2018). Päinvastainen ratkaisu on nähty Ranskassa, jossa ranskan ortografiasta puuttuvien merkkien käyttäminen nimien rekisteröintiin on päätetty kieltää (Euroopan parlamentti 2013: 41). Suomen tapauksen herättämässä mediakeskustelussakin (HS 2.8.2018, IL 12.6.2018) kuitenkin on pohdittu, tapahtuuko muutos riittävän nopeasti.

Saamen kielten kirjoittaminen näyttäytyy selvitysten ja mediakeskustelun valossa kehittyvänä, mutta kielen opetuksen ja kielenhuollon resurssien puutteesta vakavasti kärsivänä käytäntönä, joka on keskeinen saamelaisten oikeuksien ja kulttuurin kannalta.

4 Menetelmät ja aineisto

Seuraavassa kuvaan tutkimuksen tutkimuseettisiä ja metodologisia ratkaisuja, empiiristä, teoriaohjautuvaa tutkimusotetta ja monimenetelmäistä lähestymistapaa (osio 4.1). Tämän jälkeen selostan tarkemmin aineistonkeruumenetelmiäni (osio 4.2) ja kuvailen tutkimusaineistoani (osio 4.3) sekä hyödyntämiäni analyysimenetelmiä (osio 4.4).

4.1 Tutkimuksen metodologisia lähtökohtia

Metodologinen lähestymistapani pohjautuu konstruktionistiseen ymmärrykseen kielestä, jossa kielenkäyttö nähdään yhtenä sosiaalisen toiminnan muotona, jolla rakennetaan sosiaalisia suhteita ja ymmärrystä ympäröivästä todellisuudesta. Kun omaksutaan ajatus, että myös kieleen liittyvät käsitykset rakentuvat diskursiivisesti saaden merkityksensä siinä kielenkäytön kontekstissa, jossa ne syntyvät, muodostuvat metalingvistiset diskurssit keskeiseksi tutkimuskohteekseni.

Koska tutkimusaiheeni sijoittuu sosiolingvistiikan ja kielisosiologian alalle, tutkimusmenetelmäni pohjaavat perimillään sosiaalitieteelliseen tutkimustraditioon. Tutkimuskysymysteni ja edellisessä luvussa eksplikoitujen teoreettisten käsitysten myötä tutkielmani on muodostunut empiiriseksi, monimenetelmäistä tutkimusotetta hyödyntäväksi tutkimukseksi, jonka aineistonkeruumenetelmiksi ovat valikoituneet määrällisiä ja laadullisia osia yhdistävä lomakekysely sekä teemahaastattelut. Tutkimus on kuitenkin ensisijaisesti laadullinen, eikä kvantitatiivisesta aineistosta pyritä tekemään tilastollisia yleistyksiä vaan tutkimuksen fokus on tutkimuskysymysten mukaisesti kielten kirjallisiin standardeihin liittyvien käsitysten laadullisissa piirteissä.

Tutkimuksen analyysimetodi pohjautuu ns. abduktiiviseen päättelyyn, joka yhdistää aineistolähtöistä ja teoriasidonnaista analyysitapaa ja jota käsittelen tarkemmin osiossa 4.4. Analyysimenetelminä yhdistän kuvailevaa kvantitatiivista analyysiä ja laadullista sisällönanalyysiä. Tutkimus hyödyntää näin ollen tutkimusmenetelmien triangulaatiota. Käsittelen triangulaation käsitettä tarkemmin osiossa 4.1.3. Ennen yksityiskohtaisempaa katsausta valitsemiini tutkimusmenetelmiin pohdin tutkimukseeni keskeisesti liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä vähemmistöasemassa olevaan alkuperäiskansaan liittyvän tutkimuksen problematiikasta, omasta positioistani yhteisön ulkopuolisena tutkijana ja tämän aselman eettisistä ja metodologisista implikaatioista.

4.1.1 Tutkijan roolit ja tutkimusetiikka alkuperäiskansatutkimuksessa

Neutraali tieteellisen tiedon tuottaja, episteemisenä auktoriteettina toimiva asiantuntija, avoimesti poliittinen toimija – tutkija voi omaksua monenlaisia rooleja⁴ suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, eikä mikään niistä ole ongelmaton. Kuten Edward W. Said merkkiteoksessaan *Orientalismi* (2011: 21) kirjoittaa:

”Kukaan ei ole keksinyt keinoa irrottaa tutkija elävästä elämästä, vaan hänellä on aina jokin tietoinen tai tiedostamaton suhde johonkin luokkaan, ajatusmalleihin tai sosiaaliseen asemaan. Ylipäänsä hän on aina yhteiskunnan jäsen. Tämä kaikki vaikuttaa tutkijan työhön. On toki luonnollista, että hän tavoittelee tutkimuksissaan suhteellista vapautta arkitodellisuuden rajoituksista ja estoista. Maailmassa nimittäin on tietoa, joka on pikemminkin vähemmän kuin enemmän puolueellista kuin tuon tiedon tuottava elämäntilanteisiinsa kietoutunut yksilö. Tämä tieto ei silti ole automaattisesti epäpoliittista. [...] vakiintunut näkemys ”oikean” tiedon perustavasta epäpoliittisuudesta ja avoimesti poliittisen tiedon ”epäluotettavuudesta” hämärtää sen, että tieto tuotetaan aina poliittisissa oloissa.”

Katkelmassa Said tunnustaa positivistisesta tutkimustraditiosta kumpuavan pyrkimyksen tutkijan sitoutumattomuuteen ja tutkimustiedon puolueettomuuteen, mutta toteaa samalla täydellisen neutraaliuden mahdottomaksi. Sen sijaan Said peräänkuuluttaa ymmärrystä tutkimustiedon väistämättömästä poliittisuudesta, joka on pikemminkin tiedon luontainen ominaisuus kuin eliminoitavissa oleva virhe tiedonmuodostuksen prosessissa.

Saidin ajatuksen hyväksyminen haastaa tutkijan etiikkaa: kuinka tuottaa mahdollisimman puolueetonta tai luotettavaa tietoa tunnustaen samalla omat kaikkea muuta kuin neutraalit lähtökohtansa tiedon tuottajana? Käsillä olevassa tutkimuksessa tutkimusetiikan kannalta erityisenä haasteena on ollut se seikka, että tutkimuksen aiheena on uhanalainen kieli ja vähemmistöasemassa oleva alkuperäiskansa, joihin tutkimuksella on potentiaali vaikuttaa. Tutkija voi siis julkaistun tutkimuksen välityksellä tulla käyttäneeksi valtaa kieliyhteisöön. Tutkimuksen toteutuksessa joudun tekemään ratkaisuja, jotka osaltaan määrittelevät, millaisia tutkimuksen potentiaaliset vaikutukset ovat: onko tutkimuksesta saamelaisyhteisölle hyötyä vai jopa haittaa?

Diskurssintutkimuksessa Cameron ym. (1999: 141–143) ovat korostaneet tutkimuksen poliittisuutta ja jopa määritelleet akateemisen tiedon sosiaalisen kontrollin mekanismiksi, jonka välityksellä tietoa tuottava eliitti hallitsee yhteisöä, josta tietoa tuotetaan. Alkuperäiskansatutkimuksessa kriittisimmät äänet (mm. Mignolo 2007) ovat

⁴ Käytän tarkoituksellisesti termiä *rooli* käsitellessäni tutkijan suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan välttääkseni termien *asema* ja *positio* luomaa essentialistista vaikutelmaa tutkijoista monoliittisena instituutiona, jolla on staattinen suhde muuhun yhteiskuntaan. Tällä valinnalla pyrin sen sijaan korostamaan tutkijan vaihtelevia rooleja ja mahdollisuuksia monenlaisiin vuorovaikutussuhteisiin niin akateemisessa maailmassa kuin tutkimuksen kohteena olevan yhteisön ja muun yhteiskunnan kanssa.

esittäneet, että yhteisöjen emansipaatioon pyrkivä tutkimus on tuomittu epäonnistumaan ja jopa toimimaan vasten tarkoitustaan niin kauan kuin tutkimus perustuu länsimaalaiseen logiikkaan ja on tuohon logiikkaan auttamattomasti sosialisoituneiden länsimaisten tutkijoiden tekemää. Mignolon mukaan tästä seuraa, että hallinta tutkimuksen legitimitetistä ja toimijuudesta tutkimuksen toteuttamisessa ovat edelleen pääosin yhteisöjen ulkopuolisten tutkijoiden hallinnassa sen sijaan että yhteisöllä itsellään olisi valtaa heitä käsittelevään tutkimukseen. (Mignolo mts.) Sanalla sanoen länsimaisten tutkijoiden tekemä alkuperäiskansoihin kohdistuva tutkimus on kritiikin mukaan lähtemättömän kolonialistista.

Saamelaisia koskeva tutkimus on edellä kuvatun logiikan mukaisesti alusta asti ollut leimallisen kolonialistista, sillä tutkimusta ovat tehneet viimeaikoihin asti yksinomaan ja tänäkin päivänä paljolti yhteisön ulkopuoliset tukijat. Tämä koskee etenkin lappologiaksi kutsuttua globaalin alkuperäiskansaliikkeen syntyä edeltänyttä saamelaisten eksotisoinnin sekä kulttuuri- ja sosiaalidarwinismin sävyttämää tutkimustraditiota (Pulkkinen, Saamelaiskulttuurin ensyklopedia), mutta tiukimman tulkinnan mukaan kaikkea yksinomaan yhteisön ulkopuolisten tekemää tutkimusta. Noin 1970-luvulta alkaen alkuperäisväestöihin kohdistuvan tutkimuksen kolonialistisuuden problematisointi ja uuden tutkimustradition rakentaminen on alkanut myös saamelaisyhteisössä (Seurujärvi-Kari, Saamelaiskulttuurin ensyklopedia) ja aihe on viime aikoina noussut julkiseenkin keskusteluun (ks. esim. Yle 12.3.2018). Myös Sanna Valkosen *Poliittinen saamelaisuus* (2009) kuvaa jo otsikollaan saamelaisiin liittyvien aiheiden herkkyyttä politisoitumiseen. Kuten Said (mts.) edellä totesi, tutkija on osa yhteiskuntaa ja ottaa tutkimuksensa kautta tuottamallaan tiedolla väistämättä osaa tähän politisoituvaan keskusteluun. Näin ollen tutkijan on kannettava vastuu tutkimuksensa vaikutuksista. Eräs kielitieteen parissa yleinen keino pyrkiä tekemään tutkimuksesta yhteisölle hyödyllistä, antaa takaisin yhteisölle, on ollut luoda tutkimustiedon pohjalta yhteisön käyttöön erilaisia kieliresursseja (ks. esim. Rice 2011: 199–200). Tämä ei kuitenkaan poista tutkimuksella tuotetun tiedon luonteeseen ja vaikutuksiin liittyvää problematiikkaa.

Tutkimuksen lähtökohtaiseen oikeutukseen liittyvien kysymysten ohella tutkijan ulkopuolisuudella on vaikutuksensa aineiston keräämismahdollisuuksiin, siihen millaiseksi aineisto muodostuu ja millaiset äänet ovat edustettuna tutkimuksessa. Aineiston analysoinnissa ja johtopäätösten tekemisessä palataan perustavanlaatuisen

ongelmaan ulkopuolisen (tai yhteisöön kuuluvan) tutkijan oikeutuksesta esittää tulkintoja tutkimuksen kohteena olevasta ja siten objektin asemaan joutuvasta yhteisöstä tai sen jäsenistä. Tällöin tutkija käyttää välttämättä valtaa määrittelemällä tutkimuksensa kautta yhteisöä omasta ulkopuolisesta näkökulmastaan. Vallankäytön näkökulmasta keskeisiä ovat myös tutkimuksen potentiaaliset vaikutukset yhteisöön, jollaisia voivat olla muun muassa yhteisön yhteiskunnallisen aseman muutokset tai yhteisön sisäisten ristiriitojen kärjistyminen.

Herkästi politisoituvien kysymysten käsittelyssä keskustelijoiden rooleilla on keskeinen merkitys. Asiantuntijaroolin omaksuva tutkija voi käyttää valtaansa yhteisön määrittelyyn eettisesti arveluttavalla tavalla, tai toisaalta ulkopuolisen tutkijan näkemykset voivat tulla alusta alkaen sivuutetuiksi, jolloin tutkimus ei myöskään onnistu täyttämään tarkoitustaan. Perinteisesti (mutta vähenevissä määrin) neutraaliksi osapuoleksi tulkitulla tutkijalla on myös mahdollisuus toimia keskustelun välittäjänä. Aina ei kuitenkaan ole suoraviivaisesti yhteisölle edullista, että juuri ulkopuolinen tutkija nostaa aiheita julkiseen keskusteluun, mikäli tutkijan esille nostamat näkökulmat tulkitaan vääristyneiksi tai tutkijan omien tarkoituksperiensä leimaamiksi vaikuttamispyrkimyksiksi, jolloin ne saatetaan sivuuttaa, tai mikäli tutkimustulokset tulkitaan objektiiviseksi totuudeksi, jolloin tutkimustuloksilla on tarpeettoman paljon valtaa yhteisön määrittelyssä.

Kielitieteen piirissä kieliyhteisöä osallistavia menetelmiä (engl. *participatory research methods, collaborative research methods*) on alettu käsitellä kirjallisuudessa kasvavissa määrin (ks. esim. Benedicto ym. 2002, Cameron ym. 1999, Czaykowska-Higgins 2009, Dorian 1993, 2002, Dwyer 2010, England 2002, Gerdts 2010, Grinevald 2003, Hale ym. 1992, Hill 2002, Rice 2006, Stebbins 2003, Yamada 2007). Erilaisten osallistavien tutkimusmenetelmien perusajatus on, että kieltä tutkitaan kieliyhteisön tarpeita varten tutkijan ja yhteisön yhteistyönä ja myös yhteisön itsensä toimesta menetelmillä, joissa ulkopuolisen tutkijan ja yhteisön jäsenten ymmärrykset tutkittavasta ilmiöstä pyritään yhdistämään uuden tiedon luomiseksi. Osallistavat menetelmät siis edellyttävät, että tutkija luopuu osin omasta määräysvallastaan tutkimuksen toteutuksessa alkuperäiskansan itsemääräämisoikeuden toteutumiseksi.

Toisaalta juuri tutkimusyhteistyön toisena osapuolena olevat, uhanalaisia kieliä puhuvat alkuperäiskansat ovat tyypillisesti vaikeassa asemassa mitä tulee kielen

tutkimukseen ja kieltä koskevaan päätöksentekoon osallistumiseen. Jos kielen puhujia on jäljellä vain vähän, eivätkä he ole saaneet koulutusta omalla kielellään (ja omasta kielestään), heidän voi olla vaikeaa arvioida esimerkiksi kielen standardisointia koskevia ratkaisuja – ja standardisoinnin tarvetta ylipäättäen. Ulkopuolisen tutkijan ja tutkittavan yhteisön yhteistyöhön perustuvassa tutkimustavassa keskeistä on luonnollisesti luottamus tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien välillä. Tuore tutkimus saamelaisyhteisön parissa toteutettavasta terveysalan tutkimuksesta kuitenkin osoittaa, että luottamuksen rakentamisessa saamelaisyhteisön ja tutkijoiden välillä on parantamisen varaa (Johnson ym. 2018). Luottamuspula näyttäytyy myös 2018 julkaistussa saamelaisten asioita koskevan sovintoprosessin kuulemisraportissa epäluottamuksena valtion saamelaisiin kohdistuvia suunnitelmia kohtaan (Juuso 2018: 201).

Luottamuskysymyksiin kytkeytyy keskeisesti kysymys tutkimuksen kohteena olevien mahdollisuudesta arvioida tutkimuksen toteutusta ja päämääriä omista lähtökohdistaan jo ennen siihen osallistumista. Ihmistieteiden yleisiin eettisiin periaatteisiin kuuluukin tutkittavien itsemääräämisoikeus, johon sisältyy tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus sekä tutkittavien riittävä informointi tutkimukseen osallistumisen yhteydessä (TENK 2009: 4–6). Tällaisen *tietoon perustuvan suostumuksen* myötä tutkimukseen osallistuvilla on oletusarvioisesti mahdollisuus arvioida tutkimuksen päämääriä ja mahdollisia vaikutuksia. Tutkimuksen seurausten kannalta eettisiin periaatteisiin lukeutuu niin ikään tutkittavien vahingoittamisen välttäminen ja heidän yksityisyytensä ja tietosuojansa näiden periaatteiden toteutumisesta on huolehdittu pyytämällä kaikilta tutkimuksen osallistujilta tietoon perustuva suostumus (ks. osio 4.2) sekä huolehtimalla osallistujien anonymiteetistä ja tutkimusaineiston asianmukaisesta käsittelystä ja säilytyksestä (ks. tarkemmin osio 4.4).

Viime kädessä tutkimukseni tuskin voi välttyä Mignolon (2007) esittämältä kritiikiltä, sillä tutkimukseni on auttamatta saamelaisyhteisön ulkopuolisten toimijoiden (itseni lisäksi länsimaisen tieteen tradition) määrittelemä. Tässä tutkielmassa osallistavien menetelmien käyttöä ovat rajoittaneet Helsingin yliopiston opinnäytteille asetetut muodolliset vaatimukset, joiden myötä pro gradun yhteiskirjoittaminen saamelaisyhteisön kuuluvan henkilön kanssa ei ole näyttäytynyt mahdollisena, sekä eittämättä myös osallistavien menetelmien mahdollisuuksien vähäinen tuntemus erityisesti tutkimuksen alkuvaiheessa. Koska saamelaisyhteisöön kuuluvien toimijoiden osallistaminen

tutkimuksen suunnitteluvaiheeseen ei ollut mahdollista (tai paremminkin tätä mahdollisuutta ei ymmärretty tavoitella riittävästi), olen näiden ratkaisujen asemesta pyrkinyt ratkomaan kolonialistisuuden ongelmaa muunlaisilla menetelmävalinnoilla, joita selostan tarkemmin tämän metodologialuvun seuraavissa osissa. Ennen kaikkea olen pyrkinyt tutkimusaiheeni käsittelyssä refleksiivisyyteen ja tässä osiossa käsiteltyjen tutkimuseettisten teemojen kuljettamiseen tutkimuksen lähtökohdista loppusanoihin asti. Tarkoitukseni on myös kertoa mahdollisimman läpinäkyvästi tutkimuksen toteutustavasta. Toivon avoimuuden ja refleksiivisyyden tuottavan läpinäkyvyyttä tutkimukseni tiedonmuodostuksen prosesseihin ja kutsuvan kollaboraation nimissä dialogia haastamaan tekemiäni tulkintoja.

4.1.2 Lähtökohtana empiirinen aineisto

Tutkimuksen alkukipinästä lähtien oli selvää, että lähestymistapani olisi empiirinen. Tähän on monia syitä. Silverstein (1979: 193) on määritellyt kiinnostukseni kohteena olevat kieli-ideologiat joukoksi kielenkäyttäjien käsityksiksi kielestä, jotka ilmenevät koetun kielen rakenteen tai käytön perusteluna tai rationalisointina. Menetelmällisesti tästä seuraa, että kieleen liittyvät käsitykset tulevat parhaiten ilmi tarkastelemalla niitä kommentoivia metalingvistisiä diskursseja. Näin ollen ensimmäinen askel kohti tutkimuskysymykseni selvittämistä on saamen kirjakieliä koskevien diskurssien löytäminen eli sellaisia sisältävän aineiston kokoaminen.

Hyvin pian sopivaa tutkimusaineistoa kartoittaessa kävi ilmi, että oman aineiston kerääminen on tarpeen valitsemieni tutkimuskysymysten selvittämiseksi. Tähän lopputulokseen päädyin kahdesta syystä. Ensinnäkin olemassa olevaa saamen kirjakieliin liittyviin käsityksiin keskittyvää tutkimusta on hyvin vähän (lähinnä viittauksia aiheeseen erilaisissa selvityksissä, ks. esim. Huhtanen & Puukko 2016, Pasanen 2016), eikä sitä myöten myöskään valmiita tutkimusaineistoja, joista löytyisi riittävästi nimenomaisesti kirjoitusjärjestelmiä käsittelevää puhetta. Tämä johtunee paljolti siitä, että ortografiset tai edes väljästi kirjoitusjärjestelmään tai kirjakieleen liittyvät kysymykset eivät ole luonnollisten vuorovaikutustilanteiden puheenaiheena tavallisimpia, kenties etenkään vasta kirjallistumassa olevien saamelaiskielten puhujien välisessä vuorovaikutuksessa, joten ortografiapuhetta on oletettavasti – ja alustavan suomenkielisten mediatekstien tarkastelun perusteella – liian harvassa riittävien havaintojen kokoamiseksi.

Edeltävästä havainnosta seuraa se toinen tutkimusmahdollisuuksia rajoittava seikka, että olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden ja -aineistojen ulkopuolellakin on vain vähän sellaisia julkisia tekstejä, joista kirjakieliä tai ortografioita koskevia puhetapoja olisi mahdollista tutkia. Jo pelkästään tekstien vähäisen määrän vuoksi voidaan olettaa, että teksteissä on edustettuna vain marginaalinen joukko kielten puhujien näkemyksiä ja suoranaisesti kirjoitusjärjestelmää käsittelevää puhetta kaikkiaan liian vähän riittävän havaintojoukon kokoamiseksi. Olemassa olevien tekstien käyttämistä aineistona rajoitti myös se tosiseikka, ettei minulla tutkijana ole riittävää kielitaitoa saamenkielisten tekstien analysointiin. Näin ollen olemassa olevien julkisten tekstien avaama näkökulma tutkimuskysymykseeni olisi rajoittunut sekä harvojen julkisia puheenvuoroja esittäneiden käsityksiin että vain sellaisiin käsityksiin, jotka on esitetty enemmistökielisissä teksteissä. Aineiston rajoittuminen harvojen runsaasti saamea kirjoittavien äänten tarkasteluun olisi ollut tutkimuskysymykseni kannalta erityisen kriittinen vinouma, sillä on odotettavissa, että runsaasti ja julkisesti saameksi kirjoittavilla on erilaisia kokemuksia ja käsityksiä kirjoitusjärjestelmästä kuin vähemmän, yksityisesti tai ei lainkaan kirjoittavilla.

Valmiin aineiston ja aiheittani koskevien julkisten tekstien puutteessa jäljelle jää kaksi laadullisessa tutkimuksessa käytettyä aineistonkeruumetodia, joita olen hyödyntänyt tässä tutkimuksessa: lomakekysely ja haastattelu. Näille yhteistä on kysymysten kysyminen tutkimukseen osallistuvilta henkilöiltä, joiden ajatukset ovat mielenkiinnon kohteena. Harré ja Secord [1972] ovatkin ehdottaneet suoraviivaista menetelmää ihmisten sosiaalisen käyttäytymisen syiden selvittämiseksi: ”Miksemme kysyisi heiltä?” Ehdotuksen taustalla on oletus siitä, että ihmiset kykenevät kertomaan ajatuksistaan ja tietyssä mielessä selittämään käyttäytymistään, ja että tällaiset selonteot ovat paljastavia käytöstä ohjaavien normien ja toiminnan merkitysten kannalta. (Alasuutari 2001: 146–147.)

Tämä toiminnan ja selontekojen välinen yhteys, joka kielentutkimuksessa voidaan nähdä kielenkäytön ja metalingvististen diskurssien välillä ei kuitenkaan lähde liikkeelle siitä yksinkertaistavasta oletuksesta, että tutkimukseen osallistuvien vastaukset olisivat suoraviivaisesti sama asia kuin se, kuinka he käyttävät kieltä. Varsinaisen kielenkäytön tutkimus edellyttäisi paremminkin luonnollisen kielenkäyttötilanteen suoraa havainnointia. Keskitynkin analysoimaan ensisijaisesti kirjakieliin liittyviä käsityksiä ja niiden rakentumista diskursseissa. Lisäksi pyrin tulkitsemaan diskursseista ilmenevien

käsitysten ja raportoidun kielenkäytön välistä yhteyttä huomioiden, että raportoitu kielenkäyttö ei kaikilta osin vastaa todellista kielenkäyttöä.

Empiirisestä analyysistä ja aineistosta nousevista huomioista puhuttaessa on syytä korostaa havaintojen väistämätöntä teoriapitoisuutta eli tutkimuksen ja tutkijan episteemis-ontologisten ennakkokäsitysten vaikutusta havaintojen tekemiseen ja niiden analyysiin. Havaintojen teoriapitoisuus on kenties jyrkintä positivismia lukuun ottamatta yleisesti hyväksytty tutkimuksen lähtökohta (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2018: 25), jonka eksplikointia pidän omassa tutkimuksessani erityisen tärkeänä edellisessä osiossa käsittelemieni tutkimuseettisten seikkojen valossa. Ottaen huomioon saamelaisyhteisöön kohdistuneen tutkimushistorian kolonisoivan luonteen ja myös käsillä olevan tutkimuksen tästä näkökulmasta ongelmallisen asetelman pyrin erityiseen läpinäkyvyyteen tutkimukseni toteutuksessa.

Yhtäältä tutkimushavaintojen teoriapitoisuuden tunnustamisen seurauksena ja toisaalta pyrkimyksessä tehdä käsillä olevan tutkimuksen tiedonmuodosta mahdollisimman läpinäkyväksi keskeisimmäksi analyysimenetelmäksi on valikoitunut ns. abduktiiviseen päättelyyn nojaava teoriaohjaava sisällönanalyysi (termin käytöstä ks. Tuomi & Sarajärvi 2018: 133), jossa tiedonmuodostuksen prosessissa vuorottelevat aineistolähteisyys, jonka avulla pyrin löytämään aiemman teoreettisen ymmärryksen ulkopuolisia näkökulmia (ja siten nostamaan esiin aiemmin kuulumattomia ääniä) sekä aiheen aiemman teoreettisen ymmärryksen määrittämät tulkinnan lähtökohdat, joita eksplikoin mahdollisimman yksityiskohtaisesti analyysin välttämättömän teoriasidonnaisuuden tunnustamisen nimissä. Selostan menetelmää tarkemmin luvussa 4.4.

Erilaisten analyysimenetelmien lisäksi olen päätenyt yhdistämään eri aineistotyyppejä: määrällistä ja laadullista kyselyaineistoa sekä haastatteluaineistoa. Tällaisten kysymiseen ja haastattelututkimuksen osalta keskusteluun perustuvien aineistonkeruumenetelmien voidaan katsoa olevan astetta lähempänä osiossa 4.1.1 mainittujen kollaboratiivisten tai osallistavien menetelmien tarkoittamaa dialogia tutkijan ja tutkittavan yhteisön välillä kuin esimerkiksi valmiin media-aineiston yksipuolinen analyysi, jonka tutkija suorittaa mahdollisesti ilman minkäänlaista kontaktia tutkimuksen kohteena olevaan yhteisöön. Tutkimustani ei kuitenkaan tällä perusteella voida pitää menetelmiltään varsinaisesti osallistavana, sillä dialogi rajoittuu aineiston

keräämisvaiheeseen, mutta keskusteluun perustuva haastattelumenetelmä on askel tähän suuntaan. Seuraavassa osiossa pohdin syvällisemmin omaksumani monimetodisen tutkimusotteen etuja ja haasteita oman tutkimukseni kannalta.

4.1.3 Monimetodisuuden edut ja haasteet

Sosiaalitieteissä käyttämäni monimetodiseen tutkimusotteeseen viitataan usein termillä 'triangulaatio', joka on määritelty tutkimusongelman tarkasteluksi vähintään kahdesta eri näkökulmasta (Flick 2004: 178). Käsitteen luonnontieteistä ja määrällisestä tutkimuksesta laadullisten sosiaalitieteiden pariin lainannut Denzin (1970: 301) on erottanut triangulaation neljä tyyppiä:

- **aineiston triangulaatio**, jossa yhdistellään eri aineistoja (usein käyttäen samaa tutkimusmetodia);
- **tutkijoiden triangulaatio**, jossa tutkimus muodostuu usean tutkijan havainnoista ja analyyttisistä huomioista;
- **teoreettinen triangulaatio**, jossa tutkimusongelmaa lähestytään yhtäaikaaisesti useamman teorian näkökulmasta; ja
- **metodologinen triangulaatio**, jossa tutkimusongelmaa lähestytään samanaikaisesti useilla eri menetelmillä.

Käsillä oleva tutkimus hyödyntää erityisesti menetelmien triangulaatiota, mutta triangulaation tyypit limittyvät luonnollisesti keskenään, sillä monet aineistot tarjoavat mahdollisuuksia useampien tutkimusmenetelmien käyttöön, ja myös erilaiset teoreettiset viitekehykset kutsuvat tietynlaisia metodologisia ratkaisuja. Denzin luokittelu tuleekin hyödylliseksi erityisesti analyyttisenä työkaluna monimetodisten tutkimusratkaisujen suunnittelussa ja arvioinnissa sen sijaan, että tyypit olisivat keskenään poissulkevia. Yleisimmin triangulaatiolla tarkoitetaan juuri metodologista triangulaatiota, josta Denzin (1970: 307–308) on edelleen erottanut kaksi tyyppiä. Ensinnäkin tietyn tutkimusmetodin sisällä voidaan hyödyntää erityyppisiä metodisia ratkaisuja (*within-method triangulation*). Omassa tutkimuksessani tämä toteutuu yhdistämällä kyselyssäni määrällisiä ja laadullisia menetelmiä. Toiseksi voidaan hyödyntää useita toisistaan erillisiä menetelmiä (*between-method triangulation*). Tämä tutkimus pohjautuu kysely- ja haastattelumenetelmien yhdistämiseen.

Alkujaan Denzin [1970] viittasi triangulaatiolla ainoastaan erilaisten laadullisten menetelmien yhdistämiseen keskenään (Denzin 2012: 82), mutta myöhemmin strategiaa on alettu soveltaa yli paradigmarajojen myös laadullisten ja määrällisten menetelmien yhdistämiseen (Kelle & Erzberger 2004: 172–173). Varhaisemmassa

tutkimuskirjallisuudessa (laadullisessa tutkimuksessa erit. Denzin 1970) triangulaatiota on pidetty ennen kaikkea keinona lisätä tutkimuksen validiteettia. Taustalla on ajatus, että mikäli eri tutkimusmenetelmillä saavutetut tulokset ovat yhdenmukaisia, niitä voidaan pitää luotettavampana. Myöhemmin triangulaation arvo validointistrategiana on kyseenalaistettu etenkin laadullisten ja määrällisten metodien yhdistämisessä tutkimustraditioiden olennaisesti erilaisten teoreettisten lähtökohtien vuoksi, ja eri menetelmien on tulosten validoinnin sijaan nähty täydentävän toistensa synnyttämää kuvaa tutkimuksen kohteesta (mm. Denzin & Lincoln 1994: 5, Fielding & Fielding 1986: 33, Kelle & Erzberger 2004: 172–173).

Omassa tutkimuksessani omaksun jälkimmäisen näkemyksen triangulaatiosta, ja tavoitteeni monimetodisella lähestymistavalla on ensisijaisesti luoda mahdollisimman moniulotteinen kuva tutkimuskohteesta ja välttää kapeamman näkökulman pohjalta tehtävät ennenaikaiset johtopäätökset. Näin ollen määrällisen kyselydatan tarkoitus ei ole ensisijaisesti validoida laadullista analyysiä, vaan luoda sille konteksti ja vertailukohta: mitä erilaiset aineistot ja eri analyysimenetelmillä saadut tulokset kertovat tutkimuskohteesta. Monipuolinen aineistonkeruu on eduksi erityisesti ennestään huonosti tunnettujen aiheiden kartoittamisessa (Kelle & Erzberger 2004: 176). Tältä kannalta monimetodisuus tarjoaa teoriaohjaavan analyysin ohella ratkaisun, joka tukee tutkimuseettistä tavoitettani löytää aineistosta moniäänisiä tulkintoja, jotka nousevat mahdollisimman laajasti yhteisöstä; monimetodisuus rikastaa tutkimustani tuomalla siihen useampia näkökulmia ja teoriaohjaava analyysi puolestaan pyrkii avoimuuteen siinä, kuinka omaksumani teoreettinen ymmärrys ontologisista lähtökohdista alkaen sävyttää tekemääni tulkintaa. Esittelen seuraavassa tarkemmin valitsemiani menetelmiä, niiden keskinäisiä suhteita ja rooleja osana tutkimuksen kokonaisuutta.

Vähän tutkitun aiheen kartoittamisessa laadullisilla menetelmillä on keskeinen rooli (esim. Kelle & Erzberger 2004: 176), sillä määrällisten menetelmien käyttö – mittaaminen – edellyttää tutkimusaiheen etukäteistä tuntemusta, jotta on mahdollista mielekkäästi määritellä, mitä muuttujia tutkimuskysymysten selvittämiseksi tulee mitata. Pelkästään määrällisten menetelmien käyttö jättää siis herkästi pimentoon erilaiset näkökulmat, joita olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta ei osata ennustaa. Alkuperäiskansoja koskevan tutkimuksen kolonialistisuuden ja yhteisöjen itsemäärittelyoikeuden kannalta on erityisen ongelmallista, mikäli tutkimusta tehdään

ainoastaan länsimaiseen tiedetraditioon pohjaavien numeeristen parametrien varassa, mikä ei jätä tilaa yhteisöstä nouseville näkökulmille. Tästä huolimatta tilastollisten menetelmien etuna on se, että ne voivat osoittaa tutkimushavaintojen välisiä rakenteellisia yhteyksiä, jotka ovat usein tiedostamattomia ja joita on siksi vaikea havaita käyttäytymistä koskevien selontekojen analyysiin perustuvilla laadullisilla menetelmillä (Kelle & Erzberger 2004: 175).

Tutkimukseni ensimmäisen vaiheen menetelmäksi on valittu määrällisiä ja laadullisia osia yhdistävä, mielipidetutkimuksissa runsaasti käytetty lomakekysely, koska se mahdollistaa laajamittaisen aineistonkeruun vähän tutkitusta aiheesta, haastattelumenetelmän tarkentamisen alustavien kyselytulosten pohjalta, taustatiedon haastateltavien valitsemiseksi ja myöhemmin haastatteluaineiston suhteuttamisen kyselyaineiston taustaa vasten. Kyselymenetelmän vahvuuksia on mahdollisuus kerätä suurikin määrä dataa laajalta, hajallaan asuvalta joukolta nopeasti. Tätä edistää osallistujien näkökulmasta matala kynnys tutkimukseen osallistumiseen sekä kyselylomakkeeseen vastaamisen suhteellisen vaivattomuuden että muita menetelmiä paremman anonymiteetin vuoksi: verkkokyselymenetelmässä edes tutkija ei välttämättä saa tietää tutkimukseen osallistujan henkilöllisyyttä.

Menetelmällisesti kyselyni yhdistää kvantitatiivista dataa tuottavia Likert-asteikkollisia ⁵ väittämiä sekä sanallista lyhytvastausaineistoa tuottavia avoimia kysymyksiä, jotka sekä antavat vastaajille mahdollisuuden väittämien vastausten kommentointiin ja täsmentämiseen että kysyvät väittämistä osin erillisiä, laadullisia kysymyksiä. Oletuksena on, että laadullisten kysymysten vastaukset täydentävät numeerista Likert-dataa sekä häivyttävät määrällisiin kyselyihin liittyviä ongelmia muun muassa helpottamalla yllättävien vastausten tulkintaa ja virheellisten vastauksien havaitsemista. Numeerisen aineiston perusteella pyritään luomaan alustavaa käsitystä saamen kieliin, kirjakieliin ja kirjallisiin standardeihin liittyvien erilaisten käsitysten yleisyydestä sekä mahdollistamaan muuttujien välisten yhteyksien havainnointi. Tutkimuksen pääpaino on kuitenkin laadullisessa analyysissä, jonka aineistona toimii sekä kyselyaineiston laadullinen osa että haastatteluaineisto.

⁵ Likert-asteikko on kehittäjänsä Rensis Likertin mukaan nimetty vastausasteikko, jota käytetään laajalti kyselytutkimuksissa mittaamaan vastaajien suhtautumista erilaisiin väittämiin. Likert-asteikko on järjestysasteikko, jossa vastausvaihtoehdot edustavat jatkumoa kahden ääripään, esimerkiksi samanmielisyyden ja erimielisyyden välillä (Allen & Seaman 2007: 64.)

Jo itsessään monimetodisen kyselyn ohella myös käyttämäni teemahaastattelumetodia voidaan pitää erilaisia laadullisia menetelmiä hyödyntävänä, sillä se yhdistää laadullisista aineistonkeruumenetelmistä (puoli)strukturoidua haastattelua ja avoimempaa, jopa narratiivista haastattelua (termin teemahaastattelu käytöstä ks. Hirsjärvi & Hurme 2009: 47), jolloin haastatteluaineisto odotettavasti vastaa tiettyihin ennalta määrättyihin kysymyksiin, mutta esille nousee tyypillisesti myös ennakoimattomia teemoja ja näkökulmia. Analysoin kirjoitusjärjestelmiä käsittelevän metalingvistisen kommentoinnin näkökulmasta sekä haastatteluaineistoani että kyselyaineiston lyhytvastausaineistoa. Näistä jälkimmäinen ei oletettavasti yksinään anna ilmiöstä yhtä kokonaisvaltaista kuvaa kuin puolistrukturoitu, paljon vapaata keskustelua ja kerrontaa sisältävä haastatteluaineisto, jossa osallistujien puhutut vastaukset ovat usein sekä pidempiä että oletettavasti välittömämpiä ja vähemmän harkittuja kuin kirjalliset kyselyvastaukset. Kysely kuitenkin mahdollistaa myös laadullisen aineiston keräämisen laajemmalta joukolta kuin pelkkä haastattelumenetelmä.

Kyselymenetelmän keskeisenä heikkoutena on pidettävä vastaustilanteen epäluonnollisuutta: kyselyasetelma ei koskaan vastaa todellista vuorovaikutustilannetta, eikä kyselyaineistoon voi suhtautua samoin kuin luonnollisesti esiintyvään aineistoon. Sama pätee myös haastattelumenetelmään, joskin keskusteluun perustuva teemahaastattelu lähestyy luonnollisen vuorovaikutustilanteen kaltaista asetelmaa selvästi kyselyä enemmän. Etenkin väljemmin strukturoidun haastattelumenetelmän keskeisenä etuna onkin kysymiseen perustuvista metodeista luonnollisin tutkimusasetelma, sekä vähän tunnetun aiheen kartoittamisen ja dialogisuuden tavoitteiden kannalta olennainen joustavuus, joka mahdollistaa ennakoimattomien näkökulmien nousemisen ja tarvittaessa menetelmän tarkentamisen tutkimushetkellä. Haastatteluilla on näin ollen mahdollista merkittävästi syventää kyselyn tuottamien tulosten ymmärrystä, tavoittaa kokonaan uutta tietoa, tarkentaa tulkintoja ja myös neuvotella niistä osallistujien kanssa.

Niin kysely- kuin haastatteluasetelma perustuvat kuitenkin eräänlaiseen vuorovaikutukseen tutkijan ja osallistujan välillä, ja näin ollen osallistujan suhtautuminen tutkijaan ja hänen tekemäänsä tutkimukseen vaikuttaa olennaisesti siihen, millaisiksi vastaukset muodostuvat. Tältä kannalta tutkijan ulkopuolisuus suhteessa saamelaisyhteisöön tulee jälleen merkittäväksi muuttujaksi, joka ei voi olla vaikuttamatta tutkimuksen lopputulokseen. Osa kohderyhmästä ei halua lainkaan osallistua tällaiseen

tutkimukseen, ja odotukset tutkijan saamelaiskulttuuriin liittyvästä ymmärryksestä vaikuttavat herkästi niin kysymysten tulkintaan kuin vastausten sisältöön samalla tavalla kuin luonnollisessa vuorovaikutuksessa osapuolten odotukset jaetusta tietopohjasta muokkaavat vuorovaikutusta. Tutkijan (ulkopuolisuuden) aiheuttamaa vaikutusta on mahdotonta eliminoida, ja siihen on kiinnitettävä erityistä huomiota haastattelujen analyysissä.

Haastatteluun nähden kyselyn heikkoutena on edelleen se, että vastausten luotettavuutta on vaikea arvioida ja osallistujien kontrolloiminen on avoimessa verkkokyselyssä liki mahdotonta. Jälkimmäistä en pidä tämän tutkimuksen kannalta keskeisenä ongelmana, koska tutkimuskysymyksen kannalta esimerkiksi taitotaso saamen kielessä tai saamelaisuus eivät ole edellytyksiä tutkimukseeni osallistumiselle. Verkkokyselyn erityisenä piirteenä on, että se tavoittaa herkimmin nuoria vastaajia, mikä johtaa vastaajapollin ikäjakauman vinoutumiseen. Tämän vinouman tasapainottamiseksi tein kyselystä myös paperiversion. Kaiken kaikkiaan osallistumismotivaatioon voi vaikuttaa vain rajallisesti, ja tutkimukseni aiheesta johtuen on odotettavissa, että vastaajapooli vinoutuu enemmän tai vähemmän niihin saamelaisiin tai saamen puhujiin, jotka suhtautuvat kieleen ja elvytykseen positiivisesti ja aktiivisesti. Tämäkin vinouma on tyydyttävä huomioimaan analyysissä.

Laadullisia ja määrällisiä menetelmiä yhdistävän tutkimuksen haasteet tulevat kenties parhaiten ilmi analyysin toteutuksessa, kun eri menetelmien tuottamat tulokset pitäisi suhteuttaa toisiinsa, joskin menetelmien yhteensopivuus on luonnollisesti huomioitava tutkimuksen suunnittelusta lähtien. Varsinaisten tutkimuskysymysteni selvittämisen ohella toinen tavoitteeni onkin tutkimuksen pohjalta arvioida metodologisen triangulaation hedelmällisyyttä tutkimuskohteen ymmärtämisen kannalta.

Kellen ja Erzbergerin (2004: 174–176) mukaan samaa tutkimusaihetta koskevat määrälliset ja laadulliset tutkimustulokset voivat suhteutua toisiinsa kolmella tavalla. Ensinnäkin, jos samaan tutkimuskysymykseen löydetään eri menetelmillä yhdenmukaisia tuloksia, niiden voidaan katsoa vahvistavan toistensa johtopäätöksiä. Toisaalta esimerkiksi omassa tutkimuksessani laadulliset ja määrälliset menetelmät eivät selvitä tismalleen samoja tutkimuskysymyksiä, vaan kirjallistumis- ja standardisointi-ilmiöiden eri puolia. Tällaisessa tapauksessa tutkimustulokset voivat täydentää toisiaan ja luoda tutkimuskohteesta yhdessä moniulotteisemman kuvan – tämä edellyttää kuitenkin sitä,

että tutkimustulokset voidaan yhdistää saman teoreettisen viitekehyksen sisällä. Kolmanneksi on mahdollista, ja itse asiassa varsin tavallista, että huolellisestikin toteutetuilla, keskenään erilaisilla menetelmillä saadut tulokset ovat ristiriidassa toistensa kanssa. Erilaisiin johtopäätöksiin viittaavat tulokset ohjaavat tarkastelemaan kriittisesti teoreettisen viitekehyksen ja käytettyjen käsitteiden toimivuutta ja voivat palvella teoreettisten mallien kehittämistä entistä selitysvoimaisemmiksi.

4.2 Aineistonkeruumenetelmät

4.2.1 Kyselyn suunnittelu ja toteutus

Kysely suunniteltiin alusta alkaen tätä tutkimusta varten luvussa 2 esiteltujen teoreettisten lähtökohtien pohjalta. Kyselylomakkeen paperiversio on tämän tutkielman liitteenä (liite 1). Alkuperäisessä kyselyssä (verkko- tai paperiversiossa) kysymyksiä ei ollut numeroitu kuten tässä, vaan numerointi on tehty jälkikäteen tulosten esityksen selkeydeksi kuten liitteessä 2 on esitetty. Kyselyn kohderyhmäksi määriteltiin kaikki täysi-ikäiset Suomen saamelaiset sekä muut, jotka käyttävät pohjoissaamea, inarinsaamea tai koltansaamea siinä määrin, että kokevat kielen itselleen tärkeäksi.⁶ Vastaajilta edellytettiin ainoastaan jonkinlaista heidän itse määrittelemäänsä suhdetta saamen kieliin. Kyselytutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista, ja osallistujille on kyselylomakkeen alussa selostettu tutkimuksen aihe, tutkimusaineiston keruutapa ja käyttötarkoitus sekä tutkijan yhteystiedot (annetut tiedot käyvät ilmi liitteen 1 ensimmäiseltä sivulta). Lisäksi olen vastannut tutkimuksesta kiinnostuneiden yksittäisten henkilöiden kysymyksiin koskien tutkimuksen tavoitteita sekä tutkimusaineiston käyttötarkoitusta ja säilytystä. Osallistujat ovat näin antaneet tietoon perustuvan suostumuksen kyselyvastausten tutkimuskäyttöön vastaamalla kyselylomakkeeseen (vrt. TENK 2009: 4–6).

Kysely koostui vastaajien taustatietoja selvittävästä osiosta, 63 Likert-asteikollisesta monivalintakysymyksestä sekä kymmenestä avokysymyksestä, joihin vastattiin sanallisesti. Taustatietoina vastaajilta kysyttiin ikä, sukupuoli, koulutustaso, ammatti, nykyinen ja aiemmat asuinpaikkakunnat, koulunkäyntipaikkakunnat, äidinkieli

⁶ Tarkoitukseni ei ole tässä tutkimuksessa ottaa kantaa ns. saamelaiskysymykseen lähtemällä määrittelemään ”riittävää” saamelaisuutta kyselyyn osallistumiseksi. Tästä syystä vastaajien saamelaisuus perustuu täysin itsemäärittelyyn. Koska myös muiden kuin saamelaisten mielipiteet ja kokemukset ovat elvytyksen tavoitteiden kannalta relevantteja (vrt. Sallabank 2011: 286), en halunnut rajata myöskään muita kuin saamelaisia vastaajajoukon ulkopuolelle. Myöhemmin tutkimushaastatteluihin valikoitui ainoastaan sellaisia vastaajia, jotka määrittelivät itsensä saamelaiseksi.

ja muu kielitaito sekä tietoja saamen opiskelusta ja saamen käyttökonteksteista. Vastaajia pyydettiin myös kertomaan, pitävätkö he itseään pohjoissaamelaisena, inarinsaamelaisena, kolttasaamelaisena, muuten saamelaisena vai ei saamelaisena lainkaan. Vastaajia pyydettiin myös antamaan itsearvio omasta kielitaidostaan ko. kielessä puhumisen, lukemisen ja kirjoittamisen osa-alueilla.

Vastaajia ohjeistettiin vastaamaan kyselyyn ajatellen sitä saamen kieltä, joka on heidän äidinkieltänsä, jota he osaavat parhaiten tai johon he vahvimmin samaistuvat. Monivalintakysymyksillä selvitettiin vastaajien näkemyksiä em. saamen kielestä ja kielen elvytyksestä yleisesti ottaen (kysymykset 1–18), saamen kirjakielestä, kielen lukemisesta ja kirjoittamisesta (kysymykset 19–48) sekä saamen oikeinkirjoituksesta (kysymykset 49–63). Näiden teemojen alla kysymykset on laadittu siten, että niillä on pyritty selvittämään vastaajien kielellisiä käytänteitä, kielikäsitteitä sekä käsityksiä kielisuunnittelusta (vrt. Spolskyn jaottelu kielipolitiikan osa-alueista sivulla 9). Kysymykset muodostuivat väittämistä, joihin vastaajan tuli valita parhaiten omaa suhtautumistaan vastaava vaihtoehto Likert-asteikolla (1–6, täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä). Vastaajilla oli mahdollisuus halutessaan selventää valintojaan sanallisesti avovastauksissa (A1–A2, A4, A8), minkä lisäksi kysely sisälsi kuusi kysymystä (A3, A5–A7, A9–A10), joita vastaajia pyydettiin refleктоimaan sanallisesti.

Kysely toteutettiin alkuvuodesta 2017 suomenkielisenä lomakekyselynä, josta tehtiin samansisältöinen verkko- ja paperiversio. Sähköistä kyselylomaketta levitettiin sähköpostitse sekä sosiaalisessa mediassa (saamentutkimuksen yliopisto-opiskelijoiden ja erilaisten saamelaisinstituutioiden sähköpostilistat, saamen kieliin liittyvät Facebook-ryhmät ja Twitter) ja kyselyyn vastaaminen oli täysin vapaaehtoista. Sähköisen kyselylomakkeen välityksellä tavoitettiin 47 vastaajaa. Paperikyselyn vastaukset kerättiin Inarin kunnan alueella tekemiäni haastattelujen yhteydessä, ja tätä kautta tavoitettiin 14 lisävastaajaa. Yhteensä vastauksia kertyi siis 61, mikä on saamelaisten ja saamea puhuvien määrään suhteutettuna kohtalainen määrä. Arvioin vastaajapoolin edustavuutta tarkemmin osiossa 4.3.

Se, että osa vastauksista saatiin verkkolomakkeen välityksillä ja osa haastattelutilanteessa, jossa tutkija oli läsnä keskustelemassa ja tarvittaessa tarkentamassa kysymyksiä on mahdollisesti vaikuttanut jossain määrin kyselyvastausten sisältöön. Tämä on huomioitava tulosten tulkinnassa. Sen sijaan tutkimusmenetelmien arvioinnin kannalta

kyselyn ja ylipäättään tutkimuksen kommentointi (paitsi haastattelutilanteissa myös sähköisen kyselylomakkeen välityksellä) on kiinnostavaa, ja sisällytänkin tutkimusprosessin aikana saamiani kommentteja metodologiani reflektointiin osiossa 8.1.

Kyselyn puutteeksi on todettava se seikka, että se toteutettiin kokonaan suomeksi. Optimaalista olisi ollut toteuttaa kysely nelikielisenä suomeksi ja kaikilla kolmella saamen kielellä, joita tutkimus koskee. Tämä ei kuitenkaan resurssisyistä ollut mahdollista, koska nelikielisyys olisi edellyttänyt sekä kyselylomakkeen että kyselyvastausten käännättämistä ja analyysin tekemistä käännösten varassa oman saamen kielen taitoni puutteessa. Arvioin myös, että kyselyn toteuttaminen suomeksi ja pohjoissaameksi olisi ollut vähintäänkin yhtä ongelmallista kielten epäyhdenmukaisen kohtelun ja sitä myöten tutkimusaineiston mahdollisen vinoutumisen vuoksi. Lisäksi jälleen oman kielitaitoni vuoksi haastattelut oli joka tapauksessa toteutettava suomeksi, jolloin kyselyaineiston monikielisyys olisi vaikeuttanut kysely- ja haastatteluaineiston vertailua.

4.2.2 Haastattelujen suunnittelu ja toteutus

Kyselytutkimustani seuraavassa vaiheessa haastattelin verkkokyselytutkimukseeni jo aiemmin osallistuneita henkilöitä sekä muita tavoittamiani henkilöitä, jotka osallistuivat sekä paperilomakkeella toteutettuun kyselytutkimukseen että haastatteluun. Samoin kuin kyselytutkimuksen kohdalla haastatteluihin osallistuminen oli vapaaehtoista, ja haastatelluilta on pyydetty tietoon perustuva suostumus haastatteluaineiston käyttöön ja säilyttämiseen (ks. liite 3). Haastattelut toteutettiin suomeksi alkuvuodesta 2017 Inarin kunnan alueella haastateltavien kotona, työpaikalla, Sajoksen ja Siidan tiloissa tai puhelimitse. Kaikkiaan järjestettiin 14 yksilöhaastattelua ja yksi 9 henkilön ryhmähaastattelu, jotka äänitettiin. Yksilöhaastatteluista neljä koski pohjoissaamea, kuusi koltansaamea ja neljä inarinsaamea. Ryhmähaastattelu käsitteli pääosin inarinsaamea.⁷

Vaikka osa kyselytutkimukseen osallistuneista oli muita kuin saamelaisia, haastatteluihin valittiin ainoastaan sellaisia vastaajia, jotka määrittelivät itsensä saamelaisiksi. Haastateltavia pyrittiin löytämään tasaisesti kaikista kielistä ja ikäluokista,

⁷ Haastattelut on jaoteltu samoilla perusteilla kuin kyselyvastaukset: kussakin haastattelussa käsiteltiin ensisijaisesti tiettyä kieltä, mutta osa haastateltavista kommentoi myös muita saamen kieliä ja esitti vertauksia toisiin saamen kieliin tai esimerkiksi saamelaisalueen valtakieleihin. Nämä muita saamenkieliä koskevat kommentit on otettu analyysissä huomioon.

mutta etenkin verkkokyselyaineistossa paitsioon jääneistä vanhemmista ikäluokista. Potentiaalisten haastateltavien osallistumishalukkuuden ja aikataulujen tasaista jakaumaa kieli- ja ikäryhmien välillä ei kuitenkaan saavutettu kahden viikon kenttätöajan puitteissa. Erityisen haastavaa osallistujien tavoittaminen oli pohjoissaamenkielisten kohdalla. Kaikkien tutkimukseen osallistuneiden jakaumaa ikä- ja kieliryhmittäin ja tämän vaikutusta aineiston edustuksellisuuteen pohdin tarkemmin osiossa 4.3.

Kaikki haastatteluihin osallistuneet ovat vastanneet myös kyselyyn. He olivat joko täyttäneet verkkokyselyn etukäteen tai he täyttivät kyselyn paperiversion haastattelun yhteydessä, jolloin kysely toimi haastattelun runkona, jota täydensin samoilla kysymyksillä, joita esitin myös kyselyn jo aiemmin täyttäneille haastateltaville. Haastattelut voidaan luokitella puolistrukturoiduiksi teemahaastatteluiksi (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2009: 47), sillä kaikissa haastatteluissa käsiteltiin samoja ennalta määriteltyjä teemoja (ks. liite 4), kuitenkin keskustelunomaisesti edeten ilman tarkkaa käsittelyjärjestystä haastateltavien vapaan reflektion ja esille nousseita teemoja tarkentavien lisäkysymyksien täydentämänä. On kuitenkin huomautettava, että ne haastattelut, joissa kyselylomake täytettiin haastattelutilanteessa muistuttivat etenkin alkuosan rakenteeltaan muita haastatteluja enemmän strukturoitua lomakehaastattelua. Haastatteluissa ei pyritty erityiseen yhteismitallisuuteen muutoin kuin käsiteltävien teemojen osalta, minkä vuoksi haastattelujen kesto vaihtelee (ks. 4.3.2).

Haastattelumenetelmän toteuttamiseen sisältyi tavanomaisia lingvistiseen kenttätööhön kuuluvia haasteita matkajärjestelyistä ja Inarin kunnan maantieteellisistä etäisyyksistä aikataulupaineisiin ja haastateltavien tavoittamiseen liittyen. Määrällisesti 15 haastattelua voidaan pitää tyydyttävänä aineistona. Kuten jo edellä mainitsin, haastateltavien tavoittaminen tasaisesti kaikista kieli- ja ikäryhmistä osoittautui kuitenkin vaikeaksi. Mainituista haasteista johtuen katsoin tarpeelliseksi järjestää sekä yksilö- että ryhmähaastatteluja ja kasvokkain järjestettyjen haastattelujen lisäksi yhden puhelinhaastattelun. Laajemman aineiston ja informaation kerryttämisen toivossa priorisoin siis haastateltavien määrän menetelmällisen yhdenmukaisuuden edelle. Näiden valintojen vaikutuksia aineistoon ja sen analyysiin pohdin osiossa 6.3.

4.3 Aineisto ja tutkimuksen osallistujat

Seuraavassa esittelen aineistoani kokonaisuutena, pohdin sen edustuksellisuutta sekä kysely- ja haastatteluaineistojen suhdetta toisiinsa. Mitä tulee aineiston määrään, aineisto

koostuu 61 kyselyvastauksesta ja 15 haastattelusta. Haastattelujen yhteiskesto on noin 26 tuntia 33 minuuttia. Haastatteluaineisto on koodattu temaattisesti ja relevanteilta osin litteroitu. Laadullisesti aineisto jakautuu kyselyn numeerisiin Likert-vastauksiin ja laadullisiin lyhytvastauksiin sekä laadulliseen haastatteluaineistoon.

Osallistujien taustatiedot samoin kuin aineistokatkelmät ja niiden analyysi on pyritty esittämään anonymisoituna sellaisessa muodossa, että tutkimukseen osallistujia ei voida niiden perusteella tunnistaa.⁸ Näin ollen esittelen osallistujien taustatietoja vain siinä määrin kuin katson analyysin kannalta välttämättömäksi ja esitän esimerkiksi asuinpaikkaan, koulutukseen ja ammattiin liittyviä tietoja ainoastaan koko osallistujajoukon tasolla erittelemättä näitä yksittäisten kieliryhmien kohdalla. Lisäksi esitän osallistujien ikäjakauman jaoteltuna karkeisiin ikäryhmiin yksittäisten osallistujien syntymävuosien sijaan.

Pelkästään kyselyyn vastanneista (jotka eivät osallistuneet haastatteluihin) käytän termiä vastaaja, kun taas haastatteluun osallistuneisiin viitataan haastateltavina. Osallistujista puhun silloin, kun kyse on kaikkien tutkimukseen osallistuneiden joukosta. Koska kaikki tutkimukseen osallistujat ovat vastanneet kyselyyn, käsittelen aluksi kyselyaineistoa ja sen pohjalta kaikkien osallistujien taustatietoja yhdessä ennen kuin siirryn tarkastelemaan haastatteluaineiston piirteitä ja kysely- ja haastatteluaineistojen välistä suhdetta.

4.3.1 Tutkimuksen osallistujat

Kaikkiaan tutkimukseen osallistui yhteensä 63 henkilöä, joista 61:n kyselyvastaukset on sisällytetty analyysiin.⁹ Taulukossa 2 on kuvattu kaikkien osallistujien ikäjakauma. Ikäjakaumaa voidaan pitää kaikkiaan kohtalaisen tasaisena. Osallistujajoukon sukupuolijakauma sen sijaan on vinoutuneempi; vastaajista 50 (79%) oli naisia ja vain 13 (21%) miehiä. Muut sukupuolet eivät olleet edustettuna vastaajissa.

⁸ Svalastog & Eriksson (2010) ovat kritisoineet alkuperäiskansoihin liittyvän tutkimuksen anonymisointia yhteisön tai sen jäsenten tarinoiden varastamisena. Tässä tutkimuksessa on päädytty anonymisoimaan johdonmukaisesti kaikki aineisto ensisijaisesti siksi, että anonymiteetti herätti osassa vastaajista erityistä huolta.

⁹ Kahden haastatellun kyselyvastaukset jätettiin osittain puuttuvien tietojen vuoksi analysoimatta, ja tästä johtuen kyselyvastausten kokonaismäärä eroaa kaikkien osallistujien määrästä. Taustatieto-osion vastaukset on kuitenkin myös näiden kahden osallistujan osalta sisällytetty aineiston ja tutkimuksen osallistujien kuvailuun tässä osiossa, jossa siis tarkastellaan koko osallistujajoukkoa (n=63). Kun tutkimuksen myöhemmissä luvuissa suhteutan vastausjakaumia tässä osiossa esitettyihin taustatietoihin, otan huomioon vain varsinaiseen analyysiin sisällytettyjen lomakekyselyjen vastaajien taustatiedot (n=61).

Taulukko 2. Osallistujat iän mukaan

Syntymävuodet	Ikäryhmä	Osallistujat	
1988–1999	18–29	14	22 %
1973–1987	30–44	19	30 %
1958–1972	45–59	18	29 %
1957 tai aiemmin	yli 60	12	19 %

Kaikista tutkimukseen osallistuneista 57 (90%) määritteli itsensä saamelaiseksi – jatkossa viittaen tähän ryhmään heidän oman määritelmänsä mukaisesti saamelaisina ja muihin vastaajiin ei-saamelaisina. Tarkemmin osallistujista 21 (33%) määritteli itsensä pohjoissaamelaiseksi, 15 (24%) inarinsaamelaiseksi ja 13 (21%) kolttsaamelaiseksi. Yksi osallistuja määritteli itsensä yhtä lailla pohjoissaamelaiseksi ja inarinsaamelaiseksi ja kaksi vastaajaa yhtä lailla inarinsaamelaiseksi ja koltaksi. Muiksi saamelaisiksi itsensä luokitteli 5 vastaajaa (8%), ja heidän käyttämiään nimityksiä olivat *saamelainen*, *metsäsaamelainen*, *lappalainen*, *saamensukuinen* ja *saamentaukainen*. Määritelmässä korostuivat sukuun, syntyperään ja kotipaikkaan liittyvät teemat, joita muutamat vastaajat erityisesti korostivat kieliryhmiin perustuvaa jaottelua tärkeämpänä. Muita kuin saamelaisia vastaajissa oli 6 henkeä (10%)

Taulukossa 3 on esitetty osallistujien jakauma asuinpaikan mukaan, jota on tarkasteltu anonymiteetin säilyttämiseksi hyvin yleisellä tasolla jaoteltuna saamelaisalueella ja sen ulkopuolella asuviin.

Taulukko 3. Osallistujat asuinpaikan mukaan

	Aina saamelais-alueella asuneet		Saamelaisalueelle muuttaneet (sis. paluumuuton)		Aiemmin saamelais-alueella asuneet		Ei koskaan saamelais-alueella asuneet	
saamelaiset (n=55)	9	16 %	23	40 %	17	30 %	8	14 %
muut (n=6)	0	0 %	1	17 %	2	33 %	3	50 %
yht.	9	14 %	24	38 %	19	30 %	11	17 %

Tutkimuksen toteutushetkellä osallistujista 52% asui Suomen saamelaisalueella ja 48% muualla. Kuitenkin kaikkiaan selvä enemmistö vastaajista, 83%, oli jossain vaiheessa elämänsä asunut saamelaisalueella ja 14% vastaajista ei ollut koskaan asunut sen ulkopuolella. Muut kuin saamelaiset osallistujat asuivat keskimääräistä useammin

saamelaisalueen ulkopuolella; saamelaisista vain 14% ei ollut koskaan asunut saamelaisalueella. Ottaen huomioon, että vuonna 2011 Suomen noin 10 000 saamelaisesta jo 65% asui saamelaisalueen ulkopuolella (”Saamen kieli”, Saamelaiskäräjien verkkosivusto), tutkimuksen osallistujat painottuvat saamelaisalueella asuvaan vähemmistöön.

Merkillepantavan moni on asunut useilla paikkakunnilla eri puolilla Suomea; osallistujista vain 11 (17%) on aina asunut samalla paikkakunnalla.¹⁰ On mahdollista, että muutto liikettä selittävät saamelaisalueen rajalliset kouluttautumis- ja työmahdollisuudet, ja toisaalta Norjan puolen saamelaisalueen vastaavat mahdollisuudet. Käsillä olevassa tutkimuksessa tähän ei kuitenkaan syvennytä muutoin kuin saamen kielten käyttöön vaikuttavana tekijänä. Saamelaisalueen ulkopuolella asuminen vaikuttaa olennaisesti saamenkielisiin palveluihin ja myös muihin kielenkäyttömahdollisuuksiin, joskin nykyään erilaiset verkossa käytettävät palvelut ja sosiaalinen media jossain määrin lieventävät asuinpaikan vaikutusta.

Osallistujat on analyysiä varten jaoteltu kolmeen kieliryhmään vastauksissa pääasiallisesti käsitellyn kielen perusteella.¹¹ Yhteensä 63 osallistujasta 29 käsittelee vastauksissaan pohjoissaamea, 21 inarinsaamea ja 13 koltansaamea. Taulukossa 4 on esitetty kunkin kieliryhmän äidinkielisten ja uuspuhujien, eli saamen kielen lapsuuden jälkeen oppineiden, ensikieleltään suomenkielisten puhujien määrät osallistujissa (termin uuspuhuja käytöstä ks. Pasanen 2015: 158–159).

Taulukko 4. Äidinkielisten, kaksikielisten ja uuspuhujien määrät kieliryhmittäin

	Äidinkielistet (saame)	Äidinkielistet (saame ja suomi)	Saamelaiset uuspuhujat	Muut uuspuhujat	yht.
pohjoissaame	8	5	8	8	29
inarinsaame	5	4	10	2	21
koltansaame	2	6	5	0	13
yht.	15	15	23	10	63

¹⁰ Vain yhdellä paikkakunnalla asuneista 30% oli yli 60-vuotiaita ja 20% puolestaan alle 25-vuotiaita. Koko joukosta 30% asui suurissa tai keskisuurissa kaupungeissa, joista työperäinen poismuutto on vähäisempää.

¹¹ Osa vastaajista kommentoi vastauksissaan useampaa kuin yhtä saamen kieltä (itselleen läheisimmän kielen lisäksi lähinnä muita Suomessa puhuttavia saamen kieliä), mutta vastaajat on luokiteltu kolmeen luokkaan sen mukaan, mitä kieltä heidän vastauksensa pääasiallisesti koskivat. Muita saamen kieliä koskevat kommentit on kuitenkin huomioitu ko. kielten käsittelyssä.

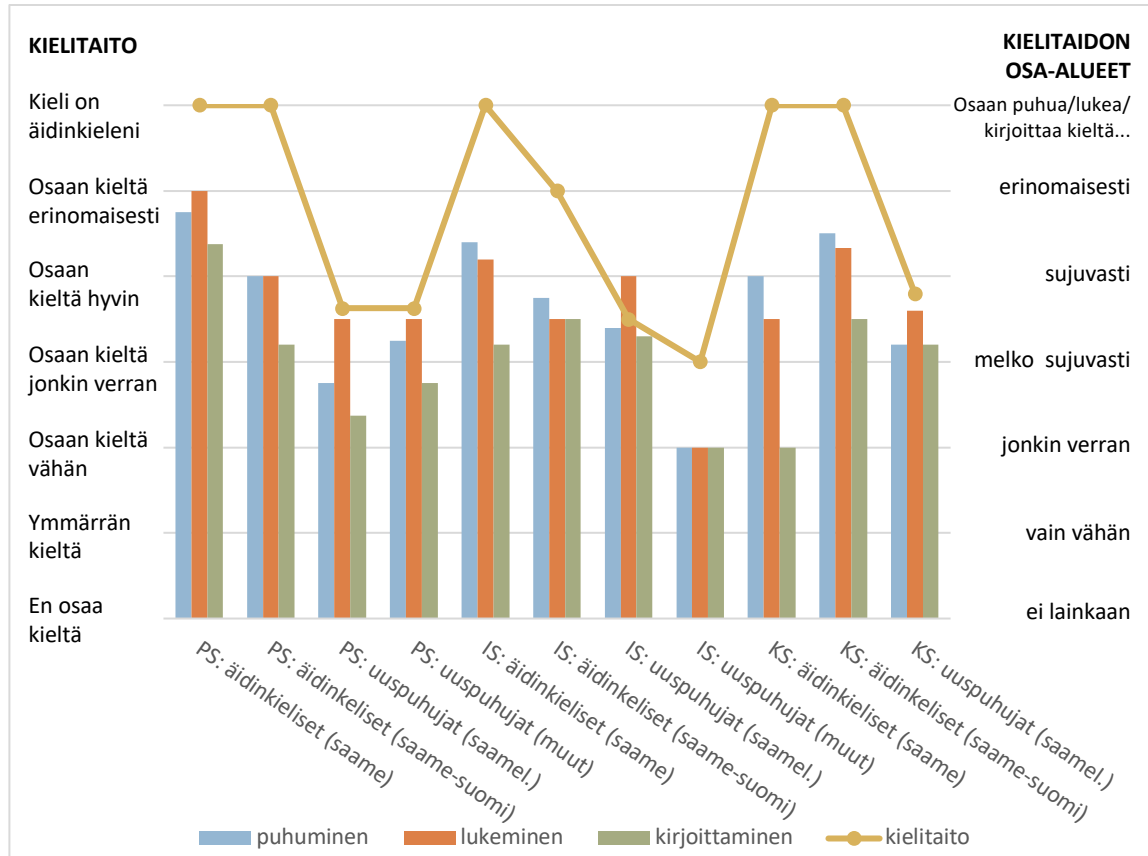
Äidinkieliset on jaettu niihin, jotka ilmoittivat saamen ainoaksi äidinkielekseen ja niihin, jotka ilmoittivat toiseksi äidinkielekseen suomen. Uuspuhujista on eritelty saamelaiset uuspuhujat ja muut uuspuhujat, jotka on katsottu valtaväestöön kuuluviksi (jaottelu perustuu osallistujien kyselyvastauksiin eli itsemäärittelyyn). Osallistujia pyydettiin ilmoittamaan äidinkielekseen yksi tai useampi kieli. Kaikkien uuspuhujiksi luokiteltujen äidinkieli oli suomi. Vaikka osa vastaajista ei ilmoittanut suomea äidinkielekseen, heistäkin kuitenkin yhtä lukuun ottamatta kaikki ilmoittivat osaavansa suomea hyvin, erinomaisesti tai äidinkielen tasoisesti, joten aineiston käsittelyssä katsotaan, että nämäkin osallistujat ovat kielitaidon näkökulmasta kaksikielisiä.

Aineisto osoittaa, että äidinkielen määrittelyyn liittyy pelkän kielitaidon arvioinnin ohella kielelliseen (ja välillisesti etniseen) identiteettiin liittyviä merkityksiä, mikä näkyy verratessa osallistujien ilmoittamaa äidinkieltä tuon kielen taitotason arviointiin. Kaikissa kolmessa kieliryhmässä yksi osallistuja ilmoitti saamen äidinkielekseen huolimatta siitä, että itse arvioi osaavansa kieltä vain jonkin verran, vähän tai ymmärtävänsä kieltä passiivisesti. Pohjoissaamen osalta uuspuhujien osuus kaikista osallistujista on 55%, inarinsaamen osalta 57% ja koltansaamen osalta 38%. Erityisesti pohjoissaamessa muut kuin saamelaiset uuspuhujat (28%) korostuvat aineistossa, kun taas muita kuin saamelaisia koltansaamen uuspuhujia ei ole aineistossa lainkaan. Inarinsaamen saamelaisia uuspuhujia on aineistossa peräti 48%, mikä kielii 1990-luvulta asti jatkuneen järjestelmällisen elvytystyön tuloksista (vrt. osio 3.1).

Kaaviossa 1 esitetään osallistujien arvio omasta kielitaidostaan yleisesti ottaen (ks. kuvaaja) sekä luku- ja kirjoitustaidon erottelemiseksi kysytty arvio kielitaidon kolmesta osa-alueesta: puhuminen, lukeminen ja kirjoittaminen (ks. pylväät). Vastaukset on kuvattu edellä muodostettujen äidinkielisten ja uuspuhujaryhmien vastauskeskiarvoina (vrt. taulukko 4). Kaikissa kieliryhmissä äidinkielisiksi itsensä määritelleet arvioivat kielitaitonsa keskimäärin hyväksi tai erinomaiseksi. Inarinsaamen keskiarvo on äidinkielisten (saame-suomi) osalta muita kieli alhaisempi johtuen yksittäisen vastaajan alhaisesta arviosta (vrt. aiemmin esitetty huomio äidinkielisyyden määrittelystä muulla kuin kielitaidon perusteella).

Pohjoissaamen ja inarinsaamen puhujista yksikieliseksi itsensä määritelleet arvioivat suullisen kielitaitonsa kaksikielisiä vahvemmaksi, kun taas koltansaamen puhujissa kaksikieliset arvioivat sen keskimäärin yksikielisiä koltan puhujia

vahvemmaksi. Uuspuhujat arvioivat suullisen kielitaitonsa systemaattisesti selvästi heikommaksi kuin äidinkielliset puhujat. Merkillepantavaa on myös, että koltan yksikielliset puhujat arvioivat taitotasonsa kaikilla osa-alueilla selvästi verrokkiryhmiään heikommaksi, mutta kaksikielisten puhujien arviot omasta kielitaidostaan ylittivät pohjois- ja inarinsaamen vastaavien ryhmien arviot.

Kaavio 1. Osallistujien itsearviointi saamen kielen taidon osa-alueista

Mitä tulee lukutaidon arviointiin, kaikkien ryhmien osallistujat arvioivat lukutaitonsa osapuilleen yhtä vahvaksi kuin kielen puhumisen taidon. Erityisesti uuspuhujat arvioivat lukutaitonsa suullista kielitaitoa vahvemmaksi (tai inarinsaamen muiden kuin saamelaisten uuspuhujien tapauksessa yhtä vahvaksi). Jakauma ei ole yllättävä, ja tästä voidaan tulkita, että kielen tuottaminen on uuspuhujille ylipäättään ymmärtämistä vaikeampaa. Kirjoitustaito arvioitiin keskimäärin selvästi heikoimmaksi osa-alueeksi kaikkien kielten osalta niin äidinkielisten kuin uuspuhujien keskuudessa – joskin inarinsaamen kaksikielliset ja muut kuin saamelaiset uuspuhujat arvioivat sen tasavahvaksi lukutaitonsa kanssa.

Kieliryhmien välillä on merkittäviä eroja mitä tulee muiden saamen kielten osaamiseen. Kaikista pohjoissaamen puhujista 72% ilmoitti ymmärtävänsä inarinsaamea ja 45% koltansaamea, mutta yksikään osallistujista ei arvioinut osaavansa kumpaakaan kieltä hyvin (7% kertoi osaavansa inarinsaamea ”jonkin verran”). Inarinsaamen puhujista pohjoissaamea osasi (jonkin verran, hyvin tai erinomaisesti) 43% ja ymmärsi 67%, kun taas kolttaa ymmärsi lähes yhtä moni (38%), mutta yksikään ei raportoinut osaavansa kieltä enempää kuin vähän. Aineiston monikielisimpiä ovat koltan puhujat, joista 69% ilmoitti ymmärtävänsä sekä pohjoissaamea että inarinsaamea, ja yli puolet (54%) kertoi osaavansa pohjoissaamea jonkin verran, hyvin tai erinomaisesti. Vastaavalla tasolla inarinsaamea osasi 15% koltan puhujista. Pohjoissaamen laaja osaaminen muissakin kieliryhmissä kertoo tietenkin kielen keskeisestä asemasta saamelaisyhteisössä, kun taas koltan osaaminen on erityisen harvinaista. Eroista huolimatta huomattavaa on muiden kielten laaja ymmärtäminen: yli kaksi kolmesta muiden kieliryhmien edustajasta ymmärsi pohjoissaamea ja inarinsaamea, ja kolttaakin ymmärsi noin kaksi viidestä pohjoissaamen ja inarinsaamen puhujasta.

Voidaan olettaa, että kielitaitoon ja kokemuksiin kielen käytöstä vaikuttaa henkilön koulutustausta ja erityisesti heidän saamaansa saamen kielen opetus. Osallistujien koulutustaso jaoteltuna perusasteeseen (peruskoulu, kansakoulu, oppikoulu tai vastaava), toiseen asteeseen (lukio tai ammattikoulu), alempaan korkea-asteeseen (alempi korkeakoulututkinto) ja ylempään korkea-asteeseen (ylempi korkeakoulututkinto) on esitetty taulukossa 5. Osallistujien taustaa saamen opiskelun näkökulmasta puolestaan on kuvattu taulukossa 6 neljän karkean kategorian kautta sen mukaan ovatko vastaajat opiskelleet kieltä peruskoulussa, aikuisopetuksessa, molemmissa vai eivät lainkaan.

Taulukko 5. Osallistujien koulutustaso

Koulutustaso	Osallistujat	
perusaste	6	10 %
toinen aste	28	44 %
alempi korkea-aste	10	16 %
ylempi korkea-aste	18	29 %
puuttuva tieto	1	2 %
yht.	63	100 %

Taulukko 6. Osallistujien saamen opiskelu

Saamen opiskelu	Osallistujat	
ei saamen opetusta	3	5 %
vain peruskoulu	10	16 %
peruskoulu ja aikuisopetus	30	48 %
vain aikuisopetus	20	32 %
yht.	63	100 %

Osallistujajoukossa on edustettuna koko kirjo koulutusasteita peruskoulusta ylempään korkeakoulututkintoon. Suurimpina ryhminä korostuvat korkeimpana tutkintonaan lukion tai ammattikoulun sekä toisaalta ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet. Yhden vastaajan osalta tieto koulutustasosta puuttuu.

Jokseenkin tasaisesta koulutustasojakaumasta huolimatta on todettava, että aineisto on vastaajien ammattien osalta painottunut (kirjallista) kieltä poikkeuksellisen paljon työssään käyttäviin saamen puhujiin. Kaikista osallistujista 15 (24%) tekee kieleen liittyvää työtä muun muassa toimittajana, opettajana, kääntäjänä tai kielityöntekijänä. Vinouma ei ole yllättävä ottaen huomioon, että kieleen liittyvää työtä tekevät ovat todennäköisesti keskimääräistä halukkaampia osallistumaan kirjoittamista koskevaan tutkimukseen. Se on kuitenkin otettava huomioon tulosten tulkinnassa, eikä tämän tutkimuksen tuloksia esimerkiksi kirjallisen kielenkäytön yleisyydestä tämänkään seikan vuoksi voida yleistää kaikkiin saamen puhujiin.

Saamen opiskelua tarkastellessa on huomattava, että kunkin kategorian sisällä on runsaasti vaihtelua, ja opetus peruskoulussakin on saattanut olla katkonaista tai ensimmäisestä luokasta ylioppilaskirjoituksiin jatkuvaa, ja toisaalta aikuisopinnot voivat tarkoittaa mitä tahansa muutaman viikon kurseista yliopistotasoisii opintoihin. Sellaisia puhujia, jotka eivät ole lainkaan opiskelleet saamea on aineistossa melko vähän, vain 5% osallistujista. Peruskoulussa saamen opetusta on saanut 63% osallistujista, ja vielä useampi, yhteensä 79% on opiskellut saamea aikuisille suunnatussa opetuksessa. Tämä on huomattavan suuri osuus vastaajista, mutta joukkoa on pidettävä hyvin heterogeenisenä sen suhteen, kuinka pitkästä koulutuksesta tämä todellisuudessa kertoo.

Vähintäänkin saamen opiskelun yleisyys kielii kiinnostuksesta saamen kieltä kohtaan. Kuten todettua, tutkimukseni osallistujissa on suhteellisesti paljon kielityötä tekeviä ja muutenkin on todennäköistä, että aineisto on vinoutunut sellaisiin puhujiin, jotka ovat erityisen kiinnostuneita saamen kielestä ja kielen elvytyksestä, ja tällaiselta ryhmältä voidaan odottaa myös keskimääräistä suurempaa kiinnostusta kielen omaehtoiseen opiskeluun.

Yhteenvetona kyselyaineiston voidaan katsoa olevan ikäjakaumaltaan kohtalaisen edustava, kun taas sukupuolijakauma on vinoutunut siten, että enemmistö osallistujista on naisia. Asuinpaikan suhteen kyselyaineistossa painottuvat saamelaisalueella asuvat. On

syötä tulkita, että osallistujissa on kaiken kaikkiaan keskivertoa enemmän saamea opiskelleita, ja etenkin kielityötä tekevien osuus on aineistossa ylikorostunut.

4.3.2 Haastateltavat

Seuraavassa tarkastelen vastaavasti haastatteluaineiston piirteitä ja lopuksi arvioin kysely- ja haastatteluaineistojen välistä suhdetta. Yhteensä 15 haastattelusta neljä käsitteli pohjoissaamea, viisi inarinsaamea (sis. neljä yksilöhaastattelua ja yhden ryhmähaastattelun) ja kuusi koltansaamea. Haastatteluaineiston tiedot on koottu haastattelussa käsitellyn kielen mukaan taulukkoon 7.

Taulukko 7. Haastatteluaineisto

Kieli	Haastattelut	Ikä	Sukupuolet	Äidinkieli	Kesto
pohjoissaame	4 yksilöhaastattelua	18–29: 0 30–44: 2 45–59: 2 yli 60: 0	naisia: 3 miehiä: 1	pohjoissaame: 2 suomi: 1 molemmat: 1	4 t 36 min
inarinsaame	4 yksilöhaastattelua 1 ryhmähaastattelu (9 hlö)	18–29: 0 30–44: 3 45–59: 3 yli 60: 7	naisia: 11 miehiä: 2	inarinsaame: 6 suomi: 4 molemmat: 3	8 t 26 min
koltansaame	6 yksilöhaastattelua	18–29: 2 30–44: 1 45–59: 3 yli 60: 0	naisia: 4 miehiä: 2	koltansaame: 1 suomi: 1 molemmat: 4	9 t 35 min

Lukumääräisesti haastattelua on kaikissa ryhmissä osapuilleen tasaisesti, mutta koltan ja inarinsaamen haastatteluaineistot ovat kestoaltaan noin kaksinkertaisia pohjoissaamen haastatteluihin nähden, ja tästä näkökulmasta pohjoissaame on aineistossa aliedustettuna. Yksittäisten haastattelujen kesto vaihteli 43 minuutista 149 minuuttiin, mihin vaikutti paljon se, olivatko haastateltavat osallistuneet kyselytutkimukseen sähköisen kyselylomakkeen kautta vai täytettiinkö lomake haastattelutilanteessa. Lisäksi vaihtelua aiheuttivat haastateltavien aikataulut, puherytmi ja yksinkertaisesti se, kuinka paljon heillä oli aiheista sanottavaa.

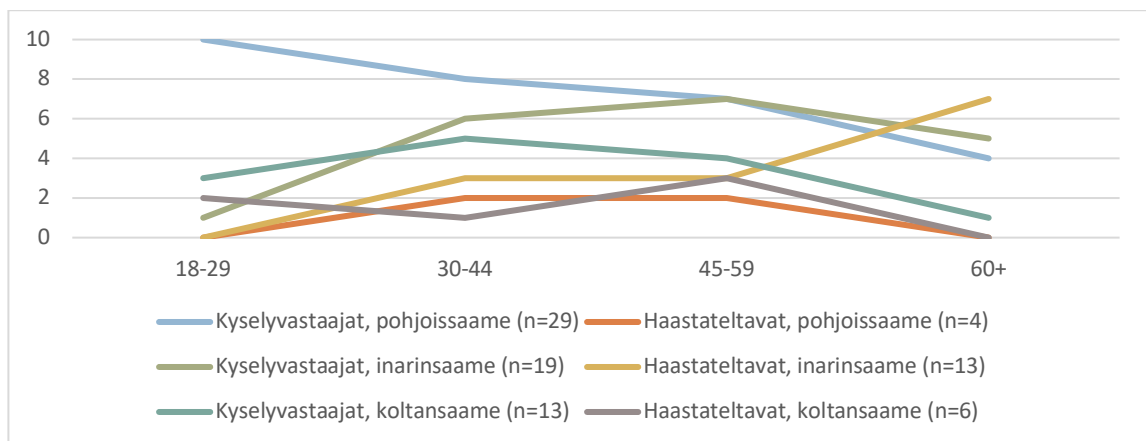
Ikäjakama on haastatteluaineistossa kokonaisuudessaan kohtalainen, mutta kieliryhmittäin tarkasteltuna epätasaisempi. Kaikkiaan haastatteluaineistossa 18–29-vuotiaat ovat hieman aliedustettuna muihin ikäryhmiin nähden. Sukupuolten osalta jakauma on tätäkin vinoutuneempi. Haastatelluista itsensä määritteli naisiksi 18 (78%) ja miehiksi vain 5 (22%). Koska haastattelut yhtä lukuun ottamatta toteutettiin Inarin kunnan

alueella, haastatteluaineisto edustaa enimmäkseen nimenomaan saamelaisalueella asuvia, joihin jo kyselyaineistokin painottui. Samoin kuin kyselyaineistossa, myös haastatteluaineistossa kielityötä tekevien osuus on suuri: kaikista haastatelluista yhteensä seitsemän eli joka kolmas teki jonkinlaista kielenhuoltoon, kääntämiseen, tai kielen opetukseen liittyvää työtä.

Kaikissa kieliryhmissä haastateltavissa oli niin äidinkieliä kuin uuspuhujia. Samoin kuin kyselyaineistossa, äidinkieliyys perustuu tässä puhujien itsemäärittelyyn. Haastatteluissa kävi kuitenkin ilmi, että kaikki äidinkielisiksi itsensä määrittelevät eivät olleet lapsuudessaan oppineet kyseistä kieltä ensikielenä, ja useimmilla kielen käytössä oli elämän aikana ollut erilaisia katkoksia tai vähemmän aktiivisia vaiheita esimerkiksi saamelaisalueen ulkopuolella asumisen myötä.

4.3.3 Kysely- ja haastatteluaineiston suhde

Mitä tulee kysely- ja haastatteluaineistojen väliseen suhteeseen, määrällisesti tarkasteltuna kyselyvastaajia on 61 ja haastateltuja 23 (haastatteluja 15). Kysely- ja haastatteluaineistojen osallistujien kieli- ja ikäryhmien jakauma on kuvattu kaaviossa 2.

Kaavio 2. Kyselytutkimukseen ja haastatteluun osallistujat kielen ja iän mukaan

Haastateltavien ikäjakauma painottuu vanhempaan väestöön kuin verkkokyselylomakkeen vastaajat, mikä ei aineistojen keräysmenetelmien vuoksi ole yllättävää. Verkkolomakkeella tietoa kerätessä vastaajapopulaatio korreloi tietokonetta aktiivisesti käyttävien kanssa, jolloin vastaajia tavoitetaan parhaiten nuorista keski-ikäisiin. Kysely- ja haastatteluaineistojen erilaiset ikäjakaumat hankaloittavat tulosten vertaamista keskenään, mutta toisaalta aineistojen voidaan katsoa täydentävän toisiaan ja luovan

yhdessä tutkimusaiheesta monisyysemmän kuvan, mikä on eduksi yksipuolisten johtopäätösten välttämiseksi.

Koltan ja inarinsaamen kyselyvastaajien ja haastattelujen määrät ovat keskenään samassa suhteessa, mutta tähän nähden pohjoissaamen puhujien haastatteluja on vähän (niin lukumääräisesti kuin kestoaltaan). Tämä epätasaisuus on luettava aineiston heikkoudeksi, joskin samoin kuin ikäjakauman kohdalla aineistot voidaan nähdä myös toisiaan täydentävinä. Kaikkiaan haastatteluaineiston edustavuus on kyselyaineistoa rajallisempi paitsi sen pienen koon vuoksi myös siksi, että kyselyaineistossa on edustettuna myös muita kuin saamelaisia vastaajia sekä suuremmassa määrin muita kuin saamelaisalueella asuvia henkilöitä.

4.4 Analyysimenetelmät

Ennen aineiston esittelyyn ja tutkimuksen tuloksiin siirtymistä selostan tässä osiossa, kuinka kysely- ja haastatteluaineiston analyysi on toteutettu. Analyysi jakautuu kyselyaineiston määrällisen datan kuvailevaan analyysiin sekä kyselyaineiston laadullisen osan ja haastattelujen analyysiin. Molempien kokonaisuuksien tulosten esittämisessä lähtökohtana on ollut tutkimukseen osallistujien anonymiteetin turvaaminen.

4.4.1 Kuvaileva kvantitatiivinen analyysi

Lomakekyselyn numeerisesta vastausdatasta nousevia tuloksia esitellään kuvailevan kvantitatiivisen analyysin keinoin sekä vastaajien taustatietojen että mielipidedatan tulosten esittelyn osalta. Määrällisen aineiston pohjalta ei tehdä mielipiteiden yleisyyteen liittyviä yleistyksiä, vaan kyselyaineistolla pyritään ensisijaisesti luomaan yleiskuva tutkittavasta ilmiöstä tämän vastaajajoukon piirissä.

Aineistoa tarkastellaan pääasiassa kieliryhmittäin siten, että pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen vastaajien luvut on eritelty, mutta tuloksiin viitataan paikoitellen myös koko vastaajajoukon tasolla. Kysymysten vastauksia käsitellään analyysissä osin eri järjestyksessä kuin ne on esitetty kyselylomakkeella. Kyselylomakkeessa saamen kielten kirjallista käyttöä ja kielten käyttöä ylipäättään käsiteltiin tarkoituksellisesti toisistaan erillisissä osioissa. Analyysissä olen yhdistänyt eri osioiden kysymysten vastauksia toisiinsa esimerkiksi saamen puhumiseen ja saamen kirjoittamiseen liittyvien vaikeuden kokemusten vertaamiseksi. Näin olen pyrkinyt muodostamaan kuvaa siitä, kuinka kirjalliseen kieleen liittyvät käsitykset suhteutuvat

kielikäsityksiin laajemmin ottaen. Numeeriset vastausjakaumat suhteutetaan myös sanallisten kyselyvastausten merkitysanalyysiin monisyisemmän kuvan luomiseksi ja määrälliseen aineistoon perustuvien yksinkertaistusten välttämiseksi.

Kyselyaineiston numeeriset Likert-kysymysten vastausjakaumat on koottu kieliryhmittäin (pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame) eriteltynä tutkielman liitteeseen 5. Vastaajien anonymiteetin vuoksi heidän taustatietojaan ei ole yhdistetty mielipidevastauksiin. Niitä voidaan kuitenkin tuoda esille analyysissä siten, että vastaajan yksilöiviä tietoja ei ole yhdistetty toisiinsa.

Kyselyaineiston analyysi on mahdollistanut yhtäältä aineiston edustavuuden huomioinnin haastateltavien valikoinnissa ja toisaalta haastattelukysymysten näkökulmien tarkentamisen lomakekyselyn alustavista kysymyksenasetteluista nousseiden huomioiden pohjalta. Näin kyselyaineiston alustava analyysi on vaikuttanut jo aineiston muodostumiseen. Lisäksi numeerinen kyselydata toimii kokonaisanalyysissä taustana, johon laadullisen aineiston havaintoja suhteutetaan. Kyselyaineiston sanallisia lyhytvastauksia ja analyysin kannalta keskeisiä kyselyvastausten kommentteja olen analysoinut yhdessä haastatteluaineiston kanssa laadullisen aineiston kokonaisuutena, jonka analyysiä kuvaan seuraavaksi.

4.4.2 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Haastattelujen äänitallenteet on koodattu temaattisesti analyysiä varten, ja litteroitu relevanteilta osin. Äänitteet litteraatteineen tullaan arkistoimaan jatkotutkimusta varten siltä osin, kun haastateltavat ovat antaneet tähän suostumuksensa. Litteroitua haastatteluaineistoa ja kyselyn lyhytvastausaineistoa on analysoitu yhtenä kokonaisuutena yhtenevin menetelmin. Aineistojen välillä on luonnollisesti eroja: lyhytvastausaineisto on alkujaan kirjoitettua, harkitumpaa ja tiivistetymppää, kun taas haastatteluaineisto luonteeltaan spontaanimpaa puhetta, joka on jälkikäteen litteroitu analyysiä varten. Lyhytvastausaineiston vastaajajoukko (61 henkeä) on selvästi suurempi ja heterogeenisempi kuin haastateltujen määrä (23 henkeä), mutta kyselyaineistossa kysymyksiin on saatettu vastata vain lyhyesti tai ei lainkaan, kun taas haastatteluissa kukaan ei kieltäytynyt vastaamasta kysymyksiin. Päinvastoin tyypillisesti haastateltavat reflektivat aiheita hyvinkin monipolvisesti ja nostivat myös esille aiheita, joita ei nimenomaisesti kysytty. Näin lyhytvastausaineiston ja haastatteluaineiston voidaan katsoa täydentävän toisiaan ja tutkimusaiheesta muodostuvaa kuvaa. Lisäksi niiden

haastattelujen osalta, joissa kyselylomake täytettiin haastattelutilanteessa ei kyselyvastausten ja haastattelupuheen erottaminen olisi yksinkertaista, joten aineistojen käsittely rinnakkain on monin tavoin mielekästä.

Laadullisen aineistokokonaisuuden käsittely perustuu *teoriaohjaavan sisällönanalyysin* menetelmään. Käytän termiä sisällönanalyysi viitaten aineiston laadulliseen kuvailuun, erotuksena aineiston kvantifiointiin perustuvaan *sisällön erittelyyn*, joka rinnastuu englanninkielisessä tutkimuksessa käytettyyn *content analysis* -termiin (termien käytöstä ks. Tuomi ja Sarajärvi 2018: 119). Teoriaohjaavalla analyysillä viittaa Tuomen ja Sarajärven (2018: 133) tavoin menetelmään, joka yhdistää ns. teorialähtöistä menetelmää, jossa aineiston tulkintaa tehdään valmiisiin teoreettisiin käsitteisiin nojautuen deduktiivisen päättelyn avulla, ja aineistolähtöistä menetelmää, jossa havaintoja pyritään tekemään puhtaasti aineistosta ilman valmiita analyysikategorioita ja muodostamaan havainnoista induktiivisen päättelyn avulla johtopäätöksiä. Teoriaohjaavassa menetelmässä hyödynnetään abduktiivista päättelyä, ja aineistoa lähdetään havainnoimaan aineistolähtöisen menetelmän tavoin aineiston omilla ehdoilla siten, että vasta myöhemmin analyysin edetessä sovitetaan havainnot teoreettiseen viitekehykseen, joka ei siis ole ennalta määritelty, kuten teorialähtöisessä menetelmässä. Näin ollen teoreettinen viitekehys ei määrittele havainnointia alusta alkaen, mutta ohjaa analyysin pohjalta syntyviä johtopäätöksiä.

Teoriaohjaavan menetelmän etuna on aineistolähtöisen menetelmän tavoin se, että aineistoa voidaan ainakin pyrkiä havainnoimaan ”puhtaalta pöydältä”, jolloin tutkittavan ilmiön luonteesta voidaan saada uutta tietoa. Tämä on edullista ennestään vähän tutkitun ilmiön, kuten saamen kielten kirjallistumista koskevien käsitysten hahmottamiseksi. Aineistolähtöistä menetelmää on kuitenkin kritisoitu siitä, että aiemmasta teoreettisesta ymmärryksestä ynnä muista tutkijan taustaan liittyvistä lähtökohdista aidosti riippumattoman havainnoinnin ja tulkinnan tekeminen on mahdotonta. Kritiikki on kenties erityisen olennainen vähemmistöasemassa olevan ihmisryhmän käsitysten tutkimuksessa. Kun omaksutaan osiossa 4.1.1 käsittelemäni kritiikki tutkijan sidonnaisuudesta sekä ulkopuolisen tutkijan tulkintojen ongelmallisuudesta, on ilmeisen ongelmallista väittää, että tulkinnat nousisivat puhtaasti aineistosta värittymättä tutkijan oman maailmankuvan läpi. Tässä mielessä teoriaohjaava menetelmä tunnustaa tutkijan edustaman teoreettisen viitekehyksen yhtenä abduktiivista päättelyä ohjaavana

lähtökohtana. Kun aineiston tarkastelussa pyritään avoimuuteen ja aineistosta tehdyt havainnot suhteutetaan ilmiöstä olemassa olevaan aiempaan tietoon, voidaan tehdä myös teoreettista viitekehystä haastavia empiirisiä havaintoja, jotka parhaassa tapauksessa kehittävät teoreettista ymmärrystä ilmiöstä.

Konkreettisesti olen jäsentänyt laadullista aineistoani aluksi kokoamalla haastateltavien puheessa esiintyviä saamen kielten kirjoitusjärjestelmiin ja kielten kirjallistumiseen liittyviä ilmauksia. En ole määritellyt yksittäisten ilmausten pituutta, ja ne voivat olla lauseita tai pidempiä katkelmia. Seuraavaksi olen teemoitellut ilmauksia niissä käsiteltyjen aiheiden perusteella muun muassa kirjoittamisessa koettuja vaikeuksia tai kirjallisen standardin arviointia koskeviksi kategorioiksi. Analyysin loppuvaiheessa olen suhteuttanut aineistolähtöisessä abstrahoinnissa synnyttämäni kategoriat käyttämäni teoreettiseen kirjallisuuteen ja sen käsitteistöön. Laadulliseen analyysiin on sisällytetty runsaasti aineistoesimerkkejä sekä lyhytvastauksista että haastatteluista, ja seuraavassa selostan aineistoesimerkkien esitystapaa.

4.4.3 Aineistoesimerkkien esitystapa

Sekä lyhytvastaus- että haastatteluesimerkit on numeroitu ja niihin on merkitty ilmauksen esittäneeseen tutkimukseen osallistujan viittaava koodi, joka muodostuu yksilöivästä alkuosasta ja yhdysviivalla erotetusta metatietoja kuvaavasta loppuosasta. Alkuosa muodostuu kirjaimesta ja kaksinumeroisesta koodista, esim. K01 tai H01, jossa kirjain kertoo onko kyse kyselyaineiston (K) vai haastatteluaineiston (H) esimerkistä, ja kirjain yhdistettynä satunnaisesti määritellyyn numerokoodiin yksilöi tutkimukseen osallistujan. Metatietoja kuvaavaan loppuosaan on merkitty osallistujan edustama kieliryhmä, itsemäärittelyyn perustuva tieto äidinkielisyydestä ja ikäryhmä taulukossa 8 esitetyssä järjestyksessä taulukossa annettujen tunnusten mukaisesti.

Taulukko 8. Osallistujien taustatietojen koodaus aineistoesimerkeissä

Esimerkin tyyppi	Yksilöivä koodi	Kieliryhmä	Äidinkielisyyys	Ikäryhmä
K = kysely	Satunnainen	D = pohjoissaame	N = natiivi	18–29: 1
H = haastattelu	järjestysluku	(<i>davvisámeigiella</i>)	U = uuspuhuja	30–44: 2
	(01–63)	A = inarinsaame		45–59: 3
		(<i>anaráškielä</i>)		yli 60: 4
		N = koltansaame		
		(<i>nuõrttsää' m'kiõll</i>)		

Näin esimerkiksi koodi K01-DN1 viittaisi kyselyaineistosta vastaajan K01 kyselyvastauksista poimittuun ilmaukseen, jonka esittäjä on iältään 18–29-vuotias pohjoissaamen äidinkielineen puhuja. Kyselyvastaajille ja haastateltaville on määritelty erilliset yksilöivät koodit siten, että K01 ja H01 eivät viittaa samaan henkilöön.

Kyselylomakkeen kirjalliset lyhytvastaukset on esitetty kulmasulkeissa (<...>) sellaisena kuin vastaaja on ne kirjoittanut, isojen ja pienten kirjainten sekä välimerkkien käyttö ja mahdolliset lyöntivirheet mukaan lukien. Kysymyksen numero on merkitty aineistoesimerkin perään sulkeissa (ks. liite 2 kysymysten numeroinnista). Haastatteluesimerkit on litteroitu ortografisesti säilyttäen kuitenkin mahdollisimman paljon puheen piirteitä. Esimerkeistä poistetut katkelmat on merkitty kahdella ajatusviivalla (– –), ja silloin kun esimerkkeihin on tulkinnan helpottamiseksi lisätty täsmentävää lisätietoa, se on merkitty hakasulkuihin ([]). Taukoja on merkitty pilkulla (,) ja pidempiä taukoja pisteellä (.). Anonymiteetin vuoksi aineistoesimerkit on tarkoituksellisesti pidetty kohtalaisen lyhyinä, ja niiden kontekstia on avattu rajallisesti.

5 Kirjakieltä koskevat käsitykset

Tässä luvussa analysoin osallistujien käsityksiä saamen kielten kirjakielistä ja kielten kirjallisesta käytöstä sekä laadullisen aineiston pohjalta teoriaohjaavan sisällönanalyysin kautta että määrällisen mielipideaineiston valossa kuvailevan kvantitatiivisen analyysin keinoin. Mielipideaineisto muodostuu kyselylomakkeen Likert-kysymysten vastauksista, ja kaikki vastausdata on koottu liitteeseen 6. Analyysissä olen hyödyntänyt niitä osia mielipideaineistosta, jotka käsittelevät vastaajien ajatuksia saamen kielistä, kielten käytöstä ja elvytyksestä, kielten kirjallisesta käytöstä, oikeakielisyydestä ja kielten kirjallisesta standardista (kysymykset 1–8, 11–16 ja 19–63). Laadullisesta aineistosta on analysoitu sekä lyhytvastaus- että haastatteluaineiston katkelmia, jotka käsittelevät tai ilmentävät ymmärryksiä kirjakielen luonteesta ja kirjallisen kielenkäytön normeista.

Ensimmäisenä osiossa 5.1 käsittelen saamen kirjakielten koettua hyödyllisyyttä ja kirjallisen kielenkäytön merkitystä sekä toisaalta kirjallisen kielen raportoitua käyttöä määrällisen mielipideaineiston maalaaman kuvan kautta. Tämän jälkeen syvennyn tarkemmin siihen, millaisia käsityksiä kirjakieleen ja sen käyttöön liittyy. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla olen tunnistanut aineistosta kolme keskeistä kirjakielen merkityksellistämisen tapaa, jotka heijastelevat erilaisia käsityksiä kirjallisen kielen

luonteesta. Ensinnäkin kirjakieli näyttäytyy kielellisenä kompetenssina (5.2), toiseksi viestisisältöjen välittäjänä (5.3) ja kolmanneksi puhekielen ja välillisesti myös kielen puhujien representaationa (5.4). Kukin näistä käsityksistä edustaa omanlaistaan ymmärrystä kirjakielen normeista, minkä lisäksi kullakin voidaan nähdä olevan implikaatioita kirjallistumiskehitykselle ja kielten elinvoimaisuudelle.

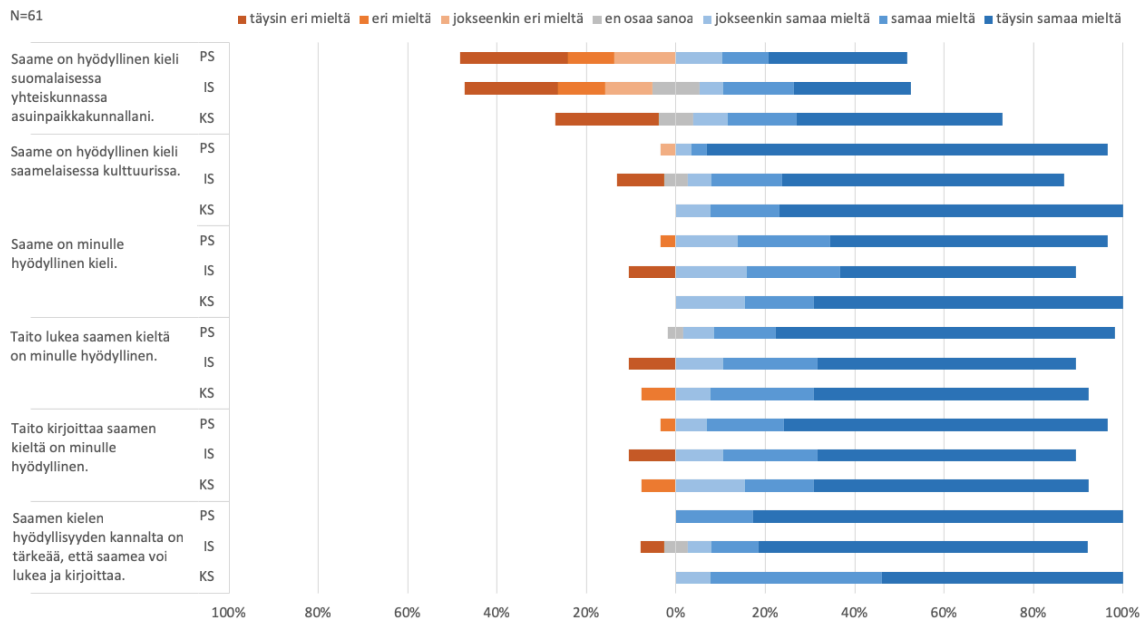
Kirjakieleen kytkeytyvien käsitysten kategorisointi ei ole monoliittisen selvärajaista, vaan käsittelemäni kolme merkityksellistämisen tapaa limittyvät keskenään monin paikoin. Tästä kertoo se, että kaikki näkökulmat ovat aineistossa läsnä niin pohjoissaamen, inarinsaamen kuin koltan kirjakielen merkityksellistämisessä. Eroja kielten välillä on erityisesti verkkokyselyn tuloksissa, joissa käsitykset painottuvat eri tavoin kutakin kieltä koskevissa vastauksissa. Kaikki käsitykset nousivat tavalla tai toisella esille kunkin kielen haastatteluissa, mikä kertoo siitä että ne ovat läpileikkaavasti relevantteja kaikkien kolmen kielen kirjallisten muotojen merkityksellistämisessä. Haastateltavien välillä oli selviä eroja siinä, kuinka eri käsitykset painoutuivat.

5.1 Kirjakielen koettu merkityksellisyys ja kielen kirjallinen käyttö

Mielipidevastausten tarkastelu antaa ymmärtää, että vastaajat suhtautuvat saamen kielten kirjallistumiseen hyvin positiivisesti ja pitävät kirjallisen kielimuodon olemassaoloa tärkeänä ja elvytyksen kannalta merkittävänä. Kirjakielen koetusta merkityksestä elvytykselle kertoo se, että yhtä lukuun ottamatta kaikki vastaajat (98%) olivat vähintään jokseenkin samaa mieltä väittämän ”saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamalla on kirjakieli (että saamea voi puhumisen lisäksi myös kirjoittaa)” kanssa.

Kaaviossa 3 on esitetty saamen kielten koettua hyödyllisyyttä koskevien vastausten jakauma. Peräti 95% vastaajista pitää puhumansa saamen kieltä hyödyllisenä saamelaisessa kulttuurissa, ja lähes yhtä moni, 93%, kokee kielen itselleen hyödylliseksi. Sen sijaan kaikista vastaajista vain niukka enemmistö, 54% pitää kieltä hyödyllisenä suomalaisessa yhteiskunnassa omalla asuinpaikkakunnallaan. Vastausten tarkastelu vastaajien asuinpaikan mukaan osoittaa asuinpaikan vaikuttavan olennaisesti hyödyllisyyden kokemukseen: saamelaisalueella asuvista vastaajista 71% arvioi kielen ainakin jokseenkin hyödylliseksi asuinpaikkakunnallaan, kun taas saamelaisalueen ulkopuolella asuvista vain 37% koki samoin.

Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta kaikki, jotka kokivat kielen itselleen vähintään jokseenkin hyödylliseksi pitivät myös kielen luku- ja kirjoitustaitoa hyödyllisenä. Luku-

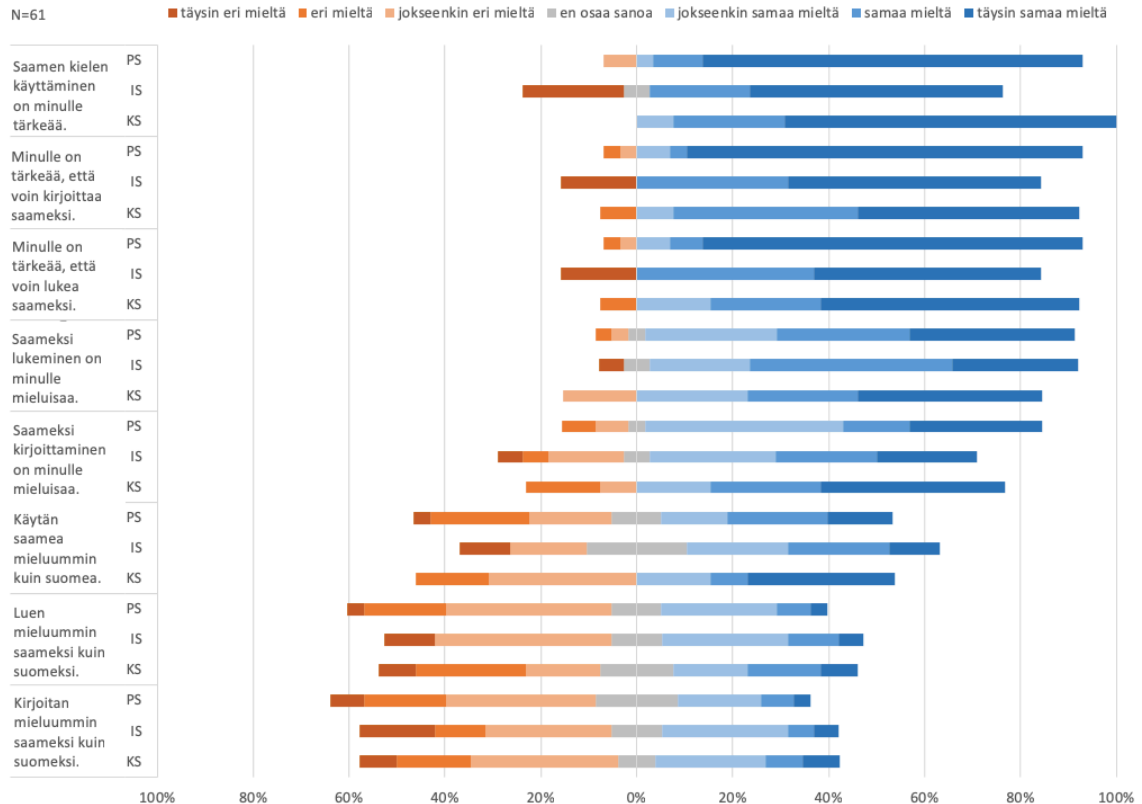
Kaavio 3. Kielen koettu hyödyllisyys ja kirjallisen kielen merkitys hyödyllisyydelle

ja kirjoitustaidon hyödyllisyyttä koskevat vastaukset sijoittuivat kielen yleistä hyödyllisyyttä koskevia vastauksia useammin välille jokseenkin samaa mieltä ja täysin samaa mieltä, mikä kertoo suuremmasta varmuudesta luku- ja kirjoitustaidon hyödyllisyyden osalta. Merkittävää on myös, että kahta lukuun ottamatta kaikki vastaajat (97%) pitivät kielen kirjallisen käytön mahdollisuutta tärkeänä kielen hyödyllisyyden kannalta.

Suhtautuminen kielten kirjallistamiseen yleisesti ottaen on edeltävien huomioiden valossa hyvin myönteistä, joskin kielen koettu hyödyllisyys suomalaisessa yhteiskunnassa on huomattavan rajallista verrattuna koettuun hyödyllisyyteen saamelaisessa kulttuurissa. Nämä positiiviset asenteet eivät kuitenkaan yksiselitteisesti heijastu kirjallisen kielen käytön mieluisuuteen. Tämä ilmenee kaaviossa 4 kuvatusta kielen käyttämisen koettua tärkeyttä, lukemisen ja kirjoittamisen mieluisuutta sekä kielen valintaa saamen ja suomen välillä koskevien kysymysten vastausjakaumien vertailusta.

Saamen kielen käyttäminen näyttäytyy vastaajille hyvin tärkeänä, ja mahdollisuus lukea ja kirjoittaa kieltä lähes yhtä tärkeänä. Sen sijaan aivan yhtä moni ei pidä saameksi lukemista mieluisana, ja saameksi kirjoittaminen näyttäytyy hieman lukemista vähemmän mieluisana. Molemmat tavat käyttää kirjallista kieltä ovat silti selvän enemmistön mielestä enemmän mieluisia kuin epämieluisia, mutta vastaukset ovat kielen käytön

tärkeyttä koskevia vastauksia epävarmempia. Kielen valintaa koskevat vastaukset ovat vielä edellisiä epävarmempia – vain niukka enemmistö, 51%, arvioi käyttävänsä saamea enemmän kuin suomea. Vielä selvästi vähäisempi joukko, vain 37% vastaajista kertoo lukevansa saameksi mieluummin kuin suomeksi ja ainoastaan 33% kirjoittaa mieluummin saameksi kuin suomeksi.

Kaavio 4. Suhtautuminen kielen käyttöön ja kielen valintaan kirjallisilla käyttöaloilla

Kielen valintaa koskevista vastauksista valtaosa sijoittuu asteikossa vaihtoehtojen ”joihinkin samaa mieltä,” ”joihinkin eri mieltä” ja ”en osaa sanoa” alueelle. Tämä viittaa epävarmuuteen vastauksen määrittämisessä, ja myös sanallisissa kommentteissaan vastaajat painottavat erilaisten kontekstuaalisten tekijöiden vaikutusta kielen valintaan. Vastausten epävarmuuden ja kielen valinnan kontekstuaalisuutta painottavien kommenttien voidaan nähdä tukevan käsitystä monikielisyydestä kerroksellisenä, yksikielisyyden ideologialle rakentuvaa lokerointia välttävänä ilmiönä (vrt. Aikio-Puoskari 2002: 104).

Kuinka paljon saamen kieliä sitten käytetään kirjallisesti, ja mitkä tekijät vaikuttavat kielten kirjalliseen käyttöön? Käyttöä voidaan tarkastella yhtäältä sen

kannalta, milloin vastaajat käyttävät saamea ja milloin suomea, ja mikäli he käyttävät saamea, miten he kieltä käyttävät ja erityisesti missä määrin ortografisen standardin seuraaminen nähdään tärkeänä saamea kirjoitettaessa. Saamen kielen käyttöaloja koskien kyselyyn vastaajia pyydettiin kertomaan, kuinka usein he käyttävät saamea erilaisissa tilanteissa. Taulukossa 9 on esitetty 61 osallistujan raportoimat vastaukset kielten käytöstä eri käyttöaloilla mitattuna yksinkertaistetusti sellaisten vastaajien osuuksina, jotka käyttävät kieltä mainitussa kontekstissa 1) vähintään viikoittain (mukaan lukien päivittäinen käyttö) ja toisaalta 2) ei koskaan. Vastausten jakaumat kieliryhmittäin on kokonaisuudessaan koottu liitteeseen 5

Taulukko 9. Saamen kielten käyttö eri käyttöaloilla

Käyttöalat	pohjoissaame (n=29)		inarinsaame (n=19)		koltansaame (n=13)	
	viikoittain	ei koskaan	viikoittain	ei koskaan	viikoittain	ei koskaan
kotona	48 %	17 %	47 %	19 %	46 %	8 %
vapaa-ajalla	48 %	14 %	53 %	11 %	69 %	8 %
kirjoittaminen vapaa-ajalla	45 %	21 %	42 %	21 %	54 %	8 %
työpaikalla ^a	52 %	25 %	52 %	29 %	69 %	18 %
kirjoittaminen työssä ^a	45 %	32 %	53 %	35 %	69 %	17 %
media: internet	55 %	14 %	47 %	26 %	46 %	8 %
media: tv / radio	76 %	0 %	58 %	11 %	85 %	0 %
media: lehdet	52 %	3 %	26 %	21 %	15 %	23 %

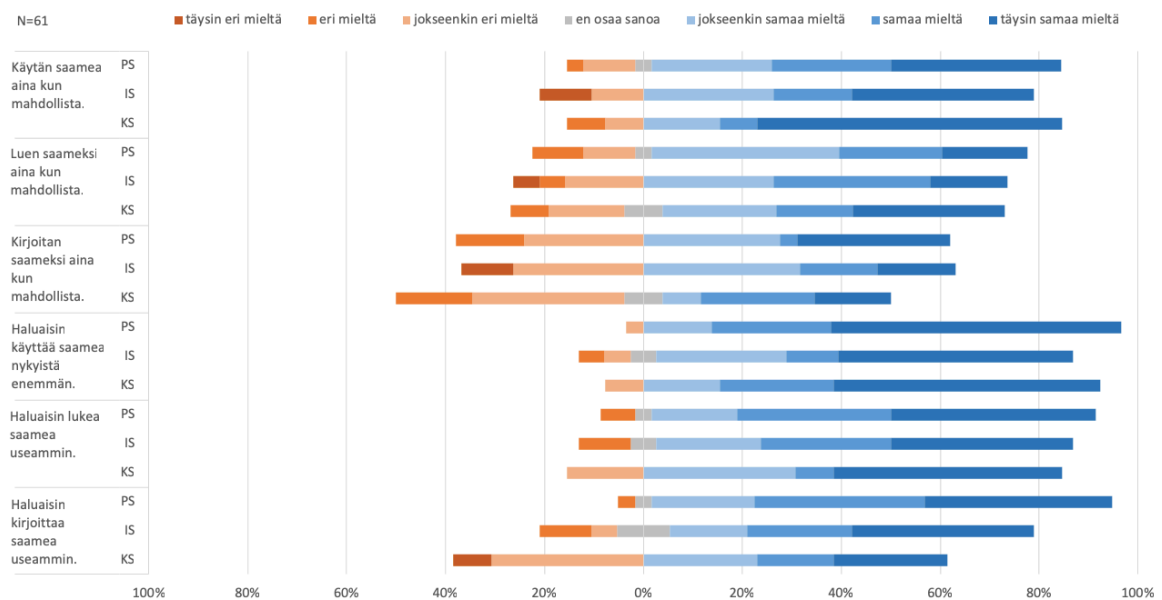
a) Työhön liittyvien käyttöalojen kohdalla on huomioitu vain työssä olevat vastaajat.

Yhteenlaskettuna lähes puolet kaikista vastaajista käyttää kieltä kotikielenä ja yli puolet vapaa-ajallaan. Tämä viittaa siihen, että useimmilla vastaajilla on saamenkielisiä verkostoja myös kodin ulkopuolella: kaikkiaan 67% vastaajista kertoi käyttävänsä kieltä vähintään viikoittain tuttujen ja ystävien kanssa kommunikoidessaan. Saamenkielisten medioiden korkea käyttöaste kaikkien kolmen kielen vastaajien keskuudessa vahvistaa yleistä käsitystä modernien käyttöalojen ja median keskeisestä roolista kielen elvytyksessä (vrt. Lindgren 1984). Poikkeuksen tähän muodostavat inarinsaamen- ja koltankieliset lehdet, joiden vähäinen lukeminen liittyynee ennen kaikkea lehtien vähäiseen tarjontaan (koltaksi tarjonta on erityisen vähäistä, jollei ylen verkkouutisia rinnasteta lehteen). Pohjoissaamen korkeasta käyttöasteesta päätellen saamenkielisiä lehtiä luetaan, mikäli niitä on tarjolla.

Huomionarvoista on, että kielen käyttö työpaikalla on vastaajien keskuudessa yhtä yleistä tai jopa yleisempää kuin kodin ja vapaa-ajan konteksteissa. Toisaalta merkittävä

osa vastaajista ei koskaan käytä kieltä työkontekstissa, ja osallistujat jakautuvat tässä suhteessa selvästi kahteen ryhmään: niihin, joille saame on aktiivinen työkieli ja niihin, jotka eivät käytä kieltä työssään lainkaan. Mitä tulee kielen kirjoittamiseen, työssä kirjoittaminen noudattelee kielen käyttöä työpaikalla ylipäätään; vain pohjoissaamen puhujissa työssä kirjoittajien osuus on selvästi työpaikalla kieltä puhuvia alhaisempi. Tämä voi selittyä sillä, että pohjoissaame on muita kieliä laajemmin käytössä, ja työnkuvat, joissa kieltä käytetään saattavat olla moninaisempia kuin koltan ja inarinsaamen kohdalla – esimerkiksi asiakaspalvelutyöhön ei välttämättä liity merkittävästi kirjallista vuorovaikutusta, vaikka kieli voi olla aktiivisessakin suullisessa käytössä.

Kirjoittaminen on vapaa-ajan käyttöaloilla pohjoissaamen puhujien keskuudessa lähes yhtä yleistä kuin kielen käyttö ylipäätään, mutta koltan- ja inarinsaamen puhujien joukossa kielen (suullinen) käyttö vapaa-ajalla on selvästi korkeammalla tasolla kuin vapaa-ajalla kirjoittaminen. Vastaavasti pohjois- ja inarinsaamen puhujissa niiden osuus, jotka eivät koskaan kirjoita vapaa-ajallaan on selvästi suurempi kuin sellaisten, jotka eivät lainkaan käytä kieltä vapaa-ajallaan. Tämä viittaa siihen, että kieltä ei käytetä lainkaan kirjallisesti monilla vapaa-ajan käyttöaloilla, joissa kieli on suullisessa käytössä. Eri tilanteita koskeva raportoitu käyttö ei vielä kerro siitä, kuinka paljon mahdollisuuksia kielen käyttämiseen on – tätä on tarkasteltu kaaviossa 5.

Kaavio 5. Saamen käyttöfrekvenssi, käyttömahdollisuudet ja -toiveet

Kaaviossa 5 on esitetty mielipideaineiston jakauma saamen kielten käyttöfrekvenssiä koskevissa kysymyksissä, joissa vastaajia pyydettiin arvioimaan käyttävätkö he saamea aina kun siihen on mahdollisuus (ylipäättään, luettuna ja kirjoitettuna) ja haluaisivatko he käyttää saamea nykyistä useammin (ylipäättään, luettuna ja kirjoitettuna). Tätä vastausjakaumaa tarkastelemalla voidaan tehdä tulkintoja siitä, käyttävätkö vastaajat saamea silloin, kun siihen ulkoisten tekijöiden puolesta on mahdollisuus ja kaipaisivatko he lisää mahdollisuuksia kielen käyttöön (tai toivoisivatko hyödyntävänsä nykyisiä mahdollisuuksia paremmin).

Kaikista vastaajista 82% arvioi käyttävänsä saamen kieltä aina kun mahdollista. Selvästi harvempi, 74%, lukee saameksi aina kun mahdollista, ja vain 60% kirjoittaa saameksi aina kun mahdollista. Luvut ovat huomattavan korkeita huolimatta siitä, että niihin sisältyy ”jokseenkin samaa mieltä” vastanneiden osuus, ja lukujen tulkinnassa on syytä välttää hätiköityjä johtopäätöksiä – on todennäköistä, että vastaajat tulkitsevat ilmausta ”aina kun mahdollista” hyvin eri tavoin, minkä lisäksi itsearviointiin perustuvat yleistyksen käyttäytymisestä ovat välttämättä jossain määrin epäluotettavia, ja tulokset eroavat luultavasti toisella tavoin suoritetusta mittauksesta. Ero lukujen välillä on kuitenkin selkeä; saameksi lukeminen ja erityisesti kirjoittaminen häviää selvästi suhteessa kielen käyttöön ylipäättään.

Viittä lukuun ottamatta kaikki vastaajat, 92%, haluaisivat vastausten mukaan käyttää saamea nykyistä useammin, 87% haluaisi lukea saamea nykyistä enemmän ja 80% kirjoittaa saameksi nykyistä useammin. Näiden lukujen väliset erot ovat selvästi kapeammat kuin kielen käytöstä kertovat, mikä voidaan tulkita merkiksi siitä, että halua saamen käyttöön niin suullisesti kuin kirjallisesti on laajalti, mutta saamea ei aina valita suomen sijaan, vaikka siihen koettaisiin olevan mahdollisuus. Kuilu kielenkäyttötoiveiden ja -mahdollisuuksien toteutumisen välillä on suurin nimenomaan saamen kirjallisen käytön ja erityisesti kirjoittamisen kohdalla. Tätä voidaan pitää jälleen yhtenä osoituksena kirjallistumisen problemaattisesta tilanteesta.

Suhteutettuna yleisesti ottaen merkittävän myönteiseen suhtautumiseen saamen kirjakieliin ja kielten kirjalliseen käyttöön vastaajien raportoima saamen kirjallinen käyttö on melko vähäistä. Moni vastaajista kertoi, että ei käytä saamea aina kun mahdollista, ja näin oli erityisesti saameksi lukemisen ja kirjoittamisen kohdalla. Suurin osa haluaisi kuitenkin käyttää saamea nykyistä enemmän niin suullisesti kuin kirjallisesti, joskin

suullisen käytön lisääntymistä toivottiin kaikissa kieliryhmissä kirjallista enemmän. Vaikka moni kertoi käyttävänsä saamea mieluummin kuin suomea, tämä ei pätenyt lukemiseen tai kirjoittamiseen yhdessäkään kieliryhmässä. Kielten kirjallinen käyttö ja eritoten kirjoittaminen vaikuttaa siis monilta osin vielä suullista käyttöä ongelmallisemmalla.

Kirjakielen merkityksellisyyden ja käyttötoiveiden ja toisaalta kielen käytön välillä vaikuttaa olevan ristiriita. Saamen kielten hyödyllisyys, kielenkäytön koettu tärkeys ja mieluisuus eivät suoraviivaisesti johda saamen kirjalliseen käyttöön saati sen suosimiseen suomen ohi, kun kirjallisen kielenkäytön kieltä valitaan – silloinkaan kun valinnan mahdollisuus on olemassa. Tällainen ristiriita kirjallistamiseen liittyvien yleisten asenteiden ja varsinaisen kirjallisen kielenkäytön mielekkyyden välillä on tavallinen, eivätkä positiiviset asenteet kirjakielen tarpeellisuutta kohtaan suoraviivaisesti ennusta kirjallisen kielenkäytön yleistymistä (vrt. Grenoble & Whaley 2006: 124). Seuraavissa osioissa pureudun tarkemmin siihen, miten saamen kielten kirjallisia muotoja ja niiden käyttöä merkityksellistetään.

5.2 Kirjakieli kielellisenä kompetenssina

Aineiston yleisimpiä puhetapoja on kirjakielen jäsentäminen kompetenssina. Tässä merkityksellistämisen tavassa kirjallinen kieli konventioineen mielletään osaksi kielen järjestelmää, ja huomio kiinnittyy kirjakielen hallintaan kielitaidon, toisin sanoen kielellisen kompetenssin osa-alueena. Puhetavoissa luku- ja kirjoitustaito rinnastuvat suullisen kielitaitoon. Aineistossa korostuu etenkin kirjoitustaidon kommentointi, ja kirjoittaminen kompetenssina mielletään yhtäältä kirjakielen konventioiden hallinnaksi sekä toisaalta tuon taidon harjoittamiseksi ja hyödyntämiseksi.

Kirjallisen kielen mieltäminen kompetenssina on näkökulmana yhteneväinen kielitaidon arvioinnin virallisten viitekehysten kanssa. Euroopan neuvoston laatima kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys (englanninkielisellä akronyymillään tunnettu CEFR) tunnistaa kielen lukemisen ja kirjoittamisen edellyttämät taidot kielikohtaisiksi kompetensseiksi, jotka muodostavat osan kielitaidon kokonaisuutta (CEFR: 108–118). Tekstien tuottaminen ja tulkitseminen ovat eurooppalaiseen viitekehykseen perustuen osa kielitaidon arviointia myös Suomen perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelmissa niin suomen kuin saamenkin kielen osalta (POPS 2014: 446–454, 464–471, LOPS 2015: 240–249).

Kompetenssinäkökulman nouseminen vahvasti esille tämän tutkimuksen aineistossa kertoo luku- ja kirjoitustaidon vahvasta asemasta osana tavoiteltavaa kielitaitoa myös saamelaisyhteisössä.

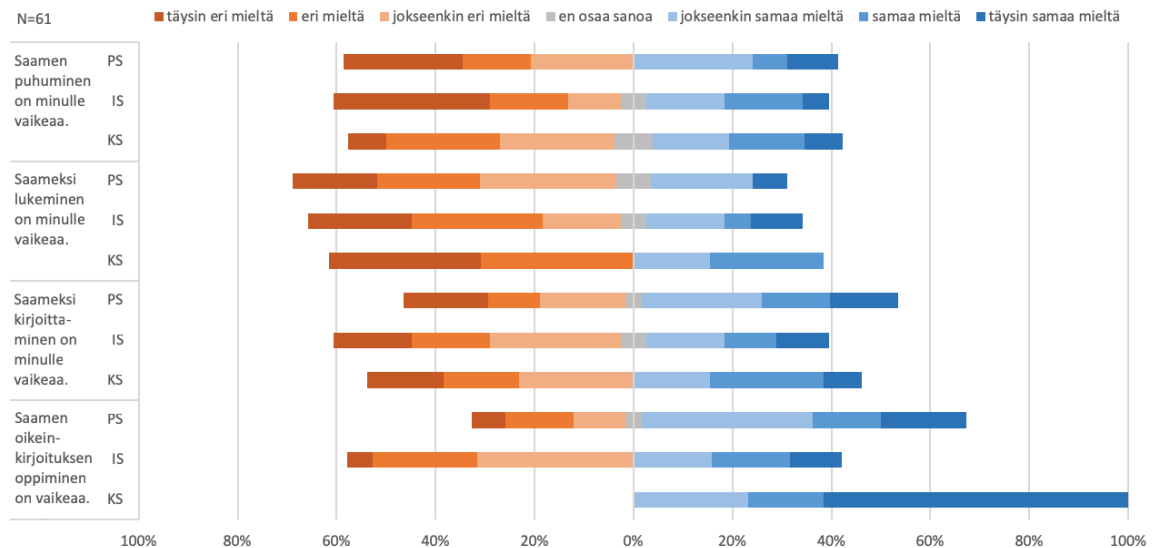
Kirjoittamisen ja kirjakielen jäsentämisestä nimenomaan kompetenssina kertoo se, että 47 verkkokyselylomakkeeseen vastanneesta 21 kuvaili kirjoittamista taitona, kun heiltä kysyttiin mitä saameksi kirjoittaminen merkitsee heille ja millainen suhde heillä on kirjoitettuun saamen kieleen (kysymys A3). Esimerkit (1–3) edustavat tällaisia kyselyvastauksia.

- (1) K5-DN3: <Minusta on mukavaa osata kirjoittaa saameksi, mutta tiedän, etten osaa kirjoittaa saameksi täysin oikein. Suomeksi kirjoittaminen on minulle varmempaa, mutta ei täydellistä sekään. En tiedä miksi, mutta saamen kirjoittamisessa arastelee enemmän kuin suomeksi. Jotenkin tuntuu oudolta, että sosiaalisessa mediassa on täysin sallittua kirjoittaa suomeksi puhekielen mukaisesti, mutta saameksi tulisi kirjoittaa aina kirjakielen mukaan.> (A3)
- (2) K10-AU3: <Opiskellessa piti kirjoittaa saameksi, nyt arastelen, kun en muista kirjainten sääntöä. Kirjakieli on vaikeaa> (A3)
- (3) K14-DU2: <Saameksi kirjoittaminen on tunnetasolla itselleni tärkeää muun muassa siksi että se on ensimmäinen kieli, jota opin kirjoittamaan. Valitettavasti en koskaan oppinut/opetellut kirjoittamaan sitä oikein, vaan teen virheitä. Osittain ne johtunevat siitä, että Utsjoen murre, jota puhun, tuntuu poikkeavan kirjoitusasusta melkoisesti. Lisäksi saavutin melko nopeasti sellaisen kirjoitustason, jolla pärjäsinkin koulussa, joten tarkkuus jäi hiomatta. Ehkäpä koulussa olisi omina aikoinani pitänyt vaatia tarkempaa oikeinkirjoitusta. Jollain tapaa heikonpuoleinen osaamiseni saamen kirjoittamisessa hävettää ja myös satuttaa. Ihan kuin olisin jotenkin alikehittynyt, koska en sitä oppinut. Järkevästi ajatellen tiedän, ettei asia ole niin, sillä opin monia muita kieliä vaivatta.> (A3)

Esimerkeissä kielen kirjoittaminen näyttäytyy kompetenssina puhetavoissa, joissa vastaajat lähtevät refleктоimaan kirjoittamisen merkitystä ja suhdettaan kirjalliseen kieleen juuri kirjoitustaitonsa kautta. Esimerkit (1–3) edustavat kompetensseihin keskittyvän kommentoinnin enemmistöä, kriittisesti omaan kirjoitustaitoon suhteutuvia puhetapoja. Esimerkit viittaavat siihen, että virheiden välttäminen rajoittaa kielten kirjallista käyttöä, ja esimerkki (3) osoittaa, kuinka kokemus heikosta kirjoitustaidosta voi vaikuttaa yksilön omakuvaan kielenoppijana.

Kaikkiaan aineistossa on tavallista, että sekä äidinkielliset että uuspuhujat kuvailevat etenkin kirjallista kielitaitoaan puutteiden kautta. Huomattavaa on, että tällaisia puhetapoja hyödyntävät myös sellaiset osallistujat, jotka itse arvioivat kirjoitustaitonsa hyväksi tai erinomaiseksi. Myös mielipideaineisto osoittaa, että monet vastaajista kokevat kielen käytön ja eritoten kirjoittamisen vaikeaksi. Kaaviossa 6 on esitetty kielen eri osa-

alueisiin, puhumiseen, lukemiseen ja kirjoittamiseen, sekä oikeinkirjoituksen oppimiseen liittyviä vaikeuden kokemuksia kartoittavien kysymysten vastausjakauma.

Kaavio 6. Vaikeuden kokemus kielenkäytön eri osa-alueilla

Kaikkien kolmen kielen puhujista vähemmistö arvioi saamen puhumisen itselleen vaikeaksi. Kuitenkin kaikissa kolmessa kieliryhmässä noin kaksi viidestä vastaajasta koki myös puhumisen vaikeaksi. Keskimäärin vähiten vaikeaksi koettiin saamen lukeminen, mikä voi selittyä sillä, että lukeminen ei edellytä samanlaista aktiivista kielen tuottamista kuin puhuminen ja kirjoittaminen, ja vähemmän sujuvat kielenpuhujat voivat kokea passiiviseen ymmärtämiseen perustuvan lukemisen helpommaksi (vrt. taustatietojen kielitaidon itsearviointi). Aktiivisen kielen tuottamisen tilanteisiin liittyy myös kenties useammin akuutti vuorovaikutustilanne, joka saattaa luoda paineita puhumiselle tai kirjoittamiselle. Käsittelen kielenkäyttöön liittyviä odotuksia tarkemmin osiossa 5.4.

Pohjoissaamen puhujista vain 28 % koki lukemisen vaikeaksi ja inarinsaamen puhujista 32 %, kun taas koltan puhujista selvästi yli kolmannes, 38 %, piti lukemista vaikeana. Tämä saattaa olla yhteydessä kieliympäristössä näkyvillä olevien tekstien määrään – pohjoissaameksi tekstejä on olemassa selvästi eniten ja koltaksi taas vähiten. Sen sijaan tätä ei tule tulkita niin, että pohjoissaamen puhujia edustavilla vastaajilla välttämättä olisi vahvin kielitaito, sillä puhuminen on heille vastausten perusteella hieman vaikeampaa ja kirjoittaminen selvästi vaikeampaa kuin inarinsaamen puhujille.

Kirjoittaminen näyttäytyy pohjoissaamen ja koltan puhujille selvästi puhumista ja lukemista vaikeampana osa-alueena, kun taas inarinsaamen puhujien keskuudessa puhuminen ja kirjoittaminen koettiin keskimäärin yhtä vaikeiksi. Kaikissa kieliryhmissä selvästi yleisempää kuin kokemus puhumisen, lukemisen tai kirjoittamisen vaikeudesta on kokemus oikeinkirjoituksen oppimisen vaikeudesta. Tältäkin osin pohjoissaame ja erityisesti koltta erottuvat inarinsaamesta, jonka oikeinkirjoitusta ei vastausten perusteella pidetä yhtä vaikeana oppia. Koltansaamen kirjallistumisen ja kirjallisen kielimuodon standardisoinnin kannalta hälyttävänä voidaan pitää sitä, että jokainen tutkimukseen osallistuja (mukaan lukien oman arvionsa mukaan sujuvasti kirjoittavat ja jopa kieltä opettavat henkilöt) piti oikeinkirjoituksen oppimista vaikeana.

Kirjoitustaito näyttäytyy siis puhetavoissa kaikkien kolmen kielen kohdalla kielitaidon ongelmallisimpana osa-alueena niin aiemmin esitetyn osallistujien kielitaidon osa-alueiden itsearvioinnin kanssa (kaavio 1) kuin edellä käsiteltyjen mielipideaineiston vastausten perusteella (kaavio 6). Alla olevissa esimerkeissä (4–5) haastateltavat reflektoivat luku- ja kirjoitustaidon sekä suullisen kielitaidon välistä suhdetta.

- (4) H08-AU3: tekstin ymmärtäminen sehän on helppoa toisen tekstin mutta ku mikä sii onki et ku sä alat itte kirjottamaa ni se on aina vaikeeta, joo, ja lukia on helppo kirjaa mutta ku sä alat itte sitä kirjaa kääntämää ni ei tulekaa mittää

HAAST: aivan joo, liittykö se sama myös puhumiseen vai onko se ennen kaikkea tässä, tekstissä, se tuottamisen vaikeus

H08-AU3: no must tuntuu että puhua on helpompi kuitenkin jollai lailla, että siinä ei tarvii niinkään olla niitten, kuhan sen ossaa ääntää, mutta tuo kirjottamine ku siinä on niin monenlaista, monenlaista että, tullee ko hattua vai ei ja tullee ko pilkkua vai ei, joo

- (5) HAAST: miten koet että sun koltan taito on suhteessa niin kun, puhuminen lukeminen kirjottaminen, onko ne kaikki sinul yhtä vahvoja vai –

H02-NN1: eei, ko, öö siis no lukea tietenkin ossaa ja puhua. mutta, sit tai mie nyt ajattelen että saamen kielessä on neljä aluetta, että on oikein ääntäminen, sitte on lukeminen sanavarasto ja kirjoittaminen –

HAAST: joo

H02-NN1: niinku että joku ihminen saattaa puhua tosi hyvin ja on hyvä sanavarasto mutta se on opeteltu sen kielen vasta viime vuonna ni sitte taas se kuulostaa siltä että se on opeteltu sen viime vuonna, sama ko, suomalaiset puhuu rallienglantia

HAAST: mm, joo

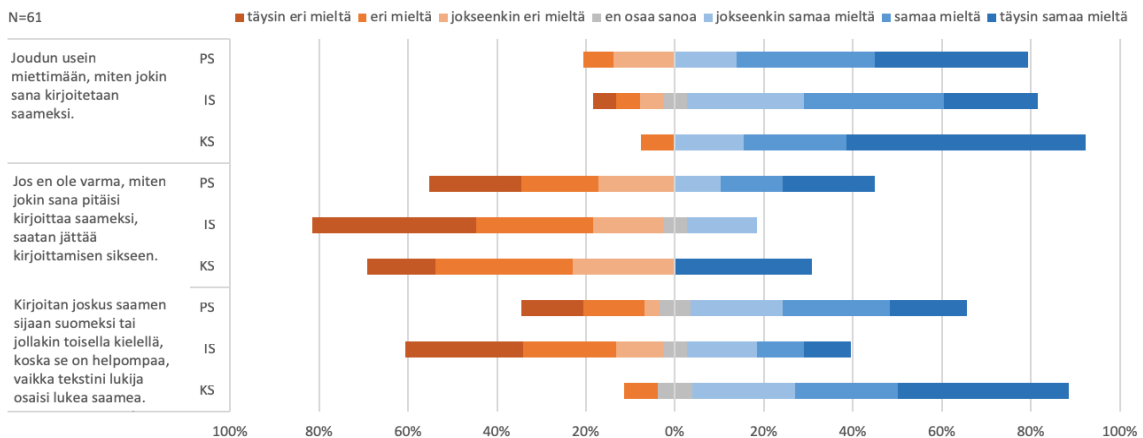
H02-NN1: mutta tuota mitä ite, niin ni en määhän ossaa ku puhua. tai siis, jos mie kirjotan [työhön liittyvää tekstiä], niin niin, jonku pitää tsekata se, että sen voi julkistaa

Esimerkissä (4) kirjoitustaito rinnastetaan lukutaitoon tavalla, jossa lukemisen ja kirjoittamisen prosessit näyttäytyvät toistensa peilikuvana. Tutkimustiedon valossa

lukeminen ja kirjoittaminen ovat kuitenkin olennaisesti erilaisia kognitiivisia prosesseja (vrt. Coulmas 1989: 232–233, Grenoble & Whaley 2006: 142). Prosessien käänteisyyteen perustuvan mielikuvan ongelmallisuus ilmeneekin samaisen esimerkin kertomuksessa, kun tekstin tuottaminen osoittautuu selvästi lukemista vaikeammaksi.

Myös esimerkissä (5) lukutaitoa pidetään lähes itsestäänselvytenä, äidinkieliselle yhtä luonnollisena kuin puhe. Merkille pantavaa on, että kolttua vuosia opiskellut haastateltava kommentoi kirjoittamisesta kieltämällä taidon kokonaan: *en mää ossaa ku puhua*. Lopussa haastateltava kuitenkin lieventää ilmaustaan kertomalla että kirjoittaa kyllä, mutta teksti ei kelpaa julkaistavaksi ilman kielentarkastusta. Tämä kieli standardista poikkeavan kirjoituksen arvottamisesta ainakin tiettyihin konteksteihin sopimattomana. Molemmat esimerkit esittävät puhumisen ja oikein ääntämisen intuitiivisena, kun taas kirjoitusjärjestelmän konventiot näyttävät hankalina, erikseen opeteltavina yksityiskohtina, *hattuina* (<â>) ja *pilkkuina* (<â>)¹³.

Yksi vaikeuden kokemuksesta potentiaalisesti lisäävä tekijä on omaan kielitajuun ja oikeakielisyyteen liittyvä epävarmuus, jonka voidaan nähdä heijastelevan ajatusta oikeanlaisesta ja vääränlaisesta kielestä, joista ensimmäistä mahdollisesti edustaa ortografinen standardi. Kirjoittamiseen ja oikeinkirjoitukseen liittyvää epävarmuutta ja sen vaikutusta kielten käyttöön pyrittiin tässä tutkimuksessa selvittämään kysymyksillä, joiden vastausjakauma on esitetty kaaviossa 7.

Kaavio 7. Epäröinti oikeinkirjoituksessa, kirjoittamisesta luopuminen ja kirjoituskielen vaihtaminen

¹³ Ei voida täysin sulkea pois, että haastateltava viittaisi ”pilkuilla” myös välimerkkien käyttöön, mutta olen tulkinut, että kyse on nimenomaan diakriiteista, sillä aineistossani kommentoidaan usein sekaannusta inarinsaamen grafeemien <a>, <â> <ä> ja <â> välillä.

Vastausten perusteella kirjoituksen oikeakielisyyteen liittyvä epävarmuus on huomattavan yleistä kaikkien kolmen kielen kohdalla, mutta selvästi yleisintä koltan käyttäjien keskuudessa, joista vain yksi on eri mieltä väittämän ”joudun usein miettimään, miten jokin sana kirjoitetaan saameksi” kanssa. Tämä tulos on linjassa edellä käsiteltyjen kirjoittamisen ja oikeinkirjoituksen oppimisen vaikeuteen liittyvien kokemusten yleisyyden kanssa (vrt. kaavio 6), ja vahvistaa kuvaa siitä, että koltan kirjallinen käyttö koetaan erityisen hankalaksi

On huomattava, että epävarmuus ei liity pelkästään kirjallisen standardikielimuodon heikkoon hallintaan, sillä myös monet kielityöntekijät ja kirjallista kieltä aktiivisesti ja sujuvasti käyttävät vastasivat epäröivänsä oikeinkirjoitusta säännöllisesti. Voidaan myös kyseenalaistaa, missä määrin epävarmuus oikeinkirjoituksesta kertoo ortografian ongelmallisuudesta ja missä määrin muusta kielen normituksesta tai kirjoitusasujen sisäistämiseen vaikuttavien tekstien määrästä kieliympäristössä. Haastattelujen kuvausten perusteella vaikeuden syyt saattavat olla myös kielenulkoisia (kielen valinnan kielenulkoisia syitä käsittelen osiossa 5.3). Sekä kyselyvastauksissa että haastatteluissa toistuvasti esille noussut teema oli normitetun modernin sanaston puute eli se, että uudissanoja ei ole luotu tai niiden normitettua kirjoitusasua ei ole päätetty. Toisaalta normitettukin uudissanasto tulee tavalliselle kielenpuhujalle tutuksi hitaasti, koska tekstejä julkaistaan suhteellisen vähän. Eräs haastateltava kommentoikin tietoisuutta uudissanoista näin:

- (6) H07-DU2: mutta seki että joo niitä sanoja koko ajan tehdään, mutta jos sinä oot tavallinen ihminen saamelainen, mistä sinä saat tietää että niitä sanoja on keksitty, sinun pitää olla tosi aktiivi, siis, mukana, tässä toiminnassa, sinun pitää olla käräjillä töissä että sinä tiedät että uusi sana on keksitty

Epävarmuuden kokemusten yleisyydestä ei vielä voida aukottomasti päätellä, miten epävarmuus vaikuttaa kielten kirjalliseen käyttöön. Tämän selvittämiseksi vastaajilta kysyttiin, saako epävarmuus tai hankaluus heidät joskus jättämään kirjoittamisen sikseen tai vaihtamaan kirjoituskielen suomeen tai johonkin toiseen kieleen saamen sijasta.

Valtaosa vastaajista kaikissa kieliryhmissä arvioi, että ei luovuta kirjoittamisen suhteen kirjoitusasuun liittyvän epävarmuuden vuoksi. Kuitenkin pohjoissaamen käyttäjistä peräti 45 % vastasi olevansa ainakin jokseenkin samaa mieltä siitä, että kirjoittaminen saattaa epävarmuuden vuoksi jäädä. Koltan käyttäjistä 31 % oli täysin samaa mieltä väittämän kanssa, mistä voidaan tulkita, että lähes kolmanneksella

vastaajista on selkeä kokemus. Inarinsaamen kohdalla vastaajista vain 16 % oli jokseenkin samaa mieltä väittämän kanssa, mikä viittaa siihen, että oikeinkirjoitukseen liittyvä epävarmuus rajoittaa kirjoittamista vähiten inarinsaamen kohdalla. Samaa kertovat vastaukset kirjoituskielen vaihtamisesta helppouden vuoksi. Lähes kaikki koltan puhujat ja liki kaksi kolmesta pohjoissaamen puhujasta kertoi kirjoittavansa joskus helppouden vuoksi saamen sijaan suomeksi tai jollakin toisella kielellä, vaikka tietäisi tekstinsä lukijan osaavan lukea saamea. Inarinsaamen puhujista näin vastasi vain reilu kolmannes.

Edeltävistä aineistoesimerkeistä välittyi ymmärrys hyvästä ja huonosta kielestä: puhetavoissa viitataan oikeinkirjoituksen *sääntöihin*, ja kirjoitettuun kieleen liitetään attribuutteja kuten *oikea*, *sallittu*, *väärä* tai *virheellinen*. Tästä voidaan tulkita, että kirjoittamisen merkityksellistäminen kompetenssina nojaa vahvasti normatiiviseen käsitykseen kielestä, johon sisältyy ajatus siitä, että jotkin muodot ovat parempaa kieltä kuin toiset (vrt. Mäntynen ym. 2012). Näin kielitaito tulee ymmärretyksi kykynä käyttää oikeanlaista kieltä. Kielen standardisoitu kirjoitustapa on sisäistetty autoritäärisenä kielimuotona, johon kirjoitustaidon kehitys pyrkii (vrt. Milroy & Milroy 1985). Tässä mielessä voidaan nähdä, että ortografisesta normista on tullut todellinen sosiaalinen normi, siis malli, jota vasten yksittäisiä kielenkäytön instansseja tai henkilön kielellistä kompetenssia voidaan suhteuttaa (vrt. Piippo 2012). Oikeakielisyyttä painottavissa puhetavoissa suhtautuminen kirjoitustaitoon on tyypillisesti arvottavaa, ja osa aineiston kommentteista on hyvinkin kovasanaisia:

- (7) H01-NN2: kyllä ko mä katon mu vanhoja tekstejä voi helvetti mitä paskaa minä oon kirjottanu (nauraa) mut että, siinä mä niinku näen myös että miten, miten minä oon kehittynyt, kehittynyt että eihän, eihän sitä ihan, tuosta noin vaan, tulla kirjottajaksi, suomessakaan

Oman kirjoitustaidon arvioinnin lisäksi aineistossa raportoidaan myös muilta kielenkäyttäjiltä saadusta julkisesta arvostelusta. Huolimatta jyrkistäkin omaan kirjoitustaitoon kohdistuvista arvioista valtaosa vastaajista korostaa, ettei odota muilta kielenkäyttäjiltä virheettömyyttä kielenkäytössä – joskin heidänkin tekemiään poikkeamia standardisoidun kirjakielen muodoista kuvataan virheinä.

- (8) K14-DU2: <– – itseäni ei vaivaa se, jos muut tekevät virheitä saamen kielessä. Mielestäni on aina hienoa, että ihminen edes yrittää kirjoittaa saameksi. Itseeni en näin armollista ajattelutapaa sovello.> (A4)
- (9) K32-NU2: <Koska koltankielen kirjoittamista ei ole opetettu kuin vasta vähän aikaa, näkee virheellisiä kirjoitusmuotoja tämän tästä. Se on kuitenkin ymmärrettävää

historian tuntien, eikä kirjoitustaidon osaamisvaje ole, eikä pitäisikään olla este kielen kirjoittamiseen.> (A4)

- (10) K16-DU1: <On vaikeaa sanoa että jonkun tulisi osata kieltä jos se on aikojen saatossa yritetty heiltä hävittää, siihen liittyy häpeä joka ei saa heitä käyttämään sitä ollenkaan.> (A1)

Kuten esimerkissä (8), erontekoa omaan ja muiden kielitaitoon kohdistuvien vaatimusten välillä on usein eksplisiittisesti korostettu. Puutteellisen kielitaidon hyväksyttävyyttä argumentoidaan ennen kaikkea saamen kielten ja saamelaisten historialla, jonka myötä kielen käyttöön ylipäättään liittyy voimakkaita tunteita (vrt. esimerkki 10) ja historiallisista syistä puutteellisella tai olemattomalla koulutuksella (vrt. esimerkki 9). Tämän valossa pyrkimys oikeakielisyyteen kirjallisen kielen käytössä ei vaikuta ulottuvan koko kieliyhteisöä koskevaksi vaatimukseksi. Kirjoitustaitoa kuvataankin aineistossa kautta linjan harvinaisena niin pohjoissaamen, inarinsaamen kuin koltan puhujien keskuudessa.

- (11) K2-AU2: <Minulle, jolle saamenkieli ei ole äidinkieli on se melko vaikea kirjoittaa. Mutta Norjassa opiskellessani olen huomannut, että moni kirjoittaa sielläkin väärin, joten saamenkieli on vieraana kielenä sekä äidinkielenä vaikea kirjoittaa oikein. Mutta uskon kuitenkin, että esim. suomalaisille saamenkieli on helpompi kirjoittaa kieliopillisesti oikein entä norjalaisille.> (A3)
- (12) H02-NN1: nää ketkä osaa nykyään kirjoittaa virheettömästi, ne kolme ihmistä, niin ne on aika paljon omalla vapaa-ajallaan tehneet töitä sen eteen, mutta niinkö ite en
- (13) H17-AN2: monesti mulla tulee mieleen se että jos mä näen inarinsaamenkielisen tekstin, ni ajattelen ensimmäisenä että kukahan tämän on kirjottanu, koska se on niin suuri todennäköisyys että mie tunnen sen kirjottajan, siis jos en tiiä etukäteen kuka sen on, se on tota semmonen asia ja sitte, joskus mä koitan siitä tota kirjoitustyylistä päätellä kenen kirjottama se on, se on, no se on tavallaan kiehtovaa mutta tavallaan vähän silleen niinku surullista että, se on niin pienen joukon viestintäväline

Esimerkissä (11) pohjoissaamen väärin kirjoittamista kuvataan hyvin yleisenä sekä Suomen että Norjan puolella, ja esimerkissä (12) esitetään peräti, että virheettömästi koltansaamea kirjoittavia henkilöitä on vain kolme. Esimerkistä (13) ilmenee, että myös inarinsaamen kirjoittajien määrää pidetään niin vähäisenä, että kieltä opettavan henkilön on mahdollista tunnistaa kirjoittaja kirjoitustyylin perusteella. Kyse ei ole yksittäistapauksesta, sillä useammat koltan- ja inarinsaamen puhujat, erityisesti kielityötä tekevät henkilöt arvuuttelivat spontaanisti heille esittelemieni tekstien kirjoittajia ja ainakin yhdessä tapauksessa tutkimukseen osallistuja kertoi tunnistavansa tekstin kirjoittajan kirjoitustavan perusteella.

Vaikka vähättelevät puhuvat kirjoitustaidosta ovat yleisiä, kirjoitustaidon kommentoinnin yleisyys kertoo sen merkityksestä. Osassa kommentaiste kirjoitustaidon

tärkeys ilmaistaan eksplisiittisesti, ja kyvystä puhutaan myös ilon ja ylpeyden aiheena, kuten esimerkeissä (14–17).

- (14) K2-AU3: <On tärkeää osata kirjoittaa.> (A3)
- (15) K26-DU2: <Minulle oma kirjoitustaitoni on tärkeä ja olen iloinen siitä.> (A3)
- (16) K32-NU2: <Olen ylpeä siitä, että osaan kieltä, josta suurin osa suomalaisista ei ymmärrä tuon taivaallista! Into oppia lisää on kova.> (A9)
- (17) HAAST: tietysti ihan hirveen paljon kirjoitat koltaksi ni onks se sinulle ihan sellasta, rutiininomasta, tuntuuko se samalta kun suomeksi kirjottaminen vai tuntuuko se erilaiselta
H04-NN3: kyllä se tuntuu erilaiselta, öö, se tuntuu erilaiselta, öö, tietystihän mä oon kauhean ylpeä siitä et mä kirjoitan koltaksi, ja voin siinä kehittyä, ja, siis sehän on yks asia että mä oon tosi ylpeä siitä, omasta kieli- ja kirjoitustaidostani (nauraa) vaikka sitä, sitä saattaa, itse olen siitä montaa mieltä ja tuota, ja ja, monet muutki on siitä montaa mieltä mutta tota, olen siis todella ylpeä siitä

Kirjoitustaito näyttäytyy esimerkkien (1, 3, 14, 15) puhetavoissa tärkeänä, ja kirjoittajana kehittymistä pidetään mielekkäänä (vrt. esimerkki 16). Puutteellisena kuvastakin kielitaidosta ollaan ylpeitä (vrt. esimerkki 17), ja ylpeys kytkeytyy usein taidon harvinaisuuteen (vrt. esimerkki 16). Ottaen huomioon aiemmassa tutkimuksessa havaitun kielitaidon korostuneen merkityksen saamelaisen identiteetin rakentumiselle (vrt. Aikio-Puoskari 2002: 91, Lilja 2012: 141–142) sekä heikoksi koetun kielitaidon kielellistä identiteettiä heikentävän vaikutuksen, johon muun muassa esimerkki (3) edellä viittaa, on syytä olettaa, että positiiviset mielikuvat omasta kirjoitustaidosta ovat omiaan vahvistamaan kielellistä identiteettiä ja mahdollisesti myös lisäämään kielen käyttöä.

Kirjoitustaidon kommentoinnin yleisyyden ja taidon tärkeyttä korostavien puhetapojen ohella kirjoittamisen merkityksellisyys kompetenssina näkyy siinä, kuinka kirjoitustaidon kuvataan suovan yksilöille erilaisia mahdollisuuksia. Erityisesti korostettiin mahdollisuutta käyttää kieltä työssään tai jopa työllistyä nimenomaisesti kielitaidon ansiosta. Edeltävien kirjoitustaidon harvinaisuutta koskevien aineistoesimerkkien valossa syntyykin vaikutelma, ettei saamen kielten kirjoitustaitoa edellyttäviin työtehtäviin ole ylitarjontaa. Näin nimenomaan kirjallinen kompetenssi voi näyttäytyä myös taloudellista hyötyä tuottavana etuna yksilölle ja kielen ”markkina-arvoa” kohottavana tekijänä (vrt. Bourdieun *linguistic market*, osio 2.1.1):

- (18) K47-NU2: <Se merkitsee esimerkiksi sitä, että minulla on mahdollisuus työllistyä ja itse kehittää kirjakieltä eteenpäin.> (A3)
- (19) H01-NN2: mutta mukavahan näitä [koltankielisiä tekstejä] on lukea
HAAST: ylipäättään

H01-NN2: ylipäättään joo, ja tuota, koska samaan aikaan, niinkun minusta myös se on että, että mitä enemmän me vaaditaan saamenkielistä tekstiä ja muuta ni sitä enemmän meillä olis vaikka työpaikkoja meidän ihmisille, ja tavallaan, että että sitä kautta me myös pystytään, niinkun kouluttamaan ihmisiä enemmän ja enemmän ja saamaan niitä kielenkäyttäjiä ja muuta, että siinä on niinku tavallaan seki puoli

Vähintään jonkinasteinen kielitaito on tietenkin edellytys kielen käytölle, joten lienee luonnollista, että kielitaidosta puhuminen korostuu aineistossa yhtäältä kielen käyttöä rajoittavana, mutta toisaalta myös erilaisia ovia avaavana tekijänä. Työmahdollisuuksien kautta kirjallisella kielitaidolla voi olla merkittävä vaikutus yksilön elämään ja myös yhteisön kollektiivisiin voimavaroihin kielen elvytyksessä. Työpaikkojen lisäksi kielitaidon nähdään avaavan myös monia muita ovia muun muassa kielellisen vuorovaikutuksen ja oman identiteetin ilmaisun välineenä. Näitä näkökulmia tarkastelen seuraavissa osioissa.

5.3 Kirjakieli viestien välittäjänä

Puhetavat kirjakielestä viestisisältöjen välittäjänä ja sitä kautta vuorovaikutuksen välineenä pohjaavat ymmärrykseen kielestä yksilöiden välisessä viestinnässä hyödynnettävänä järjestelmänä, eräänlaisena koodina, jonka avulla viesti välitetään vastaanottajalle. Kirjallista kieltä ei tässä suhteessa eroteta puhutusta kielestä, vaan kielen molempia modaliteetteja tarkastellaan ensisijaisesti kielen kommunikatiivisen funktion näkökulmasta. Vuorovaikutuksen mahdollistaminen nähdään kielen tarkoituksena, ja kieltä eri muodoissaan myös arvotetaan sen perusteella, kuinka hyvin se eri ominaisuuksiensa kannalta palvelee viestien välittämistä.

Käsitys kirjallisesta kielestä vuorovaikutuksen välineenä on implisiittisesti läsnä monissa aineiston kuvauksissa kirjakielen merkityksestä ja kirjallisen kielen käytöstä. Kommunikatiiviselle funktiolle annettu painoarvo eksplikoituu puhetavoissa, jotka arvottavat viestinnällisen tavoitteen toteutumisen kielenkäytön standardinmukaisuutta tärkeämmäksi kuten esimerkeissä (20–23).

- (20) H02-NN1: jos muuten vaa kirjoittaa laittaa Facebookiin ni ketä se kiinnostaa eihän se niinku kiinnosta ees ketää, et onks kirjottanu oikein vai väärin, vaan se sisältö
- (21) K1-AU2: <Työskentelen terminologia- ja normitusasioiden sekä kieliopin kanssa päivittäin ja tämän kokemuksen perusteella voin sanoa että normaalissa yksityisihmisten välisessä viestinnässä oikeinkirjoituksella ja pilkun paikalla ei ole paskan väliä, kunhan tulee ymmärretyksi ja ennen kaikkea käyttää kieltä. Sen sijaan julkisten laitosten viestinnässä siihen tulee kyllä kiinnitettyä huomiota, ja saan siitä aina silloin tällöin itsekin palautetta. Kuitenkin myös ei-normatiivinen kirjallinen kielenkäyttö kuuluu erittäin oleellisesti saamen kielten kirjalliseen käyttöön ja ennen

kaikkea sen käytön laajenemiseen ja arkipäiväistymiseen, että ihmiset oppivat myös sen, että ei sinne Facebookiin tarvitse mitään viimeisen päälle hiottua raamattutekstiä suoltaa vaan ihan normaalia käyttökieltä. Kielen laajempi käyttö, seurasi se sitten normeja tai ei, luo tilaa myös nk. oikein kirjoitetun kirjakielen vahvistumiselle ja vakiintumiselle.> (A4)

- (22) K12-NN3: <Kirjoitan yksinkertaisesti koska koltta ymmärtää mistä on kysymys.> (A6)
- (23) K32-NU2: <Kieli on kommunikoinnin väline, ja jos viestijä ja vastaanottaja ymmärtävät toisiaan, on se täyttänyt tehtävänsä, kirjoitus- tai ääntämisuudostaan huolimatta. Itse yritän useimmiten kirjoittaa kirjakielisesti, mikä vaatii usein sanakirjan käyttöä ja on siksi työlästä. Tosin tekstarit tulee kirjoitettua ääntämisen mukaisesti niille, joiden tiedän kirjakielen kirjoitusmuotoa vierastavan.> (A4)

Esimerkeissä oikeinkirjoitus esitetään suorastaan sivuseikkana, jolla ei näytä olevan erityistä yhteyttä kirjallisen viestin ymmärrettävyyteen. Standardinmukaisuuden sijaan korostetaan viestinnällisen tarkoituksen toteutumista ja kielen käytön tärkeyttä kielen elinvoimaisuuden kannalta. Esimerkissä (23) oikeinkirjoitus näyttäytyy jopa kommunikaatiota vaikeuttavana, epäintuitiivisena kirjoitustapana ja toisaalta kielimuotona, jota osa koltansaamen kieliyhteisöstä vierastaa.

Esimerkissä (22) viestin ymmärrettävyys kytketään kiinnostavasti standardinmukaisuuden sijaan etnisyyteen ja kielellis-kulttuuriseen kompetenssiin, kun raportoidussa kirjoituskäytännössä luotetaan viestin tulevan ymmärretyksi oman kulttuurin edustajien keskuudessa. Huomionarvoista on, että tähän odotukseen voidaan tulkita sisältyvän oletus kolttsaamelaisuuteen kuuluvasta vahvasta kielitaidosta, joka mahdollistaa viestin tulkinnan yksinkertaistetusta kirjoitusasusta riippumatta. Tämä oletus on kuitenkin ilmeisessä ristiriidassa sen kanssa, että kielen välittymisen katkeamisen myötä kasvava määrä koltaksi identifioituvia ei hallitse kieltä. Toteamuksen voidaankin tulkita määrittelevän kolttsaamelaisuutta kielitaidon kautta.

Edelliset esimerkit osoittavat, että toisin kuin kirjoittamisen jäsentämiseen kompetenssina kirjakielen kommunikatiivista funktiota korostavaan näkökulmaan ei lähtökohtaisesti sisälly normatiivinen käsitys kielestä, vaan huomio keskittyy viestin välittymiseen eli vuorovaikutuksen toteutumiseen. Kommunikatiivisen funktion korostaminen oikeakielisyyden yli voi näin ollen madaltaa kynnystä kielen käyttöön, mikäli epävarmuus oikeinkirjoituksessa ei vähennä kielen käyttöä tai edistä kielen vaihtamista suomeen. Tämä saamen kielten käyttöä lisäävä potentiaali pätee niin kirjallisissa kuin suullisissakin kielenkäyttötilanteissa, mutta sallivuutta oikeakielisyyden suhteen voidaan pitää erityisen tärkeänä kirjallisen kielen käytössä ottaen huomioon, että kirjoitustaito on koettu laajalti saamen puhujien heikoimmaksi kielitaidon osa-alueeksi

(vrt. kaaviot 1 ja 6, myös Huhtanen & Puukko 2016: 4), ja että kirjallisten käyttöalojen saavuttamista on tutkimuskirjallisuudessa pidetty vähemmistökielen puhuttujen käyttöalojen vahvistamista ja laajentamista vaikeampana (Lüpke 2011: 313).

Toisaalta kommunikatiivisen funktion korostaminen saattaa jopa sujuvien kielenkäyttäjien kohdalla johtaa kielenvaihtoon tilanteissa, joissa saamen kielellä ei nähdä erityistä viestinnällistä arvoa verrattuna suomen kieleen, eikä kielen käytön symbolinen arvo näyttäytyä tärkeänä. Ilman selkeää viestisisältöjen välittämiseen liittyvää funktiota kielen käyttäminen voi tällöin näyttäytyä redundanttina, jopa ylimääräistä vaivaa aiheuttavana taakkana yksilölle ja yhteisölle, kuten esimerkeissä (24–25).

- (24) K04-DU1: <Kirjoitettuna kielenä saame herättää huomiota ja sen käyttö esim. kaksikielisissä työpapereissa ennen suomea on herättänyt joskus kritiikkiä. Suomenkielisten materiaalien kääntämistä saameksi kritisoidaan joskus (sekä saamelaiset että suomalaiset), koska "kaikkihan osaavat suomea". Jatkamalla saamen kielen käyttöä kritiikistä ja siihen kuuluvasta ylimääräisestä työajasta huolimatta saa helposti hankalan ihmisen maineen työpaikalla.> (A3)
- (25) H23-DN3: kuitenkin se käyttäminen saattaa olla joilleki ihmisille sitten myös taakka jos ympäristö ympärillä ei oo yhtään saamenkielistä no minkä hemmetin takia niitten pitäis käyttää sitä kieltä jos kukaa ei ymmärrä koska ihmisen (vetää henkeä) perimmäinen tarkoitus on kuitenkin vaan kommunikoida ja tulla ymmärretyksi ni silloin tää [kysymys siitä, pitäisikö kaikkien saamelaisten käyttää saamen kieltä päivittäisessä elämässään] on semmonen että joo, just joo (naurahtaa) siit tulee semmonen se on taakka silloin

Näissä puhetavoissa saamen käyttö ei näyttäytyä merkityksellisenä, jollei sille ole tarvetta viestisisältöjen välittämisen näkökulmasta. Tämän kaltainen kielenkäytön merkityksellistäminen ainoastaan kommunikaation välineenä ei siis ole omiaan lisäämään saamen käyttöä tilanteissa, joissa kyse on valinnasta saamen ja suomen kielten käytön välillä eikä ainoastaan siitä, millä tavoin saamea käytetään.

Yleisintä kirjakielen jäsentäminen vuorovaikutuksen välineenä on pohjoissaamen puhujien keskuudessa, ja kirjallinen kieli näyttäytyy enemmän tai vähemmän aktiivisessa viestinnällisessä käytössä olevana suuressa osassa pohjoissaamen kyselyvastauksia ja kaikissa pohjoissaamea koskevissa haastatteluissa. Pohjoissaamenkaan kohdalla kaikki eivät kuitenkaan kuvaa kielen kirjallista käyttöä vapaa-aikaansa kuuluvana, ja kielitaitoaan heikoksi kuvaavat kertovat oikeakielisyyteen liittyvän epävarmuuden vähentävän saamenkielistä (kirjallista) viestintää. Pohjoissaamen äidinkielisten puhujien lisäksi myös inarinsaamen ja koltan puhujat kuvasivat käyttävänsä pohjoissaamea arkisessa viestinnässään niin suullisesti kuin kirjallisestikin. Tämä kertoo pohjoissaamen erityisestä asemasta saamelaisyhteisön *lingua francana*, sillä inarinsaamen tai koltan

kirjallinen muoto ei vastaavasti näyttäydy aineistossa muiden kielten puhujien viestintävälineenä.

- (26) HAAST: minkä verran sinä kirjoitat tai minkälaisia tekstejä oikeestaan, vaihtelee se mitä kirjoitat pohjoissaameksi mitä inariksi

H19-AU2: no kyllä se oikeestaan vaihtelee koska mää käytän inarinsaamea töissä mä kirjoitan tavaallaan niinku semmosta sen tasosta asiatekstiä inarinsaameks mitä mää en mitä harvemmin kirjoitan pohjoissaameksi, ja pohjoissaameksi, mun kirjoittaminen on semmosta epämuodollista, kirjoitan feisbuukissa kavereille, tämmöstä peruskauraa joskus kirjoitan jonku, ilmoituksen jonneki, mutta sitte inarinsaameksi kirjoitan niinko, on oikeestaan vähemmällä mulla inarinsaamessa se niinku epämuodollinen kirjallinen kielenkäyttö

Esimerkistä (26) ilmenee, että pohjoissaamen ja inarinsaamen käyttö jakautuu haastateltavan elämässä diglossisesti eri käyttöaloille, ja pohjoissaame on arkipäiväisen kommunikaation kieli myös inarinsaamen puhujalle.

Kirjallinen viestintä inarinsaameksi näyttäytyy aineistossa selvästi pohjoissaamea vähäisempänä. Kieltä säännöllisesti kirjoittavien keskuudessa työssä kirjoittaminen korostuu, ja aineistossa on vain muutamia kuvauksia säännöllisestä kirjallisesta viestinnästä työkontekstin ulkopuolella. Tämä on tulkittava ennen kaikkea huolestuttavaksi kielen kirjallisen käytön kannalta, koska kieltä työkseen kirjoittavat edustavat selvää vähemmistöä puhujista. Kirjallisen viestinnän puutetta selitetään sillä, että kielen kirjallisen muodon hallitsevia on vain vähän. Tästä huolimatta kieltä halutaan toisinaan käyttää sosiaalisen median päivittämiseen tai esimerkiksi onnittelukorttien kirjoittamiseen, ja onnistumisen kokemukset inarinsaamenkielisistä kirjallisista vuorovaikutustilanteista koetaan palkitsevina ja kielen käyttöön rohkaisevina, kuten esimerkissä (27).

- (27) H19-AU2: pohjoissaamea on sinäänsä helpompi kirjoittaa koska sitte tavallaa sitä tulee käytettyä niiku nimenomaan epämuodollisissa yhteyksissä kaikista eniten muutenki, että inarinsaamea ku niin harvat osaa ni se teettää sitte omia hankaluuksia mutta toisaalta sillo aina ku mä aina välillä ku tulee kirjoitettua joku omasta mielestä hassu juttu inarinsaameks ja sitte joku kaveri sen tajuaa ni sitte mä oon aina hirveän tyytyväine että jes

Kirjallista viestintää vähättelevät puhutavat olivat yleisiä niin inarinsaamen kuin koltan kohdalla. Koltansaamen kirjallisen muodon kommunikatiivisen funktion kannalta huolestuttavalta vaikuttaa se, että verkkokyselylomakkeella kirjoittamista ei kertaakaan luonnehdittu (arkipäiväisen) kirjallisen viestinnän välineenä. Haastatteluissa kielen käyttö kirjalliseen viestintään kuitenkin nousi esille, ja osa haastateltavista raportoi kirjoittavansa koltaksi sähköposteja, pikaviestejä ja sosiaalisen median päivityksiä. Samoin kuin muiden

kielten kohdalla vähäistä kirjallista viestintää selitettiin sekä (kirjallisen) kompetenssin puutteella että kielen kirjallisen muodon hallitsevien vähäisellä määrällä. Eräs koltan puhuja kuvaa esimerkissä (28) kielen käyttöä viestinnässä kommunikatiivisen funktion tarkoituksen vastaisesti vuorovaikutuksen lopettamiseen.

- (28) H02-NN1: enemmän se on pohjoissaameksi, jos niinku tekstiviesteillä kirjoittaa, mut seki on niinku mie en tiiä itellä vasta alkamassa ku ei osaa vielä kunnolla, mut sitte jos (naurahtaa), no tämä nyt on vaa se tekstiviestihomma että haluaa että joku joka lähettää viestejä pohjoissaameksi ja sitte mää haluan että se lopettaa sen keskustelun mie lähetä sille koltankielisen viestin, ja se ei ymmärrä sitä ja sit se laittaa suomeksi että mitä, mutta tietysti koltaksi en kyllä laita viestejä, seki varmaan niinkö, että, no okei, no on ne kirjaimet varmaan nykyään puhelimessaki mutta niinkö ei taas ole niitä oman kaveripiirin ihmisiä jotka olisivat koltia, tai osaisivat kolttaa jos ovat koltia, tai niin

Vaikka tämä äärimmäinen esimerkki ei luultavasti edusta yleisempää ilmiötä, kuvaa se viestisisältöjen välittämisen kannalta käännteistä funktiota koltan kielelle: kieltä, jota vuorovaikutustilanteen toinen osapuoli ei ymmärrä voidaan käyttää myös vuorovaikutuksen lopettamiseen. Tämänkaltaisen kielenkäyttö voidaan kenties rinnastaa saamen kielten käyttöön eräänlaisena salakielenä, joka suuntaa viestin tietylle vastaanottajajoukolle rajaten kieltä osaamattomat sen ulkopuolelle. Aineiston puhetavoissa kielen valinnan perusteena kaikissa kieliryhmissä korostettiin juuri viestin kohderyhmän määrittämistä.

Puhetavoissa esiintyy erilaisia saamen kielten käyttöön vaikuttavia tekijöinä, jotka voidaan nähdä eräänlaisina kielenkäytön kontekstiin liittyvinä vaatimuksina sille, että saamen kielten käyttö näyttäytyy kielen kommunikatiivisen funktion kannalta mielekkäänä. Näihin vaatimuksiin lukeutuu muun muassa kielenkäytön kohtalainen vaivattomuus, josta kielentutkimuksessa puhutaan myös taloudellisuutena. Taloudellisuuden merkityksestä kielen valinnassa kertoo se, että kyselyyn vastanneista valtaosa (59 %) kertoi kirjoittavansa joskus saamen sijaan suomeksi tai jollakin toisella kielellä, koska se on helpompaa huolimatta siitä että tekstin lukija osaisi lukea saamea (ks. kaavio 7).

Taloudellisuus voi liittyä niin yksilön kielelliseen kompetenssiin kuin kielenulkoisiin tekijöihin. Kuten jo osiossa 5.2 ilmeni, kokemus kielellisestä kompetenssista voi herkästi rajoittaa kielen käyttöä. Yhdistettynä heikoksi koettuun kirjoitustaitoon kommunikaation sujuvuuden arvottaminen korkealle voi toimia kielenvaihdon vauhdittajana, mikäli saamen kirjoittaminen näyttäytyy liian vaivalloisena täyttääkseen viestinnällisen funktion vaatimuksia (vrt. esimerkki 29).

- (29) H07-DU2: jos minä saan vaikka meilin missä on saameksi ja suomeksi, niin jos minulla on aikaa ni minä voin lukea sen saamenkielisen jos minulla ei ole ni minä luen sen suomenkielisen. eli kyllä se ei se ole niin luonnollista. se, se väsyttää, koska, joutuu käyttämään vähän aivoja

HAAST: ei tuu ihan niin niinku, selkärangasta sillä lailla

H07-DU2: ei, ei, ei

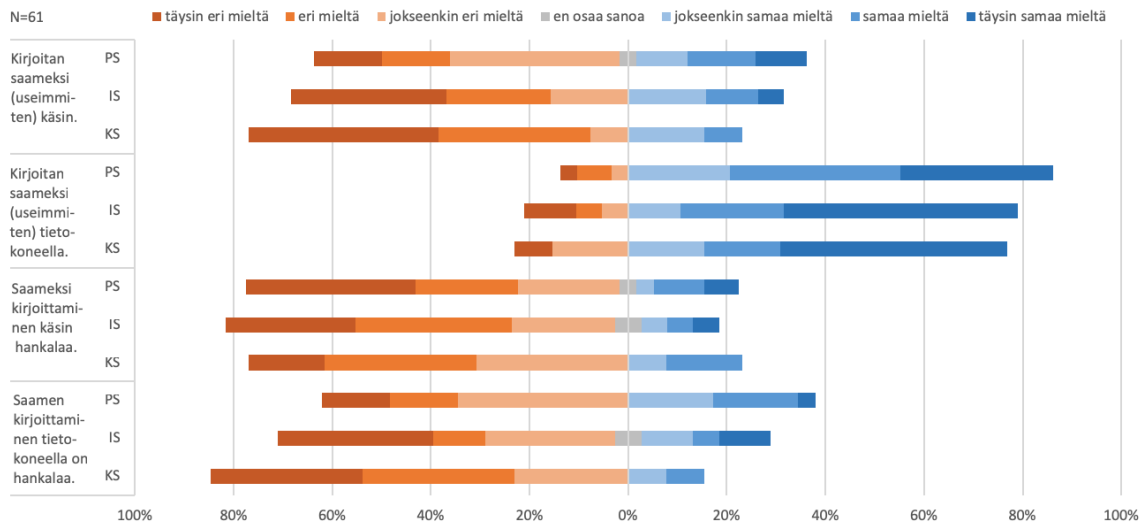
HAAST: oot sitte mielummin, just, jos on kiire ni luet mielummin suomeksi

H07-DU2: kyllä, ehottomasti, ja kirjotan myös ehottomasti, ehottomasti, että oikeastaan silloin kirjotan saamea jos minulla on aikaa työasioissa, muuten, tai jos minulle kirjoitetaan saameksi niin pyrin vastaamaan saameksi aina mutta jos on erittäin kiire ni sitte minun on pakko kirjoittaa suomeksi koska minä en niinku pysty sillä hetkellä, jos se on pidempi asia, jos se on joku lyhyt ni toki siihen voin kiireessäki vastata saameksi

Kielellisen kompetenssin merkitys kielenkäytön taloudellisuudelle näyttäytyy esimerkissä (29), jossa kielenvaihtoa perustellaan kiireellä, jonka vuoksi sekä lukemisen että kirjoittamisen kieli vaihtuu vaivattomampaan. Tässä kielen vaihtaminen liittyy olennaisesti myös viestien sisältöön – kompleksisemmat sisällöt saattavat olla omaan kielitaitoon nähden liian haastavia kiireessä käsiteltäviksi. Oikeinkirjoituksen hallinnan ohella tämä haaste liittyy usein sanaston tuntemukseen tai morfosyntaktisiin vaikeuksiin, jotka liittyvät tyypillisesti sekä suulliseen että kirjalliseen kielenkäyttöön. Kuten jo osiossa 5.2 todettiin, erityisiä haasteista sekä uuspuhujille että sujuvasti kieltä käyttäville äidinkielisille puhujille asettaa uudissanasto, jota normitetaan vähitellen ja joka vakiintuu käyttöön hitaasti.

Nimenomaan kirjallisen vuorovaikutuksen osalta vaikuttaa siltä, että kielenkäytön taloudellisuuteen ja sitä myöten kielen valintaan vaikuttavat olennaisesti myös tekniset vaikeudet saamenkielisen tekstin ja erityisesti saamen kielten aakkostoissa käytettyjen erikoismerkkien tuottamisessa esimerkiksi tietokoneella. Voidaan olettaa, että tähän vaikuttaa osittain kirjoittajan tottuneisuus tietokoneella kirjoittamisessa, ja siksi kyselyssä kysyttiin erikseen, kirjoittaako vastaaja saameksi useimmiten käsin vai tietokoneella ja kokeeko vastaaja hankaluutta käsin tai tietokoneella kirjoittamisessa. Kaaviossa 8 on esitetty näiden kysymysten vastausjakauma, joka kertoo, että valtaosa vastaajista kirjoittaa useammin tietokoneella kuin käsin. Tämä ei nykypäivänä ole erityisen yllättävää, ja vastauksista voidaan kenties tulkita, että saamen kirjallinen käyttö ei ainakaan ole rajoittunut modernien viestintävälineiden ulkopuolelle. Kaikkiaan vastaajista 66 % arvioi kirjoittavansa useimmiten tietokoneella, ja 16 % usein sekä käsin että tietokoneella. Vain

8% ilmoitti kirjoittavansa useimmiten käsin, ja 10 % vastasi sekä käsin että tietokoneella kirjoittamisen olevan vähäistä.

Kaavio 8. Hankaluuden kokemus käsin ja tietokoneella kirjoittaessa

Vastausten perusteella sekä käsin että tietokoneella kirjoittamiseen voi liittyä hankaluuden kokemuksia, joskin vain vähemmistö – pohjoissaamen puhujista 38 %, inarinsaamen puhujista 26 % ja koltansaamen puhujista 15 % – piti tietokoneella kirjoittamista hankalana ja vastaavasti 21 %, 16 % ja 23 % kunkin kieliryhmän vastaajista piti käsin kirjoittamista hankalana. Kiinnostavaa on, että molemmat luvut ovat pienempiä kuin väittämän ”saameksi kirjoittaminen on minulle vaikeaa” kanssa, josta samaa mieltä oli pohjoissaamen puhujista 52 %, inarinsaamen puhujista 37 % ja koltan puhujista 46 % (vrt. kaavio 6). Vastauksia voi tulkita siten, että kirjoittaminen koetaan vaikeaksi, mutta vaikeuden kokemus ei muodostu yksinomaan tietokoneella kirjoittamiseen liittyvistä teknisistä hankaluuksista vaan myös standardin hallintaan ja laajemmin kielitaitoon liittyvistä seikoista.

Pohjoissaamen ja inarinsaamen puhujia edustavat vastaajat kokivat tietokoneella kirjoittamisen selvästi hankalammaksi kuin käsin kirjoittamisen; koltan puhujien keskuudessa vastaukset jakautuivat päinvastoin niin, että käsin kirjoittamista pidettiin hieman hankalampana (ero ei kuitenkaan ole koltan osalta merkitsevä). Kirjoittamisrutiini vaikuttaa muovaavan hankaluuden kokemusta olennaisesti: kun kaikista vastaajista keskimäärin 30 % piti tietokoneella kirjoittamista hankalana, niistä vastaajista, jotka kertoivat kirjoittavansa useimmiten käsin tietokoneella kirjoittamista hankalana piti jopa

60 %. Kuitenkin myös useimmiten nimenomaan tietokoneella kirjoittavista 28 % koki koneella kirjoittamisen hankalana. Hankaluuden kokemus ei vaikuta olevan suoraviivaisesti yhteydessä myöskään heikkoon kielitaitoon, sillä enemmistö niistä vastaajista, jotka pitivät tietokoneella kirjoittamista hankalana oli arvioinut oman kielitaitonsa hyväksi tai erinomaiseksi.

Puhelimella kirjoittamiseen liittyviä kokemuksia ei erikseen selvitetty kyselyssä, mutta se osoittautui kyselyaineiston laadullisten vastausten ja haastatteluissa keskeiseksi saamen käyttöä rajoittavaksi viestintävälineeksi. Tämä ilmenee muun muassa esimerkeistä (30–31).

- (30) H23-DN3: just kerroin siitä että, että monesti käytän kännykässä niinkun, en käytä saamen näppistä, niin silloin ruukaan paukutella vaan väärin, ihan vain siksi että tuota, ei, mulla on kyllä kännykässäkin saamen näppis, mutta tuota se vaan et se on laiskuutta et se ei oo vaan päällä koska se on aina kahen näppäimen takana
- (31) H04-NN3: puhelimella en kirjota, koska sit pitää niitä fontteja hakea – – mut sitte ku mä oon, niinkö, oikeistaa mä niinkö juutun siihen et mä käytän vaan niitä välineitä joilla se on helppoa

Kielitaidoltaan sujuvatkin kirjoittajat raportoivat sähköisiin viestintävälineisiin ja erityisesti puhelimella kirjoittamiseen liittyvistä hankaluuksista, jotka johtavat usein kirjoittamiseen ilman ns. erikoismerkkejä, jolloin kommunikatiivinen funktio ja kielenkäytön taloudellisuus ajaa oikeakielisyyden ohi (vrt. esimerkki 30). Monissa tapauksissa vaikeudet merkistön tuottamisessa sähköisillä välineillä saattavat johtaa jopa kielen vaihtamiseen etenkin puhelimella kirjoitettavien tekstien osalta, kuten esimerkissä (31), jossa haastateltava kertoo kirjoittavansa koltansaameksi vain sellaisilla välineillä, joilla (standardin mukaisesti) kirjoittaminen on helppoa. Kyselyaineiston tulos siitä, että 59% vastaajista vaihtaa toisinaan helppouden vuoksi kielen muuhun kuin saameen saattaa siis selittyä osin juuri puhelimella kirjoitettavilla viesteillä.

Laadulliset kyselyvastaukset ja haastattelut antavat ymmärtää, että hankaluuden kokemus tietokoneella ja puhelimella kirjoittamisessa liittyy nimenomaan valtakielistä puuttuvien, saamen kirjoitusjärjestelmille tunnusomaisten erikoismerkkien tuottamiseen. Hankaluuden kokemus ei vaikuta riippuvan yksinomaan siitä, onko tietokoneessa tai puhelimessa asennettuna merkistön tuottamiseen tarvittavat näppäinajurit eli onko mahdollisuus standardinmukaisten merkkien tuottamiseen olemassa, sillä haastateltavat viittaavat usein *saamen näppiksen* tai *saamen fonttien* olevan vaivalloisia käyttää (vrt. esimerkki 1). Säännöllisesti kieltä kirjoittavat kuvaavat kuitenkin erityisesti tietokoneella

kirjoittamista rutiininomaisena ja helppona, mikä viittaa siihen, että ainakin tietokoneille suunniteltu näppäimistö on siihen tottuneelle varsin toimiva. Saamen kirjoittamista puhelimella tukevat ratkaisut kaipaavat aineiston valossa kehittämistä kielenkäytön taloudellisuuden näkökulmasta.

Eräs sekä oikeakielisyyteen liittyvää epävarmuutta että teknisiä haasteita mahdollisesti helpottava tekijä ovat kieliyhteisön käytössä olevat kieliresurssit, kuten kieliopit ja sanakirjat sekä erilaiset kieliteknologiset sovellukset kuten oikolukuohjelmat ja saamen merkistöjen tuottamiseen liittyvät ratkaisut. Kyselyssä selvitettiin, kuinka paljon vastaajat käyttävät erilaisia apuvälineitä, joista esimerkkeinä mainittiin kieliopit, sanakirjat ja oikolukuohjelmat, ja kuinka tyytyväisiä vastaajat ovat tällaisten apuvälineiden tarjontaan (kysymykset 43–44). Selkeä enemmistö kaikista vastaajista kertoi käyttävänsä paljon apuvälineitä saamen kirjoittamisessa, koltan puhujat selvästi useimmin, ja moni kaipasi myös lisää kieliresursseja kielenkäytön tueksi.

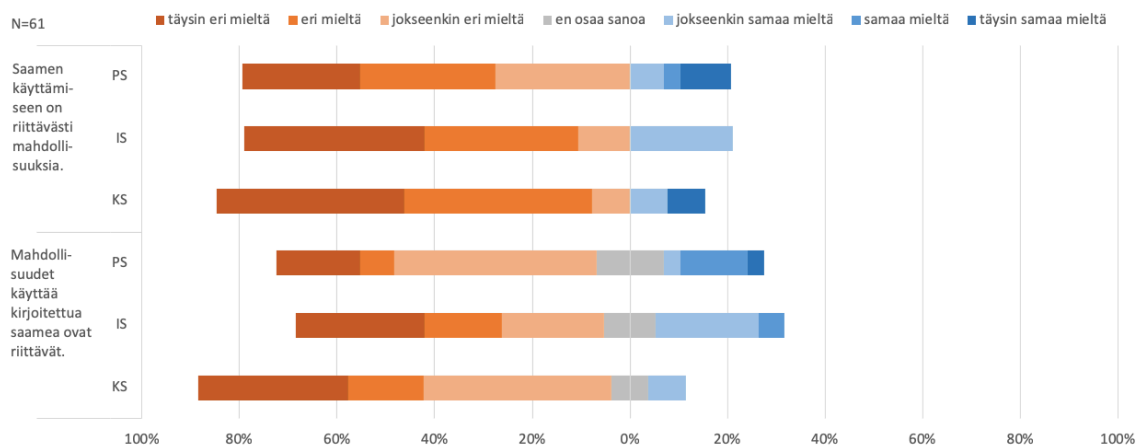
On olennaista huomata, että kieliresurssien säännöllinen käyttö ei liity yksinomaan heikkoon kielitaitoon, vaan erityisesti kielityöntekijät käyttävät monipuolisesti erilaisia apuvälineitä päivittäisessä työssään. Etenkin Divvun-oikolukuohjelman käyttö näyttäytyi yleisenä sellaisten osallistujien keskuudessa, jotka kirjoittivat työkseen. Sen sijaan vähemmän kirjoittavat eivät useinkaan maininneet käyttävänsä oikolukuohjelmaa, mikä on sikäli luonnollista, että harva kirjoittaa satunnaisia viestejään tekstinkäsittelyohjelmalla, johon oikolukutoiminto on saatavilla. Tässä mielessä kieliyhteisön kehittyvälle kielitaidolle edullisempaa voisi olla puhelin- ja sähköpostisovelluksiin soveltuva oikoluku.

Lähtökohtaisen viestinnällisen tarpeen, kirjallisen kielenkäytön riittävän taloudellisuuden, omaan kielitaitoon ja uudissanaston hallintaan nähden sopivan puheenaiheen ja käytännöllisten kirjoitusvälineiden lisäksi kommunikatiivisen funktion korostaminen vaikuttaa edellyttävän kielenkäyttötilanteelta myös oikeanlaisia kielenkäyttötilanteen osallistujia. Ensimmäisen osalta kielen valintaa selostavissa puhetavoista nousee esille neljä kriteeriä, jotka keskustelukumppanin tai viestin vastaanottajan tulee täyttää, jotta konteksti tältä osin suosii saamen kielen käyttöä.

Ensinnäkin lähes kaikissa tapauksissa korostetaan, että vastaanottajan on osattava (lukea) saamea, jotta saameksi kirjoittaminen on mielekästä. Tässä näkemyksessä kielen käytön mielekkyys perustuu jälleen kommunikatiivisen funktion toteutumiseen. Lisäksi

usein mainitaan, että kirjoittajan on tiedettävä vastaanottajan olevan halukas käyttämään saamea – kieltä ei haluta pakottaa esimerkiksi asuntolakokemuksista traumatisoituneelle vanhemmalle väestölle. Kolmanneksi etenkin uuspuhujat kommentoivat, että uskaltavat lähestyä saameksi vain henkilöitä, jotka he tietävät ”vastaanottavaisiksi” tarkoittaen sitä, että nämä henkilöt suhtautuvat kielen käyttämiseen kannustavasti eivätkä moiti virheistä. Kaikkien näidenkin vaatimusten täytyessä neljänneksi raportoidaan kielenvaihdon vaikeudesta suomesta saameen tilanteissa, joissa tiettyjen henkilöiden kanssa on tottunut käyttämään suomea.

Saamen kielen käyttökelpoisuus ei läheskään aina näyttäydy kielenkäyttäjän omana valintana, jota erilaiset kieliympäristön tekijät eivät rajoittaisi. Koko ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa paitsi saamelaisten mahdollisuuksiin oppia saamea ja erityisesti saamen kirjakieltä myös siihen, millaisilla käyttöaloilla saamen kirjallinen käyttö on mahdollista. Tässä osiossa tarkastelen vastaajien käsityksiä saamen kielten kirjallisista käyttömahdollisuuksista, kielen opetuksen riittävydestä kirjoitustaidon oppimiseksi sekä kirjakielen kehittämiseksi tarvittavista toimenpiteistä, toimenpiteiden riittävydestä ja siitä, kenen vastuulla nämä toimenpiteet ovat. Kaaviossa 9 on esitetty vastausjakaumat väittämiin ”saamen käyttämiseen on riittävästi mahdollisuuksia” ja ”mahdollisuudet käyttää kirjoitettua saamea ovat riittävät”.

Kaavio 9. Käyttömahdollisuudet suullisilla ja kirjallisilla käyttöaloilla

Valtaosa vastaajista on eri mieltä molempien väittämien kanssa. Pohjoissaamen puhujista 21 %, inarinsaamen puhujista 21 % ja koltansaamen puhujista vain 15 % on tyytyväisiä saamen kielen käyttömahdollisuuksiin. Kirjallisia käyttömahdollisuuksia riittävinä piti pohjoissaamen puhujista yhtä moni, 21 %, inarinsaamen puhujista kiinnostavasti useampi

kuin edellä, 26 %, ja koltan puhujista vain 8 %. On kuitenkin huomattava, että koska kysymyksiä ei kyselyssä esitetty peräkkäin, vastaajat eivät välttämättä ole tietoisesti verranneet vastauksiaan.

Se, että inarinsaamen puhujista useampi oli tyytyväinen kielen kirjallisiin käyttömahdollisuuksiin kuin käyttömahdollisuuksiin ylipäätään voi selittyä useammalla tavalla. Koska kyse on yhden vastaajan erosta, virheellistä vastausta ei voida sulkea pois. Toisaalta on myös mahdollista, että kaikki vastaajat eivät kaipaa nykyistä enempää (tai lainkaan) kirjallista saamen käyttöä. Tutkimukseen osallistujien joukossa on eroja siinä, kuinka paljon ja millaisia käyttömahdollisuuksia he saamen kielille toivovat, ja erät osallistujat kommentoivat toiveitaan haastatteluissa näin:

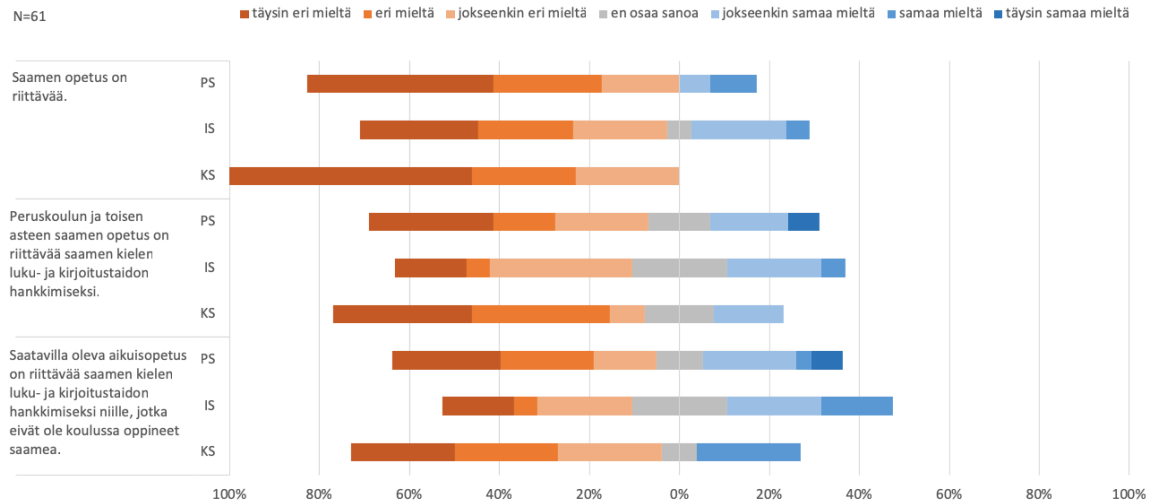
- (32) H17-AN2: esimerkiksi ei minulla oo mitään tarvetta puhua tämmösistä virallisista asioista, niinku jos mie asioin, jossaki, vaikka verovirastossa ni ei sillan tarvi saameksi minun puhua, että mielummi tuota meen vaikka opettelemaa juomustamista saameksi että semmosissa asioissa se on sitte
- (33) HAAST: onko jotain, ympäristöä missä haluisit käyttää kolttaa enemmän, vaikka suomen sijasta

H18-NU1: no kyllähä se tietenki kaikissa tämmösissä palveluissa, että oishan se hienoa niin kun, no, hankala itelle sanoa niinku omalle kohalle että ku ei oo ollu sitä mahollisuutta oppia sitä kieltä koulussa, sitte ku miettii vaikka omaa tulevaisuutta ni oisha se hienoa niinku pystyä saamaan lääkäripalveluita saamen- peruspalveluita saamen kielellä, että ehkä niinku saamelaisetki- saamenkieliset ihmiset niin helposti on nii, öh, niin kun taajotettu siihen että joutuu puhumaan suomea ku kaikkihan me täällä puhutaan suomea, että sen sijaa että heille voisi antaa sen mahdollisuuden käyttää sitä omaa kieltä, että onhan se hienoa että jossaki mut sehän riippuu aiva täysin niinku ihmisestäki että, kaupan kassalla pystyy käyttämään myöski saamea että ei ole pelkästää sitä suomea, mutta sitten, just tommosissa peruspalveluissa ite toivoo että joskus jos on jälkikasvua tai lapsia että heil ois mahdollisuus käydä omalla kielellään kouluu

Keskeinen kielitaitoon ja etenkin kirjoitustaitoon vaikuttava tekijä kieliympäristössä on kielen opetus. Kaaviossa 10 on esitetty vastaajien käsityksiä saamen opetuksen riittävydestä yleisesti ottaen ja yksityiskohtaisemmin peruskoulun ja toisen asteen saamen opetuksen sekä saatavilla olevan aikuisopetuksen riittävydestä saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon oppimiseksi.

Valtaosa kaikkien kielten puhujista on tyytymättömiä saamen opetukseen sekä perus- ja toisen asteen opetuksessa että aikuisopetuksessa. Tyytymättömmimpiä ollaan saamen opetukseen yleisesti ottaen; pohjoissaamen puhujista 83 %, inarinsaamen puhujista 68 % ja koltan puhujista kaikki (100 %) olivat eri mieltä väittämän ”saamen opetus on riittävää” (kysymys 15) kanssa. Suurempi tyytymättömyys saamen opetukseen

heijastellee sitä, että opetukselle asetetaan myös paljon muita tarpeita kuin luku- ja kirjoitustaidon hankkiminen. Näiden vastausten perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista arvioida, millaisia puutteita opetuksessa nähdään olevan.

Kaavio 10. Saamen opetuksen riittävyys

Luku- ja kirjoitustaidon hankkimisen kannalta sekä peruskoulun ja toisen asteen että aikuisopetuksen opetusta pidettiin pohjois- ja inarinsaamen puhujien keskuudessa selvästi useammin riittävänä. Peruskoulun ja toisen asteen luku- ja kirjoitustaidon opetusta riittämättöminä piti pohjoissaamen puhujista 62 %, inarinsaamen puhujista 53 % ja koltan puhujista 69 %. Vastaavasti saatavilla olevaa aikuisopetusta piti riittämättömänä pohjoissaamen puhujista 59 %, inarinsaamen puhujista 42 % ja koltan puhujista 69 %. Koltan osalta yhtä moni oli tyytymätön sekä perus- ja toisen asteen että aikuisopetukseen, mutta aikuisopetusta riittävänä pitävien osuus (23 %) oli suurempi kuin perus- ja toisen asteen opetusta riittävänä pitävien osuus (15 %).

5.4 Kirjakieli puhekielen ja kielenpuhujien representaationa

Edellä kuvatuissa puhetavoissa kirjakieli on mielletty osaksi kielen järjestelmää, jota on käsitelty yhtäältä järjestelmän hallinnan ja toisaalta kielen funktion ja käytettävyyden kannalta. Sopimuksenvaraista merkkisuhdetta suullisen kielen ja siihen viittaavan kirjallisen kielen välillä ei näissä puhetavoissa pääasiassa eksplikoida, vaan kirjakieli näyttääytyy kielen itsestään selvänä graafisena muotona. Kirjakieli on puheen representaationa luonnollistunut ja paikoin jopa tiedostamaton, jolloin kirjoitettu kieli

välittää myös puhuttuun kieleen liittyviä merkityksiä. Representaation välittömyyttä osoittaa myös esimerkkien (34–35) tapa kuvata kirjallista kieltä puhutun kielen ominaisuuksiin viittaavilla attribuuteilla, kuten *äänteiltään rikas*, *pehmeä* ja *soinnikas*, kun vastaajia pyydettiin kuvaamaan ajatuksiaan heidän nähdessään kirjoitettua saamen kieltä (lomakkeen kysymys A9).

- (34) K09-DN2: <Se herättää lämpimiä tunteita. Koti tulee mieleen, sekä etenkin peruskoulu, luokkakaverit ja saamen kielen opettajat. Pidän sen pehmeystä ja soinnikkuudesta.> (A9)
- (35) K11-DU2: <Saamenkieli on kaunis kieli ja mielestäni äänteiltään rikkaampi kuin suomenkieli. Saamen sointi on pehmeää.> (A9)

Näissä pohjoissaamen kirjakielen herättämiä mielikuvia kuvailevissa vastauksissa kirjallisen kielen representatiivinen luonne tulee häivytetyksi, kun teksti assosioituu välittömästi kieleen ylipäätään tai nimenomaisesti puhuttuun kieleen.

Sen sijaan kirjakielen luonne tietoisesti muovattuna konstruktiona ja sen representatiivinen suhde puhuttuun kieleen tulee näkyväksi puhetavoissa, joissa kirjakieleen viitataan puhutusta kielestä erillisenä, joskin sitä heijastelevana järjestelmänä. Näkökulmaan sisältyy ajatus puhutun kielen ensisijaisuudesta ja luonnollisuudesta: puhuttu kieli on olemassa kuin itsestään, kun taas kirjallinen kieli on tietoisesti luotu sen kuvaksi. Tällöin puhuttu kieli saa autoritäärisen roolin suhteessa kirjalliseen kieleen, ja kirjakielen ansioita arvioidaan sen mukaan, kuinka hyvin kirjallisen kielimuodon katsotaan vastaavan puhuttua kielimuotoa. Näin arvioinnin kohteeksi nousee yksilön tai koko kielen sijaan standardisoitu kirjakieli, jota arvotetaan paitsi ortografian myös sanaston normituksessa tehtyjen ratkaisujen kannalta.

Aineistossa kirjallisen kielen pätevyyttä puheen representaationa arvioidaan eksplisiittisesti äänteiden ja niitä vastaavien kirjoitusmerkkien vastaavuuksien läpinäkyvyytenä lukemisen, mutta etenkin kirjoittamisen kannalta, kuten esimerkeissä (36–37).

- (36) H07-DU2: sitä minä oon esimerkiks yrittäny tehdä et lukis vähän saamelaista kirjallisuutta, että tulis niinku tavallaan sitä kautta muistais että aa nyt tämä kirjoitetaan näin ja tuohon tuli tuo, tuo merkki ja näin, koska niinku sitte jos sitä vaan puhuu ni ei minä en ainakaan osaa niinku erottaa että tuleeko siihen se zeta missä on väkärä vai tuleeko siihen cee missä on väkärä, tyyliin että ne on minulle esimerkiks voi olla vaikeita tai että minkä aan päälle tulee mikä se onkaan nimeltään se merkki, aksenttimerkki taikka semmonen

- (37) HAAST: muistatko että siinä kirjottamisen opettelussa olis ollu vaikeaa nimenomaan se, muistaa se miten ne eri kirjaimet äännetään ja, tai mikä kirjain tulee mihinki sanaan ku se äännetään tietyllä lailla

H13-NU3: se ei ollu vaikeaa pelkästään silloin se on vaikeaa vielä tänäkin päivänä

HAAST: tuleeko sulla mieleen semmosia tapauksia mitkä on erityisen vaikeita tai mitä joutuu usein miettimään, tarkastamaa jostain sanakirjasta tai muualta

H13-NU3: no ää aa ja hattu-aa, ainaki ne, ne on kaikki tavallaan, ne on tavallaan vähän niinku ne vain niinku katotaan pikkusen eri kulmasta, se on puhutusta kielestä se on vaikea hahmottaa ku sitä kirjottaa että mikäs tähän nyt sitte tuleekaa

HAAST: se ei niinku selvästi hahmotu sen ääntämisen kautta

H13-NU3: ehkä tässäki näkyy vähän se, insinöörikieli

Esimerkkien (36–37) kaltaiset arviot kirjoitusjärjestelmän epäloogisuudesta, epäintuitiivisuudesta tai epäsystemaattisuudesta ovat yhteydessä kirjoitusjärjestelmän koetun vaikeuden selittämiseen ja siten lähentyvät myös kirjoittamisen ja lukemisen jäsentämistä kompetenssina. Esimerkissä (37) haastateltava viittaa koltan kirjakieleen insinöörikielenä – lingvistien laatimana, tarpeettoman monimutkaisena järjestelmänä, kuten hän on jo aiemmin haastattelun aikana tehnyt.

Kuten esimerkissä (38), lukemisen tai kirjoittamisen vaikeus yhdistetään usein eksplisiittisesti useimmiten fonologisiin mutta myös muihin eroihin oman puhutun murteen ja standardikielimuodon välillä.

- (38) K03-DN2: <Jos en omassa murteessani kuule keskuskonsonanttien vaihtelua selvästi esim. áhčči:áhči. Jos murteessani sanan á ei äännykään selvänä ä:nä epäröin usein tuleeko a vai á. Esim. laktásit pohdin usein kumpaan tulee á.> (A5)

Murre-eroihin yhdistettävät vaikeudet kytkeytyvät aineistossa voimakkaiksiinkin tunteisiin niissä puhujissa, joiden oma murre ei vastaa standardisoituja kirjallisen kielen muotoja.

- (39) H01-NN2: mitä enemmän sä yrität niinku oppia sitä sitä enemmän sä tajuat että sä et koskaan pääse sille saatanan Suonenkylän [sic] tasolle, jos saa näin rumasti sanoa

Esimerkistä (39) käy ilmi Suonenkylän murteen mukaiseksi luodun koltan standardikielen arvottaminen muita kielimuotoja korkeammalle tasolle, jonka savuttaminen asetetaan kielenoppimisen tavoitteeksi. Toteamuksesta välittyy myös voimakas turhautuminen pyrkimyksessä standardin omaksumiseen.

Erot oman puhutun kielimuodon ja standardin välillä voivat aiheuttaa myös epäoikeudenmukaisuuden tunteita siitä, miksi jokin toinen murre on valittu standardin pohjaksi, ja millä perusteilla kieltä normitetaan sellaiseen muotoon, joka ei vastaa omaa kielitajua. Tämä ilmenee esimerkeistä (40–41).

- (40) H07-AN4: kun minäkin olen kirjottanut Anarâš-lehteen jonkun verran, [etunimi] käyttää sen kirjoituksen siellä [etunimi] tykönä – ja he sitten vielä, yrit- pyrkivät korjaamaan sitä, heidän mieleisekseen

H03-AN3: ja sitte, se mikä on niinku minusta kaikkein että ku ne vaihtaa sanoja sinne, eikö vaihda ne korjaa sanoja – – että vaihtaa sanoja siis [edellisen puhujan nimi] joka on syntynyt niin että sen ensimmäinen kieli on inarinsaame ni miten voi vaihtaa sinne sanoja, kyllä mä ymmärrän sen että niinkö oikeenkirjotusta voi, niin, mutta miten ne voi vaihtaa sinne sanoja

- (41) H13-NU3: jos lähetään purkamaan tuota että miten, miten koltan kielen, tämä oikeinkirjotus miten se on syntynyt, se on syntynyt tavallaan yhen suvun kielen pohjalta Moshnikoffin kielen pohjalta, ja tota, elikä tämä tuota Mikko, Mikko Korhonen, aikoinaan niin toota, se on syntynyt sitä kautta, ja tota, jokasella suvulla on niinku pikkusen, pikkusen niinku poikkeavia, poikkeavia juttuja ja tuota, tavallaa niinko kaks tämmöstä, päämurretta on että tämä, tämä niinku Paatsjoen puolen ja sitte, Suonikylän, ne on niinku Suomessa tämmöset niinku kaks, joitten välillä on, on niinku, vähän niinku kitkaa, mutta sitte taas, vaikka, minun suku kans kuuluu tähän, Suonikylän puoleen, toki siinäki on pikkusen kitkaa siihen että onko, onko Moshnikoffin suvun käyttämä kieli välttämättä juuri se oikea

Esimerkin (40) ryhmähaastattelussa keskustelijat ovat tuohtuneita siitä, että äidinkielen inarinsaamen puhujan kirjoittamaa tekstiä muokataan kielenhuollossa sanaston tasolla – sen sijaan ortografisia muokkauksia ei pidetä samalla tavalla äidinkielen kielitajua loukkaavina. Molemmista esimerkeistä (40–41) ilmenee standardin pohjaksi valitun kielimuodon erityisaseman kyseenalaistaminen ja toive muidenkin murremuotojen näkymisestä standardikielessä ja julkaistavissa teksteissä. Koettu etäisyys oman puhutun kielimuodon ja standardin välillä voi siis herättää negatiivisia tunteita ja saada myös kyseenalaistamaan nykyisen ortografian tai ylipäätään standardikielen legitimitetin.

Koettu yhteys kirjallisen kielimuodon ja oman suullisen kielimuodon välillä on olennainen kirjalliseen kielimuotoon samastumisen kannalta, sillä kirjallinen kieli voi toimia paitsi puhutun kielen, myös kielenkäyttäjien kielellisen identiteetin representaationa (vrt. Sebba 2009: 39). Tämä ilmenee aineistossani puhetavoissa, joissa huomio kiinnittyy kirjoitusjärjestelmän merkkien ja puheen yksiköiden vastaavuuden ohella siihen, kuinka kirjakieli tiettyjen osiensa (niinkin pienten kuin kirjainmerkkien täydentämiseen käytettävien diakriittien) kautta tai kokonaisena järjestelmänä saa kielenpuhujien kielelliseen ja kulttuuriseen identiteettiin viittaavia merkityksiä. Tähän kirjakielen ominaisuuteen viittaa sen emblemaattisena funktiona (vrt. Matras 1999, Simpson 2013).

Kielenkäyttäjien suhtautumista kirjalliseen kieleen kulttuuristen merkitysten ja identiteetin representaationa on tutkimuksessa on pyritty selvittämään pyytämällä tutkimukseen osallistujia kuvaamaan ajatuksiaan, kun he näkevät saamenkielen tekstin.

Ottaen huomioon, että kirjoitusjärjestelmä on herkästi etenkin sen käyttöön tottuneelle ihmiselle luonnollistunut ja konventiona lähes tiedostamaton, on tuskin yllättävää, että kysymys saamen kirjoitusjärjestelmästä tai saamenkielisestä tekstistä visuaalisena kokemuksena herätti usein luonnehdintoja kuten “kirjoitan saamea niin paljon, että ulkoasu ei paljoa merkkää, enkä oikeasti osaa ajatella tätä kysymystä” ja ”se on minulle niin normaalia kirjoitettua kieltä, etten näe siinä niinkään erikoisuuksia.” Näin oli erityisesti sellaisten osallistujien kohdalla, jotka kirjoittivat kieltä säännöllisesti ja oman arvionsa mukaan ainakin jokseenkin sujuvasti. Tämä joukko edustaa kuitenkin vähemmistöä kaikista saamen kielten puhujista, ja kirjallista kieltä huonommin hallitsevien joukossa aineistossa korostui kaksi tendenssiä, jotka viittaavat kielenmenetykseen liittyvään etäisyyteen ja nostalgiaan. Yksi tällainen tendenssi oli kirjoitetun kielen romantisointi, joka ilmenee mm. seuraavissa kommentteissa:

- (42) K33-DU2: <Saamen aakkoset ovat kauniit.> (A9)
- (43) K29-DU1: <Kirjoitettu saamen kieli on kuin ympärillä oleva luonto.> (A9)
- (44) K14-DU2: < Kaikki hatulliset zetat, ässät, ja ceet tuovat lämpöisen kotoisan tunnelman. Kirjoitettu saame tuo mieleen kotiseudun, lapsuuden, ensimmäisen opettajan ja kaiken kaikkiaan hyviä asioita. Olen lapsesta asti pitänyt valtavasti saamen äng-kirjaimesta. Se on niin käytännöllinen, kun on vain yksi kirjain kahden sijaan. Lisäksi pidän ylipäänsä hatullisista ja aksentillisista kirjaimista, ne saavat kirjoitetun saamen näyttämään jännittävämältä kuin vaikkapa suomi tai englanti.> (A9)

Kirjoitettu pohjoissaame yhdistetään sitaateissa (42–44) luontoon, kotoisuuteen ja omiin juuriin. Myös saamelle tunnusomaisina pidetyt suomen kielen aakkostosta eroavat kirjainmerkit koetaan esteettisesti miellyttävänä kokemuksena ja muista kielistä tai muiden kielten puhujista erottautumisen välineenä (vrt. esimerkit 42 ja 44).

Tällaisissa puhetavoissa kirjallisen kielen emblemaattinen funktio korostuu: kieleen liittyvä lämmin suhde heijastuu kirjakieleen ja jopa nimenomaisesti kielen tunnusomaisiin kirjoitusmerkkeihin, jotka ovat ihailun ja ylpeyden aiheena, toimivat erottautumisen välineenä ja välittävät puhujan omiin juuriin, saamelaisuuteen ja luontosuhteeseen asti ulottuvia merkityksiä. Käyttäen Irvinen ja Galin (2000) termejä voidaan puhua kielen kirjallisen muodon ja kielenkäyttäjien kielellisen identiteetin indeksikaalisen suhteen ikonisoitumisesta prosessissa, jossa yhteys kielellistä ja kulttuurista identiteettiä tukevien merkitysten ja kirjakielen välillä vahvistuu ja kirjakieli alkaa kantaa kielellisten merkitysten ohella kulttuurisia merkityksiä ja (kirjallisen) kielen emblemaattinen funktio korostuu.

Kielen emblemaattisen funktion korostumisen kautta kielen käyttö voi näyttäytyä arvokkaana itsessään, mikäli se saa identiteetin performointiin liittyviä merkityksiä. Tämä ei tee tyhjäksi kielen kommunikatiivisen funktion merkitystä, mutta kielenkäytön merkityksellistäminen identiteetin performointina ei myöskään edellytä sen toteutumista – toisin kuin käsitys kielestä kommunikaation välineenä, jossa kielen (käytön) arvo määräytyy kommunikatiivisen funktion täyttymisen mukaan. Näin ollen kielen käyttö esimerkiksi sosiaalisessa mediassa voi saada motivaationsa saamelaisen identiteetin tuottamisesta (vrt. Sauter 2014).

Merkille pantavaa on, että esimerkkien (42–44) kaltaiset romantisoivat, emblemaattista funktiota korostavat kommentit ovat selvästi yleisimpiä pohjoissaamen kirjakieltä koskevassa puheessa. Niitä esiintyy harvakseltaan myös inarinsaamen liittyen, mutta koltansaamen ilmiästä ei käytetty lainkaan tällaista positiiviseksi tulkittavaa puhetapaa. Romantisoinnille vastakkainen tendenssi olikin kirjakielen vieroksuminen, joka käy ilmi seuraavista katkelmista:

- (45) K32-NU2: <Hämmäntävää koltan kielen kirjoittamisessa on tuo kirjainten määrä, jota nykykielen ääntämisen perusteella voisi karsia huoletta. Kieli on muuttunut ja virtaviivaistunut kirjakielen kehittäneiden professorien ajoista ja siksi tuottaa vaikeuksia määritellä oikea kirjoitusmuoto kuulemansa perusteella.> (A3)
- (46) K13-AU4: <Koltankielen kirjoittamisen osalta mietin, että vanhempien ihmisten on todella vaikea oppia kirjoittamaan oikein - sen verran haastava kirjoitustyyli on.> (A10)
- (47) a. K45-NN3: <en tahdo perustella [kyselyvastauksia]/koltan kirjoitustyyli on kamala ja karsea! tulee ikävä olotila> (A8)
 b. K45-NN3: <[Kysely] herätti haikeutta kauniin kielen turmelemiseen nykyään kuulee vain huonosti äännettyä koltankieltä/ suren ja suren kieli on menetetty /olen onneton äidinkielen puhuja> (kyselylomakkeen kommentointia)
- (48) H13-NU3: se olis voitu tehdä se kirjoitusjärjestelmä olis voitu tehdä hirvittävän paljon helpommin, mutta, se varmaa johtuu siitä että siinä oli tuota semmosia, ketäs siinä oli nämä Sammal-Pekka ja, siit on tullu vähän semmonen insinöörikieli, ne on halunnu tehdä kaikki ne, kaikki erilaiset äänteet ne on halunnu tehdä ne niin tarkaksi että siitä on tullu sellanen silppu koko siitä kirjakielestä – ei silti kunnioitan häntä, Mikko Korhosta suuresti, en sillä sitä että Korhonen ja Sammallahti olisivat tehneet jotain väärää he ovat vain tehneet, liian tarkkaa työtä, vähemmälläki meidät olisi voinu päästää – ku tämmöne hirvittävän pieni, kieliryhmä, jolle on sitte puotettu taakaksi tämmöne kirjoitustapa, niin ku me ei olis tarpeeksi jo, kärsitty vilua ja nälkää muutenki – siihen pitäs tehdä jonkunnäköne kauneusleikkaus tähän [kirjakieleen], mutta toisaalta, se on hyvin tarkka, nyt

Kirjallisen kielimuodon vieroksuminen oli selvästi yleisintä koltan puhujien kohdalla, ja myös jotkut inarinsaamen ja pohjoissaamen puhujat kommentoivat koltan kielen ilmiä. Esimerkeistä (45–48) voidaan tulkita koltan kirjoitusjärjestelmää pidettävän turhan

monimutkaisena ja vaikeana oppia, ulkopuolisten kielitieteilijöiden laatimana teknisenä järjestelmänä. Osassa puhujista järjestelmä aiheuttaa hyvinkin voimakkaita, kielenmenetykseen yhdistyviä negatiivisia tuntemuksia, kuten esimerkeissä (47a–b). Ortografiaa vieroksuvoissa puhetavoissa kirjakieleen liitetään toistuvasti kieliyhteisön ulkopuoliset lingvistit, joihin viitataan mm. professoreina, kielitieteilijöinä ja insinöörikielen laatijoina. Tällaisten puhetapojen voidaan tulkita siirtävän kirjakielen omistajuuden yhteisön ulkopuolisille kirjakielen laatijoille, ja luovan etäisyyttä kirjalliseen kielimuotoon.

Kirjakielen emblemaattisen funktion kannalta ongelmallisia piirteitä koskevaa kirjallisen standardikielen kritiikkiä argumentoidaan usein arvioimalla puheen representaatiota, eli kuinka hyvin kirjakieli edustaa puhuttua kieltä ja kuinka toimiva tai vaikea kirjakieli vertailun valossa on (vrt. esimerkit 45, 48). Havainto on yhdenmukainen Coulmasin (1989) huomion kanssa, jonka mukaan standardisointikeskustelussa suositetaan teknisluonteisia, kielen fonologiaan liittyviä argumentteja. Kirjallista kieltä verrataan luonnollisesti omaan puhuttuun kielimuotoon, joka määrittää omaa kielellistä identiteettiä, jolloin puhtaan lingvistiseen argumentaatioon kytkeytyy myös sosiaalisia merkityksiä, kuten esimerkeissä (42–44, 47).

Huomionarvoista on, että useimmissa tapauksissa negatiivisesti arvottavat puhetavat kohdistuvat nimenomaan kirjoitettuun kieleen, joka erotetaan puhutusta kielestä sen tietoisesti laadittuna representaationa, ja jonka pätevyys kyseenalaistetaan epäintuitiivisena, vaikeana oppia, liian tarkkana ja jopa kielen pilaavana. Lukuun ottamatta esimerkin (47) pessimististä näkemystä koltan kielen tilanteesta negatiivisia mielikuvia ei samoissa määrin yhdistetä puhuttuun kieleen. Tämä voidaan tulkita romantisointiin verrattuna käänteiseksi mekanismiksi, jossa kirjakieleen yhdistyvien negatiivisten merkitysten kytkeytymistä omaan kielimuotoon ja kielelliseen identiteettiin pyritään välttämään. Irvinen ja Galin (2000) termein voidaan puhua poistamisesta eli prosessista, jossa omiin kielikäsityksiin soveltumaton yhteys kielellisen ja sosiaalisen välillä häivytetään.

Riippumatta siitä, samastuvatko puhujat kirjallisen kielen normeihin, kirjakielen kuvamaisesta merkkisuhteesta puhuttuun kieleen seuraa se seikka, että kirjakieltä voidaan käyttää mallina (puhe)kieleen tutustumisessa ja kielenopetuksessa. Kirjakieltä merkityksellistetäänkin puhetavoissa myös kielen oppimisen välineenä, jolloin saamen

kirjakielten olemassaolo ja kielten kirjallinen käyttö näyttäytyvät mahdollisuutena kielitaidon kehittämiseen erityisesti uuspuhujille, jotka aloittavat saamen opiskelun vieraana kielenä, mutta myös äidinkielisille, sillä kirjallinen standardi ei ole kenenkään luonnollisesti omaksuttu ensikieli.

- (49) K30-NU1: <Saameksi kirjoittaminen tuo mahdollisuuden sekä kehittyä kielen käytössä, että tehdä uhanalaista kieltä näkyväksi osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Usein koen, ettei monet ymmärrä koltansaamea mutta olen kokenut että koko ajan kielimuurit saamenkielten välillä murtuvat ja helpottaa kommunikointia kukin omalla kielellään. Ilman kirjoitettua koltansaamea en olisi ikinä voinut oppia kolttaa. Samalla myös arastelen kirjoittamista koska pelkään että voi tulla väärin, etenkin pohjoissaamen kohdalla ihmiset helposti haukkuvat ja nöyryyttävät sosiaalisessa mediassa. Saamenkielinen ympäristö on tarkempi siitä miten kirjoittaa.> (A3)
- (50) K32-NU2: <Lapsuuteni muistikieltä näin aikuisena opetellessani koen, että puhutun kielen oppimista tukee kirjoituskielen oppiminen, eli toinen tukee toista. Jos kirjoitustaidossa on puutteita, jää kielen hallinta ja kommunikointi vaillinaiseksi.> (A3)
- (51) HAAST: mistä sit luulet et sinul tulee se, motivaatio kirjoittaa nimenomaan saameksi sitte ihmisille
H07-DU2: siitä koska minä haluaisin että minä oppisin sen
HAAST: mm, ihan sen kielitaidon kehittymiseksi
H07-DU2: kyllä, kyllä, ja minä koen että se on minun, minulle jotenki helpompi tapa, tässä alussa kun minä olen jotenki niin kielipuoli tällä hetkellä, minä koen että se on helpompi tapa minulle alottaa, madaltaa sitä kynnystä. ja koska, se myös, öö vaikuttaa siihen että, että jos minä vaikka kirjoittasin joka päivä nyt jonku kanssa viestein, niin, niin, sitä kauttahan on tullu aikoja, jollon minä oon tehny sitä paljo jonku ystävän kanssa, ja sitte minä oon jopa alkanu ajattelemaan saameksi. että, kyllä se hyvin paljo edesauttaa sitä, et se niinku tulee, se kieli pysyy koko ajan mielessä ja, ja huomasin että on ollu tämmösiä tilanteita että ajattelin saameksi mikä on mielenkiintosta. tai että puhun itselleni saameksi. se vahvistaa

Esimerkissä (49) kirjallista kieltä pidetään suorastaan uuspuhujien kielen oppimisen edellytyksenä, ja kirjallisen kielitaidon kehittymisen nähdään tukevan myös suullista kielitaitoa (vrt. esimerkit 50–51).

Kun otetaan huomioon, että kukaan saamen äidinkielisistäkään puhujista ei omaksu kirjakieltä samoin kuin puhuttua kieltä vaan kaikki opettelevat sen jossain määrin vieraana kielimuotona useimmiten erillisen koulutuksen myötä, tulevat murteiden väliset erot jälleen olennaisiksi. Kun standardi on luotu jonkin olemassa olevan murteen pohjalta, muiden murteiden puhujien on potentiaalisesti vaikeampi oppia hallitsemaan kirjallista standardia, mikä asettaa puhujat välttämättä eriarvoiseen asemaan. Tästä onkin viitteitä muun muassa esimerkeissä (3, 38–39).

Koska kirjakielellä on potentiaali toimia kielenoppimisen välineenä, kirjakielelle annetaan keskeinen rooli myös kielen siirtymisen mahdollistajana tilanteessa, jossa kielen siirtyminen perheissä on etenkin inarinsaamen ja koltan osalta paljolti katkennut (vrt. esimerkki 52).

- (52) H18-NU1: ymmärrän tosi hyvin niitä ihmisiä niitä äidinkielisiä ihmisiä jotka joille se [kirjakieli] tuntuu luotaantyöntävältä ja myöski niille jotka haluais oppia sitä kieltä, mutta, sehän on niinku aivan täys totuus että ilman tuota kirjakieltä joka, sehän luotiin niinku seitskyluvulla, niin niin, ilman sitä ei olisi näitä uusia kielenoppijoita, että, että se ois kyllä kuollu se kieli jos ei ois tehty sitä, mutta sitte toisaalta pitää myöski osata niinku tänä päivänä käsitellä niitä asioita mitä niinku virheitä on tehty siinä kielenopetuksessa ja ottaa niitä asioita huomioon että voidaan päästä eteen päi että siitä kielestä tulis vielä paljo vahvempi

Kirjakielen rooliin kielen siirtäjänä liittyy myös paine kielen siirtämisestä oikeanlaisena. Silloin, kun kirjakielen nähdään muuttavan kieltä itseään (erityisesti kielen fonologiaa), muutos nähdään useimmiten uhkana kielelle (vrt. esimerkki 47). Näin kirjakielestä tulee kielen pilaaja tai ainakin autoritäärinen muovaaja, jolla on valta määrittää puhutun kielen kohtaloa. Tässäkin mielessä ortografian määrittäminen ja muu kielenohjailu on nähtävä merkittävänä vallankäyttönä.

- (53) HAAST: vaikka oot lapsena kuullu kolttaa ni se ei oo sinulla muistissa se [ääntämys]
H13-NU3: se saundi on siellä, se, mikä muistikuva mulla on siitä koltan kielestä, se on hirvittävän pehmeää, sieltä puuttuu kaikki semmoset terävät puuttuu sieltä, se on semmosta pehmeää soljuvaa kieltä, tänä päivänä kaikki se koltan kieli, mitä puhuttua kieltä kuulee, se on tavallaan semmosta niinkun, tää on ikävästi sanottu, mutta tämä on tuota semmosta kirjakielen sotkema, että, sieltä tulee semmosta kovuutta, terävyyttä
- (54) H18-NU1: ku vieraskielisenä opiskelee sitä kieltä niin, sitä niinkun, pitäs hyvin paljo pistää enemmän sitä, tai tarkastella sitä et miten ihmiset puhuu eikä sitä et mite se kirjetetaan, et tavallaan oppis siihen että se on niinku pehmeää että sitä niinkun koltan kieltä jo opetetaan niin hirveen kovana, ja siihen asiaan mä sain niinku alkuun aika paljon palautetta omasta ääntämisestä mutta sit siihen on opettelemalla niinkun oppinu että miten joku lausutaa että se ei ole niinku liian kovaa ja semmosta korostettua, että nuoki on semmosia asioita jotka niinku jakaa paljon mielipiteitä, mutta ite on ainaki pyrkiny oppimaa sitä kieltä niinku sen oman kansan sisällä ja sen niinkun oman, kansan niinku semmose että miten he kokevat sen kielen eikä sen mukaa miten joku kielitieteilijä on päättäny että tehään tällä lailla et tää pitäs lausua näin, että siinä niinko on hyvi iso ero, et tavallaan, ei ole vaan se että miten niinku se kieli on luotu, se ole pelkästään luotu siis, tai siis se kirjakieli, ei ole luotu pelkästään koltasaamelaiten taholta vaan myöski eri kielitietelijöitte ja tämmösten kautta et se on tosi iso apu ollu et sen kielen oppii, et on se kirjetettu kieli, mut että se että, se vie hirveesti työtä et siitä saapi sit tavallaa lausuttuna semmosen, nii et se kuulostaa niinku (nauraen:) normaalilta myöski sille omalle kansalle, et siihen lausumiseen niinku o paljon puututtu ja mä oon kyllä tosi ilonen että siihen niinko on saanu apua

Esimerkeistä (53–54) paistaa jälleen normatiivinen käsitys oikeasta ja väärästä, hyvästä ja huonosta kielestä, mutta tällä kertaa autoritäärisenä mallina odotuksenmukaiselle

kielenkäytölle ei toimi standardikieli vaan vanhempien sukupolvien puhuma kielimuoto, vanhemmille puhujille oma äidinkieli ja nuoremmille sukupolville ehkä lapsuudessa kuultu kieli, joka näyttäytyy kielen alkuperäisenä, turmeltumattomana muotona (koltan puhujasukupolvien välisistä fonologisista eroista ks. Feist 2010: 92).

Kuten jo edellä kompetenssinäkökulman käsittelyssä havaittiin, myös kielitaito ja sen arviointi saa kielelliseen identiteettiin kytkeytyviä merkityksiä, mikä näkyy muun muassa kielitaidosta koettuna ylpeytenä tai vastaavasti puutteellisesta kielitaidosta koettuna häpeänä (vrt. esimerkit 1–3, 7). Esimerkeissä (55–56) uuspuhujien vajavaiseksi koettu kielitaito näyttäytyy nimenomaan kielellistä ja kulttuurista identiteettiä horjuttavana ominaisuutena, jonka aiheuttama epävarmuus ja kipuilu vaikuttaa myös kielen käyttöön.

- (55) K11-DU2: <Tämähän on juuri se meidän ei-äidinkielisten "trauma" sekä kirjoitetussa että puhutussa saamen käyttämisessä. Kun kieli ei ole täydellistä, sen käyttäminen on vaikeaa ja virheet nolottavat. Kyseessä voi olla ajatus siitä, että en ole "kunnan saamelainen" kun en edes kieltä kunnolla osaa. tämä on todella harmillista, koska kielen käyttämisen kynnyks on tämän trauman myötä todella suuri. Ehkä meistä "traumatisoituneista" aika moni on myös lapsuudessa tai nuoruudessa kohdannut (ehkä ihan hyvässä mielessä tarkoitettua) etenkin puhutun kielen korjaamista, mikä on aiheuttanut tunteen siitä, että on parempi puhua suomea.> (A4)
- (56) H18-NU1: – – samanlaisia kokemuksia kielen puhumisesta ja sen käyttämisestä on niin että se on niin jotenki kollektiivista, että monesti varsinkin jos niinkun, feisbuukissa pystyy avaamaan niitä omia ajatuksia siitä niinku siihen kieleen liittyen siihen niinku kuitenkin liittyy niin paljo semmossia niinkun ajatuksia ja tunteita jota niinkun, varmaan joutunu käsittelemää jo sen takia että, ite on niinku koltasaamelainen ja sit on kokenu vähän semmossa etnostressiä ja, pitäis oppia olla täydellinen kieli ja tämmöstä ni että, se että niinku pystyy jakamaan monella on niitä ihan samanlaisia kokemuksia siihen kieleen liittyen että ei ole niinku aivan yksin

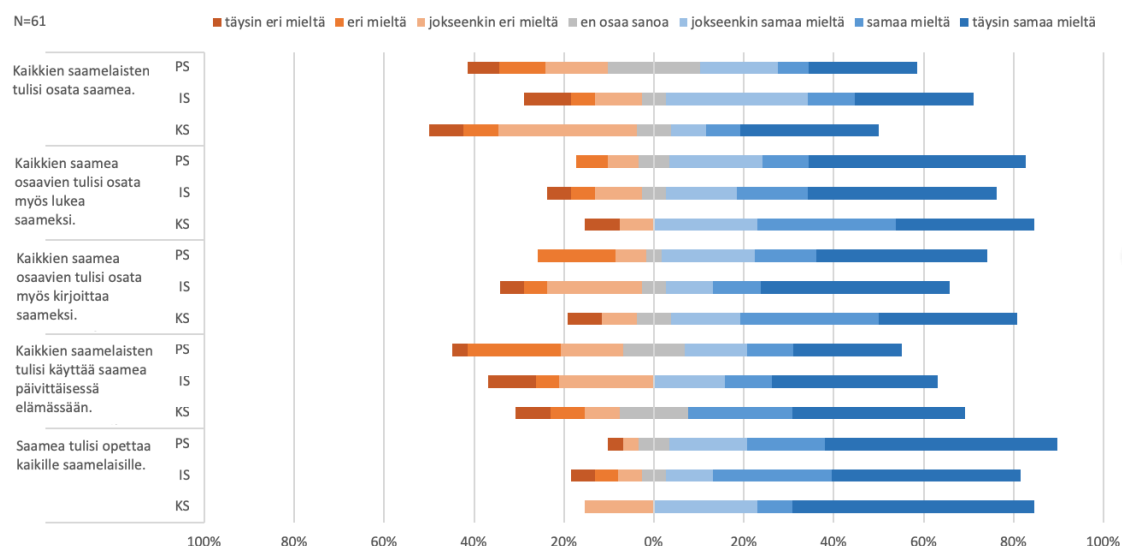
HAAST: sellanen vertaistuki

H18-NU1: joo, on et sitä on uskaltanu alkaa ihmiset niinku puhuu enemmän ja tuo niitä ajatuksia esille et se ole vaa siin että, että en nyt kerro kenellekää että minua hävettää että, en osaa ja muuta että sitä pystyy niistä hankalimmistaki asioista puhumaa ni kyllä siitä heti tulee, tavallaan on semmonen niinku kollektiivisia ajatuksia siihen, yhtenä ryhmänä, niin niin, kyllähän se heti tuo paljon niinku uskoa siihen että kyllä se tulevaisuus on parempi, ja osataan niinku ottaa huomioon niitä ihmisiä erilaisia niinku ajatuksia sitä kieltä kohtaan eikä vaan niinku, mollata toisia ja, mitä vois tehdä paremmin vaan että antaa semmossa ryhmähenkeä siihen myöski että, koko ajan se vaa vahvistuu semmone että, osataan kannustaa ihmisiä enemmän puhumaan sitä kieltä ja ottamaan kieltä takasi että se on iso, ne on isoja niinkun askelia varsinkin niinku ihmiselle jokka, ei ole opiskellu sitä, saamen kieltä ei oo oppinu sitä kieltä kotona

Aiemmin Lilja (2012: 141–142) on havainnut suullisen kielitaidon olevan keskeinen saamelaisen identiteetin määrittäjä saamelaissyntyisten henkilöiden puhetavoissa, mutta aineistossani kielitaidon vaatimus on paikoitellen laajennettu myös puhujan kirjalliseen

kompetenssiin. Esimerkeissä (55–56) kieliyhteisöltä saatu kriittinen palaute näyttäytyy kielen käyttöä rajoittavana ja kielellistä identiteettiä heikentävänä.

Uspuhujien kielenkäytöstään saaman palautteen ja kielitaidosta koettujen paineiden voidaan ajatella heijastelevan yhteisössä laajemminkin vallitsevia odotuksia saamelaisten kielitaidosta. Kaaviossa 11 esitetyillä kysymyksillä pyrittiin kyselylomakkeella selvittämään, nähdäänkö saamen kielen taito kaikilta saamelaisilta odotettavana kulttuurisena kompetenssina, sisältyykö tähän myös luku- ja kirjoitustaito ja odotetaanko saamelaiselta kielen aktiivista käyttöä.

Kaavio 11. Saamelaisten kielitaitoon kohdistuvat odotukset

Vastaukset jakautuivat voimakkaasti väitteen ”kaikkien saamelaisten tulisi osata saamea” kohdalla, ja 49 % vastauksista oli epävarmoja (jokseenkin eri mieltä, jokseenkin samaa mieltä tai en osaa sanoa). Avovastauksissa ja haastattelutilanteissa kysymystä kommentoitiin ristiriitaisesti. Yhtäältä nähtiin, että jokaisella saamelaisella on oikeus osata yhteisönsä kieltä, ja jotkut vastaajista näkivät tämän jopa jonkinlaisena kulttuurisena velvollisuutena. Suuri osa tutkimukseen osallistujista kuitenkin suhtautui hyvin kriittisesti siihen, että yksittäisiltä saamelaisilta vaadittaisiin kielitaitoa, joka ei historiallisista syistä kielenvälityksen katkeamisen myötä ja vähäisen tai olemattoman koulutustarjonnan vuoksi ole ollut heille mahdollista.

Sama tematiikka näkyi lähes yhtä paljon mielipiteitä jakavan väittämän ”kaikkien saamelaisten tulisi käyttää saamea päivittäisessä elämässään” kommentoinnissa; osa

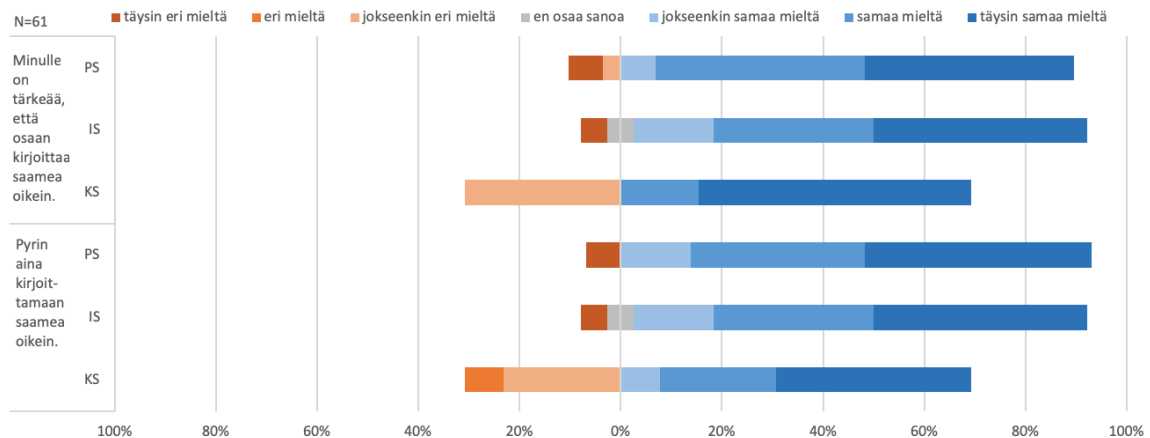
vastaajista näki tämän jonkinlaisena velvollisuutena, joka liittyi oman kulttuurin harjoittamiseen ja olennaisesti myös kielen ja kulttuurin säilyttämiseen, mutta yksilöihin kohdistuviin vaatimuksiin suhtauduttiin jälleen hyvin kielteisesti erityisesti vanhempien puhujien asuntolakokemuksiin ja kielenvälityksen katkeamiseen liittyviin traumoihin vedoten. Enemmistö vastaajista oli kuitenkin yhtä mieltä väitteiden ”kaikkien saamelaisten tulisi osata saamea” ja ”kaikkien saamelaisten tulisi käyttää saamea päivittäisessä elämässään” kanssa, mistä voidaan tulkita, että saamen kielen taito ja kielen käyttäminen nähdään ristiriidoista huolimatta olennaisena osana saamelaisuutta.

Väittämiin ”kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös lukea saameksi” ja ”kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös kirjoittaa saameksi” suhtauduttiin myönteisemmin, joskin jälleen varauksella yksittäisiin henkilöihin ja etenkin vanhempiin, saamenkielistä koulutusta vaille jääneisiin sukupolviin kohdistuvia vaatimuksia välttäen. Kun yhteensä 54 % vastaajista oli sitä mieltä, että saamelaisten tulee osata saamea, peräti 79 % oli sitä mieltä, että saamea osaavien tulee osata myös lukea saameksi ja 72 % sitä mieltä, että saamea osaavien tulee osata myös kirjoittaa. Myönteinen suhtautuminen jälkimmäisiin väittämiin kertonee siitä, että luku- ja kirjoitustaito nähdään elimellisenä osana kielitaitoa. Yksimielisimpiä vastaajat olivat siitä, että saamea tulisi opettaa kaikille saamelaisille. Pohjoissaamen puhujista 69 %, inarinsaamen puhujista 79 % ja koltan puhujista 85 % oli samaa mieltä tämän väittämän kanssa. Kysymystä koskevissa kommentteissa esitettiin myös näkemyksiä siitä, että saamea tulisi opettaa myös kaikille suomalaisille pakollisena vähintään alueellisesti saamelaisalueella.

Kielitaito näyttäytyy siis vastausten perusteella olennaisena osana saamelaisuutta, joskin saamelaisten historiaan ja kielenmenetykseen liittyvä painolasti rajoittaa mahdollisuuksia sekä kielen omaksumiseen että sen käyttöön. Yhtäältä kielitaitoa ja kielen käyttöä odotetaan, toisaalta tällaisia odotuksia pidetään yksilön kannalta kohtuuttomina. Edellä käsitellyt kokemukset kirjoittamiseen ja erityisesti oikeinkirjoittamiseen liittyvistä vaikeuksista viittasivat siihen, että ortografinen standardi on laajalti hyväksytty todelliseksi normiksi (vrt. Piippo 2012), jota omalla kirjallisella kielenkäytöllä pyritään jäljittelemään. Toisaalta siitä kirjakielten herättämästä kritiikistä nousevasta havainnosta, että kaikki eivät hyväksy kirjallista standardia todelliseksi normiksi nousee kysymys siitä, keiden kielimuotona kirjallista standardia oikeastaan pidetään. Seuraavien kyselyvastausten kautta pyrin tarkastelemaan lähemmin sitä,

millaista kirjalliseen kielenkäyttöön ja erityisesti standardinmukaisuuteen eli oikeakielisyyteen liittyviä odotuksia vastaajilla on.

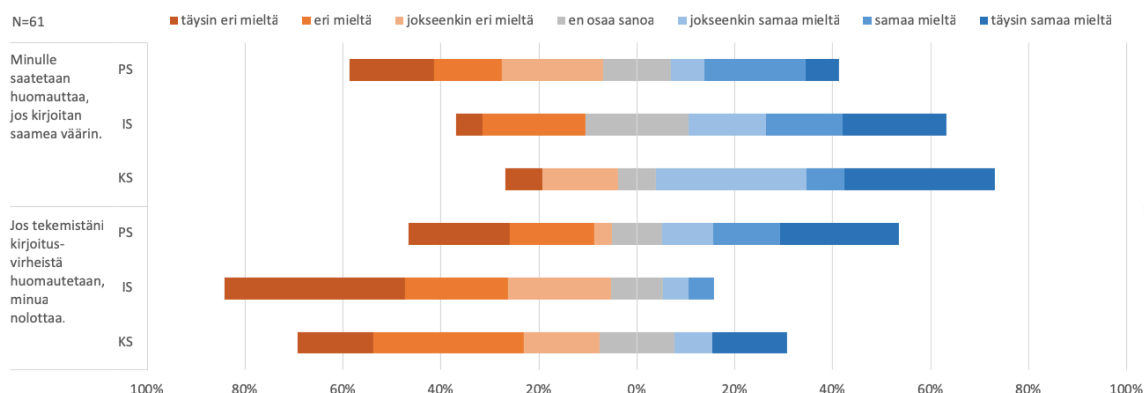
Kaaviossa 12 on esitetty vastausjakaumat oikeakielisyyden merkitystä yksilölle käsittelevistä kysymyksistä ”minulle on tärkeää, että osaan kirjoittaa saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti” ja ”pyrin aina kirjoittamaan saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti” (kaavioon kysymykset on tilasyistä lyhennetty alkuperäisestä muodostaan).

Kaavio 12. Oikeakielisyyden merkitys yksilölle

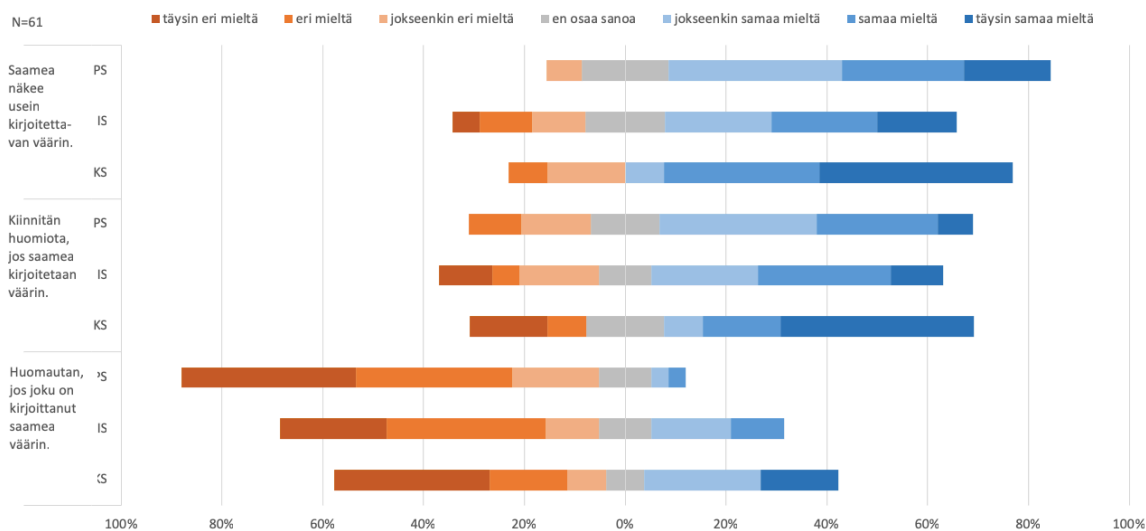
Pohjoissaamen puhujista 90 %, inarinsaamen puhujista 89 % ja koltan puhujista 69 % vastasi, että oikeinkirjoituksen hallinta on itselle tärkeää, ja vastaavasti 93 %, 89% ja 69 % kunkin kielen puhujista kertoi pyrkivänsä aina kirjoittamaan saamea oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti. Vastaukset ovat huomattavan yksimielisiä molempien väittämien kanssa, mikä tukee ajatusta, että kirjallinen standardikielimuoto on laajalti hyväksytty todelliseksi kielenkäytön normiksi.

Kaaviossa 13 esitetyt kysymykset pyrkivät kytkemään yksilöiden oikeakielisyysajatuksia muuhun kieliyhteisöön ja selvittämään, onko voimakas pyrkimys standardinmukaiseen kielenkäyttöön mahdollisesti laajemmin yhteydessä yhteisöltä tuleviin odotuksiin, jotka voivat ilmetä eksplisiittisenä palautteena kirjoitusvirheistä, ja miten vastaajat suhtautuvat tällaiseen palautteeseen. Kokemukset kirjoitusvirheitä koskevista huomautuksista vaihtelevat olennaisesti kieliryhmien välillä. Pohjoissaamen puhujista vain reilu kolmannes kokee, että virheistä saatetaan huomauttaa, kun taas inarinsaamen puhujista 52 % ja koltan puhujista jopa 69 % kertoi kokevansa tällaisia huomautuksia.

Kaavio 13. Kirjoitusvirheistä huomauttamisen kokemukset

Sen sijaan valtaosa vastaajista ei kertonut kokevansa huomautuksista johtuvaa häpeää. Inarinsaame erottuu muista kielistä, sillä vain kaksi vastaajaa (11 %) kertoi kokevansa huomautuksista nolouden tunnetta. Myös koltansaamen vastaajista vain kolme (23 %) kertoi nolouden tunteesta. Pohjoissaamen puhujista kuitenkin liki puolet (48 %) kertoo, että kirjoitusvirheistä johtuvat huomautukset aiheuttavat tällaisia tunteita. Kaaviossa 14 puolestaan on tarkasteltu vastaajien omia arvioita muiden kielenkäytöstä.

Kaavio 14. Käsitykset oikeakielisyydestä kieliyhteisössä

Vastausten perusteella saamen kirjoittaminen oikeinkirjoitussäännöistä poikkeavilla tavoilla on hyvin yleistä. Pohjoissaamen puhujista 76 %, inarinsaamen puhujista 58 % ja koltan puhujista 77 % on samaa mieltä väittämän ”saamea näkee usein kirjoitettavan väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti” kanssa. Kielteiset ja epävarmat vastaukset

saattavat etenkin inarinsaamen ja koltan kohdalla osittain selittyä sillä, että kieliä ei ylipäättään näe kirjoitettuna usein ja toisaalta suuri osa julkisesti näkyvillä olevasta tekstistä on ammattikirjoittajien kirjoittamaa, joten myöskään oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti kirjoitettu kieli ei ole kovin tavallista. Kaikki vastaajat eivät kuitenkaan kerro kiinnittävänsä erityistä huomiota näkemiinsä kirjoitusvirheisiin, sillä pohjoissaamen puhujista vain 62 %, inarinsaamen puhujista 58 % ja koltan puhujista 62 % on samaa mieltä väittämän ”kiinnitän huomiota, jos saamea kirjoitetaan väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti” kanssa.

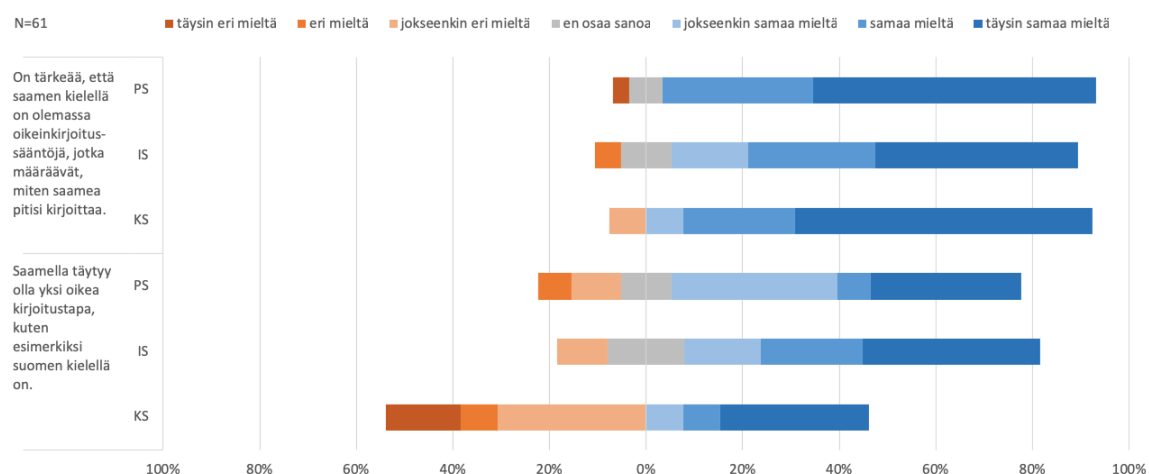
Vain harva vastaajista kertoo huomauttavansa itse muiden kirjoitusvirheistä – pohjoissaamen puhujista vain 7 %, inarinsaamen puhujista 26 % ja koltan puhujista 38 % on samaa mieltä väittämän ”huomautan, jos joku on kirjoittanut saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti” kanssa. Muutamat kielenhuollon ja kielen opetuksen parissa työskentelevät kuitenkin kertoivat, että kokevat velvollisuudekseen korjata muiden kirjoitusvirheitä, mutta tekevät tätä enimmäkseen silloin, kun korjaamiseen on annettu lupa.

Kiinnostavaa on, että selvästi useampi vastaaja (48 % kaikista vastaajista) kertoo, että hänelle itselleen saatetaan huomauttaa virheistä kuin arvioi itse huomauttavansa muiden virheistä (20 % kaikista vastaajista). Tästä herää ainakin kaksi mahdollista tulkintaa. Voi olla, että osa kieliyhteisöstä on aktiivinen muiden kielen korjaamisessa, jolloin huomauttaminen keskittyy vähemmistön toiminnaksi, joka kuitenkin näkyy monien kokemuksessa kielenkäyttötilanteista. Toisaalta on mahdollista, että omaan kielenkäyttöön kohdistuvat huomautukset jäävät puhujille paremmin mieleen ja näyttäytyvät siksi vastauksissa itse tehtyä, muiden kielenkäyttöön kohdistuvaa huomauttelua yleisempänä. Vastaukset heijastelevat joka tapauksessa ensisijaisesti vastaajien käsityksiä omasta ja muun kieliyhteisön toiminnasta, eikä niistä voi suoraviivaisesti päätellä, kuinka yleisiä oikeakielisyyteen liittyvät huomautukset todellisuudessa ovat.

Pohjoissaamen osalta voidaan tehdä se huomio, että pohjoissaamen puhujat erottuvat selvästi muista vastaajista sekä heidän omista virheistään tehtävien huomautusten aiheuttaman nolotuksen määrässä että haluttomuudessaan huomauttaa muiden virheistä. Kieliryhmät ovat vastausten perusteella samassa suhteessa toisiinsa sen suhteen, kuinka paljon puhujat kokevat huomautuksia ja itse tekevät niitä: pohjoissaamen

puhujat vähiten, koltan puhujat useimmin ja inarinsaamen puhujat toiseksi useimmin. Laadullisen aineiston perusteella ei kuitenkaan ole selvää, että huomauttaminen olisi erityisen vähäistä pohjoissaamessa tehtyjen kirjoitusvirheiden osalta, sillä muutamat pohjoissaamea käyttävät koltan- ja inarinsaamen puhujat kertovat, että saavat huomautuksia erityisesti kirjoittaessaan pohjoissaameksi (vrt. esimerkki 49).

Kirjalliseen kielitaitoon ja kielenkäytön standardinmukaisuuteen liittyvät käsitykset muodostavat osan kielenkäyttöön liittyvistä odotuksista. Kolmas näkökulma näihin odotuksiin on se, millaisena kieliyhteisö näkee standardin roolin ja millaisia kieliyhteisön kielenkäyttöä ohjaavat todelliset normit ovat: onko standardi ensinkään tarpeellinen, tuleeko kullakin saamen kielellä olla yksi yhdenmukainen standardi, ja kuinka tärkeää standardin noudattaminen on? Kaaviossa 15 on esitetty vastausjakaumat standardin merkitystä ja yhdenmukaisuutta koskevista väittämistä.

Kaavio 15. Kirjallisen standardin merkitys ja standardin yhtenäisyyden tarve

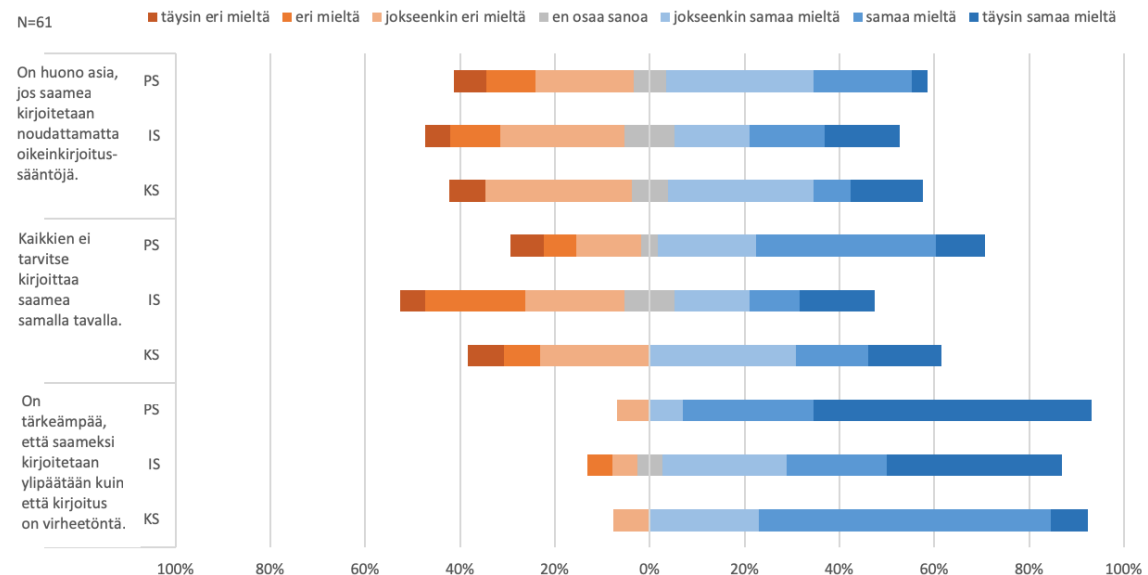
Oikeinkirjoitussääntöjen tarpeellisuudesta vallitsee vastausten perusteella kaikkien kielten puhujien keskuudessa selkeä konsensus; vain yksi vastaaja kustakin kieliryhmästä oli eri mieltä väittämän kanssa. Tulos on johdonmukainen suhteessa aiempiin havaintoihin siitä, että standardin hallintaa pidetään tärkeänä ja sitä pyritään noudattamaan (vrt. kaavio 12), ja tukee tulkintaa siitä, että ortografisten normien olemassaoloon yleisesti ottaen suhtaudutaan laajalti positiivisesti.

Sen sijaan myös määrällisen aineiston valossa vähemmän yksimielisyyttä on siitä, millainen standardin tulisi olla. Tämä näkyy kirjoitustavan yhtenäisyyttä koskevan kysymyksen vastauksissa, joissa on selvästi enemmän standardin tarpeellisuutta koskevaa

kysymystä enemmän hajontaa: peräti 39 % kaikista vastaajista oli eri mieltä siitä, että saamele olisi oltava yksi oikea kirjoitustapa eli että standardin tulisi olla yhtenäinen eikä sisältää esimerkiksi murteellista variaatiota, kun standardin tarpeellisuuden kyseenalaisti vain 5 % vastaajista.

Koltan puhujien vastaukset erottuvat selvästi muista – heistä jopa 54 % kyseenalaisti standardin yhtenäisyyden merkityksen. On mahdollista, että tämä heijastelee koltan puhujien tyytymättömyyttä nykyiseen standardiin tai muutoin muita voimakkaampaa halua hyväksyä standardin piiriin erilaisia kirjoitustapoja. Ylipäättään standardin yhtenäisyyttä koskevat vastaukset olivat melko epävarmoja, sillä 48 % kaikista vastauksista sijoittui kategorioihin ”jokseenkin eri mieltä”, ”en osaa sanoa” tai ”jokseenkin eri mieltä”, mikä saattaa johtua hankaluudesta hahmottaa kysymystä tai kysymyksen aihetta.

Edellä on käsitelty standardin merkitystä ja jo aiemmin standardin hallinnan merkitystä ja standardinmukaiseen kielenkäyttöön pyrkimistä yksilön tasolla. Kaavion 16 avulla käsittelen seuraavassa standardin noudattamista koskevia käsityksiä.

Kaavio 16. Standardinmukaisuus kirjallisen kielenkäytön normina

Standardista poikkeavaa kirjoitustapaa negatiivisesti arvottava väite ”on huono asia, jos saamea kirjoitetaan noudattamatta oikeinkirjoitussääntöjä” jakaa vastaajien mielipiteet melko tasaisesti kaikissa kieliryhmissä. Kaikista vastauksista 59 % sijoittuu epävarmimpiin vastauskategorioihin, mikä myös viittaa siihen, että moni vastaaja pitää

yleistystä vaikeana. Kuitenkin 55 % pohjoissaamen puhujista, 47 % inarinsaamen puhujista ja 54 % koltan puhujista kallistuu vastauksissaan pitämään standardinvastaisia kirjoitustapoja huonoina.

Samaan aikaan valtaosa vastaajista on sitä mieltä, että kaikkien ei tarvitse kirjoittaa saamea samalla tavalla. Väittämä on toki muotoilultaan ensimmäistä väljempi ja sen sallima variaatio voi olla nykyortografiasta poikkeamista mutta myös muuta murteellista tai tyyllillistä variaatiota nykyortografian sääntöjen puitteissa. Lähes kaikki vastaajat (90 %) arvottavat kuitenkin oikeakielisyyttä korkeammalle sen, että saameksi kirjoitetaan ylipäättään. Variaatiota kirjoitustavoissa ei siis pidetä lähtökohtaisesti pahana, mutta valtaosa pitää ortografisten sääntöjen noudattamista tärkeänä. Tätä perustellaan avovastauksissa muun muassa tekstin ymmärrettävyydellä ja myös sillä, että eri saamen kielet ovat sisäisesti riittävän yhtenäisiä, jotta eri saamen kielillä kirjoitetut tekstit erottuvat toisistaan. Lyhytvastauksissa ja haastatteluissa korostuu yleisenä näkemys, jonka mukaan olennaista sen kannalta, odotetaanko saamenkielisiltä teksteiltä standardinmukaisuutta ortografian tasolla (ja muutoinkin) on se, onko teksti yksityishenkilön kirjoittamaa vai edustaako se jotain virallisenä tahona pidettyä organisaatiota, kuten julkishallintoa, mediaa tai jotakin yritystä. Tämä käy ilmi muun muassa esimerkistä (21) edellä sekä osion 5.2 keskustelusta liittyen käsityksiin kirjakielestä harvojen saamen puhujien kielimuotona.

6 Kirjakieli elvytyksen airuena?

Seuraavassa pohdin analyysini tuloksia toisen tutkimuskysymyksen näkökulmasta: mitä käsitykset kertovat kirjakielten potentiaalista kielten elinvoimaisuuden vahvistamisessa (osio 6.1), ja millaisilla kirjakieliä kehittäville toimenpiteillä tätä potentiaalia voitaisiin kehittää (osio 6.2)? Päätän tulosteni pohdinnan huomioilla metodologisten ratkaisujeni merkityksestä tutkimustulosten muodostumiselle (osio 6.3) ennen kuin kokoon tutkimukseni johtopäätökset luvussa 7.

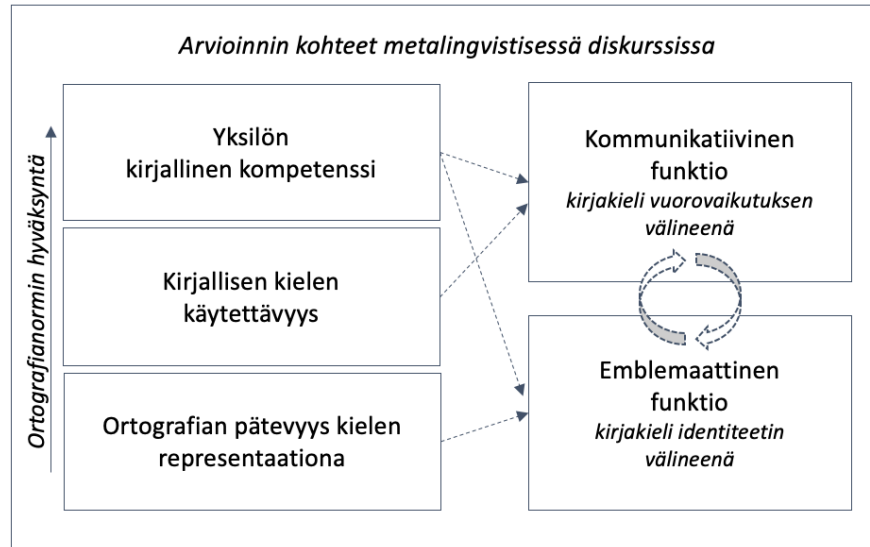
6.1 Kirjakieltä koskevien käsitysten merkitys elvytykselle

Analyysissäni olen tunnistanut erilaisia tapoja merkityksellistää saamen kielten kirjakieliä, joissa kirjakieli on näyttäytynyt kompetenssina, vuorovaikutuksen välineenä sekä puhutun kielen ja välillisesti myös kieliyhteisön representaationa. Kielen kirjallinen

muoto voi erilaisten merkityksellistämisen tapojen kautta näyttäytyä luonnollistuneena osana kielen järjestelmää tai siitä erotettavana puhekielen representaationa. Standardiortografia ja kirjakieli kuitenkin samastetaan tyypillisesti aineiston puhetavoissa keskenään, mistä voidaan tulkita, että kirjakieli mielletään konkreettisten, kieliympäristössä näkyvien julkisten tekstien kautta.

Analyysini osoittaa, että saamen kirjakieliä koskevat käsitykset ovat osittain erillisiä mutta eivät riippumattomia suhteessa käsityksiin kielten puhutuista muodoista tai saamen kielistä abstraktimpina psyko-sosiaalis-kulttuurisina entiteetteinä. Näiden käsitysten välisten suhteiden ymmärtäminen on keskeistä, jotta kirjakielten asemaa ja mahdollisuuksia saamen kielten monikielisessä kieliekologiassa pystytään hahmottamaan. Tässä työssä olen rajautunut käsittelemään pääasiassa kirjakieliin liittyviä käsityksiä huomioiden kuitenkin näiden rajapinnan muiden kielikäsitysten kanssa.

Kun pyritään ymmärtämään kirjakielten roolia kielten elvytyksen kontekstissa, keskeiseksi nousee viime kädessä se, palveleeko kielen kirjallinen muoto kielenkäyttäjiä, käytetäänkö kieltä kirjallisesti ja hyväksytäänkö kirjallinen kielimuoto omaa kieltä ja omaa kielellistä identiteettiä kuvantavaksi representaatioksi. Palauttaakseni saamen kielten kirjakieliin liittyvät käsitykset tähän laajempaan kontekstiin olen tiivistänyt analyysin huomiot kaavioon 17, jonka lähtökohtana on ajatus kirjallisen kielen käytöstä toimintana, joka rakentaa sosiaalisia suhteita eri kielimuotojen käyttäjien välille. Analyysissä tunnistetut käsitykset kirjakielen luonteesta implikoivat erilaisia käsityksiä myös kirjallisen kielen käytöstä ja siitä, mitkä tekijät näyttäytyvät saamen kielten kirjallisen käytön edellytyksinä (vrt. käyttöalojen piirteet, jotka ohjaavat kielenkäyttöä, osio 2.1.2). Tätä määrittävät olennaisesti eri käsityksiin kytkeytyvät normit odotuksenmukaisesta kielenkäytöstä. Kaaviossa 17 on kuvattu kirjallisen kielenkäytön edellytyksinä näyttäytyvät tekijät, jotka vaikuttavat kirjakielen kommunikatiivisen ja emblemaattisen funktion toteutumiseen.

Kaavio 17. Kirjallisen kielenkäytön edellytykset ja funktiot metalingvistisissä diskursseissa

Metalingvistisissä diskursseissa esiintyvät käsitykset kirjakielestä voidaan jakaa kolmeen luokkaan sen mukaan, mihin kirjallisen kielenkäytön edellytyksenä näyttäytyvään seikkaan arvioiva puhe kohdistuu: yksilön kielelliseen kompetenssiin, kirjallisen kielen käytettävyyteen vai ortografian pätevyYTEEN puheen (ja välillisesti puhujien) representaationa. Käsitykset voidaan suhteuttaa toisiinsa sen perusteella, kuinka vahvaa ortografisen normiston hyväksyntää ne implikoivat: mitä vahvemmin ortografia on sisäistetty odotuksenmukaisen kielenkäytön malliksi (mutta ei välttämättä hallittu kielimuotona!) sitä herkemmin arvioinnin ja arvottamisen kohteeksi nousee ortografian sijaan yksilö – ja päinvastoin kun ortografianormin legitimizeetti kyseenalaistetaan, arvottaminen ei enää kohdistu ensisijaisesti yksilöön vaan kirjoitusjärjestelmään.

Ensinnäkin arviointi voi kohdistua yksilön kirjalliseen kompetenssiin, jolloin ortografia näyttäytyy itsestään selvästi autoritäärisenä kielimuotona, jota yksilön kielenkäytön odotetaan lähentyvän. Lähestymistapa kirjakieleen on vahvan normatiivinen: standardinmukainen kirjoitustapa edustaa vaihtoehtoisia kirjoitustapoja parempaa kieltä. Ortografia vaikuttaa siis tällaisissa puhetavoissa muodostuneen todelliseksi, odotuksenmukaista kielenkäyttöä edustavaksi normiksi (vrt. Piippo 2012). Tällainen kielikäsitys lähentyy Mäntysen ym. (2012: 328–329) tarkoittamaa standardi-ideologiaa. Näin kirjallisen kielenkäytön edellytyksenä näyttäytyy ensisijaisesti yksilön kielellinen kompetenssi, johon kirjallisen standardin hallinta kuuluu. Tämä ei tarkoita, että hallinnan puute nähtäisiin yksinomaan yksilön vastuulla olevana asiana – osallistujat

päinvastoin korostavat, että osaamisvaje on historiallisista syistä johtuen laajamittaista, ja asian korjaaminen on koko saamelaisyhteisön ja erityisesti kielityön resurssien kannalta myös valtion vastuulla.

Analyysi osoittaa, että yksilön kirjallisen kompetenssin arviointia esiintyy ennen kaikkea uuspuhujien itsekriittisissä puhetavoissa heidän omasta kirjallisesta kielitaidostaan sekä heidän raportoimassaan kirjallisesta kielenkäytöstä saadusta palautteesta. Lisäksi kaikkien kolmen kielen puhujat odottavat selkeästi oikeakielisyyttä erilaisia julkisia organisaatioita edustavien tekstien kirjoittajilta, jotka myös itse tässä roolissa (mutta eivät välttämättä vapaa-ajalla) kirjoittaessaan kokevat vahvaa painetta oikeakielisyyteen. Kompetenssiin liittyvät käsitykset ovat ristiriitaisia mitä tulee kirjalliseen kielenkäyttöön liittyviin odotuksiin: yhtäältä tutkimukseen osallistujat korostavat kautta linjan, että yksityishenkilöiltä ei tule edellyttää oikeakielisyyttä, ja toisaalta raportoidaan sekä kirjoitusvirheistä huomauttamisesta että omaan kielenkäyttöön kohdistuvista sisäisistä vaatimuksista.

Vahvaksi koettu kompetenssi sekä mahdollistaa kirjallisen kielenkäytön erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, eli kielen kommunikatiivisen funktion toteutumisen, että saattaa vahvistaa yksilön itsetuntoa ja identifioitumista kieleen, mikä voi vahvistaa kielen emblemaattista funktiota. Aineiston valossa vaikuttaa kuitenkin siltä, että omaan kirjallista kompetenssia jäsennetään monesti sen heikkouksien kautta, mikä on omiaan heikentämään molempien funktioiden toteutumista. Tämä havainto vahvistaa aiemman tutkimuskirjallisuuden käsitystä siitä, että positiivinen suhtautuminen kirjakieleen ei aina johda kirjallisen kielenkäytön lisääntymiseen (vrt. Grenoble & Whaley 2006: 124) ja haastaa yleistä näkemystä puhujien hyväksynnän ratkaisevasta merkityksestä (vrt. Coulmas 1989: 226–227, Grenoble & Whaley 2006: 137–138, Haugen 1966: 933, Lüpke 2011: 333) sikäli, että tämän aineiston valossa ortografian hyväksyminen normiksi ei yksinään poista kirjallistumisen esteitä, jollaiseksi hyväksynnän jälkeen muodostuu erityisesti kirjoitustavan oppiminen (vrt. Coulmas 1989: 232–233, Grenoble & Whaley 2006: 138).

Käsitysten toisessa ääripäässä on kirjakielen muotoon eli ortografiseen standardiin kohdistuva arvioiva puhe, jossa kyseenalaistetaan yksilön kompetenssin sijaan ortografian pätevyys puheen ja välillisesti kielenpuhujien representaationa. Tätä voidaan pitää standardikirjakielen normatiivista asemaa korostavan kielikäsitteen vastakohtana.

Suhtautuminen kieleen on kuitenkin edelleen normatiivista siinä mielessä, että käsitykseen sisältyy ajatus oikeanlaisesta kielestä, jollaisena standardin sijaan pidetään joko kunkin puhujan omaa puhuttua kielimuotoa tai esimerkiksi omien isovanhempien ja heidän sukupolvensa käyttämää kielimuotoa, joka näyttäytyy autenttisenä ja turmeltumattomana kielenä. Vanhempien puhujien kielimuotojen arvottaminen muita korkeammalle on kieltenvälisesti yleinen ilmiö (vrt. Dorian 1994: 479, Kroskity 2009: 75, ks. myös Pasanen 2015: 346–348), ja tällaisen kielikäsityksen voidaan nähdä olevan yhteydessä käsityksiin homogeenisesta ja muuttumattomasta saamelaisuudesta (vrt. Aikio-Puoskari 2002: 106–107).

Tällaisen kielikäsityksen myötä standardista poikkeavat, omaksi koetun kielimuodon mukaiset kirjoitustavat edustavat osalle puhujista standardia parempaa kieltä, ja tällaisen näkemyksen voidaan ajatella edustavan *sopivan* kielenkäytön ideologiaa, jossa paitsi kuhunkin tilanteeseen myös kullekin henkilölle on olemassa tietty sopiva kielimuoto (vrt. Mäntynen ym. 2012: 328–329). Näin standardista poikkeava kirjoittaminen voi toimia tarkoituksellisenä *trooppina* (vrt. Agha 2007: 5), jolla vahvistetaan omaa kielellistä identiteettiä. Ortografian legitimitetin kyseenalaistaminen saattaa kummuta yksittäisten äänteiden tai diftongien merkinnästä, jossa koetaan epäsuhta omaan tai autenttiseen kieleen nähden tai toisaalta ortografian kokonaisuutena synnyttämistä esteettisistä kokemuksista.

Ortografiaa saattavat arvostella yhtälailla sen moitteettomasti hallitsevat kieliasiantuntijat, kirjoitusjärjestelmää vasta opettelevat uuspuhujat kuin täysin kirjoitustaidottomat äidinkielliset puhujat, joten standardin kyseenalaistaminen ei ole suoraviivaisesti yhteydessä luku- ja kirjoitustaitoon. Voidaan kuitenkin todeta, että ortografioita arvosteleva puhe on argumenteiltaan tyypillisesti sitä yleisluontoisempaa ja vähemmän yksityiskohtaista, mitä vähemmän puhuja kirjoitusjärjestelmää hallitsee. Koska kirjallinen kielimuoto voi toimia kielen ja koko kieliyhteisön embleeminä, kriittinen suhtautuminen siihen saattaa heikentää merkittävästi kirjakielen emblemaattisen funktion toteutumista. Emblemaattisen funktion toteutumisella puolestaan vaikuttaa olevan seurauksia myös kirjallisen kielen käytölle vuorovaikutuksessa (vrt. osio 2.1.1, Sallabank 2011: 285–288).

Selvästi yleisintä ortografian arvostelu on koltansaamen kohdalla ja harvinaisinta inarinsaamen tapauksessa. Monissa tapauksissa ortografioiden kritiikki kytkeytyy

vaikeuden kokemukseen järjestelmän oppimisessa, mutta osallistujat kommentoivat kirjoitusjärjestelmiä myös niiden pohjaksi valitun kielimuodon legitimitetin kannalta ja toisaalta kirjakielen ulkomuotoon liittyvän estetiikan kannalta. Standardikielen pohjana toimivien kielimuotojen valinta herätti huomiota kaikissa kieliryhmissä, mitä voidaan pitää merkinä siitä, että kaikki eivät koe kirjakielen edustamaa kielimuotoa omakseen. Koulutuksesta voi olla apua tähän, mikäli yhä useammat puhujat omaksuvat kirjakielen nuorena ja tottuvat siihen. Tutkimukseen osallistujien kertomukset viittaavat kuitenkin myös kokemukseen siitä, että kaikkien murteiden puhujien kielitajua ja yhdenvertaista asemaa kieliyhteisön jäsenenä ei ole huomioitu standardissa nykyisellään riittävästi.

Kriittisimmin standardin nykymuotoon suhtautuvat erityisesti koltansaamen iäkkäämmät äidinkielliset puhujat, joiden kohdalla ristiriitainen suhde kirjakieleen ei välttämättä aiheuta ristiriitaa kielellisen identiteetin tasolla. Tämä liittyy siihen, että heillä on vahva suullinen kielitaito, toisin kuin uuspuhujilla, joiden kielitaito rakentuu kirjalliselle kielimuodolle. Oman äidinkielen ja kirjakielen välistä yhteyttä häivyttävät puhetavat voivat olla jonkinlainen psykologinen suoja, jolla omaan kielikäsitteeseen soveltumattomat kirjakielen piirteet, kuten sotkuisuus, monimutkaisuus ja kovuus, erotetaan omasta kielellisestä identiteetistä. Lisäksi kirjakielen hylkääminen voi suojella äidinkielisten puhujien käsitystä omasta kielellisestä kompetenssista, jota vaikeudet kirjallisen kielen haltuun ottamisessa saattaisivat horjuttaa. Irvinen ja Galin (2000) termein voidaan puhua kirjakielen ja oman kielimuodon ja kielellisen identiteetin välisen yhteyden poistamisesta. Tällä voi olla positiivisia vaikutuksia, mikäli puhuttuun kieleen yhdistettävät mielikuvat säilyvät positiivisina. Samalla on kuitenkin havaittavissa, että kirjakielen kritiikki on yhteydessä huoleen kielen muuttumisesta ja jopa toivottomuuteen kielen menetyksestä, mikä ei ole lupaavaa elvytyksen tavoitteiden kannalta. Toinen elvytyksen kannalta huolestuttava piirre on erityisesti koltan puhujien puhetavoissa näyttäytyvä kieliyhteisön jakautuminen suhteessa kirjakieleen: nuorelle sukupolvelle ja uuspuhujille kirjakieli on koko kielitaidon pohja, kun taas äidinkielisille puhujille kirjakieli voi edustaa kielen rappiota.

Yksilön kompetenssia ja ortografian pätevyyttä arvioivien puhetapojen väliin sijoittuu kirjallisen kielen käytettävyyttä käsittelevä puhe, jossa arviointi ei kohdistu yksilöön tai kielen kirjoitusjärjestelmään, vaan yhtäältä nimenomaan kirjallisen kielen käytettävyyteen ja toisaalta kieliyhteisön ja laajemmin yhteiskunnan muodostamaan

kieliympäristöön ja sen luomiin kielen käyttämisen mahdollisuuksiin tai rajoitteisiin. Standardiortografiasta poikkeamista (tahattomasti tai tietoisesti) ei arvoteta negatiivisesti, vaan kieltä arvioidaan ensisijaisesti kommunikatiivisen funktion toteutumisen mukaan. Sen sijaan, että keskityttäisiin yksilön tai kirjakielen puutteisiin, kirjallisen kielen käyttö vaikuttaa riippuvan ensisijaisesti molempien ympäristössä vaikuttavista tekijöistä. Tällaiset puhetavat häivyttävät tai Irvinen ja Galin (2000) termein *poistavat* sekä yksilöön itseensä että (kirja)kieleen liittyviä negatiivisia mielikuvia, kun kielenkäytön esteet ulkoistetaan ympäristön ominaisuuksiksi.

Epäsuotuisia mielikuvia poistavilla puhetavoilla saattaa olla kielellistä identiteettiä suojeleva vaikutus, mutta puhetavat voivat samalla häivyttää kirjalliseen standardiin tai sen hallintaan liittyviä haasteita kirjallistumiskehityksessä, jotka olisi kenties mahdollista ratkaista kirjallista standardia tai yhteisön kieliasenteita muokkaamalla. Kieliympäristö asettaa monia olosuhteita, jotka ohjaavat sekä suullista että kirjallista saamen kielten käyttöä. Erityisesti kirjallisen kielen käytettävyyteen vaikuttaa kirjoitusjärjestelmän hallinta mutta myös yhteiskunnan digitalisaation myötä kasvavissa määrin käytettävissä oleva teknologia. Nämä haasteet ovat kaikille saamen kielille jaettuja, joskin pohjoissaamen osalta tilanne on kieliteknologisten ratkaisujen ja ylipäättään kieliresurssien kannalta ollut selvästi muita kieliä parempi.

Metalingvistikissa puheessa esiintyvät kirjakielen funktiot voidaan karkeasti jakaa *kommunikatiiviseen funktioon*, jossa kieli toimii vuorovaikutuksen välineenä (vrt. osio 6.3), ja *emblemaattiseen funktioon*, jossa kieli toimii kielellisen ja kulttuurisen identiteetin ilmentäjänä (vrt. osio 6.4). Funktiot voivat niin vahvistaa kuin heikentää toinen toisiaan – mahdollisuus kommunikoida saamen kielellä voi vahvistaa identifioitumista kieleen, ja päinvastoin jos kielen käyttäminen vuorovaikutuksessa on haasteellista ja yksilö päättyy käyttämään valtaosassa tilanteista muuta kieltä, voi kieleen identifioituminen heiketä. Samoin kieleen identifioituminen voi vaikuttaa halukkuuteen käyttää kieltä vuorovaikutuksen välineenä. Vaikka funktiot tukevat toisiaan, puhetavoissa ne voidaan myös esittää toisistaan irrallisina tai jopa asettaa funktiot vastakkain esimerkiksi tilanteessa, jossa saamen käyttö suomen kielen sijaan tai sen rinnalla näyttäytyy kenties vain emblemaattista funktiota täyttävänä ja kommunikaation kannalta redundanttina.

Aineiston puhetavoissa molemmat funktiot näyttäytyvät keskeisinä, joskin voidaan todeta, että merkittävä osa osallistujista korosti juuri kommunikatiivista funktiota

kielen ja myös kirjakielen pääasiallisena tehtävänä (vrt. osio 5.3). Myös emblemaattinen funktio vaikuttaa toteutuvan paljolti juuri kielen käytön kautta, joka useimmiten toteuttaa myös kommunikatiivista funktiota. Osallistujien puheessa on kuitenkin merkkejä myös siitä, että kielen käytöllä voi olla identiteettiin liittyviä funktioita ilman, että tilanteeseen liittyy muuta viestinnällistä pyrkimystä kuin oman kielellisen identiteetin ilmaiseminen. Tämä on jokseenkin lupaavaa elvytyksen kannalta, joskin aiempi tutkimuskirjallisuus korostaa, että kieleen samastuminen ei yksinään edistä elvytystä mikäli kieltä ei käytetä (vrt. Austin & Sallabank 2011: 8–9). Pasanen (2014: 304, 2015: 163) on kommentoinut kieleen samastumisen ja kielen käytön välistä suhdetta kuvaamalla, että inarinsaamen puhujayhteisö teki aikanaan päätöksen käyttää kieltä, kun monet muut kielen elvytyksen kanssa painivat yhteisöt saattavat päätyä vain puhumaan kielestä kulttuurisesti arvokkaana asiana. Kielen elpymisen kannalta kielellisen identiteetin realisoituminen kielen käytöksi vaikuttaakin välttämättömältä.

Aineistossa toistuva näkemys kirjakielestä harvojen saamelaisten kielimuotona ei anna erityisen ruusuista kuvaa kirjallistumisen nykytilasta, mutta toisaalta tutkimukseni osallistujissa on monia, jotka arvostavat myös kirjallista saamen käyttöä äärimmäisen korkealle ja tekevät lujasti töitä kielten kehittymisen eteen. Toivoa on, että näiden yksittäistenkin henkilöiden toiminta voi asettaa suuntaa ja toimia esikuvana yhteisön kirjallisen elämän laajentamisessa (vrt. Nuolijärvi 2009: 22, 24, osiossa 2.2.2).

Elvytykseen kytkeytyvien odotusten kannalta kirjakieli näyttäytyy tutkimuksessani olennaisesti entiteettinä, jolla on toimijuutta suhteessa kielen ja sen puhujien tulevaisuuteen. Analyysissä käsitellyissä puhetavoissa kirjallinen kieli on näyttäytynyt elvytyksen päämääriä tukevana kielen välittäjänä ja kielen oppimisen mahdollistajana, kielen statuksen kohottajana ja potentiaalisena kielen käyttöalojen laajentajana – joskaan tutkimuksen valossa saamen kirjakielet eivät vielä ole saavuttaneet tätä potentiaalia yhteisön laaja-alaisessa käytössä. Elvyttävän potentiaalinsa ohella kirjakieli ja yhdenmukaisen kirjallisen standardin vaatimus herättää myös huolta kirjoitetun sanan vallasta muovata kieltä. Kielen oppimisen keskeisenä välineenä kirjakielen pelätään muuttavan erityisesti kielten ääntämystä, mitä arvotetaan laajalti kieltä rappioittavana. Huoli on myös muiden varieteettien elinvoimaisuudesta ja statuksesta, mikäli autoritäärisenä näyttäytyvä standardikieli kaventaa niiden elintilaa ja arvostusta.

Standardisointiin liittyvistä huolista ja nykyortografioissa koetuista epäkohdista huolimatta kirjakielen olemassaolo koettiin osallistujien keskuudessa keskimäärin hyvin tärkeäksi, ja myös yhtenäinen standardi nähtiin laajalti tarpeellisenä. Tämä voi olla vaikutusta suomen kielen mallista, jossa vahvan kirjallisen standardin lisäksi myös puhutulla kielellä on standardin asemassa oleva yleiskielen varieteetti. Suomen malliin tottuneelle standardisoidun kirjakielen tarve saattaakin tuntua itsestään selvältä. Sikäli kun tämä on laajalti saamelaisyhteisössä jaettu kokemus, voi olla triviaalia pohtia yhtenäisen standardin tarpeellisuutta tämän pidemmälle. Sen sijaan saamen kirjakielten ja kielten kirjallisen käytön vahvistamiseksi voidaan tunnistaa muita akuutteja kehityskohteita.

6.2 Suuntaviivoja kirjakielten vahvistamiseksi

Pohdin seuraavaksi muutamia analyyseistä nousevia saamen kielten kirjallistumisen haasteita, jotka vaikuttavat keskittyvän kolmeen tekijään. Näistä ensimmäinen liittyy ortografian oppimisen helppouteen ja toinen kirjoittamisen helppouteen. Kolmanteen tekijään keskittyy joukko osatekijöitä, jotka tekevät kirjoitusjärjestelmästä puhujien silmissä hyväksyttävän. Olen tulkinut haasteellisena näyttäytyviä tekijöitä pohjautuen osion 2.2.4 keskusteluun ortografioille asetettavista kriteereistä. Näitä tekijöitä voidaan tarkastella ortografian sisäisinä ominaisuuksina ortografioiden mahdollisten muokkaustarpeen kannalta, mutta kirjoittamisen yleistymisen haasteita on mahdollista purkaa myös kielenulkoisiin seikkoihin liittyvillä toimenpiteillä.

Ensimmäinen ortografian oppimiseen liittyvä keskeinen havainto tästä tutkimuksesta on, että kirjoitusjärjestelmien oppimista pidettiin merkittävän vaikeana kaikkien kielten, mutta aivan erityisesti pohjoissaamen kohdalla. Vaikeuteen liittyvien kokemusten yksityiskohtaisempia syitä on syytä selvittää jatkotutkimuksella. Osittain kokemukset selittynevät koulutuksen puutteellisuudella tai huonolla saatavuudella, mutta se että myös moni kielten standardit hallitsevista piti niiden oppimista vaikeana viittaa siihen, että jotkin osa-alueet kenties ovat vaikeita oppia koulutuksesta huolimatta. Tämän aineiston valossa ei ole mahdollista tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä ortografioiden oppimisen vaikeudesta, mikä edellyttäisi pedagogista ja kognitiivista tutkimusta. On kuitenkin selvää, että mielikuvat kirjakielen vaikeudesta vaikuttavat standardien hyväksytyksi tulemiseen ja omaksumiseen sekä kirjalliseen kielenkäyttöön, ja tästä näkökulmasta vaikeuteen liittyvät kokemukset ovat huolestuttavia.

Mikäli ortografioista, erityisesti hyvin vaikeana pidetyn koltansaamen ortografiasta pystytään tunnistamaan piirteitä, joita muokkaamalla järjestelmän oppimista voidaan helpottaa ilman että menetetään liikaa ääntämisen kannalta keskeistä informaatiota, tätä on syytä harkita. Koska saamen kielet välittyvät uusille sukupolville yhä vahvemmin kirjallisen kielen välityksellä on kuitenkin keskeistä, että ortografia sisältää riittävästi vihjeitä ääntämyksestä, ja tämän informaation puuttumisella on jo havaittu olevan vaikutusta nuorten puhujien kieleen. Haastatteluissa ilmenneitä esimerkkejä tästä ovat keskipitkien varianttien vähittäinen katoaminen inarinsaamen pituusoppositiosta (ks. myös Olthuis & Trosterud 2015) ja koltansaamen /l/-foneemin [w]-variantin (niin sanotun koltaällän) poissaolo nuorten uuspuhujien puheessa – molemmat muutokset johtuvat kaikella todennäköisyydellä siitä, että piirteitä ei merkitä nykyortografiassa.

Havainnot vahvistavat kansainvälisen kirjallisuuden antamaa kuvaa kirjakielen potentiaalista toimia normina myös suulliselle kielenkäytölle ja siten muovata kielen rakennetta (vrt. esim. Grenoble & Whaley 2006, Mühlhäusler 1990, Sallabank 2002). Haastatteleman kielityöntekijät suhtautuvat äärimmäisen varauksellisesti ortografiareformeihin myös sen vuoksi, että niissä riskeerataan olemassa olevien kieliresurssien ja julkaisujen käytettävyys, minkä lisäksi suuremmat muutokset edellyttävät satsauksia myös koulutukseen. Nyt kun Kielikaltion rahoitus on jälleen katkolla, resursseja tällaiseen panostukseen on vaikea löytää.

Sen sijaan olisi mahdollista satsata kielten ääntämisen ja kirjoittamisen opetukseen niin, että ortografioista puuttuva informaatio välittyy uusille kielenpuhujille. Sanila-Aikio (2016: 32) on esittänyt ratkaisuksi opetuksen kehittämiseen yhteistyötä kielimestarien ja pedagogiikan asiantuntijoiden kesken, mikä voisi sekä helpottaa pulaa pätevistä opettajista että tuoda opetukseen äidinkielisten puhujien asiantuntijuutta kielestä. Toisaalta keskeisessä roolissa ovat myös käyttöalat opetuksen ulkopuolella, sillä kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden perusteella kielen läsnäolo koulutuksessa ei itsessään edistä kielenvaihdon katkaisemista (Sallabank 2011: 282, 289).

Voidaan olettaa, että erityisesti inarinsaamen ja koltan nykyistä vahvempi näkyminen kielimaisemassa olisi luultavasti eduksi kielten kirjallisten muotojen omaksumiselle, sillä useat kansainväliset tapaustutkimukset ovat osoittaneet yhteyden kielimaiseman ja kirjallisen kielitaidon välillä (Cenoz & Gorter 2008, Coluzzi 2012,

Landry & Bourhis 1997, Leung & Wu 2012). Myös tämän tutkimuksen aineistossa on viitteitä siihen, että saamen puhujat pyrkivät tietoisesti altistamaan itseään saamenkielisille teksteille omaksuakseen kirjakielen normeja. Kirjallisen kulttuurin ohella suullinen kulttuuri tukee kielen puhutun muodon välittymistä, ja siksi saamenkielisellä audiovisuaalisella kulttuuritarjonnalla voi olla olennainen merkitys standardisoinnin uhkana nähdyn kielen yksipuolistumisen ja yksinkertaistumisen ehkäisemisessä.

Toiseen haasteeseen, kirjoittamisen helppouteen vaikuttaa luonnollisesti osaltaan olennaisesti se, kuinka hyvin kirjakielen normit hallitaan. Tässä mielessä kaikki edellä mainitut toimenpiteet tukevat paitsi kirjallisen kielitaidon hankkimista ja ylläpitoa myös kielen kirjallista käyttöä. Erityisenä haasteena sekä tässä tutkimuksessa että muun muassa saamelaisnuorten sosiaalisen median kielivalintoja koskevassa uutisoinnissa (Yle 20.7.2018) näyttäytyy saamen kielten kirjoittaminen kännykällä. Ongelma koskee kaikkia saamen kieliä, mutta vakavimmin koltansaamea, jolla on laajin merkistö ja nykyisin vain muutamia toimivia fontteja. Erilaisten älylaitteiden painottuessa arkistenkin askareiden hoitamisessa yhä vahvemmin olisi siis ensiarvoisen tärkeää, että saamen kielten erikoismerkkien tuottaminen saataisiin arkipäiväiseksi myös digitaalisessa maailmassa.

Kolmas ja kenties monimutkaisin haaste saamen kirjakielten vahvistumiselle on puhujien hyväksynnän saavuttaminen kirjoitusjärjestelmälle ja tämän realisoituminen kielten kirjalliseksi käytöksi. Tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa kirjakieltä pidettiin erittäin tärkeänä, ja myös kirjallisen standardin olemassaolo nähtiin tarpeellisena. Osallistujissa oli kuitenkin kaikkien kielten kohdalla henkilöitä, jotka kokivat nykystandardin enemmän tai vähemmän ongelmalliseksi, ja erityisesti koltan vanhemmat puhujat vierastivat nykyistä kirjakieltä. Kansainvälinen kirjallisuuskin on osoittanut, että puhujien hyväksynnän puute aiheuttaa kirjallistumiselle vakavia ongelmia (Coulmas 1989, Lüpke 2011, Schieffelin & Doucet 1998, Sebba 2007, 2012), ja tämän tutkimuksen valossa koltan kirjakieli vaikuttaa olevan muita kieliä vahvemmin kirjoitusjärjestelmän hyväksyntään liittyvien haasteiden edessä.

Puhujien hyväksyntään liittyy olennaisesti kielen normatiivisuus ja kysymys siitä, mitkä kielimuodot nousevat yhteisössä normin asemaan – kirjallinen standardi vai jotkin muut kielimuodot. Yhteinen kirjallinen standardi ja elinvoimaiset murteet eivät lähtökohtaisesti sulje toisiaan pois, mutta tutkimuskirjallisuudessa on viitteitä siihen, että standardisointi tyypillisesti kaventaa muiden kielimuotojen elintilaa erityisesti

vähemmistökielille tyypillisissä monikielisissä ekologioissa (vrt. Grenoble & Whaley 2006: 119, 154–155). Moni osallistujista oli huolissaan tällaisesta kehityksestä ja valtaosa toivoi murteiden näkyvän vahvasti myös kirjallisessa kielessä. Pääasiassa tämä ei kuitenkaan tarkoittanut murteiden välisten fonologisten erojen näkymistä ortografian tasolla vaan ensisijassa eri murteille tyypillisen sanaston näkymistä kirjoitetuissa teksteissä. Osallistujat näkivät, että tämä ei häittäisi tekstien ymmärrettävyyttä (mutta murteiden välisten fonologisten erojen merkintä luultavasti häittäisi). Toisaalta, kuten edellisen osion keskustelussa huomautettiin, myöskään ortografioiden hyväksyminen ei tee kirjallisen kielen käyttöä ongelmattomaksi, ja jos standardinmukaisuus nähdään voimakkaana vaatimuksena kirjalliselle kielenkäytölle, vaikuttaa se nostavan kynnystä kielten kirjalliseen käyttöön.

Kieliyhteisön täydellisen konsensuksen saavuttaminen kirjallisia standardeja koskien tuskin on mahdollista. Minkä tahansa satojenkin henkien kokoisen yhteisön täydellistä yksimielisyyttä voidaan lähtökohtaisesti pitää jokseenkin hämmästyttävänä oli kysymyksessä sitten mikä tahansa asiakysymys – puhumattakaan niinkin vaikutusvaltaisesta asiasta kuin ortografiasta. Uhanalaisten kielten kirjallistamista käsittelevästä tutkimuksesta voidaan löytää joitain ratkaisuehdotuksia ennen kaikkea standardisointiprosessien osallistavuuden näkökulmasta.

Ensimmäiseksi on syytä todeta, että kirjakielen ristiriitaisesti kokevien puhujien ymmärrystä vähättelevät puhetavat (vrt. myös osio 3.4) eivät ole omiaan edistämään yhteisymmärryksen syntymistä, ja toisaalta uuspuhujien kokema kielenkäytön kritisointi on omiaan syömään kirjallistumisen ja elvytyksen edellytyksiä. Kirjakieliä koskevien käsitysten jakautumisen valossa tulee jokseenkin kyseenalaiseksi, missä määrin saamen kielten kirjallistaminen on pystynyt tukemaan sukupolvien ja ylipäättään kieliyhteisön jäsenten välistä yhteyttä, joka on keskeisessä asemassa kielen välittymisen kannalta (vrt. Fishman 1991: 393). Näkemyseroista huolimatta kirjakieli edustaa erityisesti nuorille ja kielen menettäneille sukupolville mahdollisuutta ottaa kieli takaisin ja löytää uudelleen yhteys suvun kieleen, mutta toisaalta nimenomaan kirjallinen kieli ja sen aiheuttamina nähdyt kielen muutokset herättävät kritiikkiä ja pessimismia. Myös Pasanen (2015: 246–248) on esittänyt kieliyhteisössä vallitsevan suvaitsevaisuuden erilaisia saamen kielten muotoja kohtaan keskeisenä elvytystyön haasteena.

Kieliyhteisön eri kielimuotojen ja vaihtelevien standardisointia koskevien näkemysten huomioinnissa on myös tunnustettava se tosiasia, että ortografioiden laatiminen edellyttää sen tyyppistä ymmärrystä kielestä ja kirjoitusjärjestelmästä, että ”maallikoiden” on vaikea osallistua keskusteluun (Grenoble & Whaley 2006: 130, 156–158). Kieliekologinen kielisuunnittelu (vrt. Grenoble 2011: 31, osio 2.1.2) on pyrkinyt tarjoamaan tähän ongelmaan ratkaisuja juuri kieliyhteisön oman kielellisen ja kulttuurisen asiantuntemuksen ja toisaalta kielitieteen ja vaikkapa pedagogiikan asiantuntijoiden yhdistämisen kautta. Tällaisen yhteistyön pohjana on oltava kunnioittava, avoin keskustelu, joka osallistaa laajasti kieliyhteisöä, mutta ammentaa oppeja myös kieliyhteisön ulkopuolisesta kokemuksesta. Tämän tutkimuksen perusteella kieliyhteisöissä on voimakas halu säilyttää kielten vielä olemassa olevat murteet elinvoimaisina, ja kieliekologinen lähestymistapa tarjoaa näkökulmia eri kielimuotojen huomiointiin osana kielisuunnittelua.

6.3 Metodologiset ratkaisut tutkimustulosten muovaajina

Tulosten pohdinnan yhteydessä on välttämätöntä keskustella myös tutkimuksen metodologisten ratkaisujen vaikutuksesta tutkimustulosten muodostumiseen. Tässä osiossa reflektoin erityisesti kahta tutkimuksessani keskeistä ulottuvuutta, monimetodisuutta ja ulkopuolisen tutkijan roolin luomaa problematiikkaa. Monimetodisella tutkimusasetelmalla lähdin tavoittelemaan mahdollisimman moniulotteista tulkintaa tutkimusaiheesta, minkä lisäksi halusin välttää yksittäisen menetelmän tuottaman, väistämättä kapeamman näkökulman synnyttämät mahdollisesti liian suoraviivaiset johtopäätökset. Arvioin nyt, missä määrin tämä tavoite on toteutunut.

Kyselytutkimuksella olen saavuttanut kohtalaisen joukon osallistujia ja pystynyt luomaan alustavan kokonaiskuvan saamen kirjakieliä koskevista käsityksistä ja niiden yleisyydestä, joskaan kertyneen aineiston laajuus ei ole mahdollistanut numeerisen mielipideaineiston varsinaista tilastollista analyysiä erilaisten näkemysten ja muiden muuttujien välisten yhteyksien todentamiseksi tai tutkimustulosten yleistämiseksi laajempaan joukkoon. Sen sijaan määrällinen kyselyaineisto ja siitä nousevat huomiot ovat tutkimuksessani toimineet vertailukohtana laadullisesta aineistosta nouseville huomioille.

Laadullinen aineisto on ollut tarpeen määrällisen aineiston tulosten tulkinnaksi erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa osallistujien mielipiteet ovat voimakkaasti

jakautuneet. Toisaalta laadullisesta aineistosta on haettu selityksiä myös mielipideaineiston valossa merkittävän yksimielisille näkemyksille. Laadullisen aineiston analyysi on osaltaan tarjonnut monisyisemmän ja syvällisemmän kuvan siitä, millaisia käsityksiä saamen kirjakieliin ja kirjoittamiseen liittyy, ja millaisia yhteyksiä näiden käsitysten välillä on. Kyselylomakkeen avoimet kysymykset ja haastattelujen avoin rakenne ovat lisäksi mahdollistaneet sen, että tutkimuksessa nousi esille näkökulmia, joita ei kyselylomakkeella tai haastattelukysymysten kautta suoraan kysytty.

Kysely- ja haastatteluaineiston tiiviin yhteyden vuoksi tämän tutkimuksen kautta ei ole mahdollista verrata kysely- ja haastattelumenetelmiä toisistaan erillisinä aineistonkeruumetodeina. Sen sijaan keräämäni määrällinen ja laadullinen aineisto ovat luonteeltaan olennaisesti erilaisia ja vaativat erilaisia analyysimenetelmiä, minkä vuoksi analyysissäni olen käsitellyt kyselyn kirjallista lyhytvastausaineistoa ja haastatteluaineistoa yhtenä kokonaisuutena ja suhteuttanut näistä muodostuvia tulkintoja määrällisen mielipideaineiston muodostamaan kuvaan.

Monilta osin aineistojen synnyttämät tulkinnat ovat vahvistaneet ja erityisesti täydentäneet toisiaan. Sekä määrällinen että laadullinen aineisto viittaavat siihen, että saamen kirjakieliä pidetään osallistujien keskuudessa laajasti merkityksellisinä ja kielten tulevaisuuden kannalta keskeisinä. Nämä käsitysten yleisyyttä koskevat tulokset vahvistavat toisiaan. Toisaalta määrällinen ja laadullinen aineisto vastaavat jo luonteensa vuoksi pääosin erilaisiin kysymyksiin – määrällinen siihen, kuinka usein tietynlaisia käsityksiä esiintyy ja laadullinen pikemminkin siihen, millaisia nuo käsitykset ovat ja mahdollisesti myös siihen, miten käsitykset ovat yhteyksissä toisiinsa. Näin ollen aineistot edustavat erilaisia näkökulmia saamen kielten kirjallistumiseen, ja niitä analysoimalla on saatu useita toisiaan *täydentäviä* tuloksia, joita itse asiassa jokseenkin odotetusti edustaa suurin osa tutkimustuloksista.

Lopulta määrälliset ja laadulliset tulokset ovat myös muodostaneet keskenään *ristiriitaisia* tulkintoja yhteisössä vallitsevista kielikäsityksistä erityisesti sen suhteen, missä määrin saamelaisilta odotetaan saamen kielten taitoa ja missä määrin kirjallisessa kielenkäytössä odotetaan standardinmukaisuutta. Määrällinen aineisto antaa asiasta yksioikoisemman kuvan kuin laadullinen aineisto, jossa teemaan liittyvät traumat ja kaksijakoinen suhteutuminen aiheeseen nousevat monipuolisemmin esille. Kiinnostava huomio on se, että aineistot muodostavat osin erilaisen kuvan ilmiöstä huolimatta siitä,

että aineistonkeruuvaiheessa määrällinen ja laadullinen aineisto ovat olennaisesti vaikuttaneet toistensa muodostumiseen. Tätä voidaan pitää osoituksena määrällisten ja laadullisten aineistojen perustavalla tavalla erilaisesta luonteesta, mutta myös siitä, että tutkimusaiheen teoreettista ymmärrystä on tarpeen kehittää.

Tämän tutkimuksen tuloksissa voidaan näin ollen todeta näyttäytyvän määrällisten ja laadullisten aineistojen mahdollisten suhteiden koko skaala toisiaan vahvistavasta tai täydentävästä suhteesta keskenään ristiriitaiseen suhteeseen (vrt. Kelle & Erzberger 2004: 174–176). Tämän pohjalta voidaan myös todeta, että tutkimusmenetelmien triangulaatiolla on onnistuttu synnyttämään yksittäistä menetelmää monisymisempi kuva saamen kielten kirjallistumisesta, joskin tuon kuvan tarkentaminen edellyttää vielä jatkotutkimusta useammastakin aiheesta. Tässä mielessä tutkimus herättää vastauksia enemmän jatkokysymyksiä.

Sekä määrällisessä että laadullisessa aineistonkeruussa keskeinen keino selvittää juuri kirjalliseen kieleen liittyviä käsityksiä sekä näiden suhdetta muihin kielikäsitteisiin on ollut kysyä samoista teemoista erikseen puhuttuun kieleen, kirjakieleen ja kirjalliseen standardiin liittyen. Näin on pystytty jossain määrin hahmottelemaan saamen kielten kirjallisten muotojen ekolokeroita suhteessa saamen kielisiin puhuttuina kielinä ja toisaalta suomen kieleen. Tämän tutkimuksen valossa kuva on jokseenkin ristiriitainen: vaikuttaa siltä, että kirjallinen kieli tukee kielten statuksen kehittymistä ja myös suullisen kielen käyttöä etenkin uuspuhujilla, mutta toisaalta kielten kirjalliseen käyttöön liittyy erityisiä kynnyksiä, minkä lisäksi on myös puhujia, joille kirjallinen kieli näyttäytyy lähinnä negatiivisena asiana. Tulkintojen vahvistaminen ja aiheen syvällisempi ymmärrys edellyttää jatkotutkimusta. Erityinen tarve on empiiriselle tutkimukselle saamen kielten suullisten ja kirjallisten modaliteettien jakautumisesta eri käyttöaloille ja näiden suhteesta valtakielten kuten suomen kirjallisen ja suullisen muodon käyttöön ei konteksteissa. Teoreettisesti tämä edellyttää suullisten ja kirjallisten kielimuotojen välisen suhteen tarkempaa käsitteellistämistä sekä etenkin käyttöalan käsitteen täsmentämistä suhteessa suullisten ja kirjallisten kielimuotojen käyttöön, jotta kielen eri muotojen elintilaa on mahdollista käsitellä nykyistä analyyttisemmin.

Tutkimuksen keskeinen metodinen heikkous on tutkimuksen toteuttaminen suomeksi sen sijaan, että osallistujat olisivat voineet kertoa näkemyksistään myös saamen kielillä sen mukaan, minkä he kokevat itselleen mieluisimmaksi. Tämä olisi lisäksi tuonut

tutkimukseen ylimääräisen ulottuvuuden ja mahdollisuuden analysoida sitä, millaisia yhteyksiä osallistujan kielivalinnalla ja hänen kielikäsitteyksillään on. Sainkin aineistonkeruun aikana kommentteja, että kyselylomakkeesta olisi ollut hyvä olla myös ainakin pohjoissaamenkielinen versio. Näen kuitenkin, että tämä olisi vinouttanut tutkimuksen tuloksia eri kielten välillä olennaisesti, eikä sen vuoksi ollut toteutuskelpoinen vaihtoehto. Siinä tapauksessa, että tutkimus olisi voitu toteuttaa nelikielisenä, olisin joutunut käännättämään sekä alkuperäisen kyselylomakkeen että vastaukset, mikä olisi lisännyt menetelmään liittyviä epävarmuustekijöitä. Lisäksi haastatteluja ei olisi ollut mahdollista toteuttaa saamen kielillä ilman kolmannen, tulkkaavan osapuolen läsnäoloa, mikä olisi muuttanut olennaisesti haastattelutilannetta. Näiden epävarmuustekijöiden minimoimiseksi katsoin parhaaksi toteuttaa tutkimuksen yksikielisenä, ja mahdolliset erot tämän ja saamen kielillä toteutettavien tutkimusten tulosten välillä jäävät jatkotutkimuksen varaan.

Tutkimuksen metakielen lisäksi aineistoin muodostumiseen on vaikuttanut roolini saamelaisyhteisön ulkopuolisena tutkijana. Tämä on vaikuttanut tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin: saamen puhujien halukkuuteen ottaa osaa tutkimukseen, kysymieni kysymysten muotoutumiseen, saamieni vastausten muotoutumiseen ja niistä tekemiini tulkintoihin sekä luultavasti myös tutkimustulosten vastaanottoon.

Mitä tulee mahdolliseen haluttomuuteen osallistua saamelaisyhteisön ulkopuolisen tutkijan toteuttamaan tutkimukseen, on ollut kiinnostavaa, että kaksi tutkimukseeni osallistujista kommentoi tutkimustani hyvin kriittisesti. Tätä voidaan pitää rohkaisevana siinä mielessä, että tutkimusaineisto ei ole täysin vinoutunut osallistujien tutkimukseen kohdistuvien asenteiden kannalta. On tutkimuksen luotettavuuden kannalta äärimmäisen tärkeää, että esiin nousee erilaisia ääniä, jotka voivat myös avoimesti kritisoida tutkimuksen tekemisen tapoja, ja saamalla palautteella on ollut rakentava, itsekriittisyyttä ylläpitävä vaikutus tutkimuksen rakentumisessa ja tulosten pohdinnassa.

Voimakkaampaa moraalista huolta herättää se seikka, että osa osallistujista kommentoi osallistuvansa mieluummin kielitieteelliseen tutkimukseen, koska piti sitä turvallisempaa kuin poliittisempia aiheita käsittelevää tutkimusta. Keskustelu kirjoitusjärjestelmistä tuskin koskaan politisoituu samassa mittakaavassa kuin vaikkapa maankäyttöoikeudet, mutta tällaiset näkökannat herättävät kysymyksen siitä, missä määrin lingvistiseen tutkimukseen osallistumisen kohdalla harkitaan tutkimukseen

osallistumisen mahdollisia seurauksia ja missä määrin tietoon perustuva suostumus todella perustuu riittävään informaatioon ja harkintaan. Tämän tutkimuksen osalta olen pyrkinyt selostamaan osallistujille tutkimusaineiston käyttötarkoitusta, minkä lisäksi olen huolehtinut parhaani mukaan osallistujien anonymiteetistä, jonka osa osallistujista on kokenut tärkeäksi motivaatiotekijäksi tutkimukseen osallistumisessa.

Tutkimukseen osallistujat kommentoivat sekä myönteisesti että kielteisesti myös kysymysten asettelua sekä kyselylomakkeella että haastatteluissa. Osa piti kysymyksiä kiinnostavina ja olennaisina, ja eräs osallistuja kommentoi niitä sellaisiksi, joita saamelaisten välisissä keskusteluissa ei välttämättä nousisi esille. Tässä mielessä ulkopuolisuus nähtiin positiivisena asiana. Monissa tapauksissa osallistujat olettivat kysymyslomakkeen väitteiden ja kategorisointien edustavan tutkijan näkemyksiä tai ymmärrystä saamelaisuudesta ja saamen kielten käytöstä, jolloin esimerkiksi Likert-kysymysten kärjekkyyks näyttäytyi monelle ulkopuolisen tutkijan kapeakatseisuutena tai puutteellisena ymmärryksenä tutkimusaiheesta. Tämä on saattanut herättää osallistujissa turhautumista siihen, että ilmiöiden monimutkaisuutta joutuu jatkuvasti selittämään.

Tietoisuus tutkijan ulkopuolisuudesta on ilmeisesti vaikuttanut siihen, että aineistoon on syntynyt paljon selittävää puhetta ja erilaisten näkemysten perustelua, mikä on ollut hyödyksi tutkimusaineiston määrän ja tutkimustulosten analysoinnin kannalta. Osa osallistujista myös kommentoi, että puhuu haastattelussa sellaisista asioista, joita ei halua kommentoida julkisesti, mikä viittaa siihen, että tutkijan ulkopuolisuus suhteessa saamelaisyhteisöön on koettu myös positiivisena ja anonymiteettiä turvaavana asiana. Toisaalta juuri se, että ulkopuoliselle tutkijalle on puhuttu eri asioista ja eri tavoin argumentoiden kuin esimerkiksi saamelaisyhteisön sisäisissä keskusteluissa toimittaisiin tarkoittaa aineiston olevan tietyllä tavalla vinoutunut. Tämän tutkimuksen puitteissa on mahdotonta arvailla, millaisiksi tulokset olisivat muotoutuneet ilman tutkijan ulkopuolisuuden vaikutusta.

Tulosten tulkinta on kysymysten määrittelyn ohella se tutkimuksen vaihe, johon on ulkopuolisuuteni tähden kohdistunut eniten epäluuloa. Erityisesti kaksi osallistujaa suhtautui skeptisesti kykyyni tulkita saamelaisessa kulttuurissa elävien henkilöiden tuottamia vastauksia. Pyrkimyksenäni on ollut nostaa esille erilaisia tutkimusaineistossa näyttäytyviä käsityksiä ja arvioida niiden merkitystä kielten kirjallistumiselle ja elvytykselle arvottamatta osallistujien esittämiä näkemyksiä. Olen myös pyrkinyt

avoimuuteen sen suhteen, kuinka olen synnyttänyt analyysissä esittämiäni tulkintoja juuri siksi, että niin saamelaisyhteisöön kuuluvilla kuin muillakin olisi mahdollisuus arvioida kriittisesti tutkimukseni tuloksia. Tutkimuksen läpinäkyvyys on kaiken tieteellisen tiedon tuottamisen lähtökohta ja erityisen tärkeää vähemmistöihin kohdistuvassa tutkimuksessa, jolla on potentiaali vaikuttaa tutkimuksen kohteina oleviin ihmisiin.

Edeltävä pohdinta tutkimuksen menetelmällisistä ratkaisuista ja roolistani yhteisön ulkopuolisena tutkijana rakentaa kuvaa tutkimustulosteni luotettavuudesta. Olen käsitellyt jo monia seikkoja, jotka on huomioitava tutkimustulosteni tulkinnassa ja joiden valossa on selvää, että muodostamani kuva saamen kielten kirjallistumisen tilasta ei ole ainoa mahdollinen tulkinta aiheesta. Kysely- ja haastattelututkimuksiin liittyy lähtökohtaisesti tiettyjä rajoitteita mitä tulee tulosten yleistettävyyteen. Myöskään mittausvirheiden mahdollisuutta ei voida sulkea pois. On mahdollista, että esimerkiksi kirjakielen merkitystä käsittelevien vastausten positiivisuus olisi seurausta siitä, että vastaajat pitävät tällaisia vastauksia joko tutkijan, yhteiskunnan tai vaikkapa saamelaisyhteisön odotuksia vastaavina. Siinäkin tapauksessa, että vastaukset ovat tällä tavalla vinoutuneita, vastausten huomattava yhdenmukaisuus kertoo näkemysten huomattavasta yleisyydestä. Toisaalta olen laadullisen aineiston valossa tehnyt tulkintoja, jotka systemaattisestakin analyysistä huolimatta edustavat vain joitain näkökulmia tutkimusaiheeseen, mutta joiden esittämisessä olen pyrkinyt avoimuuteen ja puolueettomuuteen.

Tutkimuksen luotettavuus tieteellisin kriteerein mitattuna on lopulta monilta osin eri kysymys kuin sen luotettavuus tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden silmissä. Ulkopuoliseen tutkijaan kohdistuva epäluottamus voi viime kädessä heijastua myös tutkimustulosten vastaanottoon eli siihen, kuinka legitiiminä tutkimustietoa yhteisössä pidetään. Samalla vaakalaudalle voi joutua myös se alkuperäiskansatutkimuksen ja lingvistisen kenttätöön keskeinen eettinen periaate, että tutkimuksen kohteena oleva yhteisö saa vastineeksi tutkimukseen osallistumisesta jotain yhteisön näkökulmasta hyödyllistä, joka usein perustuu tutkimuksen kautta syntyvään sovellettavaan tietoon. Mikäli tutkimuksessa syntyvä tieto ei osoittaudu yhteisölle hyödylliseksi tai luotettavaksi, jää tutkijan vastavuoroinen kontribuutio yhteisölle laihaksi. Tämä on yksi syy lisää huolehtia siitä, että saamelaisyhteisöön kohdistuva tutkimus on yhteisön luottamuksen arvoista.

7 Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen rakentanut yleiskatsauksen Suomen saamelaiskielten kirjallistumisen nykyhetkeen aikuisten kielenkäyttäjien näkökulmasta. Olen koonnut uuden sosiolingvistisen tutkimusaineiston inarinsaamen, koltansaamen ja pohjoissaamen kieliyhteisöissä vallitsevista kielikäsitteistä, josta olen analysoinut kirjakieltä koskevien käsitysten luonnetta kirjakielen funktioiden ja normien sekä saamen kielten kirjallisten ja suullisten muotojen välisen suhteen kannalta. Numeerisen mielipideaineiston avulla olen myös luonut alustavaa kuvaa erilaisten käsitysten yleisyydestä ja jakautumisesta kieliyhteisössä. Määrällisten tulosten vahvistaminen ja yleistäminen jää kuitenkin jatkoselvitysten tehtäväksi.

Tutkimukseni valossa kirjallistumisella on keskeinen rooli saamen kielten elvytyksessä. Tätä johtopäätöstä tukee osallistujien voimakas kokemus kirjakielen tärkeydestä sekä kielten statuksen kohottajana että kielen ja kulttuurin välittämisen välineenä. Kirjakieleen kytkeytyy paljon odotuksia kielten tulevaisuudesta niin hyvässä kuin pahassa – toivoa kielen käytön jatkumisesta mutta myös pelkoja kielen muuttumisesta. Havaintoni tukevat käsitystä kielen kirjallistumisesta paitsi sosiolingvistisenä eli kieleen itseensä vaikuttavana myös kielisosiologisena eli kieliyhteisöön vaikuttavana ilmiönä.

Analyysini vahvistaa aiemman tutkimuksen teoreettisia havaintoja siitä, että kielikäsitteillä on keskeinen rooli kirjallistamishankkeiden onnistumisessa. Aineistossani kirjakieltä merkityksellistetään kolmella keskeisellä tavalla: hallittavana kompetenssina, viestien välittämisen välineenä ja oman kielen sekä kielellisen identiteetin representaationa. Nämä erilaiset käsitykset kirjakielen luonteesta implikoivat myös erilaisia näkemyksiä kirjakielen funktioista ja normeista. Analyysini osoittaa, että juuri kielen normatiivisuus on keskeinen ilmiö, jonka ymmärrys edistää myös kirjallistumiseen ja kielen elvytykseen liittyvien prosessien ymmärtämistä, sillä erilaisiin kielikäsitteisiin kytkeytyvät normit vaikuttavat määrittävän sitä, millaiset seikat näyttäytyvät kirjallisen kielenkäytön kannalta keskeisinä.

Aineistossani kirjallisen kielen käytön edellytyksinä näyttäytyvät niin kirjoitusjärjestelmän systeemisäiset piirteet, kieliympäristön muuttujat kuin kielenkäyttäjien kompetenssit ja kieliasenteet. Näin ollen myös kielen kirjalliseen käyttöön liittyvät ongelmat saatetaan yhdistää joko yksilöön, kirjalliseen standardiin tai

kieliympäristöön. Suulliseen käyttöön suhteutettuna kirjakielten käyttöön vaikuttaa kytkeytyvän vieläkin enemmän juuri kieliympäristöön kohdistuvia haasteita. Analyysini perusteella saamen kielten kirjallisen käytön keskeiset haasteet liittyvät vaikeuksiin luku- ja kirjoitustaidon oppimisessa sekä kirjoitusmerkkien digitaalisessa tuottamisessa erityisesti älylaitteilla. Näihin haasteisiin on mahdollista löytää pedagogisia ja kieliteknologisia ratkaisuja, mutta molemmat kysyvät kielityölle resursseja, jotka ovat tähän mennessä olleet niukkoja ja epäjatkuvia.

Kaikkia kirjakieliä koskeva haaste on puhujien hyväksynnän saavuttaminen, joka kytkeytyy koettuihin eroihin suullisten kielimuotojen ja kirjallisen standardin välillä sekä eri murteiden puhujien tasapuoliseen huomiointiin. Vakavimmat hyväksyntään liittyvät haasteet koskevat koltan kieltä, jonka kirjallinen muoto herättää kompleksisuutensa vuoksi koko kirjoitusjärjestelmää koskevia vierastavia reaktioita siinä missä inarinsaamen ja pohjoissaamen kohdalla murre-eroihin liittyvät hankaluuden ja epäedustavuuden kokemukset kytkeytyvät yksittäisten piirteiden kuten vokaalien ja pituuden merkintään. Kieliekologioiden tutkimus vaikuttaa tarjoavan hyödyllisen viitekehyksen saamen kielten kirjallistamisen ja elvytyksen suunnitteluun juuri kielten murrevariaation huomioimiseen ja säilyttämiseen liittyvien toiveiden kannalta. Kielen elvytyksen tavoitteiden kannalta rohkaisevia ovat laajalti positiiviset asenteet kieltä ja suurelta osin myös kirjoitettua kieltä kohtaan.

Tätä tutkimusta vastaavaa selvitystä Suomessa puhuttavien saamelaiskielten kirjallisia muotoja koskevista käsityksistä aikuisten puhujien keskuudessa ei ole aiemmin tehty, joten tämän työn tulokset edustavat uutta tutkimustietoa aiheesta. Se, missä määrin tutkimus edustaa saamelaisyhteisölle uutta tietoa on kyseenalaisempaa, sillä yhteisössä asuu paljon tietoa, jota ei ole koottu kirjoihin ja kansiin. Yksi työni tavoitteista onkin ollut tallentaa palanen aikuisten saamen puhujien kirjallistumiseen liittyvistä kokemuksista kirjalliseen muotoon ja avoimesti saataville. On toivottavaa, että tämä pieni kontribuutio voi olla hyödyksi paitsi kirjallistumiseen liittyvien sosiaalisten prosessien (teoreettisen) ymmärryksen asteittaisessa kehityksessä myös konkreettisesti saamelaiskielten kirjallisen käytön edistämisessä.

Lähdeluettelo

- Agha, Asif. 2007. *Language and social relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ahmad, Rizwan. 2012. Hindi is perfect, Urdu is messy: The discourse of delegitimation of Urdu in India. Alexandra Jaffe, Jannis Androutsopoulos, Mark Sebba & Sally Johnsson (toim.). *Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power*. Berliini: De Gruyter Mouton.
- Aikio, Ante. 2016. Näkökulma pohjoissaamen kieleen. Mari Huhtanen & Mika Puukko (toim.). 2016. *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, 21:2016. Tampere: Juvenes Print.
- Aikio, Samuli. 1987. Yksi mieli, yksi kieli: Pohjoissaamen kirjakielen yhtenäistyminen. *Virittäjä* 91(4). 457–490.
- Aikio-Puoskari, Ulla. 2016. *Gullos sámegiella! Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä ja kansallisen politiikan linjauksia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa*. Saamelaiskäräjät.
- . 2002. Kielten ja kulttuurien risteysasemalla – kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva (toim.). *Moniääninen Suomi: Kieli, kulttuuri ja identiteetti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Alasuutari, Pertti. 2001. *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Allen, I. Elaine, and Christopher A. Seaman. 2007. Likert scales and data analyses. *Quality progress* 40(7). 64–65.
- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Uudistettu painos. Lontoo: Verso.
- Anhava, Jaakko. 2013. Onko normitetusta yleiskielestä vain haittaa? *Kielikello* 1.
- Austin, Peter K. & Julia Sallabank (toim.). 2011. *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barton, David. 2006. *Literacy: An introduction to the ecology of written language*. Oxford: Blackwell.
- Bartsch, Renate. 1987. *Norms of language. Theoretical and practical aspects*. Lontoo, New York: Longman.
- Benedicto, Elena, Dolores Modesta & Melba McLean. 2002. Fieldwork as a participatory research activity: The Mayangna linguistic teams. *Berkeley Linguistics Society* 28. 375–386.
- Bird, Steven. 2001. Orthography and identity in Cameroon. *Written language and literacy* 4(2).
- Blom, Jan-Petter & John J. Gumperz. 1972. Social meaning in linguistic structure: code-switching in Norway. John J. Gumperz & Dell Hymes (toim.). *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Brody, Michal. 2004. *The fixed word, the moving tongue: Variation in written Yucatec Maya and the meandering evolution toward unified norms*. Väitöskirja. University of Texas.
- Busmann, Hadumod. 1996. *Routledge dictionary of language and linguistics*. Lontoo: Routledge.
- Calvet, Louis-Jean. 2006. *Towards an ecology of world languages*. Cambridge: Polity Press.
- Cameron, Deborah. 1995. *Verbal hygiene*. Lontoo, New York: Routledge.

- Cameron, Deborah, Elizabeth Frazer, Penelope Harvey, Ben Rampton & Kay Richardson. 1999. Power/knowledge: The politics of social science. Adam Jaworski & Nikolas Coupland (toim.). *The discourse reader*. Lontoo: Routledge.
- Capdeville, Sophie Alix. 2017. *L'histoire du livre saami en Finlande. Ses racines et son développement de 1820 à 1920*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- 2009. Suomen saamenkielisten painotuotteiden alkutaival: Ensimmäisistä saamennoksista saamenkieliseen kirjallisuuteen. Klaas Ruppel (toim.). *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- CEFR. 2001. *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cenoz, Jasone & Durk Gorter. 2008. The linguistic landscape as an additional source of input in second language acquisition. *IRAL – International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 46(3). 267-287.
- Coluzzi, Paolo. 2012. The linguistic landscape of Brunei Darussalam: Minority languages and the threshold of literacy. *South East Asia: A Multidisciplinary Journal* 12. 1–16.
- Coulmas, Florian. 2009. Evaluating merit – the evolution of writing reconsidered. *Writing Systems Research* 1(1). 5–17.
- 2003. *Writing systems: An introduction to their linguistic analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1999. *The Blackwell encyclopedia of writing systems*. Oxford: Blackwell Publishers.
- 1989. *The writing systems of the world*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Coupland, Nikolas & Tore Kristiansen. 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de)standardisation. Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (toim.). *Standard language and language standards in changing Europe*. Standard language ideology in contemporary Europe 1. Oslo: Novus Press.
- Czaykowska-Higgins, Ewa. 2009. Research models, community engagement, and linguistic fieldwork: Reflections on working within Canadian indigenous communities. *Language Documentation & Conservation* 3(1). 15–50.
- Denzin, Norman K. 2012. Triangulation 2.0. *Journal of mixed methods research*, 6(2), 80–88.
- 1970. *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Chicago: Aldine.
- Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln. 1994. Introduction: Entering the Field of Qualitative Research. Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.). *Handbook of Qualitative Research*. Lontoo: Sage.
- Dil, Anwar S. 1972. *The ecology of language: Essays by Einar Haugen*. Stanford: Stanford University Press.
- Dorian, Nancy. 2002. Commentary: Broadening the rhetorical and descriptive horizons in endangered-language linguistics. *Journal of Linguistic Anthropology* 12(2). 134–140.
- 1994. Purism vs. compromise in language revitalization and language revival. *Language in society* 23. 479–494.
- 1993. A response to Ladefoged's other view of endangered languages. *Language* 69(3). 575–579.
- Domokos, Johanna (toim.). 2018. *A writing hand reaches further. "Čállı giehta ollá guhkás". Recommendations for the improvement of the Sámi literary field*. Culture for All Service / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry. Grano.

- Durkheim, Emile. 1966. *The rules of sociological method*. New York: Free Press.
- Dwyer, Arianne M. 2010. Models of successful collaboration. Lenore Grenoble & N. Louanna Furbee (toim.). *Language Documentation: Practice and Values*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- England, Nora C. 2002. Commentary: Further rhetorical concerns. *Journal of Linguistic Anthropology* 12(2). 141–143.
- EOAK. 3592/2017. Väestörekisterikeskus laiminlöi saamelaisten oikeudet. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu. (<https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/3592/2017>) Viitattu 11.2.2019.
- Euroopan parlamentti. 2013. *Life in cross-border situations in the EU: A Comparative Study on Civil Status. Annex III – Country report B. France*. Directorate general for internal policies. Policy department for citizen's rights and constitutional affairs. 474.395. (<http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-ma/ep/13/EST85608.pdf>) Viitattu 14.2.2018.
- Fairclough, Norman. 2001. *Language and Power*. Toinen painos. Lontoo: Longman.
- 1995. *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Lontoo: Longman.
- 1992. The appropriacy of appropriateness. Norman Fairclough (toim.). *Critical language awareness*. Lontoo: Longman.
- Feist, Timothy. 2010. *A grammar of Skolt Saami*. Väitöskirja. Manchester: The University of Manchester.
- Ferguson, Charles A. 1959. Diglossia. *Word* 15.
- Fielding, N. G. & J. L. Fielding. 1986. *Linking Data*. Beverly Hills: Sage.
- Fishman, Joshua. 1991. *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Multilingual matters 76. Clevedon: Multilingual Matters.
- 1972. Domains and the relationship between micro- and macrosociolinguistics. John J. Gumperz & Dell Hymes (toim.). *Directions in sociolinguistics*. New York: Holt Rinehart and Winston.
- Flick, Uwe. 2004. Triangulation in qualitative research. Uwe Flick, Ernst von Kardoff & Ines Steinke (toim.). *A companion to qualitative research*. Lontoo: Sage Publications.
- Fredriksen, Lill Tove, Harald Gaski & Sigbjørn Skåden. 2018. North Sámi literature in motion. Johanna Domokos (toim.). 2018. *A writing hand reaches further. "Čálligiehta ollá guhkás". Recommendations for the improvement of the Sámi literary field*. Culture for All Service / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry. Grano.
- Gerds, Donna. 2010. Beyond expertise: The role of the linguist in language revitalization programs. Lenore Grenoble & N. Louanna Furbee (toim.). *Language Documentation: Practice and Values*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Gorter, Durk (toim.). 2006. *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon, Buffalo: Multilingual Matters.
- Gorter, Durk, Luk Van Mensel, Heiko F. Marten (toim.). 2012. *Minority languages in the linguistic landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Grenoble, Lenore. 2011. Language ecology and endangerment. Austin, Peter K. & Julia Sallabank (toim.). *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grenoble, Lenore & Lindsay Whaley. 2006. *Saving languages: An introduction to language revitalization*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Grinevald, Colette. 2003. Speakers and documentation of endangered languages. Peter K. Austin (toim.). *Language documentation and description*. Lontoo: Hans Rausing Endangered Languages Project.
- Halliday, M. A. K. 1978. *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. Lontoo: Arnold.
- Hale, Ken, Michael Krauss, Lucille J. Watahomigie, Akira Y. Yamamoto, Colette Craig, LaVerne Masayesva-Jeanne & Nora C. England. 1992. Endangered languages. *Language*, 68(1), 1–42.
- Haugen, Einar. 1966. Dialect, Language, Nation. *American anthropologist* 68(4). 922–935.
- Hill, Jane. 2002. “Expert rhetorics” in advocacy for endangered languages: Who is listening and what do they hear? *Journal of Linguistic Anthropology* 12(2). 119–133.
- Hinton, Leanne. 2001. Language Revitalization: An Overview. Leanne Hinton & Ken Hale (toim.). *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego: Academic Press.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme. 2009. *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hornberger, Nancy. 2006. Frameworks and models in language policy and planning. Thomas Ricento (toim.). *An introduction to language policy: Theory and method*. Oxford: Blackwell.
- HS (Helsingin sanomat). 2.8.2018. Mielipide: Oikea nimi passissa on joskus liikaa vaadittu. (<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005776646.html>) Viitattu 10.8.2018.
- Huhtanen, Mari & Mika Puukko (toim.). 2016. *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, 21:2016. Tampere: Juvenes Print.
- IL (Iltalehti). 12.6.2018. Passiin ja Kela-korttiin ei saatu lapsen oikeaa nimeä – Apulaisoikeusasiamies: Väestörekisterikeskus rikkoi lakia ja laiminlöi saamelaisten oikeuksia. (<https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/201806122201008115>) Viitattu 20.6.2018.
- ILO (Kansainvälinen työjärjestö). 1989. Yleissopimus nro 169. Itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansat.
- Inarilainen. 21.9.2011. Juhlapuheiden lisäksi tarvitaan selvää rahaakin. (<http://www.inarilainen.fi/juhlapuheiden-lisaksi-tarvitaan-selvaa-rahaakin>) Viitattu 10.12.2016.
- 8.9.2010. Saamelaiskäräjät julkaisee kaksi uutta saamen kielen aapista. (<http://www.inarilainen.fi/saamelaiskarajat-julkaisee-kaksi-uutta-saamen-kielen-aapista>) Viitattu 10.12.2016.
- Irvine, Judith T. & Susan Gal. 2000. Language ideology and linguistic differentiation. Paul Kroskity (toim.). *Regimes of language: Ideologies, politics and identities*. Santa Fe: School of American Research Press.
- Itkonen, Erkki, Terho Itkonen, Mikko Korhonen & Pekka Sammallahti. 1971. *Lapin murteiden fonologiaa*. Castrenianumin toimitteita 1. Helsinki.
- Itkonen, Esa. 2008. The central role of normativity in language and linguistics. Jordan Zlatev, Timothy P. Racine, Chris Sinha & Esa Itkonen (toim.). *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Johnson, Rhonda, Elizabeth Rink, Arja Rautio & Heidi Eriksen. 2018. Development of Ethical Guidelines for Participatory Research with and About Sami People in Northern Finland. Esitelmä. American Public Health Association Annual Meeting, San Diego, Yhdysvallat, 12.11.2018.

- Johnstone, Barbara. 2011. Dialect enregisterment in performance. *Journal of sociolinguistics* 15(5).
- Jomppanen, Marjatta. 2013. Davvisámegiela čállingiela historjá. Pohjoissaamen kirjakielen historia. Suomenkielinen versio konferenssiesitelmästä. Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II -konferenssi, Viro, 25.4.2013.
- Juuso, Anni-Kristiina. 2018. *Saamelaisten asioita koskeva sovintoprosessi: Kuulemisraportti*. Valtioneuvoston julkaisusarja 14:2018.
- Kansan Uutiset. 24.9.2011. Koltankielestä tehdään uusi aapinen. (<https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/2653294-koltankielesta-tehdään-uusi-aapinen>) Viitattu 10.12.2016.
- . 20.11.2009. Saamelaiset vaativat omia oppikirjoja. (<https://www.kansanuutiset.fi/artikkeli/2053047-saamelaiset-vaativat-omia-oppikirjoja>) Viitattu 10.12.2016.
- Karvi. 3.5.2016. Uhanalaisten saamen kielten oppimistulokset arvioitu ensimmäistä kertaa – elvytystoimia tarvitaan edelleen. (<http://karvi.fi/2016/05/03/uhanalaisten-saamen-kielten-oppimistulokset-arvioitu-ensimmaista-kertaa-elvytystoimia-tarvitaan-edelleen/>) Viitattu 10.12.2016.
- Kelle, Udo & Christian Erzberger. 2004. Qualitative and quantitative methods: Not in opposition. Uwe Flick, Ernst von Kardoff & Ines Steinke (toim.). *A companion to qualitative research*. Lontoo: Sage Publications.
- Kloss, Heinz & Albert Verdoodt. 1969. *Research possibilities on group bilingualism: A report*. Quebec: C.I.R.B.
- Kolehmainen, Taru. 2014. *Kielenhuollon juurilla: Suomen kielen ohjailun historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korhonen, Mikko. 1981. *Johdatus Lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- . 1971. Ehdotus koltanlapin Suonikylän (nyk. Sevettijärven) murteen fonemaattiseksi transkriptioksi. Erkki Itkonen, Terho Itkonen, Mikko Korhonen & Pekka Sammallahti. 1971. *Lapin murteiden fonologiaa*. Castrenianumin toimitteita 1. Helsinki.
- Korhonen, Mikko, Jouni Moshnikoff & Pekka Sammallahti. 1973. *Koltansaamen opas*. Castrenianumin toimitteita 4. Helsinki.
- Kielitoimiston sanakirja. 2018. Hakusana *kirjoitus* Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/kirjoitus>> Viitattu 10.1.2019.
- Kristiansen, Tore & Nikolas Coupland (toim.). *Standard language and language standards in changing Europe*. Standard language ideology in contemporary Europe 1. Oslo: Novus Press.
- Kroskity, Paul. 2009. Language renewal as sites of language ideological struggle: The need for “ideological clarification”. Joy Reyhner & Louise Lockard (toim.). *Indigenous language revitalization: Encouragement, Guidance & lessons learned*. Flagstaff, Arizona: Northern Arizona University.
- . 2000. Regimenting languages: language ideological perspectives. Paul Kroskity (toim.) *Regimes of language: ideologies, politics, and identities*. Santa Fe: School of American Research Press.
- Laihi, Tiina-Maaria. 2017. *Skolt Sámi Language and Cultural Revitalization: A case study of a Skolt Sámi language nest*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Landry, Rodrigue & Richard Y. Bourhis. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of language and social psychology* 16(1). 23–49.

- Leung, Genevieve Y. & Ming-Hsuan Wu. 2012. Linguistic landscape and heritage language literacy education: A case study of linguistic rescaling in Philadelphia Chinatown. *Written Language & Literacy* 15(1). 114–140.
- Lilja, Niina. 2012. Kieli saamelaisuutta määrittämässä – Saamelaisyyntyisten henkilöiden haastattelupuheessa rakentuvat saamelaisuuden kategoriat. *Puhe ja kieli* 32(3). 127–150.
- Lindgren, Anna-Riitta. 1984. What can we do when a language is dying? *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 5. 293–300.
- LOPS 2015. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015. Opetushallitus 48:2015.
- Luukka, Minna-Riitta. 2000. Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.). *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Lüpke, Friederike. 2011. Orthography development. Austin, Peter K. & Julia Sallabank (toim.). *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Länsman, Anni-Siiri. 2007. Saamelaislasten elämää 1960-luvun asuntolakoulussa – katkelmia ainekirjoitusvihkojen sivuilta. Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.). *Sámit, sámít, sátnehámit*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253.
- Länsman, Oona. 2016a. *Gea 2. Davvisámegiella vieris giellan oarjesuopmana mield*. *Lohkangirji*. Saamelaiskäräjät. KTMP: Vaasa.
- 2016a. *Gea 2. Davvisámegiella vieris giellan nuortasuopmana mield*. *Lohkangirji*. Saamelaiskäräjät. KTMP: Vaasa.
- Magga, Ole-Henrik & Tove Skutnabb-Kangas. 2003. Life or death for languages and human beings – experiences from Saamiland. Leena Huss, Antoinette Camilleri Grima & Kendall A. King (toim.). *Transcending monolingualism: Linguistic revitalisation in education*. Lisse: Swets & Zeitlinger Publishers.
- Matras, Yaron. 1999. Writing Romani: The pragmatics of codification in a stateless language. *Applied Linguistics* 20(4). 481–502.
- McRobbie-Utasi, Zita. 1995. Language planning, literacy and cultural identity: The Skolt Sámi case. Zaicz, Gábor (toim.). *Zur frage der uralischen schriftsprachen*. Linguistica. Series A. Studia et dissertations 17. Budapest.
- Mignolo, Walter. 2007. Delinking: The rhetoric of modernity, the logic of coloniality and the grammar of de-coloniality. *Cultural Studies* 21(2–3). 449–514.
- Milroy, James. 2007. The ideology of the standard language. Carmen Llamas, Louise Mullany & Peter Stockwell (toim.). *The Routledge companion to sociolinguistics*. Abingdon: Routledge.
- 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of sociolinguistics* 5(4). 530–555.
- Milroy, James & Lesley Milroy. 1985. *Authority in language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Morottaja, Matti. 2007. *Anaráškielâ ravvuh*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Morottaja, Petter. 2018. Overview of Inari Sami literature. Johanna Domokos (toim.). 2018. *A writing hand reaches further. "Čálli giehta ollá guhkás"*. *Recommendations for the improvement of the Sámi literary field*. Culture for All Service / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry. Grano.
- Moseley, Christopher (toim.). 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3. painos. Pariisi: UNESCO Publishing.
- Moshnikoff, Satu. 2009. Kirjallistumisen vaikea taival: koltansaamen tapaus. Klaas Ruppel (toim.). *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Moshnikoff, Jouni & Satu Moshnikoff. 2009. Koltansaamen kieli. Klaas Ruppel (toim.). *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2006. Selvitys koltansaamen nykytilasta ja tarpeellisista toimenpiteistä. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (<https://www.kotus.fi/files/715/koltansaamenselvitys.pdf>) Viitattu 10.2.2019.
- Moshnikoff, Satu, Jouni Moshnikoff & Eino Koponen. 2009. *Koltansaamen koulukielioppi*. Inari: Saamelaiskäräjät.
- Musta, Yrjö. 2016. Näkökulma inarinsaamen kieleen. Mari Huhtanen & Mika Puukko (toim.) *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, 21:2016. Tampere: Juvenes Print.
- Mühlhäusler, Peter. 2003. Language endangerment and language revival. *Journal of Sociolinguistics* 7. 232–245.
- 2002. Why one cannot preserve languages (but can preserve language ecologies). David Bradley & Maya Bradley (toim.). *Language endangerment and language maintenance: An active approach*. Lontoo: Routledge.
- 1990. 'Reducing' Pacifying languages to writing. John Joseph & Taylot Talbot (toim.) *Ideologies of Language*. Lontoo: Routledge.
- Mäntynen, Anne, Mia Halonen, Sari Pietikäinen & Anna Solin. 2012. Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 3. 325–348.
- Nickel, Klaus Peter & Pekka Sammallahti. 2011. *Nordsamisk grammatikk*. Kaarasjoki: Davvi Girji.
- Nettle, Daniel & Suzanne Romaine. 2000. *Vanishing voices: The extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Nuolijärvi, Pirkko. 2009. Kirjallistuminen kielisosiologisena ja sosiolingvistisenä ilmiönä. Klaas Ruppel (toim.). *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Nuorluoto, Juhani. 2003. *Slaavien kirjalliset traditiot ja kirjakielet. Aatehistoriallisia taustoja, kielellisiä valintoja, identiteettien kehityksiä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Oikeusministeriö. 2016. *Miten kielelliset oikeudet toteutuvat Suomessa? Yhteenvedo otakantaa.fi-kyselystä*.
- Olthuis, Marja-Liisa. 2009. Kirjakieli ja sen synty – inarinsaamen näkökulma. Klaas Ruppel (toim.). *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2008. Inarinsaamen huoltoa ja elvytystä. *Kielikello* 1.
- 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. *Virittäjä* 107(4). 568–579.
- 2000a. Inarinsaamen kielen vuosisadat. *Virittäjä* 104(4). 568–575.
- 2000b. *Kieläoppä*. Painamaton lähde. Inari: Saamelaiskäräjät.
- Olthuis, Marja-Liisa & Trond Trosterud. 2015. Inarinsaamen lingvistinen suunnittelu kieliteknologian valossa. *Agon* 1–2.
- O'Shannessy, Carmel. 2011. Language contact and change in endangered languages. Peter K Austin & Julia Sallabank (toim.). 2011. *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pasanen, Annika. 2016. *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella*. Oikeusministeriö, 39:2016.
- 2015. *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo.'* Inarinsaamen kielen revitalisaatio. *Uralica Helsingensia* 9. Helsinki: Unigrafia.

- 2014. ”Kuolee se kumminkin!” Miksi inarinsaamen kieli ei sittenkään kuollut. Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.). *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Tutkimuksia A 50. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Piippo, Irina. 2012. Viewing norms dialogically: An action-oriented approach to to sociolinguistic metatheory. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
- POPS 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus 96:2014.
- Pulkkinen, Risto. ”Lappologia (tutkimushistoria)”. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. Julkaisuaika tuntematon.
([http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Lappologia_\(tutkimushistoriaa\)](http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Lappologia_(tutkimushistoriaa))) Viitattu 10.2.2019.
- Rice, Keren. 2011. Documentary linguistics and community relations. *Language documentation & conservation* 5. 187–207.
- 2006. Ethical issues in linguistic fieldwork: An overview. *Journal of Academic Ethics* 4. 123–155.
- Riessler, Michael. 2018. Skolt Sámi literature. Johanna Domokos (toim.). 2018. *A writing hand reaches further. ”Čállı giehta ollá guhkás”. Recommendations for the improvement of the Sámi literary field*. Culture for All Service / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry. Grano.
- Ruppel, Klaas (toim.). 2009. *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Saamelaiskäräjät. 2016. Saamelaisten kielipoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2016–2019.
- 2015. Saamelaisten lukumäärä vuoden 2015 Saamelaiskäräjien vaaleissa. (<https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FTilastoja>) Viitattu 2.2.2019.
- Saamelaiskäräjien verkkosivusto. ”Saamen kieli”. Julkaisuaika tuntematon.
(<https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/saamen-kieli/>) Viitattu 19.12.2016.
- Saamen kielilaki (1086/2003) (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>) Viitattu 28.10.2016.
- Saarikivi, Janne. 2011. Saamelaiskielet – nykypäivää ja historiaa. Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen & Risto Pulkkinen (toim.). *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saa’mi Nue’tt ry:n verkkosivut. ”Kirjakielen kehityksestä”. Julkaisuaika tuntematon.
(<http://saaminuett.fi/kolttaasaamelaiset/koltansaamen-kielestae/kirjakielen-kehityksestae.html>) Viitattu 13.2.2019.
- Said, Edward W. 2011. *Orientalismi*. Toinen painos. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Sallabank, Julia. 2011. Language policy for endangered languages. Austin, Peter K. & Julia Sallabank (toim.). *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2002. Writing an unwritten language: the case of Guernsey French. *Reading working papers in linguistics* 6. 217–244.
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami languages: An introduction*. Kaarasjoki: Davvi Girji.
- 1972. *Aabbâs säämäs*. Helsinki: Kouluhallitus.
- Sanila-Aikio, Tiina. 2016. Näkökulma koltansaamen kieleen. Mari Huhtanen & Mika Puukko (toim.) *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, 21:2016. Tampere: Juvenes Print.
- 2009. Älä antaudu! Klaas Ruppel (toim.). *Omin sanoin: Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Schieffelin, Bambi B. & Rachelle Charlier Doucet. 1998. The “real” Haitian creole: Ideology, metalinguistics and orthographic choice. Bambi Schieffelin, Kathryn Woolard, and Paul Kroskrity (toim.). *Language Ideologies: Practice and theory*. New York: Oxford University Press.
- Sebba, Mark. 2012. Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power. Alexandra Jaffe, Jannis Androutsopoulos, Mark Sebba & Sally Johnsson (toim.). *Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power*. Berliini: De Gruyter Mouton.
- 2009. Sociolinguistic approaches to writing systems research. *Writing systems research* 1(1). 35–49.
- 2007. *Spelling and society: The culture and politics of orthography around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seurujärvi-Kari, Irja. 2011a. Alkuperäiskansatutkimus, alkuperäiskansaliike ja saamelaiset. Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen & Risto Pulkkinen (toim.). *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2011b. ”We took our language back” – The formation of Sámi identity within the Sámi movement and the role of the Sámi language from the 1960s until 2008. Riho Grünthal & Magdolna Kovács (toim.). *Ethnic and linguistic context of identity: Finno-Ugric minorities*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ”Saamentutkimus”. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia. Julkaisuaika tuntematon. (<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamentutkimus>) Viitattu 10.2.2019.
- Silverstein, Michael. 1985. Language and the culture of gender: at the intersection of structure, usage and ideology. Elizabeth Mertz & Richard J. Parmentier (toim.). *Semiotic mediation: sociocultural and psychological perspectives*. Orlando: Academic Press.
- 1979. Language structure and linguistic ideology. Paul R. Clyne, William F. Hanks & Carol L. Hofbauer (toim.). *The elements: a parasection in linguistic units and levels, April 20-21, 1979*. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Simpson, Jane. 2013. Language as emblem and language as means of communication. Esitelmä. Australian National University CAEPR Seminar, Canberra, Australia, 1.5.2013. <<http://caepr.cass.anu.edu.au/events/language-emblem-and-language-means-communication-significance-language-and-educational>> Viitattu 19.1.2019.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 2009. The stakes: Linguistic diversity, linguistic human rights and mother-tongue-based multilingual education – or linguistic genocide, crimes against humanity and an even faster destruction of biodiversity and our planet. Esitelmä. Bamako International Forum on Multilingualism, Bamako, Mali, 19.–21.1.2009.
- 2000. *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Smith, Linda Tuhiwai. 1999. *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples*. Lontoo: Zed Books.
- Spolsky, Bernard. 2011. Language and society. Austin, Peter K. & Julia Sallabank (toim.). *The Cambridge handbook of endangered languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2004. *Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stebbins, Tonya. 2003. *Fighting language endangerment: Community directed research on Sm’algayax (Coast Tsimshian)*. Endangered Languages of the Pacific Rim Publication Series A2-026. Kioto: Nakanishi Printing.
- Street, Brian V. 1984. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Suomen perustuslaki (731/1999) (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>) Viitattu 28.10.2016.
- Svalastog, Anna-Lydia & Stefan Eriksson. 2010. You can use my name; you don't have to steal my story: A critique of anonymity in indigenous studies. *Developing World Bioethics* 10(2). 104–110.
- TENK (Tutkimuseettinen neuvottelukunta). 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakkoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Thomas, Megan C. 2007. K is for de-kolonisation: Anti-colonial nationalism and orthographic reform. *Comparative studies in society and history* 49(4). 938–967.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. 2003. Language Vitality and Endangerment. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages, Paris, 10–12 March 2003. (www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf) Viitattu 21.12.2016.
- Vaattovaara, Johanna. 2016. Murtuvat murteet ja murreasenteet. Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen. *Kielen taju*. Helsinki: Art House.
- 2009. *Meän tapa puhua: Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valijärvi, Riitta-Liisa & Lily Kahn. 2017. *North Sámi: An essential grammar*. Lontoo: Routledge.
- Valkonen, Sanna. 2009. *Poliittinen saamelaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Weber, Max. 1962. *Basic concepts in sociology*. Secaucus: Citadel Press.
- Wilson, Shawn. 2008. *Research is ceremony: Indigenous research methods*. Winnipeg: Fernwood Publishing.
- Voegelin, Carl F., Florence M. Voegelin & Noel W. Schutz. 1967. The language situation in Arizona as part of the southwest culture area. Dell Hymes & William E Bittle (toim.). *Studies in southwestern ethnolinguistics: Meaning and history in the languages of the American southwest*. Hague: Mouton.
- Wurm, Stephen. 2001. Atlas of the world's languages in danger of disappearing. 2. painos. Pariisi: UNESCO.
- Yamada, Racquel-Maria. 2007. Collaborative linguistic fieldwork: Practical application of the empowerment model. *Language Documentation and Conservation* 1(2). 257–282.
- Yle. 29.10.2018. Ainoa virallinen kielenhuolto jäihin – Vakavasti uhanalsien koltansaamen tulevaisuus jälleen vaakalaudalla. (<https://yle.fi/uutiset/3-10480497>) Viitattu 29.10.2018.
- 8.8.2018. 400 puhujan inarinsaame jäi ilman kielityöntekijää – kielenhuolto Facebookin ja vapaaehtoisneuvonnan varassa? (<https://yle.fi/uutiset/3-10342948>) Viitattu 10.8.2018.
- 20.7.2018. Saamelaisnuoret somettavat suomeksi: ”Instagram-tekstien kirjoittaminen saameksi tuntuisi oudolta, koska en ole koskaan tehnyt niin”. (https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/saamelaisnuoret_somettavat_suomeksi_instagram-tekstien_kirjoittaminen_saameksi_tuntuisi_oudolta_koska_en_ole_koskaan_tehnyt_niin/10312620) Viitattu 20.7.2018.

- 12.3.2018. Tutkija, ottaisitko saamelaiset mukaan heitä koskevaan tutkimukseen? Mikäli et, voivat metodisi olla kolonialistisia. (<https://yle.fi/uutiset/3-10103893>) Viitattu 12.7.2018.
- 20.11.2016. "Ei olisi uskonut, että koltansaameakin voi tarkistaa näin" – oikeinkirjoitusohjelma oppi viimein lukemaan myös koltansaamea. (<http://yle.fi/uutiset/3-9303638>) Viitattu 21.11.2016.
- 1.11.2016. Keskustelukurssi herätti pienen saamelaiskylän puhumaan osin unohtunutta äidinkieltä. (<https://yle.fi/uutiset/3-9259508>) Viitattu 12.11.2016.
- 15.3.2016. Moni äidinkielen koltasaamelainen ei osaa kirjoittaa omaa äidinkieltään. (http://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/moni_aidinkielinen_koltasaamelainen_ei_osaa_lukea_ja_kirjoittaa_omaa_aidinkieltaan/8744739) Viitattu 2.11.2016.

Liitteet

Liite 1. Kyselylomakkeen paperiversio

Kysely saamen kielten kirjallistumiseen liittyvistä mielipiteistä

Tämän kyselyn avulla selvitetään Suomessa puhuttavien saamen kielten kirjallistumiseen liittyviä mielipiteitä ja kokemuksia. Kysely on osa Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen oppiaineeseen tehtävää pro gradu -tutkimusta. Saamen kielellä tarkoitetaan tässä kyselyssä pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Kirjallistumisella tarkoitetaan saamen kielen kirjakielen kehittymistä. Voit osallistua kyselyyn, jos yksi tai useampi seuraavista pitää paikkansa sinun kohdallasi.

- a. Pohjoissaame, inarinsaame tai koltansaame on äidinkieleni.
- b. Pidät itseäsi saamelaisena ja olet opiskellut pohjoissaamea, inarinsaamea tai koltansaamea.
- c. Pohjoissaame, inarinsaame tai koltansaame on kieli, jonka koet itsellesi tärkeäksi esimerkiksi sukujuurtesi vuoksi.
- d. Käytät pohjoissaamea, inarinsaamea tai koltansaamea siinä määrin, että kieli on sinulle tärkeä.

HUOM. Vaikka edelliset ehdot täytyisivät useamman saamelaiskielen kohdalla (jos sinulla on esimerkiksi kaksi äidinkieltä tai koet muusta syystä useamman kielen itsellesi läheiseksi), vastaa kyselyyn ajatellen yhtä näistä kielistä. Jos haluat vastata kyselyyn myös toisen kielen näkökulmasta, voit täyttää kyselylomakkeen useampaan kertaan.

Kysely koostuu monivalintakysymyksistä ja avovastauksista. Valitse monivalintatehtävissä yksi tai useampi vastaus kunkin osion ohjeiden mukaan. Kirjoita avovastauksiin kaikki ajatukset, joita kysymykset sinussa herättävät. Tarvittaessa voit jatkaa vastauksiasi kyselylomakkeen viimeiselle sivulle. Jokainen ajatus on tärkeä!

Kyselyn täyttäminen kestää noin 20–30 minuuttia. Kyselyyn vastaaminen on täysin vapaaehtoista. Vastauksia käsitellään anonymisti siten, että vastaajia ei voida tunnistaa julkaistavista tutkimustuloksista, ja kaikkia tällä lomakkeella kerättäviä tietoja käytetään ainoastaan tutkimustarkoituksiin. Vastaamalla kyselyyn hyväksyt vastausten käyttämisen tutkimustarkoituksiin. Mikäli olet halukas osallistumaan haastatteluun kyselyä koskien, voit jättää yhteystietosi kyselyn lopuksi.

Kiitos osallistumisestasi jo etukäteen!

Lisätietoja kyselystä antaa:

Jenna Sorjonen

jenna.sorjonen@helsinki.fi

Osa 1.

1. Syntymävuosi: _____

2. Sukupuoli: ☐ mies ☐ nainen ☐ muu

3. Koulutus: ☐ peruskoulu, kansakoulu, oppikoulu tai vastaava
☐ lukio tai ammattikoulu
☐ alempi korkeakoulututkinto
☐ ylempi korkeakoulututkinto

4. Ammatti: _____

5. Asuinpaikka: _____

Jos olet asunut muilla paikkakunnilla, missä? _____

Jos olet käynyt koulua muulla paikkakunnalla, missä? _____

6. Jos pidät itseäsi saamelaisena, mihin seuraavista ryhmistä koet ensisijaisesti kuuluvasi?

☐ pohjoissaamelaiset ☐ muu, mikä? _____
☐ inarinsaamelaiset ☐ En pidä itseäni saamelaisena.
☐ koltansaamelaiset

7. Mikä on äidinkieleni? Voit valita useita.

☐ pohjoissaame ☐ suomi
☐ inarinsaame ☐ muu, mikä? _____
☐ koltansaame ☐ muu, mikä? _____

8. Mitä muita kieliä osaat? Arvioi, kuinka hyvin osaat kutakin kieltä. Ympyröi jokaiselta riviltä sopiva vaihtoehto. 0 = en osaa kieltä 1 = ymmärrän kieltä, mutta en itse osaa sitä 2 = osaan kieltä vähän
3 = osaan kieltä jonkin verran 4 = osaan kieltä hyvin 5 = osaan kieltä erinomaisesti 6 = kieli on äidinkieleni

pohjoissaame	0	1	2	3	4	5	6
inarinsaame	0	1	2	3	4	5	6
koltansaame	0	1	2	3	4	5	6
suomi	0	1	2	3	4	5	6
ruotsi	0	1	2	3	4	5	6
norja	0	1	2	3	4	5	6
venäjä	0	1	2	3	4	5	6
englanti	0	1	2	3	4	5	6
muu: _____	0	1	2	3	4	5	6

9. Kuinka hyvin koet osaavasi puhua, lukea ja kirjoittaa saamea? Ympyröi sopiva vaihtoehto ajatellen sitä saamen kieltä, joka on äidinkieleni, jota osaat parhaiten tai johon vahvimmin samaistut.

0 = en lainkaan 1 = vain vähän 2 = jonkin verran 3 = melko sujuvasti 4 = sujuvasti 5 = erinomaisesti

Osaan puhua	0	1	2	3	4	5
Osaan lukea	0	1	2	3	4	5
Osaan kirjoittaa	0	1	2	3	4	5

10. Oletko opiskellut saamea koulussa? ☐ kyllä, äidinkielenä ☐ kyllä, vieraana kielenä ☐ en
Jos kyllä, kuinka kauan olet opiskellut saamea? _____

11. Oletko opiskellut saamea muutoin kuin koulussa (esim. aikuisille suunnatuilla kursseilla)?

☐ kyllä ☐ en

Jos kyllä, missä olet opiskellut saamea?

- ☐ Saamelaisalueen koulutuskeskuksen kursseilla ☐ Kansalaisopiston kursseilla
☐ Giellagas-instituutin kursseilla ☐ Kunnan järjestämällä kursseilla
☐ Muualla, missä? _____

Jos kyllä, kuinka kauan olet opiskellut saamea? _____

12. Miten usein käytät saamea seuraavissa yhteyksissä? Ympyröi jokaiselta riviltä sopiva vaihtoehto.
0 = en koskaan 1 = harvemmin kuin kerran kuussa 2 = vähintään kerran kuussa 3 = 1–2 päivänä viikossa
4 = 3–6 päivänä viikossa 5 = joka päivä 6 = Tämä kohta ei koske minua (esim. jos sinulla ei ole lapsia)

Kotona	0	1	2	3	4	5	6
Isovanhempieni kanssa	0	1	2	3	4	5	6
Vanhempieni kanssa	0	1	2	3	4	5	6
Puolisoni kanssa	0	1	2	3	4	5	6
Lasteni tai lastenlasteni kanssa	0	1	2	3	4	5	6
Tuttujen ja ystävien kanssa	0	1	2	3	4	5	6
Vapaa-ajalla	0	1	2	3	4	5	6
Koulussa	0	1	2	3	4	5	6
Työpaikalla	0	1	2	3	4	5	6
Viranomaisten kanssa asioidessa	0	1	2	3	4	5	6
Internetissä (esim. sosiaalisessa mediassa)	0	1	2	3	4	5	6
Katson / kuuntelen saamenkielistä tv:tä / radiota.	0	1	2	3	4	5	6
Luen saamenkielisiä lehtiä.	0	1	2	3	4	5	6
Luen saamenkielistä kirjallisuutta.	0	1	2	3	4	5	6
Kirjoitan saameksi työssäni.	0	1	2	3	4	5	6
Kirjoitan saameksi vapaa-ajallani.	0	1	2	3	4	5	6

Muualla, missä? _____

13. Tässä voit kertoa tarkemmin siitä, miten ja milloin käytät saamen kieltä. Jos osaat useita saamelaiskieliä, kerro jokaisesta kielestä erikseen.

Osa 2.

Seuraavissa osioissa saamen kielellä tarkoitetaan pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Kun mietit vastustasi, ajattele näistä kolmesta sitä kieltä, joka on äidinkielenä, jota osaat parhaiten tai johon vahvimmin samaistut. Vastaa monivalintakysymyksiin ympyröimällä vastausvaihtoehdoista se, joka parhaiten kuvaa omaa suhteutumista kuhunkin väittämään. Halutessasi voit täsmentää vastauksiasi sanallisesti jokaisen osion lopuksi. Avovastauksissa voit kirjoittaa vapaasti ajatuksia, joita kysymykset herättävät. Tarvittaessa voit jatkaa vastauksiasi kyselylomakkeen viimeiselle sivulle tai erilliselle paperille.

Vastausvaihtoehdot: 1=täysin eri mieltä, 2=eri mieltä, 3=jokseenkin eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä, 5=samaa mieltä, 6=täysin samaa mieltä, EOS=en osaa sanoa tai en halua vastata

Osa 2.1

1. Saamen kielen käyttäminen on minulle tärkeää.

1 2 3 4 5 6 EOS

2. Käytän saamea mieluummin kuin suomea.

1 2 3 4 5 6 EOS

3. Käytän saamea aina kun mahdollista.

1 2 3 4 5 6 EOS

4. Saamen puhuminen on minulle vaikeaa.

1 2 3 4 5 6 EOS

5. Haluaisin käyttää saamea nykyistä enemmän.

1 2 3 4 5 6 EOS

6. Saame on minulle hyödyllinen kieli.

1 2 3 4 5 6 EOS

7. Saame on hyödyllinen kieli saamelaisessa kulttuurissa.

1 2 3 4 5 6 EOS

8. Saame on hyödyllinen kieli suomalaisessa yhteiskunnassa asuinpaikkakunnallani.

1 2 3 4 5 6 EOS

9. On tärkeää, että myös tulevat sukupolvet oppivat saamea ja että saame säilyy elävänä kielenä.

1 2 3 4 5 6 EOS

10. Saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamen kieltä käytetään aktiivisesti kaikilla elämäntiloilla.

1 2 3 4 5 6 EOS

11. Kaikkien saamelaisten tulisi osata saamea.

1 2 3 4 5 6 EOS

12. Kaikkien saamelaisten tulisi käyttää saamen kieltä päivittäisessä elämässään.

1 2 3 4 5 6 EOS

13. Saamen käyttämiseen on riittävästi mahdollisuuksia.

1 2 3 4 5 6 EOS

14. Saamea tulisi opettaa kaikille saamelaisille.

1 2 3 4 5 6 EOS

15. Saamen opetus on riittävää.

1 2 3 4 5 6 EOS

16. Saamen kielten säilymistä eteen tehdään nykyisellään riittävästi töitä.

1 2 3 4 5 6 EOS

17. Saamelaisyhteisö tekee nykyisellään riittävästi töitä saamen kielen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi.

1 2 3 4 5 6 EOS

18. Suomen valtio tukee saamen kielten säilymistä ja kehittämistä nykyisellään riittävästi.

1 2 3 4 5 6 EOS

19. Tässä voit halutessasi täsmentää edellisiä vastauksiasi tai kertoa ajatuksista, joita kysymykset ovat herättäneet.

Osa 2.2

1. Minulle on tärkeää, että voin lukea saameksi.
1 2 3 4 5 6 EOS
2. Minulle on tärkeää, että voin kirjoittaa saameksi.
1 2 3 4 5 6 EOS
3. Luen mieluummin saameksi kuin suomeksi.
1 2 3 4 5 6 EOS
4. Kirjoitan mieluummin saameksi kuin suomeksi.
1 2 3 4 5 6 EOS
5. Saameksi lukeminen on minulle mieluista.
1 2 3 4 5 6 EOS
6. Saameksi kirjoittaminen on minulle mieluista.
1 2 3 4 5 6 EOS
7. Saameksi lukeminen on minulle vaikeaa.
1 2 3 4 5 6 EOS
8. Saameksi kirjoittaminen on minulle vaikeaa.
1 2 3 4 5 6 EOS
9. Kirjoitan saameksi (useimmiten) käsin.
1 2 3 4 5 6 EOS
10. Kirjoitan saameksi (useimmiten) tietokoneella.
1 2 3 4 5 6 EOS
11. Saameksi kirjoittaminen käsin on hankalaa.
1 2 3 4 5 6 EOS
12. Saamen kirjoittaminen tietokoneella on hankalaa.
1 2 3 4 5 6 EOS
13. Kirjoitan joskus saamen sijaan suomeksi tai jollakin toisella kielellä, koska se on minulle helpompaa, vaikka tekstini lukija osaisi lukea saamea.
1 2 3 4 5 6 EOS
14. Luen saameksi aina kun mahdollista.
1 2 3 4 5 6 EOS

15. Kirjoitan saameksi aina kun mahdollista.

1 2 3 4 5 6 EOS

16. Haluaisin lukea saamea useammin.

1 2 3 4 5 6 EOS

17. Haluaisin kirjoittaa saamea useammin.

1 2 3 4 5 6 EOS

18. Taito lukea saamen kieltä on minulle hyödyllinen.

1 2 3 4 5 6 EOS

19. Taito kirjoittaa saamen kieltä on minulle hyödyllinen.

1 2 3 4 5 6 EOS

20. Saamen kielen hyödyllisyyden kannalta on tärkeää, että saamea voi lukea ja kirjoittaa.

1 2 3 4 5 6 EOS

21. Saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamalla on kirjakieli (että saamea voi puhumisen lisäksi myös kirjoittaa).

1 2 3 4 5 6 EOS

22. Kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös lukea saameksi.

1 2 3 4 5 6 EOS

23. Kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös kirjoittaa saameksi.

1 2 3 4 5 6 EOS

24. Mahdollisuudet käyttää kirjoitettua saamea ovat riittävät.

1 2 3 4 5 6 EOS

25. Tarjolla on riittävästi apuvälineitä (kielioppeja, sanakirjoja, oikolukuohjelmia jne.) saamen kirjoittamisen tueksi.

1 2 3 4 5 6 EOS

26. Käytän paljon apuvälineitä saamen kirjoittamisessa.

1 2 3 4 5 6 EOS

27. Peruskoulun ja toisen asteen saamen opetus on riittävää saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi.

1 2 3 4 5 6 EOS

28. Saatavilla oleva aikuisopetus on riittävää saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi niille, jotka eivät ole koulussa oppineet saamea.

1 2 3 4 5 6 EOS

29. Saamelaisten tulisi olla aktiivisempia, jotta saame kehittyisi kirjakielenä niin, että sitä olisi mahdollista käyttää kaikilla elämäntiloilla.

1 2 3 4 5 6 EOS

30. Suomen valtion tulisi olla aktiivisempi, jotta saame kehittyisi kirjakielenä niin, että sitä olisi mahdollista käyttää kaikilla elämäntiloilla.

1 2 3 4 5 6 EOS

31. Tässä voit halutessasi täsmentää edellisiä vastauksiasi tai kertoa ajatuksista, joita kysymykset ovat herättäneet.

32. Mitä saameksi kirjoittaminen merkitsee sinulle? Millainen suhde sinulla on saameen kirjoitettuna kielenä? Kirjoita vapaasti ajatuksiasi aiheesta.

Osa 2.3

1. Minulle on tärkeää, että osaan kirjoittaa saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti.

1 2 3 4 5 6 EOS

2. Pyrin aina kirjoittamaan saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti.

1 2 3 4 5 6 EOS

3. Joudun usein miettimään, miten jokin sana kirjoitetaan saameksi.

1 2 3 4 5 6 EOS

4. Jos en ole varma, miten jokin sana pitäisi kirjoittaa saameksi, saatan jättää kirjoittamisen sikseen.

1 2 3 4 5 6 EOS

5. Saamen oikeinkirjoituksen oppiminen on vaikeaa.

1 2 3 4 5 6 EOS

6. Saamea näkee usein kirjoitettavan väärin.

1 2 3 4 5 6 EOS

7. Kiinnitän huomiota, jos saamea kirjoitetaan jossain väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.

1 2 3 4 5 6 EOS

8. Huomautan, jos joku on kirjoittanut saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.

1 2 3 4 5 6 EOS

9. Minulle saatetaan huomauttaa, jos kirjoitan saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.

1 2 3 4 5 6 EOS

10. Jos tekemistäni kirjoitusvirheistä huomautetaan, minua nolottaa.

1 2 3 4 5 6 EOS

11. Tässä voit perustella vastauksiasi yllä oleviin kysymyksiin.

Osa 2.4

12. Jos saamen lukeminen tai kirjoittaminen on sinulle vaikeaa, miksi? Mitkä asiat saamen kielen oikeinkirjoituksessa aiheuttavat sinulle hankaluuksia? Millaisissa tilanteissa tyypillisesti epäroit, kuinka jokin sana kirjoitetaan? Anna esimerkkejä.

13. Kirjoitatko joitain sanoja tietoisesti oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti (esimerkiksi koska "oikeaa" muotoa on vaikea kirjoittaa tietokoneella tai puhelimella, koska oikeaa muotoa on vaikea muistaa, koska käyttämäsi kirjoitusasu on mielestäsi parempi tai muusta syystä)? Jos kyllä, miksi? Anna esimerkkejä sanoista, joiden kirjoittamisessa menettelet näin.

14. Mitä ajattelet, kun näet että saamea kirjoitetaan oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti?

Osa 2.5

15. On tärkeää, että saamen kielellä on olemassa oikeinkirjoitussääntöjä, jotka määräävät, miten saamea pitäisi kirjoittaa.

1	2	3	4	5	6	EOS
---	---	---	---	---	---	-----

16. Saamalla täytyy olla yksi oikea kirjoitustapa, kuten esimerkiksi suomen kielellä on.

1	2	3	4	5	6	EOS
---	---	---	---	---	---	-----

17. On huono asia, jos saamea kirjoitetaan noudattamatta oikeinkirjoitussääntöjä.

1	2	3	4	5	6	EOS
---	---	---	---	---	---	-----

18. Kaikkien ei tarvitse kirjoittaa saamea samalla tavalla.

1	2	3	4	5	6	EOS
---	---	---	---	---	---	-----

19. On tärkeämpää, että saameksi kirjoitetaan ylipäättään kuin että kirjoitus on virheetöntä.

1	2	3	4	5	6	EOS
---	---	---	---	---	---	-----

20. Perustele tässä vastauksiasi yllä oleviin kysymyksiin (15–19). Voit pohtia kysymyksiä sekä omasta näkökulmastasi että kaikkien saamelaisten kannalta.

[illegible]

Osa 2.6

21. Kuvittele mielessäsi, miltä kirjoitettu saame näyttää. Millaisia mielikuvia kirjoitettu saame herättää? Mistä ominaisuuksista pidät? Mistä et pidä? Mitkä ominaisuudet tuntuvat sinulle tutuilta tai vierailta? Kirjoita vapaasti ajatuksiasi aiheesta.

22. Onko saamen oikeinkirjoitusjärjestelmä toimiva? Jos sitä pitäisi muuttaa, miten?

Liite. Tälle sivulle voit tarvittaessa jatkaa vastauksiasi aiemmilta sivuilta. Muista merkitä tälle sivulle myös sen osion ja kysymyksen numero, johon vastaus liittyy!

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical margin lines, text, or other markings on the page.

Liite 2. Kyselyn kysymysten numerointi

Kyselyn kysymykset alkuperäisessä järjestyksessä, pro gradussa käytetyn numeroinnin mukaisesti:

1. Saamen kielen käyttäminen on minulle tärkeää.
2. Käytän saamea mieluummin kuin suomea.
3. Käytän saamea aina kun mahdollista.
4. Saamen puhuminen on minulle vaikeaa.
5. Haluaisin käyttää saamea nykyistä enemmän.
6. Saame on minulle hyödyllinen kieli.
7. Saame on hyödyllinen kieli saamelaisessa kulttuurissa.
8. Saame on hyödyllinen kieli suomalaisessa yhteiskunnassa asuinpaikkakunnallani.
9. On tärkeää, että myös tulevat sukupolvet oppivat saamea ja että saame säilyy elävänä kielenä.
10. Saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamen kieltä käytetään aktiivisesti kaikilla elämäntiloilla.
11. Kaikkien saamelaisten tulisi osata saamea.
12. Kaikkien saamelaisten tulisi käyttää saamen kieltä päivittäisessä elämässään.
13. Saamen käyttämiseen on riittävästi mahdollisuuksia.
14. Saamea tulisi opettaa kaikille saamelaisille.
15. Saamen opetus on riittävää.
16. Saamen kielten säilymisen eteen tehdään nykyisellään riittävästi töitä.
17. Saamelaisyhteisö tekee nykyisellään riittävästi töitä saamen kielen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi.
18. Suomen valtio tukee saamen kielten säilymistä ja kehittämistä nykyisellään riittävästi.
A1. Tässä voit halutessasi täsmentää edellisiä vastauksiasi tai kertoa ajatuksista, joita kysymykset ovat herättäneet.
19. Minulle on tärkeää, että voin lukea saameksi.
20. Minulle on tärkeää, että voin kirjoittaa saameksi
21. Luen mieluummin saameksi kuin suomeksi
22. Kirjoitan mieluummin saameksi kuin suomeksi
23. Saameksi lukeminen on minulle mieluisaa
24. Saameksi kirjoittaminen on minulle mieluisaa.
25. Saameksi lukeminen on minulle vaikeaa.
26. Saameksi kirjoittaminen on minulle vaikeaa.
27. Kirjoitan saameksi (useimmiten) käsin.
28. Kirjoitan saameksi (useimmiten) tietokoneella.
29. Saameksi kirjoittaminen käsin on hankalaa.
30. Saamen kirjoittaminen tietokoneella on hankalaa.
31. Kirjoitan joskus saamen sijaan suomeksi tai jollakin toisella kielellä, koska se on minulle helpompaa, vaikka tekstini lukija osaisi lukea saamea.
32. Luen saameksi aina kun mahdollista.

33. Kirjoitan saameksi aina kun mahdollista.
 34. Haluaisin lukea saamea useammin.
 35. Haluaisin kirjoittaa saamea useammin.
 36. Taito lukea saamen kieltä on minulle hyödyllinen.
 37. Taito kirjoittaa saamen kieltä on minulle hyödyllinen.
 38. Saamen kielen hyödyllisyyden kannalta on tärkeää, että saamea voi lukea ja kirjoittaa.
 39. Saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamalla on kirjakieli (että saamea voi puhumisen lisäksi myös kirjoittaa).
 40. Kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös lukea saameksi.
 41. Kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös kirjoittaa saameksi.
 42. Mahdollisuudet käyttää kirjoitettua saamea ovat riittävät.
 43. Tarjolla on riittävästi apuvälineitä (kielioppeja, sanakirjoja, oikolukuohjelmia jne.) saamen kirjoittamisen tueksi.
 44. Käytän paljon apuvälineitä saamen kirjoittamisessa.
 45. Peruskoulun ja toisen asteen saamen opetus on riittävää saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi.
 46. Saatavilla oleva aikuisopetus on riittävää saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi niille, jotka eivät ole koulussa oppineet saamea.
 47. Saamelaiden tulisi olla aktiivisempia, jotta saame kehittyisi kirjakielenä niin, että sitä olisi mahdollista käyttää kaikilla elämänaloilla.
 48. Suomen valtion tulisi olla aktiivisempi, jotta saame kehittyisi kirjakielenä niin, että sitä olisi mahdollista käyttää kaikilla elämänaloilla.
- A2. Tässä voit halutessasi täsmentää edellisiä vastauksiasi tai kertoa ajatuksista, joita kysymykset ovat herättäneet.
- A3. Mitä saameksi kirjoittaminen merkitsee sinulle? Millainen suhde sinulla on saameen kirjoitettuna kielenä? Kirjoita vapaasti ajatuksiasi aiheesta.
49. Minulle on tärkeää, että osaan kirjoittaa saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti.
 50. Pyrin aina kirjoittamaan saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti.
 51. Joudun usein miettimään, miten jokin sana kirjoitetaan saameksi.
 52. Jos en ole varma, miten jokin sana pitäisi kirjoittaa saameksi, saatan jättää kirjoittamisen sikseen.
 53. Saamen oikeinkirjoituksen oppiminen on vaikeaa.
 54. Saamea näkee usein kirjoitettavan väärin.
 55. Kiinnitän huomiota, jos saamea kirjoitetaan jossain väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.
 56. Huomaan, jos joku on kirjoittanut saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.
 57. Minulle saatetaan huomauttaa, jos kirjoitan saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.
 58. Jos tekemistäni kirjoitusvirheistä huomautetaan, minua nolottaa.
- A4. Tässä voit perustella vastauksiasi yllä oleviin kysymyksiin.
- A5. Jos saamen lukeminen tai kirjoittaminen on sinulle

vaikeaa, miksi? Mitkä asiat saamen kielen oikeinkirjoituksessa aiheuttavat sinulle hankaluuksia? Millaisissa tilanteissa tyypillisesti epäröit, kuinka jokin sana kirjoitetaan? Anna esimerkkejä.

A6. Kirjoitatko joitain sanoja tietoisesti oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti (esimerkiksi koska ”oikeaa” muotoa on vaikea kirjoittaa tietokoneella tai puhelimella, koska oikeaa muotoa on vaikea muistaa, koska käyttämäsi kirjoitusasu on mielestäsi parempi tai muusta syystä)? Jos kyllä, miksi? Anna esimerkkejä sanoista, joiden kirjoittamisessa menettelet näin.

A7. Mitä ajattelet, kun näet että saamea kirjoitetaan oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti?

59. On tärkeää, että saamen kielellä on olemassa oikeinkirjoitussääntöjä, jotka määräävät, miten saamea pitäisi kirjoittaa.

60. Saamalla täytyy olla yksi oikea kirjoitustapa, kuten esimerkiksi suomen kielellä on.

61. On huono asia, jos saamea kirjoitetaan noudattamatta oikeinkirjoitussääntöjä.

62. Kaikkien ei tarvitse kirjoittaa saamea samalla tavalla.

63. On tärkeämpää, että saameksi kirjoitetaan ylipäätään kuin että kirjoitus on virheetöntä.

A8. Perustele tässä vastauksiasi yllä oleviin kysymyksiin (15–19). Voit pohtia kysymyksiä sekä omasta näkökulmastasi että kaikkien saamelaisten kannalta.

A9. Kuvittele mielessäsi, miltä kirjoitettu saame näyttää.

Millaisia mielikuvia kirjoitettu saame herättää? Mistä ominaisuuksista pidät? Mistä et pidä? Mitkä ominaisuudet tuntuvat sinulle tutuilta tai vierailta? Kirjoita vapaasti ajatuksiasi aiheesta.

A10. Onko saamen oikeinkirjoitus-järjestelmä toimiva? Jos sitä pitäisi muuttaa, miten?

Liite 3. Haastatteluaineiston käyttölupalomake

LUPA HAASTATTELUAINEISTON KÄYTTÖÖN TUTKIMUSTARKOITUKSIIN

Täytetään kahtena kappaleena, joista yksi luovutetaan haastateltavalle ja yksi säilytetään aineiston haltijalla.

Tässä Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen oppiaineeseen tehtävässä pro gradu -tutkimuksessa selvitetään pohjoissaamen, inarinsaamen ja koltansaamen kirjakielten kehittymiseen liittyviä kokemuksia ja mielipiteitä. Tutkimusta varten tehtävät haastattelut nauhoitetaan sekä litteroidaan tekstimuotoon, ja äänitallenteista ja litteraateista muodostuvaa haastatteluaineistoa käytetään Jenna Sorjosen pro gradu -tutkimukseen sekä mahdollisiin myöhempisiin tutkimushankkeisiin.

Jenna Sorjonen, Helsingin yliopisto
jenna.sorjonen@helsinki.fi

Haastateltava täyttää:

Annan suostumukseni ____ / ____ / 20__ tallennetun haastatteluaineiston käyttöön seuraavin ehdoin:

- ☐ Haastattelua saa käyttää tutkimustarkoituksiin, ja haastattelussa sanomaani saa siteerata anonymisti siten, että nimeäni tai muita tunnistamisen mahdollistavia tietoja ei yhdistetä sitaattiin.
- ☐ Haastattelun litteraatin saa arkistoida riittävän tietoturvan tason tarjoavaan tieteelliseen aineiston arkistoon, kuten Saamelaisarkistoon, Kielipankkiin tai Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon.
- ☐ Haastattelun äänitallenteen saa arkistoida riittävän tietoturvan tason tarjoavaan tieteelliseen aineiston arkistoon, kuten Saamelaisarkistoon, Kielipankkiin tai Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon.

Paikka ja päivämäärä: _____ / ____ / 20__

Allekirjoitus ja nimenselvennys: _____

Haastattelija / aineiston haltija täyttää:

Sitoudun yllä mainittuihin haastateltavan määrittelemiin käyttölupehtoihin yllä tarkoitetun haastatteluaineiston käsittelyssä.

Paikka ja päivämäärä: _____ / ____ / 20__

Allekirjoitus ja nimenselvennys: _____

Liite 4. Teemahaastattelurunko

Tässä liitteessä on esitetty haastattelujen pohjana käytetty runko, joka sisältää luettelon haastatteluissa käsitellyistä teemoista sekä etukäteen laadituista mahdollisista kuhunkin teemaan liittyvistä kysymyksistä. Kaikkia kysymyksiä ei esitetty tässä muodossa tai järjestyksessä vaan kysymykset muotoutuivat kussakin haastattelussa keskustelunomaisesti haastateltavan kertoman mukaan.

Suhde saamen kieleen

- Mikä suhteesi saameen kieliin on?
- Onko saame vanhempiesi tai isovanhempiesi kieli?
- Mitä kieliä on puhuttu lapsuudessasi kotona, entä koulussa?

Kielen ja kirjoittamisen oppiminen

- Milloin ja miten olet oppinut saamen kieltä?
- Milloin ja miten opit kirjoittamaan saamea? Koulussa, kurssilla, omaehtoisesti?
- Millaista opettelu oli? Saiko siihen tukea? Oliko oppiminen vaikeaa tai innostavaa? Mitkä asiat olivat vaikeita tai innostavia?
- Muuttuiko suhtautumisesi saamen kirjoittamiseen oppimisen myötä, miten?

Saamen käyttö

- Miten käytät kieltä nykyään?
- Miten koet mahdollisuudet käyttää saamea kodin/koulun ulkopuolella tai ylipäätään?
- Käytätkö saamea työssä tai vapaa-ajalla?
- Haluaisitko käyttää kieltä muissa yhteyksissä?
- Mitä saamen käyttäminen merkitsee sinulle?
- Miltä kielen käyttäminen erilaisissa yhteyksissä tuntuu?

Kirjoittaminen

- Millaisia tekstejä kirjoitat?
- Millaisissa tilanteissa tyypillisesti epäröit?
- Jos kirjoittaminen tuntuu vaikealta, mistä se johtuu?
- Hankaloittavatko erikoismerkit kirjoittamista? Milloin tekstiä on teknisesti vaikea tuottaa vai jopa vaikea muistaa, miten sana pitäisi kirjoittaa?
- Tuntuuko oikeinkirjoitus loogiselta tai intuitiiviselta? Omalta tai vieraalta?
- Millaisia apuvälineitä käytät kirjoittamisessa?

Kirjoittamiseen liittyvä ilmapiiri

- Millainen ilmapiiri saamen kirjoittamiseen liittyy on?
- Kannustetaanko kirjalliseen ilmaisuun, huomautellaanko tai korjataanko?
- Koetko ilmapiirin kannustavaksi vai lannistavaksi? Miten tämä vaikuttaa kielen käyttöön?
- Puhutko tuttujesi kanssa saamen kirjoittamisesta? Millaiset aiheet herättävät keskustelua? Millaisia mielipiteitä aiheeseen liittyy?

Kirjoittamiseen liittyvät tunteet ja motivaatio

- Miltä saamen kirjoittaminen tuntuu? Entä saameksi lukeminen?
- Millä lailla saameksi lukeminen tai kirjoittaminen eroaa muilla kielillä kirjoittamisesta?
- Mikä motivoi käyttämään saamea kirjallisesti (erityisesti jos kirjoittaminen tai lukeminen ollut vaikeaa)?

Kirjakielen herättämät mielikuvat

- Kuvittele mielessäsi, miltä kirjoitettu saame näyttää. Millaisia mielikuvia kirjoitettu saame herättää?
- Mistä ominaisuuksista pidät? Mistä et pidä? Mitkä ominaisuudet tuntuvat sinulle tutuilta tai vierailta?
- Mistä tekstin kielen tunnistaa (jo kauempaa katsoessa)? Mitkä piirteet ovat tunnusomaisia? Millaisia mielikuvia kirjakieleen liittyy?

Muiden saamen kielten kirjoittaminen

- Millaisia kokemuksia tai mielikuvia sinulla on muiden saamen kielten kirjoittamisesta?
- Voiko saamen kieliä verrata keskenään kirjakielinä?

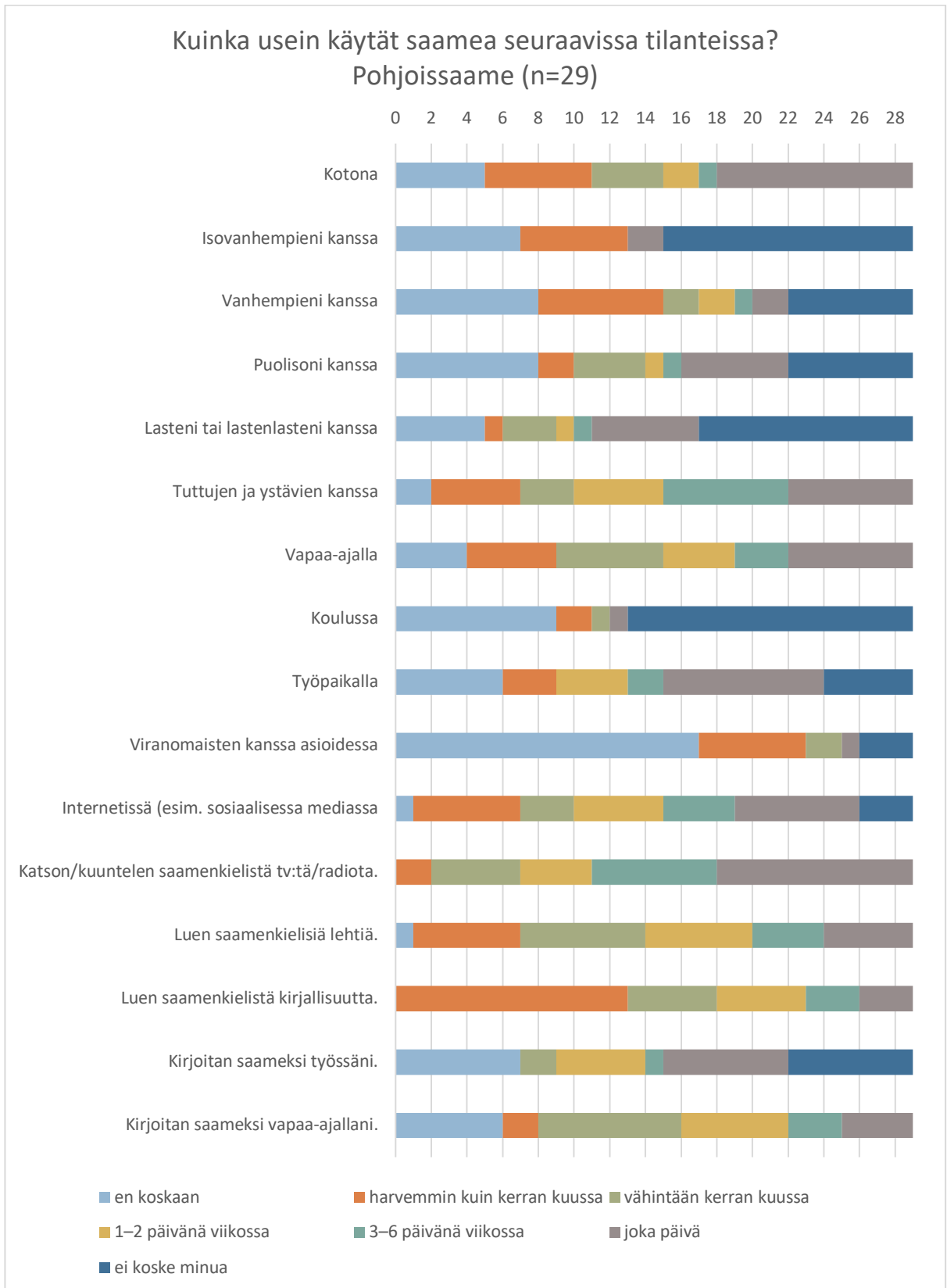
Ortografian muutokset

- Onko ortografioiden muuttuminen vaikuttanut omaan kirjoittamiseesi?
- Miltä vanhemman ortografian mukaan kirjoitetut tekstit sinulle näyttävät?
- Näkeekö nykyään paljon ortografioiden sekoittamista? Entä ”väärin” kirjoittamista?
- Tulisiko nykyisessä ortografiassa muuttaa jotain?

Kirjoittaminen ja murteet

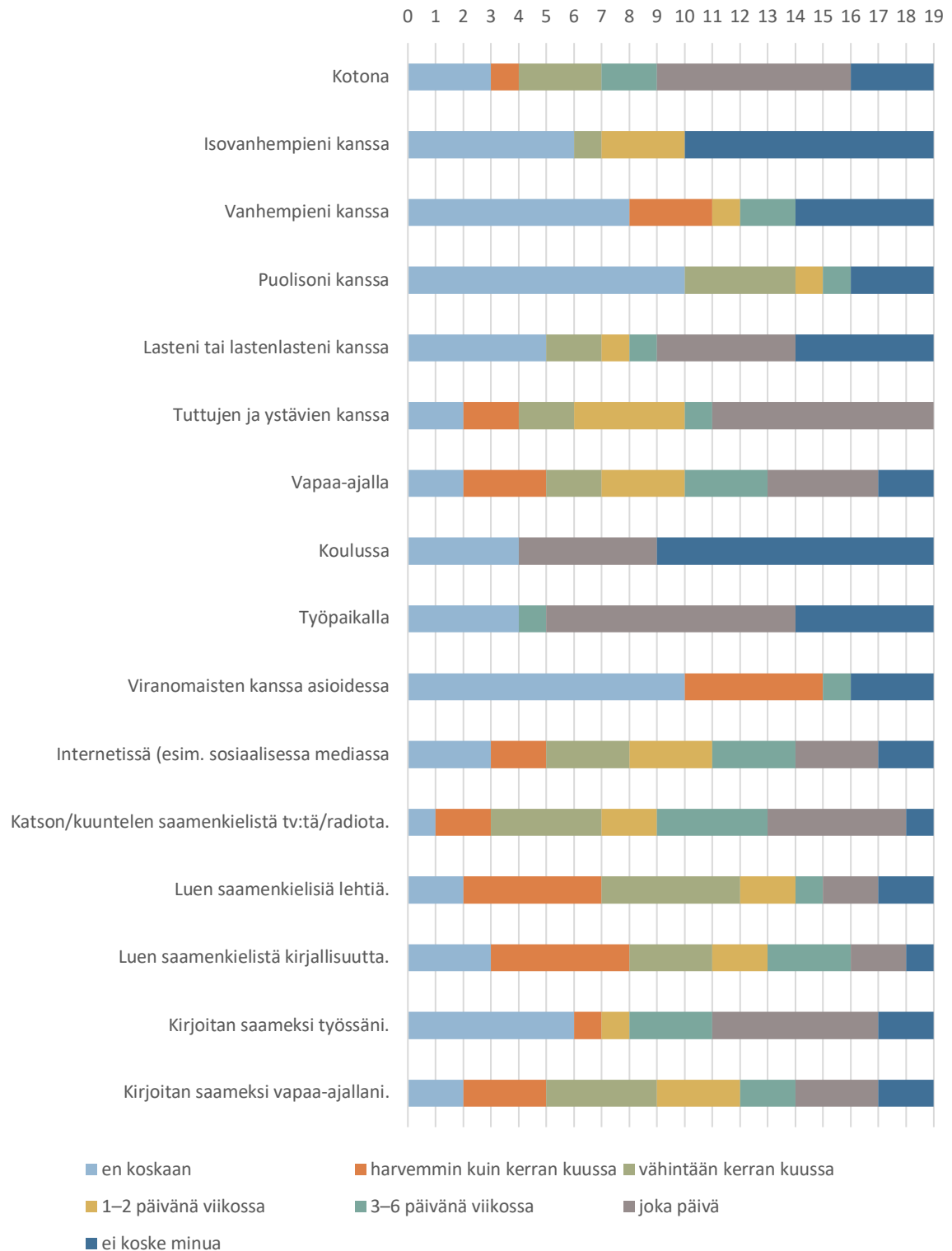
- Miten oma murteesi vaikuttaa kirjoittamiseen?
- Pitäisikö kaikkien murteiden puhujien kirjoittaa samalla tavalla huolimatta murre-eroista?
- Pitäisikö standardiin sisällyttää enemmän vaihtoehtoisia muotoja eri murteiden huomioimiseksi?

Liite 5. Saamen käyttöalat osallistujien keskuudessa

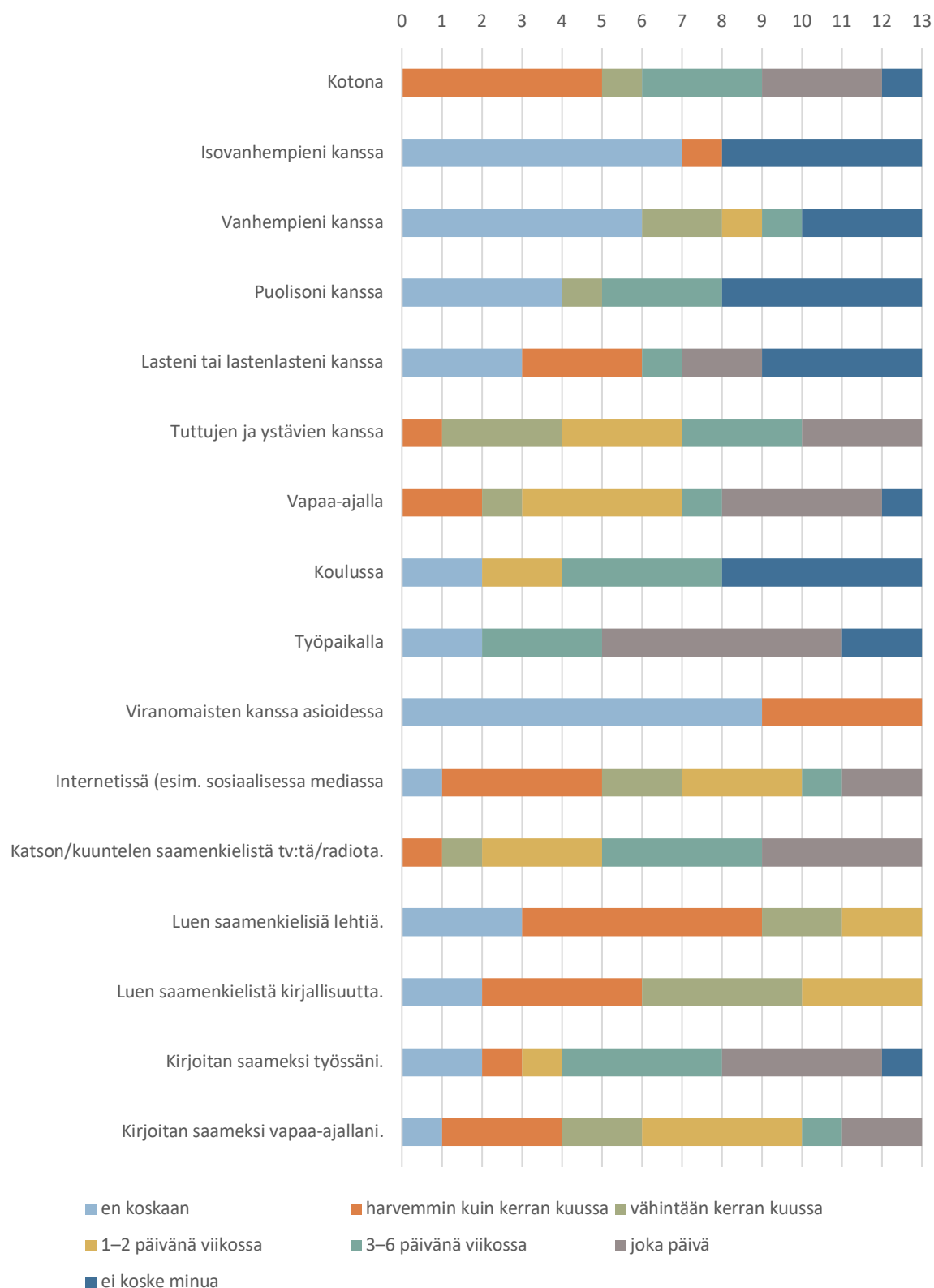

Kuinka usein käytät saamea seuraavissa tilanteissa?

Inarinsaame (n=19)

Kuinka usein käytät saamea seuraavissa tilanteissa?
Koltansaame (n=13)

Liite 6. Monivalintakysymysten vastausjakaumat

		täysin eri mieltä (1)		eri mieltä (2)		jokseenkin eri mieltä (3)		jokseenkin samaa mieltä (4)		samaa mieltä (5)		täysin samaa mieltä (6)		en osaa sanoa (eos)		yht.
1 Saamen kielen käyttäminen on minulle tärkeää.	PS	0	0 %	0	0 %	2	7 %	1	3 %	3	10 %	23	79 %	0	0 %	29
	IS	4	21 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	4	21 %	10	53 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	3	23 %	9	69 %	0	0 %	13
	yht.	4	7 %	0	0 %	2	3 %	2	3 %	10	16 %	42	69 %	1	2 %	61
2 Käytän saamea mieluummin kuin suomea.	PS	1	3 %	6	21 %	5	17 %	4	14 %	6	21 %	4	14 %	3	10 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	3	16 %	4	21 %	4	21 %	2	11 %	4	21 %	19
	KS	0	0 %	2	15 %	4	31 %	2	15 %	1	8 %	4	31 %	0	0 %	13
	yht.	3	5 %	8	13 %	12	20 %	10	16 %	11	18 %	10	16 %	7	11 %	61
3 Käytän saamea aina kun mahdollista.	PS	0	0 %	1	3 %	3	10 %	7	24 %	7	24 %	10	34 %	1	3 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	2	11 %	5	26 %	3	16 %	7	37 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	1	8 %	2	15 %	1	8 %	8	62 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	2	3 %	6	10 %	14	23 %	11	18 %	25	41 %	1	2 %	61
4 Saamen puhuminen on minulle vaikeaa.	PS	7	24 %	4	14 %	6	21 %	7	24 %	2	7 %	3	10 %	0	0 %	29
	IS	6	32 %	3	16 %	2	11 %	3	16 %	3	16 %	1	5 %	1	5 %	19
	KS	1	8 %	3	23 %	3	23 %	2	15 %	2	15 %	1	8 %	1	8 %	13
	yht.	14	23 %	10	16 %	11	18 %	12	20 %	7	11 %	5	8 %	2	3 %	61
5 Haluaisin käyttää saamea nykyistä enemmän.	PS	0	0 %	0	0 %	1	3 %	4	14 %	7	24 %	17	59 %	0	0 %	29
	IS	0	0 %	1	5 %	1	5 %	5	26 %	2	11 %	9	47 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	3	23 %	7	54 %	0	0 %	13
	yht.	0	0 %	1	2 %	3	5 %	11	18 %	12	20 %	33	54 %	1	2 %	61
6 Saame on minulle hyödyllinen kieli.	PS	0	0 %	1	3 %	0	0 %	4	14 %	6	21 %	18	62 %	0	0 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	0	0 %	3	16 %	4	21 %	10	53 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	15 %	2	15 %	9	69 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	1	2 %	0	0 %	9	15 %	12	20 %	37	61 %	0	0 %	61
7 Saame on hyödyllinen kieli saamelaisessa kulttuurissa.	PS	0	0 %	0	0 %	1	3 %	1	3 %	1	3 %	26	90 %	0	0 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	0	0 %	1	5 %	3	16 %	12	63 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	10	77 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	0	0 %	1	2 %	3	5 %	6	10 %	48	79 %	1	2 %	61
8 Saame on hyödyllinen kieli suomalaisessa yhteiskunnassa asuinpaikkakunnallani.	PS	7	24 %	3	10 %	4	14 %	3	10 %	3	10 %	9	31 %	0	0 %	29
	IS	4	21 %	2	11 %	2	11 %	1	5 %	3	16 %	5	26 %	2	11 %	19
	KS	3	23 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	6	46 %	1	8 %	13
	yht.	14	23 %	5	8 %	6	10 %	5	8 %	8	13 %	20	33 %	3	5 %	61
9 On tärkeää, että myös tulevat sukupolvet oppivat saamea ja että saame säilyy elävänä kielenä.	PS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	29	100 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	2	11 %	4	21 %	12	63 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	10	77 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	0	0 %	0	0 %	3	5 %	6	10 %	51	84 %	0	0 %	61
10 Saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamen kieltä käytetään aktiivisesti kaikilla elämänoilla.	PS	0	0 %	0	0 %	1	3 %	0	0 %	1	3 %	27	93 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	5	26 %	1	5 %	11	58 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	3	23 %	2	15 %	8	62 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	0	0 %	1	2 %	8	13 %	4	7 %	46	75 %	1	2 %	61
11 Kaikkien saamelaisten tulisi osata saamea.	PS	2	7 %	3	10 %	4	14 %	5	17 %	2	7 %	7	24 %	6	21 %	29
	IS	2	11 %	1	5 %	2	11 %	6	32 %	2	11 %	5	26 %	1	5 %	19
	KS	1	8 %	1	8 %	4	31 %	1	8 %	1	8 %	4	31 %	1	8 %	13
	yht.	5	8 %	5	8 %	10	16 %	12	20 %	5	8 %	16	26 %	8	13 %	61
12 Kaikkien saamelaisten tulisi käyttää saamen kieltä päivittäisessä elämässään.	PS	1	3 %	6	21 %	4	14 %	4	14 %	3	10 %	7	24 %	4	14 %	29
	IS	2	11 %	1	5 %	4	21 %	3	16 %	2	11 %	7	37 %	0	0 %	19
	KS	1	8 %	1	8 %	1	8 %	0	0 %	3	23 %	5	38 %	2	15 %	13
	yht.	4	7 %	8	13 %	9	15 %	7	11 %	8	13 %	19	31 %	6	10 %	61
13 Saamen käyttämiseen on riittävästi mahdollisuuksia.	PS	7	24 %	8	28 %	8	28 %	2	7 %	1	3 %	3	10 %	0	0 %	29
	IS	7	37 %	6	32 %	2	11 %	4	21 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	19

		täysin eri mieltä (1)		eri mieltä (2)		jokseenki n eri mieltä (3)		jokseenki n samaa mieltä (4)		samaa mieltä (5)		täysin samaa mieltä (6)		en osaa sanoa (eos)		yht.
	KS	5	38 %	5	38 %	1	8 %	1	8 %	0	0 %	1	8 %	0	0 %	13
	yht.	19	31 %	19	31 %	11	18 %	7	11 %	1	2 %	4	7 %	0	0 %	61
14 Saamea tulisi opettaa kaikille saamelaisille.	PS	1	3 %	0	0 %	1	3 %	5	17 %	5	17 %	15	52 %	2	7 %	29
	IS	1	5 %	1	5 %	1	5 %	2	11 %	5	26 %	8	42 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	2	15 %	3	23 %	1	8 %	7	54 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	1	2 %	4	7 %	10	16 %	11	18 %	30	49 %	3	5 %	61
15 Saamen opetus on riittävää.	PS	12	41 %	7	24 %	5	17 %	2	7 %	3	10 %	0	0 %	0	0 %	29
	IS	5	26 %	4	21 %	4	21 %	4	21 %	1	5 %	0	0 %	1	5 %	19
	KS	7	54 %	3	23 %	3	23 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	13
	yht.	24	39 %	14	23 %	12	20 %	6	10 %	4	7 %	0	0 %	1	2 %	61
16 Saamen kielten säilymisen eteen tehdään nykyisellään riittävästi töitä.	PS	11	38 %	6	21 %	7	24 %	0	0 %	3	10 %	1	3 %	1	3 %	29
	IS	2	11 %	7	37 %	5	26 %	2	11 %	2	11 %	0	0 %	1	5 %	19
	KS	4	31 %	5	38 %	4	31 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	13
	yht.	17	28 %	18	30 %	16	26 %	2	3 %	5	8 %	1	2 %	2	3 %	61
17 Saamelaisyhteisö tekee nykyisellään riittävästi saamen kielen säilyttämiseksi ja kehittämiseksi.	PS	2	7 %	6	21 %	9	31 %	6	21 %	4	14 %	0	0 %	2	7 %	29
	IS	3	16 %	2	11 %	6	32 %	4	21 %	3	16 %	0	0 %	1	5 %	19
	KS	1	8 %	1	8 %	5	38 %	3	23 %	0	0 %	2	15 %	1	8 %	13
	yht.	6	10 %	9	15 %	20	33 %	13	21 %	7	11 %	2	3 %	4	7 %	61
18 Suomen valtio tukee saamen kielten säilymistä ja kehittämistä nykyisellään riittävästi.	PS	14	48 %	5	17 %	7	24 %	1	3 %	2	7 %	0	0 %	0	0 %	29
	IS	3	16 %	8	42 %	5	26 %	2	11 %	0	0 %	0	0 %	1	5 %	19
	KS	8	62 %	3	23 %	1	8 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	0	0 %	13
	yht.	25	41 %	16	26 %	13	21 %	3	5 %	2	3 %	1	2 %	1	2 %	61
19 Minulle on tärkeää, että voin lukea saameksi.	PS	0	0 %	1	3 %	1	3 %	2	7 %	1	3 %	24	83 %	0	0 %	29
	IS	3	16 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	6	32 %	10	53 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	1	8 %	5	38 %	6	46 %	0	0 %	13
	yht.	3	5 %	2	3 %	1	2 %	3	5 %	12	20 %	40	66 %	0	0 %	61
20 Minulle on tärkeää, että voin kirjoittaa saameksi.	PS	0	0 %	1	3 %	1	3 %	2	7 %	2	7 %	23	79 %	0	0 %	29
	IS	3	16 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	7	37 %	9	47 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	2	15 %	3	23 %	7	54 %	0	0 %	13
	yht.	3	5 %	2	3 %	1	2 %	4	7 %	12	20 %	39	64 %	0	0 %	61
21 Luen mieluummin saameksi kuin suomeksi.	PS	1	3 %	5	17 %	10	34 %	7	24 %	2	7 %	1	3 %	3	10 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	7	37 %	5	26 %	2	11 %	1	5 %	2	11 %	19
	KS	1	8 %	3	23 %	2	15 %	2	15 %	2	15 %	1	8 %	2	15 %	13
	yht.	4	7 %	8	13 %	19	31 %	14	23 %	6	10 %	3	5 %	7	11 %	61
22 Kirjoitan mieluummin saameksi kuin suomeksi.	PS	2	7 %	5	17 %	9	31 %	5	17 %	2	7 %	1	3 %	5	17 %	29
	IS	3	16 %	2	11 %	5	26 %	5	26 %	1	5 %	1	5 %	2	11 %	19
	KS	1	8 %	2	15 %	4	31 %	3	23 %	1	8 %	1	8 %	1	8 %	13
	yht.	6	10 %	9	15 %	18	30 %	13	21 %	4	7 %	3	5 %	8	13 %	61
23 Saameksi lukeminen on minulle mieluisaa.	PS	0	0 %	1	3 %	1	3 %	8	28 %	8	28 %	10	34 %	1	3 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	4	21 %	8	42 %	5	26 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	2	15 %	3	23 %	3	23 %	5	38 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	1	2 %	3	5 %	15	25 %	19	31 %	20	33 %	2	3 %	61
24 Saameksi kirjoittaminen on minulle mieluisaa.	PS	0	0 %	2	7 %	2	7 %	12	41 %	4	14 %	8	28 %	1	3 %	29
	IS	1	5 %	1	5 %	3	16 %	5	26 %	4	21 %	4	21 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	2	15 %	1	8 %	2	15 %	3	23 %	5	38 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	5	8 %	6	10 %	19	31 %	11	18 %	17	28 %	2	3 %	61
25 Saameksi lukeminen on minulle vaikeaa.	PS	5	17 %	6	21 %	8	28 %	6	21 %	0	0 %	2	7 %	2	7 %	29
	IS	4	21 %	5	26 %	3	16 %	3	16 %	1	5 %	2	11 %	1	5 %	19
	KS	4	31 %	4	31 %	0	0 %	2	15 %	3	23 %	0	0 %	0	0 %	13
	yht.	13	21 %	15	25 %	11	18 %	11	18 %	4	7 %	4	7 %	3	5 %	61

		täysin eri mieltä (1)		eri mieltä (2)		jokseenkin eri mieltä (3)		jokseenkin samaa mieltä (4)		samaa mieltä (5)		täysin samaa mieltä (6)		en osaa sanoa (eos)		yht.
26 Saameksi kirjoittaminen on minulle vaikeaa.	PS	5	17 %	3	10 %	5	17 %	7	24 %	4	14 %	4	14 %	1	3 %	29
	IS	3	16 %	3	16 %	5	26 %	3	16 %	2	11 %	2	11 %	1	5 %	19
	KS	2	15 %	2	15 %	3	23 %	2	15 %	3	23 %	1	8 %	0	0 %	13
	yht.	10	16 %	8	13 %	13	21 %	12	20 %	9	15 %	7	11 %	2	3 %	61
27 Kirjoitan saameksi (useimmiten) käsin.	PS	4	14 %	4	14 %	10	34 %	3	10 %	4	14 %	3	10 %	1	3 %	29
	IS	6	32 %	4	21 %	3	16 %	3	16 %	2	11 %	1	5 %	0	0 %	19
	KS	5	38 %	4	31 %	1	8 %	2	15 %	1	8 %	0	0 %	0	0 %	13
	yht.	15	25 %	12	20 %	14	23 %	8	13 %	7	11 %	4	7 %	1	2 %	61
28 Kirjoitan saameksi (useimmiten) tietokoneella.	PS	1	3 %	2	7 %	1	3 %	6	21 %	10	34 %	9	31 %	0	0 %	29
	IS	2	11 %	1	5 %	1	5 %	2	11 %	4	21 %	9	47 %	0	0 %	19
	KS	1	8 %	0	0 %	2	15 %	2	15 %	2	15 %	6	46 %	0	0 %	13
	yht.	4	7 %	3	5 %	4	7 %	10	16 %	16	26 %	24	39 %	0	0 %	61
29 Saameksi kirjoittaminen käsin on hankalaa.	PS	10	34 %	6	21 %	6	21 %	1	3 %	3	10 %	2	7 %	1	3 %	29
	IS	5	26 %	6	32 %	4	21 %	1	5 %	1	5 %	1	5 %	1	5 %	19
	KS	2	15 %	4	31 %	4	31 %	1	8 %	2	15 %	0	0 %	0	0 %	13
	yht.	17	28 %	16	26 %	14	23 %	3	5 %	6	10 %	3	5 %	2	3 %	61
30 Saamen kirjoittaminen tietokoneella on hankalaa.	PS	4	14 %	4	14 %	10	34 %	5	17 %	5	17 %	1	3 %	0	0 %	29
	IS	6	32 %	2	11 %	5	26 %	2	11 %	1	5 %	2	11 %	1	5 %	19
	KS	4	31 %	4	31 %	3	23 %	1	8 %	1	8 %	0	0 %	0	0 %	13
	yht.	14	23 %	10	16 %	18	30 %	8	13 %	7	11 %	3	5 %	1	2 %	61
31 Kirjoitan joskus saamen sijaan suomeksi tai jollakin toisella kielellä, koska se on minulle helpompaa, vaikka tekstini lukija osaisi lukea saamea.	PS	4	14 %	4	14 %	1	3 %	6	21 %	7	24 %	5	17 %	2	7 %	29
	IS	5	26 %	4	21 %	2	11 %	3	16 %	2	11 %	2	11 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	3	23 %	3	23 %	5	38 %	1	8 %	13
	yht.	9	15 %	9	15 %	3	5 %	12	20 %	12	20 %	12	20 %	4	7 %	61
32 Luen saameksi aina kun mahdollista.	PS	0	0 %	3	10 %	3	10 %	11	38 %	6	21 %	5	17 %	1	3 %	29
	IS	1	5 %	1	5 %	3	16 %	5	26 %	6	32 %	3	16 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	2	15 %	3	23 %	2	15 %	4	31 %	1	8 %	13
	yht.	1	2 %	5	8 %	8	13 %	19	31 %	14	23 %	12	20 %	2	3 %	61
33 Kirjoitan saameksi aina kun mahdollista.	PS	0	0 %	4	14 %	7	24 %	8	28 %	1	3 %	9	31 %	0	0 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	5	26 %	6	32 %	3	16 %	3	16 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	2	15 %	4	31 %	1	8 %	3	23 %	2	15 %	1	8 %	13
	yht.	2	3 %	6	10 %	16	26 %	15	25 %	7	11 %	14	23 %	1	2 %	61
34 Haluaisin lukea saamea useammin.	PS	0	0 %	2	7 %	0	0 %	5	17 %	9	31 %	12	41 %	1	3 %	29
	IS	0	0 %	2	11 %	0	0 %	4	21 %	5	26 %	7	37 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	2	15 %	4	31 %	1	8 %	6	46 %	0	0 %	13
	yht.	0	0 %	4	7 %	2	3 %	13	21 %	15	25 %	25	41 %	2	3 %	61
35 Haluaisin kirjoittaa saamea useammin.	PS	0	0 %	1	3 %	0	0 %	6	21 %	10	34 %	11	38 %	1	3 %	29
	IS	0	0 %	2	11 %	1	5 %	3	16 %	4	21 %	7	37 %	2	11 %	19
	KS	1	8 %	0	0 %	4	31 %	3	23 %	2	15 %	3	23 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	3	5 %	5	8 %	12	20 %	16	26 %	21	34 %	3	5 %	61
36 Taito lukea saamen kieltä on minulle hyödyllinen.	PS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	7 %	4	14 %	22	76 %	1	3 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	0	0 %	2	11 %	4	21 %	11	58 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	1	8 %	3	23 %	8	62 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	1	2 %	0	0 %	5	8 %	11	18 %	41	67 %	1	2 %	61
37 Taito kirjoittaa saamen kieltä on minulle hyödyllinen.	PS	0	0 %	1	3 %	0	0 %	2	7 %	5	17 %	21	72 %	0	0 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	0	0 %	2	11 %	4	21 %	11	58 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	2	15 %	2	15 %	8	62 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	2	3 %	0	0 %	6	10 %	11	18 %	40	66 %	0	0 %	61
38 Saamen kielen hyödyllisyyden kannalta on tärkeää, että saamea voi lukea ja kirjoittaa.	PS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	5	17 %	24	83 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	1	5 %	2	11 %	14	74 %	1	5 %	19

		täysin eri mieltä (1)		eri mieltä (2)		jokseenki n eri mieltä (3)		jokseenki n samaa mieltä (4)		samaa mieltä (5)		täysin samaa mieltä (6)		en osaa sanoa (eos)		yht.
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	5	38 %	7	54 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	0	0 %	0	0 %	2	3 %	12	20 %	45	74 %	1	2 %	61
39 Saamelaiskulttuurin säilymiseksi on tärkeää, että saamalla on kirjakieli (että saamea voi puhumisen lisäksi myös kirjoittaa).	PS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	3	10 %	26	90 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	1	5 %	3	16 %	14	74 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	3	23 %	10	77 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	0	0 %	0	0 %	1	2 %	9	15 %	50	82 %	0	0 %	61
40 Kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös lukea saameksi.	PS	0	0 %	2	7 %	2	7 %	6	21 %	3	10 %	14	48 %	2	7 %	29
	IS	1	5 %	1	5 %	2	11 %	3	16 %	3	16 %	8	42 %	1	5 %	19
	KS	1	8 %	0	0 %	1	8 %	3	23 %	4	31 %	4	31 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	3	5 %	5	8 %	12	20 %	10	16 %	26	43 %	3	5 %	61
41 Kaikkien saamea osaavien tulisi osata myös kirjoittaa saameksi.	PS	0	0 %	5	17 %	2	7 %	6	21 %	4	14 %	11	38 %	1	3 %	29
	IS	1	5 %	1	5 %	4	21 %	2	11 %	2	11 %	8	42 %	1	5 %	19
	KS	1	8 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	4	31 %	4	31 %	1	8 %	13
	yht.	2	3 %	6	10 %	7	11 %	10	16 %	10	16 %	23	38 %	3	5 %	61
42 Mahdollisuudet käyttää kirjoitettua saamea ovat riittävät.	PS	5	17 %	2	7 %	12	41 %	1	3 %	4	14 %	1	3 %	4	14 %	29
	IS	5	26 %	3	16 %	4	21 %	4	21 %	1	5 %	0	0 %	2	11 %	19
	KS	4	31 %	2	15 %	5	38 %	1	8 %	0	0 %	0	0 %	1	8 %	13
	yht.	14	23 %	7	11 %	21	34 %	6	10 %	5	8 %	1	2 %	7	11 %	61
43 Tarjolla on riittävästi apuvälineitä (kielioppeja, sanakirjoja, oikolukuohjelmia jne.) saamen kirjoittamisen tueksi.	PS	3	10 %	4	14 %	10	34 %	5	17 %	4	14 %	2	7 %	1	3 %	29
	IS	2	11 %	4	21 %	3	16 %	4	21 %	5	26 %	0	0 %	1	5 %	19
	KS	3	23 %	3	23 %	3	23 %	3	23 %	0	0 %	1	8 %	0	0 %	13
	yht.	8	13 %	11	18 %	16	26 %	12	20 %	9	15 %	3	5 %	2	3 %	61
44 Käytän paljon apuvälineitä saamen kirjoittamisessa.	PS	1	3 %	3	10 %	5	17 %	7	24 %	8	28 %	5	17 %	0	0 %	29
	IS	0	0 %	2	11 %	4	21 %	1	5 %	6	32 %	4	21 %	2	11 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	3	23 %	3	23 %	5	38 %	1	8 %	13
	yht.	1	2 %	6	10 %	9	15 %	11	18 %	17	28 %	14	23 %	3	5 %	61
45 Peruskoulun ja toisen asteen saamen opetus on riittävää saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi.	PS	8	28 %	4	14 %	6	21 %	5	17 %	0	0 %	2	7 %	4	14 %	29
	IS	3	16 %	1	5 %	6	32 %	4	21 %	1	5 %	0	0 %	4	21 %	19
	KS	4	31 %	4	31 %	1	8 %	2	15 %	0	0 %	0	0 %	2	15 %	13
	yht.	15	25 %	9	15 %	13	21 %	11	18 %	1	2 %	2	3 %	#	16 %	61
46 Saatavilla oleva aikuisopetus on riittävää saamen kielen luku- ja kirjoitustaidon hankkimiseksi niille, jotka eivät ole koulussa oppineet saamea.	PS	7	24 %	6	21 %	4	14 %	6	21 %	1	3 %	2	7 %	3	10 %	29
	IS	3	16 %	1	5 %	4	21 %	4	21 %	3	16 %	0	0 %	4	21 %	19
	KS	3	23 %	3	23 %	3	23 %	0	0 %	3	23 %	0	0 %	1	8 %	13
	yht.	13	21 %	10	16 %	11	18 %	10	16 %	7	11 %	2	3 %	8	13 %	61
47 Saamelaisten tulisi olla aktiivisempia, jotta saame kehittyisi kirjakielenä niin, että sitä olisi mahdollista käyttää kaikilla elämänoilla.	PS	0	0 %	1	3 %	1	3 %	12	41 %	9	31 %	5	17 %	1	3 %	29
	IS	2	11 %	0	0 %	2	11 %	5	26 %	4	21 %	5	26 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	1	8 %	1	8 %	5	38 %	5	38 %	1	8 %	13
	yht.	2	3 %	1	2 %	4	7 %	18	30 %	18	30 %	15	25 %	3	5 %	61
48 Suomen valtion tulisi olla aktiivisempi, jotta saame kehittyisi kirjakielenä niin, että sitä olisi mahdollista käyttää kaikilla elämänoilla.	PS	0	0 %	0	0 %	1	3 %	5	17 %	3	10 %	18	62 %	2	7 %	29
	IS	2	11 %	1	5 %	1	5 %	4	21 %	5	26 %	6	32 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	1	8 %	9	69 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	1	2 %	3	5 %	11	18 %	9	15 %	33	54 %	2	3 %	61
49 Minulle on tärkeää, että osaan kirjoittaa saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti.	PS	2	7 %	0	0 %	1	3 %	2	7 %	12	41 %	12	41 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	3	16 %	6	32 %	8	42 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	4	31 %	0	0 %	2	15 %	7	54 %	0	0 %	13
	yht.	3	5 %	0	0 %	5	8 %	5	8 %	20	33 %	27	44 %	1	2 %	61
50 Pynn aina kirjoittamaan saamea oikein / oikeinkirjoitussääntöjen mukaisesti.	PS	2	7 %	0	0 %	0	0 %	4	14 %	10	34 %	13	45 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	0	0 %	0	0 %	3	16 %	6	32 %	8	42 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	3	23 %	1	8 %	3	23 %	5	38 %	0	0 %	13
	yht.	3	5 %	1	2 %	3	5 %	8	13 %	19	31 %	26	43 %	1	2 %	61

		täysin eri mieltä (1)		eri mieltä (2)		jokseenkin eri mieltä (3)		jokseenkin samaa mieltä (4)		samaa mieltä (5)		täysin samaa mieltä (6)		en osaa sanoa (eos)		yht.
51 Joudun usein miettimään, miten jokin sana kirjoitetaan saameksi.	PS	0	0 %	2	7 %	4	14 %	4	14 %	9	31 %	10	34 %	0	0 %	29
	IS	1	5 %	1	5 %	1	5 %	5	26 %	6	32 %	4	21 %	1	5 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	0	0 %	2	15 %	3	23 %	7	54 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	4	7 %	5	8 %	11	18 %	18	30 %	21	34 %	1	2 %	61
52 Jos en ole varma, miten jokin sana pitäisi kirjoittaa saameksi, saatan jättää kirjoittamisen sikseen.	PS	6	21 %	5	17 %	5	17 %	3	10 %	4	14 %	6	21 %	0	0 %	29
	IS	7	37 %	5	26 %	3	16 %	3	16 %	0	0 %	0	0 %	1	5 %	19
	KS	2	15 %	4	31 %	3	23 %	0	0 %	0	0 %	4	31 %	0	0 %	13
	yht.	15	25 %	14	23 %	11	18 %	6	10 %	4	7 %	10	16 %	1	2 %	61
53 Saamen oikeinkirjoituksen oppiminen on vaikeaa.	PS	2	7 %	4	14 %	3	10 %	10	34 %	4	14 %	5	17 %	1	3 %	29
	IS	1	5 %	4	21 %	6	32 %	3	16 %	3	16 %	2	11 %	0	0 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	0	0 %	3	23 %	2	15 %	8	62 %	0	0 %	13
	yht.	3	5 %	8	13 %	9	15 %	16	26 %	9	15 %	15	25 %	1	2 %	61
54 Saamea näkee usein kirjoitettavan väärin.	PS	0	0 %	0	0 %	2	7 %	10	34 %	7	24 %	5	17 %	5	17 %	29
	IS	1	5 %	2	11 %	2	11 %	4	21 %	4	21 %	3	16 %	3	16 %	19
	KS	0	0 %	1	8 %	2	15 %	1	8 %	4	31 %	5	38 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	3	5 %	6	10 %	15	25 %	15	25 %	13	21 %	8	13 %	61
55 Kiinnitän huomiota, jos saamea kirjoitetaan jossain väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.	PS	0	0 %	3	10 %	4	14 %	9	31 %	7	24 %	2	7 %	4	14 %	29
	IS	2	11 %	1	5 %	3	16 %	4	21 %	5	26 %	2	11 %	2	11 %	19
	KS	2	15 %	1	8 %	0	0 %	1	8 %	2	15 %	5	38 %	2	15 %	13
	yht.	4	7 %	5	8 %	7	11 %	14	23 %	14	23 %	9	15 %	8	13 %	61
56 Huomautan, jos joku on kirjoittanut saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.	PS	10	34 %	9	31 %	5	17 %	1	3 %	1	3 %	0	0 %	3	10 %	29
	IS	4	21 %	6	32 %	2	11 %	3	16 %	2	11 %	0	0 %	2	11 %	19
	KS	4	31 %	2	15 %	1	8 %	3	23 %	0	0 %	2	15 %	1	8 %	13
	yht.	18	30 %	17	28 %	8	13 %	7	11 %	3	5 %	2	3 %	6	10 %	61
57 Minulle saatetaan huomauttaa, jos kirjoitan saamea väärin / oikeinkirjoitussääntöjen vastaisesti.	PS	5	17 %	4	14 %	6	21 %	2	7 %	6	21 %	2	7 %	4	14 %	29
	IS	1	5 %	4	21 %	0	0 %	3	16 %	3	16 %	4	21 %	4	21 %	19
	KS	1	8 %	0	0 %	2	15 %	4	31 %	1	8 %	4	31 %	1	8 %	13
	yht.	7	11 %	8	13 %	8	13 %	9	15 %	10	16 %	10	16 %	9	15 %	61
58 Jos tekemistäni kirjoitusvirheistä huomautetaan, minua nolottaa.	PS	6	21 %	5	17 %	1	3 %	3	10 %	4	14 %	7	24 %	3	10 %	29
	IS	7	37 %	4	21 %	4	21 %	1	5 %	1	5 %	0	0 %	2	11 %	19
	KS	2	15 %	4	31 %	2	15 %	1	8 %	0	0 %	2	15 %	2	15 %	13
	yht.	15	25 %	13	21 %	7	11 %	5	8 %	5	8 %	9	15 %	7	11 %	61
59 On tärkeää, että saamen kielellä on olemassa oikeinkirjoitussääntöjä, jotka määrittävät, miten saamea pitäisi kirjoittaa.	PS	1	3 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	9	31 %	17	59 %	2	7 %	29
	IS	0	0 %	1	5 %	0	0 %	3	16 %	5	26 %	8	42 %	2	11 %	19
	KS	0	0 %	0	0 %	1	8 %	1	8 %	3	23 %	8	62 %	0	0 %	13
	yht.	1	2 %	1	2 %	1	2 %	4	7 %	17	28 %	33	54 %	4	7 %	61
60 Saamalla täytyy olla yksi oikea kirjoitustapa, kuten esimerkiksi suomen kielellä on.	PS	0	0 %	2	7 %	3	10 %	10	34 %	2	7 %	9	31 %	3	10 %	29
	IS	0	0 %	0	0 %	2	11 %	3	16 %	4	21 %	7	37 %	3	16 %	19
	KS	2	15 %	1	8 %	4	31 %	1	8 %	1	8 %	4	31 %	0	0 %	13
	yht.	2	3 %	3	5 %	9	15 %	14	23 %	7	11 %	20	33 %	6	10 %	61
61 On huono asia, jos saamea kirjoitetaan noudattamatta oikeinkirjoitussääntöjä.	PS	2	7 %	3	10 %	6	21 %	9	31 %	6	21 %	1	3 %	2	7 %	29
	IS	1	5 %	2	11 %	5	26 %	3	16 %	3	16 %	3	16 %	2	11 %	19
	KS	1	8 %	0	0 %	4	31 %	4	31 %	1	8 %	2	15 %	1	8 %	13
	yht.	4	7 %	5	8 %	15	25 %	16	26 %	10	16 %	6	10 %	5	8 %	61
62 Kaikkien ei tarvitse kirjoittaa saamea samalla tavalla.	PS	2	7 %	2	7 %	4	14 %	6	21 %	11	38 %	3	10 %	1	3 %	29
	IS	1	5 %	4	21 %	4	21 %	3	16 %	2	11 %	3	16 %	2	11 %	19
	KS	1	8 %	1	8 %	3	23 %	4	31 %	2	15 %	2	15 %	0	0 %	13
	yht.	4	7 %	7	11 %	11	18 %	13	21 %	15	25 %	8	13 %	3	5 %	61
63 On tärkeämpää, että saameksi kirjoitetaan ylipäättään kuin että kirjoitus on virheetöntä.	PS	0	0 %	0	0 %	2	7 %	2	7 %	8	28 %	17	59 %	0	0 %	29
	IS	0	0 %	1	5 %	1	5 %	5	26 %	4	21 %	7	37 %	1	5 %	19

		täysin eri mieltä (1)		eri mieltä (2)		jokseenki n eri mieltä (3)		jokseenki n samaa mieltä (4)		samaa mieltä (5)		täysin samaa mieltä (6)		en osaa sanoa (eos)		yht.
	KS	0	0 %	0	0 %	1	8 %	3	23 %	8	62 %	1	8 %	0	0 %	13
	yht.	0	0 %	1	2 %	4	7 %	10	16 %	20	33 %	25	41 %	1	2 %	61